

ISSN 2307-7891

Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual education and philology of foreign languages»

№ 1 (9), 2015

АЛМАТЫ

ISSN 2307-7891

**Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Abai Kazakh national pedagogical university**

**Көптілді білім беру институты
Институт полиязычного образования
Institute of multilingual education**

**ХАБАРШЫ
ВЕСТНИК
BULLETIN**

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы

Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»

Series «Multilingual education and philology of foreign languages»

№ 1 (9)

2015

**АЛМАТЫ
БАС РЕДАКТОР**

Т.Т. АЯПОВА - ф.ғ.д., профессор

БАС РЕДАКТОР ОРЫНБАСАРЛАРЫ:

Асқарова С.А.– ф.ғ.к., доцент

Баданбекқызы З.– ф.ғ.к., доцент

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР:

Ешимбетова З.Б.–п.ғ.к.

Шенгелбаева Н.Р.–ф.ғ.к.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Мирзоев К.И.– ф.ғ.д., профессор

Мусаева К.С.–п.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУның профессоры

Букабаева Б..Е.– ф.ғ.к.

Кемелбекова З.А.–ф.ғ.к.

Мукашева А.С.–ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУның профессоры

Али Али Шабан–PhD Каир (Египет)

Дэвис Брент – PhD (АҚШ)

Н.Новин – PhD Argibin University (Иран)

Дэвид Ландис –PhD (АҚШ)

Фатима Шнан-Давен–PhD Экс-Марсель университеті (Франция)

Наср М.Ариф—PhD, Араб Эмириаты

Әлімсейіт Әбілғазы—ф.ғ.д., профессор Шыңжаң университеті филология институты (ҚХР)

Иноятова У.И.—п.ғ.д., Низами атындағы ТГПУ (Ташкент, Өзбекстан Республикасы)

Кенан Коч—PhD (Турция)

Нил Стейнторп- магистр (Австрия)

М. Яуманн—магистр (ФРГ) ДААД орталығы

КОРРЕКТОРЛАР:

Абдрахманова Г.-ф.ғ.к., доцент, (араб тілі)

Айтқазықызы С. -PhD, (қытай тілі)

Шинтемирова А.М.- аға оқытушы, (орыс)

ЖАУАПТЫ ХАТШЫ:

Кулекенова Ж.Г. - аға оқытушы

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

УКД 378.016:811.111+811.512.122

ШЕТЕЛ ТІЛІН ОҚЫТУДА ТІЛ ҮЙРЕНУШІНІҢ АНА ТІЛІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ РӨЛІ

Ш.Б. Ғұмарова – аға оқытушы

И.А. Баймұратова – аға оқытушы

Б.К. Исабаева – аға оқытушы

*Жаратылыстану факультеттеріне арналған шетел тілдер кафедрасы
ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті*

Аңдатпа: Бұл мақалада шетел тілін оқытуда тіл үйренушінің ана тілін қолдануға қатысты мәселе қамтылады. Шетел тілін оқыту жөнінде жазылған әдістемелік әдебиеттерде бұл жөнінде біркелкі пікір, көзқарас жоқ және кейде қарама қайшылықты пікірлер де айтылып жүр. Сондықтан практика жүзінде, шетел тілін оқытуда жинақталған тәжірибеге сүйеніп шетел тілін оқытуда ана тілін қолданудың тек қана кері әсері емес, оның ретті, дұрыс жерінде пайдаланылғанда тиімді жақтарын көрсету мақсатында сабақта нақты қандай жағдайларда ана тілін пайдалану тиімді екенін жүргізілген тәжірибелік бақылау көрсетіп береді. Шетел тілі сабағында ана тілін пайдалану жиілігі мен деңгейі тіл үйренушілердің білім деңгейі мен оқыту сатысына байланысты әртүрлі деңгейде болады. Жүргізілген тәжірибенің нәтижесі және күнделікті шетел тілін оқыту тәжірибесінен шетел тілі сабағында орынды және қажетті жерінде тіл үйренушінің ана тілін пайдалану шетел тілін үйренуге кері әсерін емес, керісінше көмектесіп, септігін тигізетініне көз жеткізеді. Сондықтан бұл мәселеге қатысты шетел тілі сабағында тіл үйренушінің ана тілін пайдаланудан үзілді-кесілді бас тартудың қажеті жоқ деген тұжырым жасауға болады.

Тірек сөздер: шетел тілін оқыту, ана тілі, қолдану, тіл үйренушілер, бір тілде жүргізу, тілдік категория, түсіндіру, таныстыру, бекіту, оқыту сатысы.

Шетел тілі сабағында, жалпы шетел тілін оқытуда тіл үйренушінің ана тілін пайдалану жөнінде мамандар арасында әртүрлі пікір көзқарас, тіпті қарама-қайшылықты пікірлер де бар. Шетел тілі сабағы “біртүрлі ортада болуы керек” деген көзқарас шетел тілін оқытудың тиімділігі арту үшін ана тілін қолдануға шетел тілі сабағында үзілді-кесілді тиым салу деген тұжырымды білдіреді. Шетел тілін оқыту бір тілде ғана жүргізілуі керек деген көзқарасты қолдайтын тіл мамандары шетел тілін үйренушілер негізінен сол өз ана тілін үйрену, қабылдау ізімен жүзеге асырады, сондықтан шетел тілін үйрену процесінде ана тілін пайдалануды барынша шектеген жөн деген пікір айтады. Ал екінші бір бағытты ұстанатын тіл мамандар тобы мұндай мәселеге аса мән беріп қарастырмайды, яғни олардың еңбектерінде ана тілінің шетел тілін оқытуда қолданылуы немесе бас тарту жөнінде үзілді кесілді нақты пікір жоқ және ол жөнінде ешқандай сөз болмайды, яғни бұл ана тілінің шетел тілін оқытуда немесе шетел тілі сабағында аса рөл атқармайтынын, яғни сабақта ана тілінің қолданылмайтынын білдіреді. Бұл топтағы мамандардың көпшілігі ағылшын тілді мамандар және олар көптілді тіл үйренушілермен жұмыс істеуге қалыптасқан мамандар. Дегенмен, шетел тілін оқыту жөнінде жазылған әдістемелік еңбектерге шолу жасасак, соңғы жылдары шетел тілін оқыту, үйрену тек бір тілді жағдайда ғана болуы керек деген үзілді-кесілді тұжырым жасайтын және сол әдісті алға тартатын мамандар қатары азайғанын байқаймыз. Бірқатар шетел тілі мамандары мұндай тұжырымның керісінше, қай жағынан болмасын психологиялық, лингвистикалық немесе педагогикалық тұрғыда негізі жоқ деп есептейді. Шетел тілін оқытуда немесе шетел тілі сабағында ана тілін пайдалануға үзілді-кесілді тиым салу тіл үйренушінің ана тілін екінші топтағы тілге жатқызу немесе ана тілін кемсіту деп түсінеді. Тіл мамандары арасында ана тілінің рөлін мүлде жоққа шығару тіл үйренуші үшін психологиялық жағынан кері әсерін тигізуі де мүмкін деген пікір бар. Ал қостілді, яғни тіл үйренушінің ана тілі мен шетел тілін жақсы меңгерген оқытушы мамандар шетел тілін оқытуда, жалпы шетел тілі сабағында ана тілінің рөлін жоққа шығармайды. Бұл пікірді құптаушылар

шетел тілін үйретудің бастапқы сатысында шетел тілі сабағында ана тілін қолданудан мүлде бас тартып сабақты бір тілде, яғни шетел тілінде жүргізу практикалық жағынан мүмкін емес екенін дәлелдейді. Шетел тілі сабағында тіл үйренушінің шетел тілінен білім деңгейінің жетіспеушілігі, әлі шетел тілінде меңгеріп үлгермеген тілдік категориялардың орнына ана тілі тілдік қарым-қатынас стратегиясы ретінде жұмсалады. Және де шетел тілі сабағында ана тілін қолданудың кедергі болатын жақтары ғана емес, керісінше, оның мынадай тиімділігін атап айтуға болады: шетел тілі сабағын жүргізуге басшылық жасау, тілдік талдау жасау, грамматикалық ережелерді таныстыру, мәдениаралық тақырыптарды талқылау, нұсқаулар беру, қатені жөндеу немесе қатеге талдау жасау жұмысы, түсіндіру, тыңдауға берілген мәтіндерді тексеру сияқты жұмыстарды жүргізгенде ана тіліне жүгінуге тура келеді. Жалпы шетел тілін үйренуде де, оқытуда да жинақталған тәжірибеміз барысында тіл үйренушінің ана тілін шетел тілін оқытуда ретті жерде пайдаланудың көмегі мен тиімділігі бар екендігіне көз жеткізіп келеміз және мұнымен көпшілік екі тілді шетел тілі оқытушылары да келіседі. Дегенмен, бұрынғы еңбектерде шетел тілі сабағында ана тілін қолданудың тиімділігі шетел тілін оқыту жөніндегі әдістемелерде арнайы мәселе болып қарастырылып, оған назар аударылған емес. Сондықтан да шетел тілі сабағында ана тілін қолдану оны жақсы меңгеруге кедергі жасайды деген қалыптасып қалған пікірге сүйеніп қалған тіл мамандары шетел тілі сабағында ана тілін мүлде қолданбауға тырысады. Ал шын мәнінде шетел тілі сабағында ана тіліне жүгінбеу, әсіресе жоғарыда атап кеткендей, оқытудың бастапқы сатысында мүмкін болмайтын сәттерді жоққа шығара алмаймыз. Енді осы жоғарыда айтылған пікір көзқарастарды нақтылау мақсатында шетел тілі оқытушылары арасында тәжірибе жүргізуді шештік. Ондағы мақсатымыз шетел тілін оқытуда ана тілі қаншалықты сабақта қолданылады немесе қолданылмайды және оның тіл үйренушіге шетел тілін үйренуге қандай да бір әсерін анықтау болды. Осы мақсатта оқытушыларға да, топтағы тіл үйренуші студенттерге де мақсатымызды ескертусіз шетел тілінен білім деңгейі орташа қазақ тілді үш топтың шетел тілі сабағына қатысып, сабақта ана тілінің қолданыс деңгейі, жағдайы мен жиілігін бақыладық және сабақ соңында шетел тілі сабағында неліктен ана тіліне жүгінуге тура келген себептерін сауалнама арқылы анықтап, оған талдау жасадық. Бақылауға алынған барлық шетел тілі сабақтарында бар топта да мәтінмен жұмыс істеу тапсырмасы орындалды. Сабақтың сатылары және әр сатыдағы ана тілінің қолданыс жиілігі жеке-жеке есептелді. Бірінші топтағы шетел тілі сабағында нұсқау берілгенде, мәтіндегі жаңа сөздердің мағынасын талқылағанда, грамматикалық құрылымдарды түсіндіргенде оқытушы ана тілін қолданды. Айта кететін бір жәйт, әсіресе ағылшын тіліндегі жаңа сөздердің қазақ тілінде дәл баламасын бергенде студенттер тез қабылдап сөздердің мағынасын тез түсінді, нәтижесінде ағылшын тілінде екінші бір сөйлеммен немесе сөзбен ұзақ түсіндірудің қажеті болған жоқ, нәтижесінде мәтінді талқылауға, яғни ағылшын тілінде сөйлеуге көп уақыт қалды. Екінші топтағы студенттер мен оқытушының шетел тілі сабағында қазақ тілін қолдану жиілігін тапсырма нұсқауларын түсіндіргенде көбірек қолданғанын байқадық және оқытушы тапсырма нұсқауларын алдымен ағылшынша, сосын қазақша түсіндірді. Үшінші топтағы ағылшын тілі сабағында да студенттер де, оқытушы да ана тілін қолданған жағдайлар сабақтың барлық сатысында байқалды. Бұл топта көбірек қазақ тілі қолданылған жағдайлар мәтінді талқылағанда, сөздердің мағынасын айтқанда абстрактылы мағыналы сөздердің қазақша баламасын беруде байқалды. Әр сабақтың соңында оқытушылардан шетел тілі сабағында ана тілінің қолданыс жиілігін және оның себептерін түсіндірді. Барлық оқытушылар да бірінші басты себебі ретінде шетел тілі сабағын тек бір тілде ғана оқытуға студенттердің дайын еместігін және сабақ уақытының шектеулі екендігін алға тартты. Шетел тілін үйренудің бастапқы сатысында студенттердің шетел тілінде білім деңгейінің әлі жеткіліксіздігі сабақта ана тіліне көбірек жүгінуге мәжбүр етеді. Оқытушылар және студенттер арасында жүргізілген сауалнама қорытындысына талдау жасау шетел тілі сабағында ана тілін қолданудың себептері мен оның тиімділігін анықтап белгілі бір тұжырым жасауға мүмкіндік берді. Олардың ішіндегі басты нәрсе шетел тілін оқытуда ана тілін қолданудың тиімді жақтары ғана көзделеді, яғни сабақ барысында керекті жағдайда ана тілін пайдалану уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде шетел тілінде сөйлеуге көбірек уақыт қалдыруға септігін тигізеді. Сондай-ақ, шетел тілі сабағында бір сөздің мағынасын ағылшын тілінде көп сөзбен түсіндірмелеуге тура келеді және оған көп уақыт кетеді. Ал уақыт шектеулі болған жағдайда сөздің дұрыс және дәл мағынасын, баламасын қазақ тілінде бір сөзбен ғана беруге болады, әрі бұл көп уақыт алмайды. Жоғарыда атап өткендей, бұл тіл үйренушілерге ағылшын тілінде мәтінді оқып тіл жаттықтыруға және талқылауға уақыт үнемдейді. Шетел тілі сабағында тағы бір ана тіліне жүгінуді ақтайтын себеп – тіл үйренушілердің шетел тілінен білім деңгейіне байланысты. Мысалы, шетел тілін

жаңадан бастаған немесе орта деңгейде меңгерген тіл үйренушілерге шетел тілі сабағын бастан-аяқ шетел тілінде жүргізу практикалық жағынан мүмкін емес және олар сабақтағы көп маңызды, аса назар аударатын, керекті, жаңадан таныстырылған грамматикалық құрылымдарды шетел тіліндегі білімі жеткіліксіздігі салдарынан тез, әрі дұрыс түсінбей қалуы мүмкін. Мұндай жағдайда тағы да сабақтың уақыт шектеулігіне байланысты уақыт ұту үшін ана тілінде қысқа да нұсқа түрде түсіндіргенде тіл үйренушілер шетел тіліндегі сөйлем және оның ана тіліндегі дұрыс аудармасын да қоса меңгереді. Сонымен қатар шетел тілі сабағында қиын сөздер мен абстрактылы мағынаны білдіретін сөздерді, олардың мағынасын жете түсінбеген жағдайда немесе оларды көп уақытты қажет ететін болған жағдайда, синонимдер сөздердің ағылшын тілінде, қазақ тілінде көп мағыналы болып, әртүрлі контексте әртүрлі мағынасында жұмсалуды ана тіліндегі олардың баламасын беру арқылы ғана ажыратып түсіндіруге болады. Шетел тілі сабағында ана тілін қолдануға қатысты жүргізілген бақылауда шетел тілі оқытушыларының сабақта тіл үйренушінің ана тілін қолданатыны және оны тіл үйренушілер де шетел тілін үйренуге өздеріне көмек ретінде құптайтынын анықтадық. Ескере кететін жәйт, неғұрлым тіл үйренушінің шетел тілінен білім деңгейі жоғарлаған сайын сабақта ана тілін қолдану қажеттілігі азая бастайды, ал неғұрлым шетел тілін меңгеру деңгейі төмен болғанда ана тілі шетел тілін үйренуге көмекші ретінде жиірек қолданылатынын осы бақылау нәтижесі көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Doyle T. 1997. *The IL's role in ESL instruction. Tesol, '97 in Orlando, FL.*
2. Hopkins, S. 1988. *Use of Mother tongue in teaching of English as a second language to adults. Language Issues. 2.2*
3. Tang J. 2002. *Using L1 in the English classroom. Cambridge University Press.*
4. Schweers W. Jr. 1999. *Using L1 in the L2 classroom. English Teaching Forum, 32.*
5. Atkins D. 1987. *The mother tongue in the classroom. ELT Journal 41.4.*

Аннотация. В данной статье рассматривается использование родного языка обучающихся при обучении иностранному языку. В методических литературах нет единого мнения и точка зрения относительно использования родного языка при обучении иностранному языку, есть порой противоположные мнения. Поэтому в данной статье мы попытались установить и определить как и в какой частотности есть необходимость использования родного языка на уроке иностранного языка. С такой целью провели эксперимент на использование родного языка на уроке иностранного. В результате такого эксперимента, а также в повседневной практике обучения иностранного языка убедились, что использование родного языка на уроке иностранного языка не является препятствием в изучении иностранного, а способствует быстрому усвоению его при уместном использовании родного языка обучающихся. Поэтому, в зависимости от языкового уровня обучающегося есть необходимость обращаться к родному языку обучающихся и было бы не правильным категорически отказаться от использования родного языка на уроке иностранного.

Ключевые слова: обучение иностранному языку, родной язык, применение, обучающиеся, на одном языке, ознакомление, закрепление, стадии обучения, языковые категории, способствовать.

Annotation. The present article considers study on the use of the mother tongue in a process of teaching foreign language. There different points of view and pros, cons dealing with the use of the mother tongue of learners at the foreign language class. Studies indicate that the mother tongue is used by the teachers and learners and they respond positively toward its use. The occasions when mother tongue should be used can be accounted for the second language proficiency. In general, learners' mother tongue can be used at foreign language classes and plays a supportive and facilitating role. Results of the experiment and our experiences in teaching foreign language show that relevant use of native tongue of the learners does not impact learning foreign language, but help them learn and it is less time consuming.

Key words: foreign language, native tongue, introduction, consolidation, in one language, usage, stages of lessons, language categories, to enable, learners.

УДК 378.147

ОҚЫТУШЫНЫҢ БАСШЫЛЫҒЫМЕН ОРЫНДАЛАТЫН СТУДЕНТТІҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСЫ

Чойкиева Р.С. – аға оқытушы

Көптілді білім беру институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Аңдатпа: Оқытушының басшылығымен орындалатын студенттің өзіндік жұмысының алатын орны ерекше. Бұл жұмыс алға қойылған мәселенің зерттеу жұмысын аяқтайтын, практикалық мәні бар, теоретикалық курстар мен арнайы бағытталған пәндерді зерттеудің сатысы болып табылатын жұмыс.

СОӨЖ студенттің логикалық ойлау қабілетін қалыптастыру және дамыту, проблеманы анықтау және анализ жасау, алға мақсат қою, мәселені шешуде.

Тірек сөздер: теориялық курс, логикалық ойлау, зерттеу жұмысы, талқылау, ұсыныс, дербес жұмыс, белсенділік, тұжырым, пайдалы сілтеме, тәуелсіз жұмыс.

Шет тілін оқытудың маңызы жоғары болғандықтан сабақ процесінде ғана емес, сабақтанда тыс жұмыс жүргізілуі тиіс. Қазақстан Республикасы азаматтарының шетел тілін меңгеруі әлемдік білім беру кеңістігіне енуге, жаңа прогресшіл технологияларды игеруіне және ұлттық қауіпсіздікті нығайту үшін қажет. Сондықтанда студенттермен сабақтан тыс уақытты дұрыс пайдалану өте тиімді және күрделі мәселе. Студент пен оқытушы арасындағы өзіндік жұмыс кең көлемде студенттерге теориялық, тәрбиелік және моральдік ықпал етеді. Өзіндік жұмыстың мазмұндылығы, идеялық және әдістемелік сапасы оқытушының шеберлігіне, ұйымдастыру тәсіліне байланысты өрби түседі. Тәжірибелі оқытушылар бүгінгі күннің өзекті мәселелерін студенттер алдында көтере отырып, сұрақты таңдай және талдай білуіне ықпал етеді. Студенттердің өзіндік жұмыстарын өткізудің бірнеше формаларын қарастырып көрейік. Мысалы: реферат, баяндама, эссе, пікір сайыс, деват, т.б. Өзіндік жұмыстың педагогикалық жағы ғана емес психологиялық жағынан да әсері мол. Студенттер өзіндік жұмыс арқылы өздерін танып білуге, алған білімдерін ары қарай жетілдіруге мол мүмкіндік алады. Сөйлеу барысында студенттің сөздік қоры толығады, ал сөздік қор толықса болашақта жақсы, білімді, тәрбиелі маман иесі болады. Өзіндік жұмыс тартымды өту үшін қызықты тақырыптар іріктеліп, тапсырма жүйелі болу керек. Жұмыс сапалы болу үшін тек қана оқытушының берген білімімен шектелмей өз бетінше қосыша материалдар, интернет көздерімен жұмыс жасау керек. Тапсырма түрлері студенттің білім деңгейіне байланысты іріктелуі тиіс. Қазіргі заман талабына сай техниканың жетістігіне орай көптеген мүмкіншілік бар. СОӨЖ дұрыс жолға қою үшін көптеген жұмыстар жүргізу керек. Сондықтанда бірінші орында адамның ойлау қабілеті ескеріледі. Осыған орай СОӨЖ-дің логикалық моделін ұсынып көрейік.

СОӨЖ-ның логикалық моделі:

- Студент алуға үміттенетін нәтиже мен өзгерістер
- Іске асыруға жоспарлаған іс-әрекет
- Өзгеріс енгізуге қажетті ресурстар ,психологиялық
- СОӨЖ-де зерттейтін мәселе

СОӨЖ-дің логикалық моделі келесі **алгоритммен** құрылады.:

Проблема – СОӨЖ-де талқыланатын проблема

Мақсаты – проблемаларды шешуге бағытталған мақсаттарды қоя білу

Іс-шаралар – мақсатқа жетелейтін және ресурстарды орынды қолдана білгендегі процестердің өтуі

Қорлар – қойылған мақсатқа жету үшін қайндай қорларды қолдану керек (адами, қаржылық, материалды, техникалық және ақпараттық)

Өнім – мақсатқа жету үшін көмектесетін белгілі бір шешім

Нәтиже – өніммен тікелей байланысы бар қысқа мерзімді эффект

Әсері – тікелей немесе жанайы ұзақ уақытылы шешім.

- Тақырыптың тереңдігі әне оның ашылуы

- Ұсыныстың және автордың сөйлемінің практикалық маңызы

- Жұмыстың (композициялық тұтастық) құрылымы, мазмұндаманың және п.т. стилінің бірлігі Қосымша материалды табудың бірден бір жолдары болып кітапхана, пайдалы сілтемелер есептеледі. СОӨЖ жұрт алдында сөйлей білуді студенттерінің өзін-өзі дамытуын, өзін-өзі өзгерту және кәсіби мүмкіндігін қамсыздандыруын қамтамасыз етеді.

СОӨЖ тәлім-тәрбиеге мынадай септігін тигізеді:

- студентке қажетті білім көлеміне беріп қана қоймай, оның ары қарай өрлеп, өсіп-өнуіне көмектесетін және сауатсыздықты жоюын, танымдық мақсатта қойылған жұмыс

- психологиялық тұрғыда жұмысқа әрқашан дайын болып, ақпаратты саралай білуге, жүйелі түрде бағдарды ұстап тұруға көмектеседі

- өзін-өзі дұрыс бағдарлап, өзін-өзі ережеге бағындыруға және кәсіби қызметтің әр түрлі әдіс тәсілдерімен танысып, кәсіби білімін шындалтуға көмектеседі

- педагогикалық басшылықтың және басқарманың ең маңызды сайманымен студенттің дербес танымдық қызметімен ара үдеріс тәлім-тәрбиенің болып табылады.

Дербес жұмыс деп тек оқушыда белсенділік пен дебестікті бойында оята алатын болса ғана санауға болады. Бұл жұмысты оқытушының ашық бақылауы мен көмегінсіз орындалатын жұмыс деп қарастырамыз. Ол шоғырланушылықты, танымдық және практикалық әрекеттерді, талап етеді. Бұл жұмыстың мазмұнына емес, студенттің жеке мүмкіндіктеріне байланысты болатын және дербестікті сұрайтын тәуелсіз жұмыс болып табылады. Сол себептен де тіпті дербес жұмыстың ең жай көріністері студенттің өздігінен белсенді әрекеттерді орындағанын көрсетеді.

Біз мақсатымыз БЖД пәнін оқыту барысында оқыту-әдістемелік кешенінің пайдасын анықтап, көмек тиер тимесін білу және айқындау

Біздің гипотезамыз мынадай болды:

- қазіргі кездерде ЖОО-да СОӨЖ-ді жақсы тапсыру үшін шарттарды орындап, оқу-әдістемелік кешендерді қолданып, тест және өзін-өзі бақылау жұмыстарын жүргізсе жемісті нәтижелерге жетеміз

- оқу-әдістемелік құралдар студенттің өзін-өзі дамытып, өзін-өзі көрсете білуін дағдылайды. Мысал ретінде көрсететін болсақ:

Тапсырмалар мен әдістемелік нұсқаулықтар(СОӨЖ) 4-ші курс АНБ

№	Тақырыптар	Тақырып мазмұны	Тексеру түрі	Балл саны
1	СОӨЖ 1. Жас жанұя және онда кездесетін қиындықтар	1. Жанұя болуға дайындық 2. Жас ерекшелігі	Ауызша немесе жазбаша	0,5
2	СОӨЖ 2. Ақпарат құралдары	1. Заманауи талабына сай қолданыс 2. Ең тиімді жолы	Пікір талас	0,5
3	СОӨЖ-3. Менің болашақ мамандығым	1. Мамандық таңдауда басты нәрсе не?	ЭССЕ	0,5

Қорыта кегенде, оқытушы мен студенттер арасындағы жұмыс берері мол нәтижелі жұмыс болып табылады. Студенттердің өз бетінше ізденістері олардың болашақта жан-жақты жетілген маман болатындықтарын дәлелдейтін сара жол. Олардың ғылымға деген қадамдарын нығайтатын сілтеме.

Пайдаланған әдебиеттер

1. Государственный общеобязательный стандарт образования РК. Министерство образования и наука РК. Официальное издание. – Астана, 2004.
2. Липидус Б.А. Обучение второму иностранному языку как специальное 7. – М.: Высшая школа, 1980
3. Бим И.Л. Концепция обучения второму иностранному языку. – М.: Вентана Граф, 1997
4. Яковлева Л.Н. Межкультурная коммуникация как основа обучения второму иностранному языку.// Иностр. Языки в школе, 2001. №6.
5. Щепилова А.В. Когнитивный принцип в Обучении Второму иностранному
6. Китайгородская Г.А. Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика. – М.: Русский язык, 1992.

Аннотация: В этой статье рассматриваются методические указания по СРСП для студентов неязыковых специальностей.

Ключевые слова: теоретический курс, логическое мышление, исследовательская работа, обсуждение, предложение, самостоятельная работа, активность, заключение, полезное указание, независимая работа.

Annotation: This article is about method of the student's non-language for the SPSP.

Key words: theoretical course, logical thinking, research work, discussion, solidary work, conclusion, useful, non-works.

УДК 811:37

ПОДКАСТЫ – НОВАЯ ТЕХНОЛОГИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ

Шарипова Г.Б. - старший преподаватель

кафедры профессиональной иноязычной коммуникации и переводческого дела.

Каз НПУ им. Абая. gulnara_sharipova@mail.ru

Аннотация: В статье приводится методика использования системы подкастов в обучении иностранным языкам, раскрывается понятие подкастинга, анализируются возможности такого метода с точки зрения развития основных видов речевой деятельности, даются рекомендации по работе с подкастами, предлагается их примерное предметное содержание, а также рассматриваются особенности социального сервиса.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, система подкастинга, подкаст, развитие умений аудирования и говорения, этапы работы с подкастами.

Развитие информационно-коммуникационных технологий открыло новые перспективы для преподавания иностранных языков. Их применение облегчает и оптимизирует процесс обучения, помогает преодолеть психологический барьер, возникающий у учащихся при использовании иностранного языка как средства общения. Сегодня при обучении иностранному языку имеются современные технологии, помогающие создать атмосферу погружения в аутентичную языковую среду. Наиболее эффективными являются подкасты и видеокасты.

Подкастинг – актуальная интернет-технология, применяемая в обучении иностранным языкам. Она объединяет в себе преимущества радио и интернета. Хотя применение подкастинга уместно практически в любой сфере, где осуществляется передача информации голосом и звуком вообще, очевидно, наиболее подходящей платформой для внедрения этой технологии является процесс изучения иностранного языка. Более того, можно говорить даже о том, что именно в процессе изучения иностранных языков возможности этой технологии используются максимально, потому что язык, в этом контексте, одновременно является и средством передачи информации, и объектом изучения.

Под термином «подкаст» – (*от англ. iPod и broadcast*) понимается звуковой или видеофайл, который распространяется бесплатно через интернет для массового прослушивания или просмотра. Основным отличием подкастов является то, что их можно прослушивать и просматривать не в прямом эфире, а в удобное для пользователя время. Первые подкасты появились в 2004 году.

Образовательные подкасты, посвященные изучению иностранных языков, позволяют решить целый ряд методических задач, среди которых формирование аудитивных навыков и умений понимания иноязычной речи на слух, формирование и совершенствование слухо-произносительных навыков, расширение и обогащение лексического словаря, формирование и совершенствование грамматических навыков, развитие умений говорения и письменной речи. Однако наиболее приемлемой и реалистичной задачей использования подкастов в учебных целях остается развитие рецептивных аудитивных навыков при работе с фонетическим, лексическим и грамматическим материалом и умений понимания иноязычной речи на слух - отделять главное от второстепенного, определять тему сообщения, членить текст на смысловые куски, устанавливать логические связи, выделять главную мысль, воспринимать сообщения в определенном темпе, определенной длительности, до конца без пропусков.

В целом, технология работы с подкастом совпадает с технологией работы над аудиотекстом и имеет четкую последовательность в действиях преподавателя и студентов: предварительный инструктаж и предварительное задание; процесс восприятия и осмысления информации подкаста; задания, контролирующие понимание услышанного текста. Подбирая или разрабатывая упражнения к подкастам, нацеленные на формирование аудитивных навыков и развитие умений аудирования, необходимо учитывать уровни сложности разных типов заданий.

Существуют различные виды подкастов, связанных с изучением иностранных языков:

- подкасты для работы с лексическим материалом, где подкастер объясняет значение слова, словосочетания или идиомы и иллюстрирует их примерами функционирования рассматриваемой лексической единицы в языке;

- подкасты, направленные на развитие умений аудирования и включающие задания по аудированию;
- подкасты, предназначенные для проведения целого занятия по иностранному языку. Такие подкасты необходимо сопровождать раздаточным материалом.

В чем преимущества подкаста?

- 1) дает возможность слушать аутентичную речь носителей языка в коммуникативных ситуациях;
- 2) материалы подкастов периодически обновляются, изменяется их информационное наполнение и расширяется словарный запас;
- 3) подкасты доступны учащимся благодаря мобильным техническим средствам, таким как, мобильный телефон, ноутбук и т. д.;
- 4) подкаст дает возможность осуществлять интерактивное обучение, следовательно, повышает мотивацию студентов к изучению иностранного языка;
- 5) подкасты можно использовать как на занятиях в аудитории, так и для самостоятельной работы студентов;
- 6) дает возможность неоднократного прослушивания;
- 7) принцип бесплатности для обучающихся;
- 8) задавать на дом в качестве домашнего задания;
- 9) вовлечение учащихся в языковую среду и преодоление языкового барьера;
- 10) совершенствования коммуникативной и межкультурной компетентностей.

Использование подкастинга позволяет:

- формировать и совершенствовать навыки чтения;
- совершенствовать навыки аудирования на основе аутентичных звуковых текстов
- понимания иноязычной речи на слух, формирование и совершенствование слухо - произносительных навыков;
- совершенствовать умения письменной речи и навыки говорения на иностранном языке;
- пополнять словарный запас, как активный, так и пассивный лексикой;
- знакомить учащихся со страноведческими реалиями, включающими в себя речевой этикет, особенности речевого поведения различных народов в условиях общения, особенности культуры, традиций страны изучаемого языка;
- формировать устойчивую мотивацию иноязычной деятельности учащихся на семинаре на основе систематического использования аутентичных материалов и соблюдения принципа связи с жизнью.

Хочется отметить, что наибольшее количество возможностей реализуется в продуктивной деятельности, т.е. в процессе создания собственных подкастов обучающимися. В первую очередь, при работе с подкастами происходит развитие учебно-организационных умений: обучающиеся сами определяют время, место и продолжительность работы по выполнению проекта в виде иноязычного подкаста, организуют условия для решения учебной задачи, оценивают эффективность своих действий по планированию и организации учебной деятельности, в случае необходимости, перераспределяют время работы и меняют условия, необходимые для решения задачи.

1. Письменная речь: для планирования своей работы студенты составляют поэтапный план предстоящей работы на иностранном языке. В процессе оценки деятельности по подготовке материалов для создания подкастов студенты сопоставляют первичный план с промежуточными результатами и фиксируют результаты своего анализа в письменной форме. В случае необходимости обучающиеся проводят коррекцию первичного плана, вносят в него изменения. По окончании работы по отбору материалов для создания подкастов студенты составляют план текста.

2. Чтение: в процессе организации деятельности по отбору материалов для создания подкастов студенты занимаются поиском и переработкой иноязычных текстов, содержащих информацию по рассматриваемой проблеме.

3. Говорение: процесс записи подкаста предполагает запись речи студентов с использованием предложенного программного обеспечения. В ходе итогового занятия-дискуссии происходит обсуждение поставленной проблемы по предложенным вопросам и принятие решения по ее разрешению. Все обучающиеся обсуждают особенности организации индивидуальной работы по созданию подкаста, делятся впечатлениями, советами, опытом (развивается умение логически, последовательно и связно излагать свои мысли, задавать вопросы разных типов, отвечать на поставленные вопросы и др.). Вместе с этим в процессе создания подкаста обучающимся предоставляется возможность формирования слухо-

произносительных и ритмико-интонационных навыков – при недостаточной удовлетворенности полученным продуктом студент может перезаписывать свою речь неограниченное количество раз до получения желаемого результата.

4. Аудирование: при работе над проектом умения в данном виде речевой деятельности используются для прослушивания студентами подкастов, размещенных на общегрупповом электронном почтовом адресе (развивается умение полно и точно понимать текст, отличать факты от мнений, делать умозаключения).

Таким образом, принимая во внимание вышесказанное, можно утверждать, что при использовании технологии обучения, разработанной автором настоящего исследования, развитие умений учебной автономии происходит исключительно средствами иностранного языка.

Технология развития умений учебной автономии у студентов вуза при обучении иностранному языку с использованием подкастов обладает характеристиками:

- 1) научность
- 2) практическая ориентация
- 3) эффективность.

Есть различные способы использования подкастов на учебных занятиях:

- прослушивание подкастов в режиме онлайн непосредственно на учебном занятии (при наличии возможности заниматься в компьютерном классе с выходом в интернет);
- прослушивание предварительно записанных файлов, а также выполнение сопутствующих им заданий, скачанных их электронных ресурсов;
- прослушивание подкастов в качестве домашнего задания; обучающимся дается электронный адрес подкаста, и описывается та часть задания, которую им нужно выполнить. Задания могут быть предварительно подготовлены на занятии (например, текст или диалог могут быть прослушаны на занятии, а задания к нему заданы на дом) или быть предварительно неподготовленными.

Подкасты можно слушать для того, чтобы понять и узнать новую информацию, записывая интересные моменты и выражения как новый лексический материал. Можно найти подкасты на определенные темы, которые интересны конкретной группе обучающихся, исходя из их хобби и увлечений. А можно углубить свои знания в какой-нибудь учебной дисциплине.

Этапы работы с подкастами:

- 1) первичное прослушивание, стараясь, чтобы было понятно каждое слово. Незнакомые лексические единицы отрабатываются;
- 2) затем текст переводится, желательно письменно и отрабатываются все неизвестные слова. Каждый текст прослушивается по возможности несколько раз с перерывом в несколько дней. Тогда новые лексические единицы запомнятся надолго;
- 3) тексты прослушиваются еще раз, по 1-2 предложения, а во время паузы обучающиеся стараются повторить его с той же интонацией и теми же звуками, что услышали.

Цель – добиться максимального совпадения. Таким образом, формируется правильная речь, ведь чтобы быть понятым носителями языка, недостаточно выучить слово, его надо правильно произнести, а чтобы понимали речь – надо говорить с такой же интонацией, как и они.

Подводя итог вышесказанному, можно заключить, что подкаст как медианоситель является, наряду с другими ресурсами, неотъемлемым техническим средством обучения иностранному языку, позволяющим решать комплексные задачи иноязычного образования. Навыки и умения, формируемые с помощью технологии подкастинга, выходят за пределы иноязычной компетенции даже в рамках языкового аспекта. Интернет развивает социальные и психологические качества обучающихся: их уверенность в себе и их способность работать в коллективе; создает благоприятную для обучения атмосферу, выступая как средство интерактивного подхода. Кроме того, использование подкастов в обучении демонстрирует мобильность современной системы образования в целом, ее адаптивный характер, т.е. своевременное приспособление к инновационным технологиям.

Литература

1. Ковалёва Т.А. Дидактический потенциал подкастов и методика их использования в дистанционной форме обучения иностранному языку. – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2009.
2. Ковальская Е.П. Подкастинг как средство интерактивной коммуникации в обучении иностранному языку. – Москва, 2008.

3. Рыбалко Т.Г. *Подкастинг как средство формирования информационной компетенции студентов при обучении иностранному языку. Интеграция образования. Выпуск № 3. – 2008.*

Аңдатпа: Бұл мақалада шет тілдерін оқытудағы подкастылар жүйесін пайдалану әдістемесі қарастырылады, подкастинг тұжырымдамасына анықтама беріліп, негізгі сөйлеу әрекеттерінің түрлерінің даму тұрғысынан мұндай әдістеменің мүмкіншіліктері талданылады. Подкасттармен жұмыс істеу жөнінде қамтамасыз етеді, подкаст жұмыс істеу үшін негізгі сөйлеу қызметінің түрлері мен ұсынымдар әзірлеу тұрғысынан анықталады. Бұл әдістің мүмкіндіктерін зерттей, Подкастинг тұжырымдамасын көрсетеді, олардың шамамен негізгі мазмұнын, сондай-ақ әлеуметтік қызмет көрсету ерекшеліктерін ұсынды.

Тірек сөздер: ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, жүйе Подкастинг, подкаст, дағдыларын, тыңдау және сөйлеу дамыту, подкасттар кезеңдері.

Annotation: The article provides a method of use of podcasts in teaching foreign languages, reveals the concept of podcasting, exploring the possibilities of this method in terms of the development of the main types of speech activity, and recommendations for working with podcasts, offered their approximate substantive content, as well as the features of social service.

Keywords: information and communication technologies, system podcasting, podcast, development of listening and speaking skills, stages of podcasts.

УДК 377(091)25

ИГРОВОЙ МЕТОД ОБУЧЕНИЯ

Агабекова Б.Н. – к.ф.н.ст преп., КазНПУ им.Абая
Имрамзиева С.Д. – магистрант 2 курса КазГосЖенПУ, г. Алматы,

Аннотация. В этой статье говорится об игровом методе обучения. О широком применении игры в педагогике, в дошкольных и внешкольных учреждениях. В современной школе, игровая деятельность используется в следующих случаях: в качестве самостоятельных технологий для освоения понятия, темы и даже раздела учебного предмета; как элемент более общей технологии; в качестве урока или его части (введение, контроль); как технология внеклассной работы. В статье рассматриваются функции игровой деятельности в процессе обучения. Такие как: социокультурное назначение игры, функция межнациональной коммуникации, коммуникативная игра, диагностическая функция игры, функция самореализации человека в игре, игротерапевтическая функция игры, функция коррекции в игре и развлекательная функция игры.

Ключевые слова: методика, технология, педагогическая технология, межнациональная, социокультурная, коммуникативная, игра.

Об обучающих возможностях использования игрового метода известно давно. Многие ученые, занимающиеся методикой обучения иностранным языкам, справедливо обращали внимание на эффективность использования игрового метода. Й.Хейзинга отмечал, что человеческая культура возникла и разворачивается как игра.

Однако хочется отметить, что использование игры недостаточно хорошо изучено в преломлении к обучению иностранным языкам. А ведь именно игра может выполнять исключительную роль усиления познавательного интереса, облегчения сложного процесса учения, создания условий для формирования творческой личности учащихся, а также вывести профессиональное мастерство учителя на уровень современных технологий. Значение игры невозможно исчерпать и оценить развлекательно-рекреативными возможностями. В том и состоит ее феномен, что, являясь развлечением, отдыхом, она способна перерасти в обучение, в творчество, в терапию, в модель типа человеческих отношений и проявлений в труде.

Психологическая теория деятельности в рамках воззрений А.С. Выготского и А.Н. Леонтьева выделяет три основных вида человеческой деятельности: трудовую, игровую и учебную. Все эти виды тесно взаимосвязаны между собой. Немецкий психолог К.Гросс называет игры начальной школой поведения. Для него, какими бы внешними или внутренними факторами не мотивировались игры, смысл их именно в том, чтобы стать для обучающихся именно в том, чтобы стать для обучающихся школой жизни. Игра–объективно-первичная стихийная школа, кажущийся хаос, предоставляющий ребенку возможность ознакомления с традициями поведения окружающих его людей [1].

В общественной практике последних лет в науке понятие игры осмысливается по-новому, как

общественная серьезная категория. Возможно, поэтому игры начинают входить в дидактику более активно.

Игру как метод обучения, передачи опыта старших поколений младшим люди использовали с древности. Широкое применение игра находит в народной педагогике, в дошкольных и внешкольных учреждениях. В современной школе, делающей ставку на активизацию и интенсификацию учебного процесса, игровая деятельность используется в следующих случаях: в качестве самостоятельных технологий для освоения понятия, темы и даже раздела учебного предмета; как элемент более общей технологии; в качестве урока или его части (введение, контроль); как технология внеклассной работы.

Понятие "игровые педагогические технологии" включает достаточно обширную группу методов и приемов организации педагогического процесса в форме различных педагогических игр. В отличие от игр вообще, педагогическая игра обладает существенным признаком - четко обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, которые могут быть обоснованы в явном виде и характеризуются учебно-познавательной направленностью. Игровая форма занятий создается на уроках при помощи игровых приемов и ситуаций, выступающих как средство побуждения, стимулирования к учебной деятельности.

Реализация игровых приемов и ситуаций при урочной форме занятий происходит по следующим основным направлениям: дидактическая цель ставится перед учащимися в форме игровой задачи; учебная деятельность подчиняется правилам игры; учебный материал используется в качестве ее средства; в учебную деятельность вводится элемент соревнования, который переводит дидактическую задачу в игровую; успешное выполнение дидактического задания связывается с игровым результатом.

Игра - школа профессиональной и семейной жизни, школа человеческих отношений. Но от обычной школы она отличается тем, что человек, обучаясь в ходе игры, и не подозревает о том, что чему-то учится. В обычной школе нетрудно указать источник знаний. Это - учитель - лицо обучающее. Процесс обучения может вестись в форме монолога (учитель объясняет, ученик слушает) и в форме диалога (либо ученик задает вопрос учителю, если он чего-то не понял и в состоянии свое понимание зафиксировать, либо учитель опрашивает учеников с целью контроля). В игре нет легко опознаваемого источника знаний, нет обучаемого лица. Процесс обучения развивается на языке действий, учатся и учат все участники игры в результате активных контактов друг с другом. Игровое обучение ненавязчиво. Игра большей частью добровольна и желанна.

Место и роль игровой технологии в учебном процессе, сочетание элементов игры и учение во многом зависят от понимания учителем функций педагогических игр. Функция игры - ее разнообразная полезность. У каждого вида игры своя полезность. Выделим наиболее важные функции игры как педагогического феномена культуры.

Социокультурное назначение игры. Игра - сильнейшее средство социализации ребенка, включающее в себя как социально-контролируемые процессы целенаправленного воздействия их на становление личности, усвоение знаний, духовных ценностей и норм, присущих обществу или группе сверстников, так и спонтанные процессы, влияющие на формирование человека.

Функция межнациональной коммуникации. И. Кант считал человечество самой коммуникабельностью. Игры национальны и в то же время интернациональны, межнациональны, общечеловечны. Игры дают возможность моделировать разные ситуации жизни, искать выход из конфликтов, не прибегая к агрессивности, учат разнообразию эмоций в восприятии всего существующего в жизни.

Функция самореализации человека в игре. Это одна из основных функций игры. Для человека игра важна как сфера реализации себя как личности. Именно в этом плане ему важен сам процесс игры, а не ее результат, конкурентность или достижение какой-либо цели. Процесс игры - это пространство самореализации. Человеческая практика постоянно вводится в игровую ситуацию, чтобы раскрыть возможные или даже имеющиеся проблемы у человека и моделировать их снятие.

Коммуникативная игра. Игра - деятельность коммуникативная, хотя по чисто игровым правилам и конкретная. Она вводит учащегося в реальный контекст сложнейших человеческих отношений. Любое игровое общество - коллектив, выступающий применительно к каждому игроку как организация и коммуникативное начало, имеющее множество коммуникативных связей. Если игра есть форма общения людей, то вне контактов взаимодействия, взаимопонимания, взаимоуступок никакой игры между ними быть не может.

Диагностическая функция игры. Диагностика - способность распознавать, процесс постановки диагноза. Игра обладает предсказательностью; она диагностичнее, чем любая другая деятельность

человека, во-первых, потому, что индивид ведет себя в игре на максимуме проявлений (интеллект, творчество); во-вторых, игра сама по себе - это особое "поле самовыражения".

Игротерапевтическая функция игры. Игра может и должна быть использована для преодоления различных трудностей, возникающих у человека в поведении, в общении с окружающими, в учении. Оценивая терапевтическое значение игровых приемов, Д. Б. Эльконин писал, что эффект игровой терапии определяется практикой новых социальных отношений, которые получает ребенок в ролевой игре. Именно практика новых реальных отношений, в которые ролевая игра ставит ребенка как со взрослыми, так и со сверстниками, отношений свободы и сотрудничества взамен отношений принуждения и агрессии, приводит в конце концов к терапевтическому эффекту.

Функция коррекции в игре. Психологическая коррекция в игре происходит естественно, если все учащиеся усвоили правила и сюжет игры, если каждый участник игры хорошо знает не только свою роль, но и роли своих партнеров, если процесс и цель игры их объединяют. Коррекционные игры способны оказать помощь учащимся с отклоняющимся поведением, помочь им справиться с переживаниями, препятствующими их нормальному самочувствию и общению со сверстниками в группе.

Развлекательная функция игры. Развлечение - это влечение к разному, разнообразному. Развлекательная функция игры связана с созданием определенного комфорта благоприятной атмосферы, душевной радости как защитных механизмов, т. е. стабилизации личности, реализации уровней ее притязаний. Развлечение в играх - поиск. Игра обладает магией, способной давать пищу фантазии выводящей на развлекательность.

Место и роль игрового метода в учебном процессе, сочетание элементов игры и учения во многом зависят от понимания учителем функций и квалификаций различного рода игр.

Формулируя выводы о роли и месте игры в системе обучения хочется подчеркнуть, что игра в определенном смысле универсальна: она взаимодействует практически со всеми методами и формами обучения. Это означает, что она "проникает" в них и, напротив, включает в себя в синтезированном виде следующее: дискуссию, "мозговой штурм", анализ конкретной ситуации работу в парах и малых группах и т.д., поскольку игра является не только своеобразным методом, но и формой организации обучения. Здесь же можно говорить и об элементах проблемного обучения.

Тем не менее, игра не растворяется ни в одном из методов, а сохраняет свою самостоятельность и специфику, представляя собой их своеобразный синтез.

Литература

1. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991. – 480с.
2. Костомарова В.Г., Скворцова Л.П. Актуальные проблемы культуры речи. – М.: Под ред. и Наука, 1970. – 405 с.
3. Леонтьев А.А. Психология общения. – М.: Просвещение, 1996. – С. 70-74.
4. Byrn D. Communication Games. – London: The British Council, 1978. – P. 68.
5. Конищева А.В. Игровой метод в обучении иностранному языку. – Минск, 2008.

Аңдатпа. Мақалада оқыту үрдісінде қолданылатын ойындардың қызметтері қарастырылды. Соның ішінде: әлеуметтік-мәдени мақсаттағы ойын қызметі, ұлтаралық байланыс қызметі, коммуникативтік ойынның диагностикалық қызметі, ойында жеке тапсырмалардың орындалуы, ойынның терапевтік қызметі, ойынның түзету қызметі, ойынның ойын-сауық қызметі.

Тірек сөздер: әдістері, технология, білім беру технологиялары, этникалық, әлеуметтік-мәдени, коммуникативтік, ойын.

Annotation. The article discusses the functions of gaming activities in the learning process. Such as: social and cultural purpose of the game, interethnic communication function, communicative game, games diagnostic functions, function of personal fulfillment in the game, correction function in the game, entertaining game function.

Key words: methods, technology, educational technology, ethnic, socio-cultural, communicative, game

УДК 81'0;373.1.02.

АҒЫЛШЫН ТІЛІН САБАҒЫНДА ТІЛДІК КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТІ ДАМУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Таженова А.С. –

Шет тілдер және іскерлік карьера университетінің аға оқытушысы

Шет тілдер және іскерлік карьера университеті

Алматы қаласы, saynovna.a@mail.ru

Аңдатпа: Білімгерлердің тілдік коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың маңыздылығы – шетел тілдерін меңгерудің әдістемелеріндегі коммуникативтік бағыт аясында тілді меңгерудің маңызды құрылымдық бөлігі болып табылады.

Тірек сөздер: құзыреттілік, прагматикалық бағыт, субъективтік, құндылық, іскерлік, дағды.

«Құзыреттілік» терминін алғаш ғылымға енгізген американ лингвисті Н.Хомский тілдік құзыреттілікті (competence – сөйлеу қабілеттілігі, performance – сөйлесімнің шынайы туындысы) «Интеллектуалды қабілеттіліктің жүйесі, білім мен таңданыстың жүйесі, сөйлесім әрекетінің көрінісі» деп көрсетеді [1,4]. Яғни лингвистикалық және экстралингвистикалық білімдердің түсіну жиынтығы және қабылдау мақсатындағы немесе түсінуге қажетті жарамдылықты тудыратын ауызша немесе жазбаша мәтіндерді меңгеру, танымда пайда болған мәселені өз бетінше шешу үшін қажетті, өз ұстанымын анықтауға, адамға қоғамдағы өмірлік қағидалары мен ережелерді дұрыс орындауға мүмкіндік беретін даму деңгейі. Н.Хомскийдің пікірінше, білікті айтушы сөйлемнің сандық үлгінің шексіз екенін түсінуі және айтылған нәрсені сынай білуі керектігін тұжырымдайды [1,122].

«Құзыреттілік» ұғымы еңбек әлемінде және өнеркәсіп мекемелерінде пайда болды. «Түйінді құзыреттілік» термині алғаш рет 1992 жылы Еуропа Кеңесінің «Еуропадағы орта білім» жобасында пайда болды. Бұл жобаның міндеті – Еуропа одағының құрамындағы елдерде білім берудің мақсаты мен мазмұнын, білімгерлердің оқу жетістіктерінің деңгейін бағалау тетіктерін талдау болды.

Құзыреттілік теориясы қазіргі көптеген еңбектерде негізделген. Білім берудің құзыреттілік тұрғысы әртүрлі құзыреттілік түрлерінің жиынтығы арқылы күтілетін нәтижені қалыптастыруды көздейді.

Бүгінгі күні жан-жақты зерттелу үстіндегі құзыреттілік тұрғы білімнің мақсатты да нәтежелі бағдарын анықтауға бағытталған. И.А. Земная пікір бойынша «Құзыреттілік – ұғымы прагматикалық және ізгілік бағыттағы жүйелілік, пәнаралық, тұлғалық, қызметтік аспектілерді біріктіреді» - деп тұжырымдайды, ал А.К. Маркованың пікірінше, әр қызметкердің құзыреттілігі жасаған жұмысының соңғы нәтежеге қойылған талабына сай болуымен сипатталады және соңғы нәтежені бағалау немесе өлшеу құзыреттілікті бағалаудың негізгі ғылыми тәсілі болып табылады – деп пайымдаған [2]. Ресейлік және шетел ғалымдарының еңбектерінде құзыреттілік мынадай бағыттарда қарастырылған. Дж.Равен «Құзыреттілік – адам психикасында қалыптасып объективті жағдайларға байланысты дамитын және қабілетке қатысты уәж басым болатын субъективтік сапа» деп сипаттасса, «Құзыреттілік – белгілі бір пәндік аймақта тиімді шешім қабылдауды қамтамасыз ететін білімді ұйымдастырудың ерекше типі (М.А. Холодная), кәсіби еңбек нәтежелілігін анықтайтын білім мен біліктердің жиынтығы (Е.П. Тонконогая); жеке тұлғалық сапалар мен қасиеттердің үйлесімі (Л.М. Митина); кәсіби және жалпымәдени көрсеткіштердің бірлігі (Т.Г. Браже, Е.А. Соколовская). М.Ж. Жадрин жалпы орта білімнің мазмұны мен көлемін, оқушылардың арнайы қажеттіліктерімен қоса, күтілетін нәтиже және оқу жетістіктерінің деңгейі ретінде анықтауды ұсынады. Сол сияқты, көптеген қазақстандық ғалымдардың пікірлері (Н.Н. Нұрахметов, К.С. Құдайбергенова, С.Д. Мұқанова, т.б.) нәтежесіне байланысты қарастырыла отырып, білім жүйесінің соңғы нәтижесі оқушының жеке пәндер бойынша алған білімі емес, оларды пайдалану арқылы қалыптасатын өмірлік дағдылар, біліктілік және құзыреттілік – деп тұжырымдайды.

Құзыреттілік тұрғыдан білім беру білімгердің жеке тұлғалық қасиеттерін, қызығушылықтарын арттырып, алған білімін өмірде қолдану икемділігін, түйінді құзыреттіліктерін қалыптастыруды көздейді, сондықтан білім мазмұнының іс-әрекеттік құраушысы негізгі білім беру әдістерінің бірі ретінде анықталады, себебі білімгердің бойында байқалған оқу іскерліктері іс-әрекет арқылы дамиды. Іс-әрекеттік тұрғыда білім беру білімгердің әлеуметтік мүмкіндіктерін (қызығушылық, қабілеттілік, басқа тұлғалық

ерекшеліктер) есепке алу мен дамытуға бағдарланған тұлғалық-бағдарлы білім берумен тығыз байланысты, өйткені тұлғалық-бағдарлы білім беру негізінен адами құндылықтарға бағытталады [6].

Білім беру мазмұнына енетін түйінді құзыреттіліктерді білім берудің басқа нәтижелерінен, яғни пәндік білім, іскерлік және дағдыдан ажырата білу маңызды болып табылады. Құзырет – субъективтік жаңа іс-әрекетте, субъективті қалыптан тыс жағдайда пайда болады. Құзырет – субъектіге ойға алған болашақ (болуға тиіс) туралы өзіндік елестетуімен байланысты жағдайда жобалауы, оған қатысты белсенді ұстанымда болуы. Құзырет – алгоритмделмеген қимыл-әрекет жасауға, іс-әрекеттің жаңа тәсілін құрылымдау немесе орындауға мүмкіндік береді. Олай болса, егер біз білім беруді құзыретке қарай бағдарласақ, онда түйінді құзыреттіліктер деп аталатын іс-әрекеттің әмбебап тәсілдерін де қалыптастыруымыз керек.

Субъективтік жаңа іс-әрекеттерді игеру, егер іс-әрекетті жекелеген тәсілдері оның бұрын меңгерген субъектінің барынша жалпылама тәжірибесіне негізделсе, соғұрлым жетістікпен еш қиындықсыз жүзеге асады. Сондықтан тұлғаның құзыреттілігін қалыптастыруға бағдарланған білім беру туралы айтқан кезде білім берудің осы бағытта ілгерілеуін қамтамасыз ететін нәтижесін анықтау қажет. Іс-әрекет тәсілдерінің әсер етуін, олардың нысанға қатысты әмбебап болатын белгілі бір жиынтығын меңгеру түрінде көрініс табылатын білім берудің нәтижесі ретіндегі түйінді құзыреттіліктер болып отыр [3,11].

Стандарттарда берілген түсініктемелеріне жүгінер болсақ, «Құзыреттілік – оқу мен өмір жағдаяттарын шешу кезінде білім алушылардың білімді, іскерлікті, дағдыны және қызметтің әмбебап тәсілдерін меңгеруі көрінетін білім берудің нәтижесі», «құзырет – білім беру жүйесіне берілетін әлеуметтік тапсырыстарды құрайтын жеке және қоғамдық қажеттіліктерді қанағаттандыру мақсатында нәтежелі іс-әрекеттерге қол жеткізу үшін ішкі және сыртқы ресурстарды тиімді жұмылдыруға дайындық». Стандартта үш түйінді құзыреттіліктер: мәселені шешу құзыреттілігі, ақпараттық құзыреттілік және коммуникативтік құзыреттілік қалыптастыру көзделіп отыр.

Ал, құзыреттілік тұрғыда сәйкес құрылған білім мазмұны білімгерлердің өзіндік іс-әрекеттерде меңгеретін педагогикалық бейімделген әлеуметтік тәжірибе ретінде көрініс табады. Танымдық, репродуктивтік, шығармашылық іс-әрекет пен эмоционалды – құндылықтық қатынастарды жүзеге асыру тәжірибесі шынайы оқытылатын шындыққа, табиғатқа, мәдениетке, техникаға, әлеуметтік қарым-қатынастар мен басқа да білім аумақтарындағы шынайы нысандарға қатысты сәйкес іс-әрекет тәсілдерін қолдану жолымен іске асырылады. Білім беру мазмұнына тек шынайылық туралы білімдер ғана емес, сонымен бірге оқытылуы тиіс шынайы нысандардың ең төменгі тізімі түрінде тіркелген шынайылықтың өзі де кіреді. Осы нысандарға қатысты түйінді құзыреттіліктердің ең төменгі тізімінде жүйеленген білімгерлердің білім мен білік дағдылары және әмбебап іс-әрекет тәсілдерінің қалыптасуына алып келетін олардың сәйкес әрекеті ұйымдастырылады.

Құзыреттілік тұрғыдан оқу үрдісін ұйымдастыру құрылымының өзіндік ерекшелігіне келетін болсақ, яғни оқу үрдісінде білім алушы өз іс-әрекетінің субъектісі жағдайына қойылады. Мұндай тұрғы білім алушылардың түйінді құзыреттіліктерін: мәселені шешу құзыреттілігін, ақпараттық және коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастырудың маңызды қағидасы болып табылады. Мұндай құрылымының ерекшелігі мынада: оқу үдерісі коммуникативтік-әрекеттік қарым-қатынас формасында, яғни пікір алмасу, талқылау элементтері арқылы жүзеге асырылады. Бұл қарым-қатынаста әрбір білімгер өз даралығын, өз даму деңгейін көрсете алады. Құзыреттілік тұрғыда білім алушылар барабар жағдаяттарда іс-әрекет пен тәртіп қағидаларын өзі үшін таңдайды, ақпаратты өз әрекетін жоспарлауға және жүзеге асыруға қолданады.

Оқу үдерісінде білім алушылардың өзін-өзі жүзеге асыруына, оқу мазмұнын модульдеуге, оқушылардың нәтежелі әрекетін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін оқыту әдістері мен тәсілдеріне басымдық беріледі. Жаңа білімдерді қалыптастыру барысында өмірлік тәжірибелеріне сүйене отырып қарым-қатынас жасау, қоршаған әлемді бақылау, арнайы мәселелер мен тапсырмалар бойынша білімгерлерге арналған ақпараттарды, білім негіздерін, жалпыны өз бетімен бөлу сияқты іс-әрекет тәсілдерін меңгереді.

Білім берудегі жалпы оқу іскерлік, дағды, іс-әрекеттің әмбебап тәсілдері (құзыреттіліктері) жоғарыдағы білім беру мазмұны келесі екі элементпен байланысты: олар білім мазмұнының нысаны мен білімдік іс-әрекетке енеді, адамдардың әлеуеттік тәжірибесі білімгердің өзара әрекетінің жалпы тетігінің элементі болып табылады. Олар білім берудің нәтижесі ретінде көрініс табады.

Қазіргі білім берудің мақсаты білім, біліктілік және дағдымен қаруланумен бірге дербес, әлеуметтік және кәсіби біліктілікке ұмтылатын ақпаратты өзі іздеп, ұтымды пайдалана алатын, жан-жақты дамыған білімді, өз ісіне және өзгенің ісіне әділ баға бере алатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Қазақстан Республикасындағы 2015 жылға дейінгі білім беруді дамытудың тұжырымдамасында білім берудің негізгі міндеті – білімдік шоғырланудан нәтежеге бағытталған құзыреттілік тұрғыға көшу деп көрсетілген [5].

Ағылшын тілін үйрену – әлеуметтік қарым-қатынасты жүзеге асырудағы жеке тұлғаның қажеттілігі. Сөйлеудің табыстылығы –сөйлеушінің қатынасқа түсуге ынтасына ғана байланысты емес, сондай-ақ тілдік бірлікті сатылап үйрену мен қатынастың қиын сәттерінде жол тауып, сөйлеу мәнерін қалыпқа келтіре білуіне байланысты.

Бұл мүмкіндіктер тілді меңгерудегі коммуникативті құзыреттіліктің коммуникативті лингвистика мен лингводидактиканың орталық категориясының сандық негізін құрайды. Қазіргі ғылымның дәлелдеуі бойынша коммуникативтік құзыреттілікті анықтап, нақты стандарттыққа енген пәнаралық феномен деп айтуға мүмкіндік бар. Ғалым Е.М. Бастрикова лингводидактикалық категорияның белгілерін былай деп көрсеткен. [3,43]

1. Сөздің құрылымы «коммуникативті құзыреттіліктің» терминологиялық ерекшеліктерінің бірінші элементінің спецификалық атрибутивінің негізі.

2. Қарастырылған категорияның көп аспектілігін, бір жағынан қарағанда өздігінен оны құраушының негізі болып табылады, ал екінші жағынан жеке тұлғаның әрекет түрінің сапасын, коммуникативті әрекеттің жекешілдік қарқымын көрсетеді.

3. Берілген терминнің ерекшелігін: отандық ғылымның түсінігінде ағылшын тілінде берілген «communicative competence» термині «коммуникативті құзырет» немесе «коммуникативті құзыреттілік» деген мағынада аударылады. Терминнің нақты болмауы дефиницияның көп сандылығына алып келеді: қатысымдық нақтылық, сөйлеу құзыреттілігі, коммуникативті біліктілік, социолінгвистикалық компонентік, вербальды коммуникативті компонентік, қатысымды әрекеттілік, қатысымдық ойлылық және т.б.

Ағылшын тілін оқыту әдістемесінде коммуникативтік құзыреттілік түсінігінің мәні зор. Коммуникативті құзыреттілік бұл оқытудың мақсаты, мәні және мазмұны болып табылады. Сонымен қатар лингвистиканың, психологияның және әдістің түйіскен жері болып табылады. Оған «тіл-сөйлеу» ұғымы кіреді. Коммуникативті құзыреттілік индивидуальды және динамикалық болып табылады. Ол жеке тұлғаның парасатты бейнесіне немесе қаракеттілігіне байланысты. Бұл қаракеттілік ортаның пайда болуына іскерлік үдеріс, керекті сөйлесім компоненттері жатады. Коммуникативтік құзыреттілік түсінігі өткен ғасырдың 70-ші жылдарында бүкіл әлемнің әдіскерлерінің тілді оқытуда біріңғайлыққа жетілдіру және жүйеге келтіру мақсатын, мазмұнын зерттеуде дамылсыз еңбектің нәтижесінің арқасында болып табылады. Сол кезден бастап коммуникативтік құзыреттілік түсінігі сарапталып, түбегейлі әдістеме екендігін анықтайды.

Лингводидактикада «коммуникативті құзыреттілік» термині М.Н. Вятневтың ғылыми айналымына енді. Ол коммуникативтік құзыреттілікті: «Адамның қабілеттілігіне тәуелді тілдік бағдардың тәртібіне қатысымның жасалуын екі жақты бағытта көрсетіп, таңдау мен іске асыру секілді, тақырыптарға, тапсырмаларға, коммуникативті белсенділікке, оқушының сұхбатқа дейінгі шығуын, сондай-ақ сұхбат кезінде өзара бейімделу үдерісінің түсінуі» деп көрсетілген. Коммуникативтік құзыреттілік білімгердің шығармашылық қабілетіне қарай тілдік ортаны қолдауда білімді жетілдіру мен тілді адекватты түрде меңгеру кезін анықтайды [4,39]. Нақты қарым-қатынас жағдайында тілді тез меңгеріп, үйрену коммуникативтік құзыреттілікке байланысты. Коммуникативті құзыреттілік білімгердің шығармашылық қабілетіне қарай тілдік ортаны қолдануда білімді жетілдіру мен тілді адекватты түрде меңгеру кезін анықтайды. Педагогтардың ортақ көзқарасы бойынша тілдік жүйе немесе құрылым ұлттық-мәдени ерекшеліктері мен жағыдайлардан ерекшеленетін сөйлем құрылымына өзгертіледі. Тілді өзге тіл ретінде оқыту мәселесі тұлғаның коммуникативті құзыреттілігін қалыптастырудан басталады. К.С. Құдайбергенованың «Құзырлылық» ұғымы туралы пікіріне тоқталалық. «Құзырлылық табиғаты – тұлғаның өзіндік дамуында» атты еңбегінде былай деп көрсеткен: «Құзырлылық ұғымы соңғы жылдары педагогика саласында тұлғаның субъектілік тәжірибесіне ерекше көңіл бөлу нәтижесінде ендіріліп отырған ұғым. Құзырлылықтың латын тілінен аудармасы «competence» белгілі бір сала бойынша жан-жақты ақпараттармен қамтылған деген мағынаны қамти отырып, қандай да бір сұрақтар төңірегінде беделді түрде шешім шығара алады дегенді білдіреді» десе, бұл жайлы Б.А. Тұрғанбаева «Мұғалімдердің

шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту» еңбегінде «...өзінің практикалық әрекет арқылы алған білімдерін өз өмірлік мәселелерін шешуде қолдана алуын – құзырлылық деп айтамыз» деп анықтаса, ресей ғалымы Н.В. Кузминаның көзқарасы бойынша «Құзырлылық дегеніміз – педагогтың басқа бір адамның дамуына негіз бола алатын білімділігі мен абыройлылығы» - делінген.

Қазақстан Республикасы 12 жылдық білім беру тұжырымдамасында педагог кадрлардың кәсіби-тұлғалық құзыреттілігін қалыптастыру басты мақсат екендігін айта келе, 12 жылдық білім беруде оқытушы төмендегідей құзыреттіліктерді игеру міндетті деп көрсетті [5].

1. Арнайы құзыреттілік – өзінің кәсіби дамуын жобалай білетін қабілеті.

2. Әлеуметтік құзыреттілік – кәсіптік қызметімен айналысу қабілеті.

3. Білім беру құзыреттілік – педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті.

Бұл жүйелерге қарасақ құзыреттілік дегеніміздің өзі қазіргі заман талабына сай оқытушы қауымының өзін-өзі өзгерте алу қабілеттілігі деп түсінуге болады. Ендеше әр оқытушының кәсіби құзыреттілігі белгілі бір жағдайда ғана тұлғаның құзырлылық қабілетіне ашатын тапсырмалар жүйесін пайдалануға болады.

Білімгер шығармашылыққа қатысты тапсырмаларды орындау барысында ақпарат көздерінен алынған мәліметтерді пайдалана отырып, өмірлік тәжірибесімен ұштастыру арқылы сұрақтардың шешімін табуға жол ашады. Білім беру саясатындағы түбегейлі өзгерістерді күнделікті оқу үрдісінде берілетін тапсырмалардан бастау қажет екендігі анық көрсетіледі.

Коммуникативті құзыреттілік қазіргі заманға шетел тілдерін меңгерудің әдістемелеріндегі коммуникативтік бағыт аясында тілді меңгертудің маңызды құрылымдық бөлігі болып табылады, ал тілдік қарым-қатынастың негізгі құралы ретінде ауызша сөйлеу дағдысы анық, сол себепті сөйлеу тілінің бұл түрін дамыту тілді шет тілі ретінде оқытудың негізгі мақсаттарының бірі ретінде қалыптастыруда. Коммуникативтік құзыреттілік бағытын зерттеушілер өз еңбектерін саралай келіп, мына бағыттарға жүйеленген байқайсыз.

Лингвистикалық құзыреттілік – қажетті сөздік бірліктер мен грамматикалық ережелерді білу;

Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік – тілдік қарым-қатынасқа қатысушылардың әлеуметтік рөліне, тілдесімнің мақсаты мен нақты жағдаяттарына байланысты тілдік бірліктер мен құралдарды тандап, қолдана білу;

Дискурсивтік құзыреттілік – әртүрлі жағдаяттардағы коммуникативті мақсаттағы сөйлемдерді, мәтіндерді түсіне білу, түрлі функционалды стильдегі сөйлемдер мен мәтіндерді құрастыра білу (ауызша және жазбаша)

Стратегиялық құзыреттілік –толығырақ тілдік қатынас жүзеге аспаған жағдайда вербалды және бейвербалды қарым-қатынастарға жүгіне білу;

Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік – өзге тілді үйренушінің мәдени ерекшеліктерін, мінез-құлқынын, салт-дәстүрін өзге тілдің мәдени қағидаларымен сәйкестендіре білуі, сонымен бірге дұрыс коммуникативті қарым-қатынас жасауы;

Әлеуметтік құзыреттілік – басқалармен өзара әрекет, қарым-қатынас жасауға деген құлшынысы мен біліктілігі болуы, тілдік қатынас жасау үшін өзіне сенімді болуы;

Аталмыш құзыреттілік қасиеттерді тұлға бойына дарытуда оқытушы қауымның арнайы әлеуметтік білім беру құзыреттіліктерінің жан-жақты болуы талап етіледі. Егер оқытушы өзінің кәсіби өсу жобасын дұрыс жолға қоя алса, өзінің кәсіптік қызметіне нақты берілу арқылы тұлғаның алған білімін өмірде қолдана білетіндей тапсырмалар топтамасын ұсыну арқылы оқытушылардың құзыреттілігін қалыптастыруға мүмкіндік туындайды.

Қорыта айтқанда, тұлғаға бағытталған білім жүйелері білім стандартына сай тұлғаның жан-жақты дамуына негізделген, жинаған білімін әртүрлі жағдаяттарда қолдана білетіндей дәрежеде ұсыну оқытушының құзыреттілігіне байланысты болып табылады.

Тілді үйрену барысында тілдік қарым-қатынас жасай білуі, бір-бірімен пікір таласу, өзара бір-бірін түсінісу құралы ретінде меңгере отырып, оның әлеуметтік қыры мен сырын және ішкі мазмұны мен мағынасын меңгеру ең басты міндет. Әлемдік білім беру кеңестігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзыреттілік қабілетіне сүйену арқылы бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну негізгі де маңызды мақсат болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Хомский Н. Язык и мышление /Н.Хомский. – М.:Изд-во Моск.унив-та,1977. – 4 с; 122с
2. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования //Высшее образование сегодня.2003. № 5. 34-42
3. Бастиркова Е.М. Коммуникативный компетенция как лингводидактический феномен. Русский язык за рубежом. -1993. №3. –С.43-48
4. Вятютнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах Русский язык за рубежом. -1977. - № 6. - Стр.38-45.
5. Қазақстан Республикасындағы 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2004.
6. Мұханбетжанова Ә.М. Құзыреттілік тұрғыдан бастауыш білім беру мәселесі. – Алматы, 2011. 11-12б.

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы важности развития коммуникативной компетенции на уроках английского языка и предложен широкий счет понятия коммуникативной компетентности, и его важности в обществе, особенно в обществе обучения языка, от его происхождений к современным изучением.

Ключевые слова: компетентность, прагматичное направление, субъективный, ценность, умение, способность.

Annotation: In this article is considered that the importance of development of communicative competence at English lesson, and it is to offer a broad account of the concept of communicative competence, and its importance in society, especially in the language teaching community, from its origins to present-day studies.

Key words: competence, pragmatic direction, subjective, value, skill, ability.

УДК:37:001.12/.18

ИЗУЧЕНИЕ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ С ПОМОЩЬЮ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИИ НА ПРИМЕРЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Адилет Кайсарулы – магистрант 2 курс, КазНПУ имени Абая,
научный руководитель: **Агабекова Б.Н.** – к.ф.н., ст.преподаватель

Annotation. This article discusses the ways and forms of distance education system in Kazakhstan, including the education in the field of foreign language teaching.

Key words: distance study, interactive training, information technologies, foreign language, the virtual learning

В реформировании системы иноязычного образования, как отмечают многие ученые, большую роль играет процесс глобализации, которые влияет на статус иностранного языка в обществе. Идея глобализации и стремление людей к совместному разрешению проблем и трудностей требуют владения умениями взаимодействовать на одном или нескольких языках международного и межкультурного общения, что является не только необходимым, но и обязательным требованием. В процессе глобализации происходит сокращение информационно-языкового неравенства и усиление межкультурного обмена и обмена специалистами между странами, что приводит к возрастанию числа людей разных профессий, желающих овладеть иностранными языками, в том числе обмена профессионального характера [1].

Знание иностранного языка, людей любых профессий дают им безграничную возможность доступа информации, во многих сферах их жизни, получение знаний от разных источников, а также получение большого международного опыта.

Известно, дистанционное обучение способно предоставить преемственно-вариативное иноязычное образование, так как основано на активном использовании современных информационных коммуникационных технологий, позволяющих осуществлять многоцелевые образовательные программы, предназначенные для разных социальных групп и слоев населения, а также реализующих на практике идеи непрерывного образования [2].

Использование информационных коммуникационных технологии в процессе дистанционного обучения иностранным языком (ДОИЯ) решает многие проблемы, которые на протяжении ряда лет были характерны для Казахстана: изолированность от международного сообщества, отсутствие возможности общения с носителями языка, сложность в приобретении аутентичной научно-публицистической и

художественной литературе на иностранном языке и сложность доступа к программам радиовещания и телевидения, транслируемым на иностранных языках.

В последние годы развитие дистанционного обучения в Республике Казахстан стало одним из основных направлений совершенствования национальной модели образования. Так, Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года «Об Образовании» определяет дистанционные образовательные технологии как обучение, осуществляемое с применением информационных и телекоммуникационных средств при опосредованном (на расстоянии) или не полностью опосредованном взаимодействии обучающегося и педагогического работника[3].

Подразделения ДО в традиционных университетах.

Традиционные университеты во всем мире имеют большое значение для развития новой системы университетского образования. Являясь образовательными центрами, в которых сосредоточены ведущие специалисты, традиционные университеты обладают значительным потенциалом, для того чтобы стать центрами по разработке современных дистанционных университетских курсов [4]. В основе этого - развитие в традиционных университетах специальных подразделений ДО.

Такие подразделения ДО могут, во-первых, разрабатывать и доставлять дистанционные курсы в рамках своего университета, особенно когда университетские здания (корпуса) расположены на значительном расстоянии или имеются филиалы в разных городах; во-вторых, разрабатывать дистанционные курсы для рынка образовательных услуг.

Рассмотрим в качестве примеров реализации такой модели университет Ольстера (Северная Ирландия) и университет Виктория (г. Виктория, Британская Колумбия, Канада).

Необходимость развития ДО в университете Ольстера связана с его структурой: он образовался путем слияния нескольких учебных заведений и состоит из четырех отдельных университетских территорий, отстоящих одна от другой на расстоянии более 72 миль. Слияние нескольких заведений в одно, с одной стороны, означает рационализацию процесса обучения, поскольку один и тот же курс может читаться в разных кампусах. С другой стороны, чтение одного курса в разных местах означало, например, что профессор университета должен проезжать между кампусами 1740 миль каждый семестр. Это стимулировало развитие методов ДО. Другим стимулом было растущее давление на университеты со стороны правительства с требованием повышения эффективности затрат на обучение, которое поставило под вопрос существование курсов, разработанных для небольшого числа слушателей. Развитие методов ДО позволяло включить в группу слушателей курса людей из разных мест и тем самым собрать достаточную по размерам группу.

Резюмируя опыт этих учебных заведений, можно отметить, что для развития дистанционных и открытых университетов характерны два фактора:

- использование опыта и инфраструктуры заочного образования, сети региональных центров для становления новых образовательных моделей на базе современных информационных технологий;
- выработка новых экономических и организационных механизмов образовательного процесса в ходе изменения его технологической основы.

Однако, по данным ЮНЕСКО, дистанционное обучение в Республике Казахстан находится в «зачаточном состоянии», так как лишь отдельные вузы внедрили технологию дистанционного обучения, в некоторых из них данная технология реализуется в экспериментальном режиме [5].

Исходя из изложенного, с учетом решаемых в исследовании задач, под дистанционным обучением мы понимаем технологию обучения, осуществляемую взаимодействие педагога и обучающегося с целенаправленным использованием современных информационных коммуникационных технологий.

Из вышесказанного понятно, что программа дистанционного обучения иностранным языкам реализуется как по максимуму, с включением мультимедиа материалов, электронных учебников и интерактивных видеоконференции, так и по минимуму, когда ее организаторы могут ограничиться предоставлением учащимся лекций и семинаров на видеокассетах, в виде учебников и справочников печатного или электронного материала. В любом случае те и другие базируются на предшествующем опыте заочного обучения, и их успех базируется, помимо наличия необходимого технического оснащения, в основном от того, насколько тщательно зависит от квалификации педагога.

Библиография

1. *Концепция развития иноязычного образования РК до 2015 года. – Алматы, 2004. – 29с.*

2. Мирзоев К.И. Языковое образования в процессе гуманизации общества // Вестн. КазНУ. Сер.филологическая. – 2004. - №7(69). С.106-111.
3. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2005-2010 годы // Индустриальная Караганда. – 2004. - №99-100. – С. 5-10.
4. Джусубалиева Д.М., Дузбаева Р.М. Интерактивное обучение как необходимое условие дистанционной формы обучения // Информатизация образования Казахстана и стран СНГ. Материалы междунар. Форума. – Алматы, 2005. - С.63-68.
5. Нургулжин А.М. Яворский В.В., Когай Г.Д. Проблемы организации дистанционного образования: Монография. – Караганды, 2003. -156с.

Аннотация. В данной статье рассматривается пути и формы дистанционной системы образования в Казахстане, в том числе образования в области преподавания иностранного языка.

Ключевые слова: дистанционное исследование, интерактивное обучение, информационные технологии, иностранный язык, виртуальное обучение

Аңдатпа. Бұл мақалада соңғы он-он бес жылдан астам уақыт ішінде Қазақстандағы білім беру жүйелерінің құрылымдарында елеулі өзгерістері қашықтықтан білім беру жүйесіне зерттеу жүргізілді. Оқу мен білім технологиясы қаржы қорының байыбына жетіп түсінудің, нарықты өркендету жолында күресудің тиімді құралына айналып отыр. Осы ретте қазіргі замандағы технологиялық жетістіктерге негізделген қашықтықтан білім беру жетекші рөл атқаратыны белгілі болды. Дүние жүзі бойынша қашықтан білім беру жүйесін өркендетудің басты мақсаттарының бірі - оқушылардың кез келген мектептер, колледждер мен университеттердегі оқу бағдарламалары бойынша оқып, білім алуларына жағдай туғызу болмақ. Осылай еткенде ғана студенттердің бір елден екінші елге орын ауыстыруларына шектеу қойып, кедергілер туғызудан гөрі көзқарастар жүйелерінің бір арнаға тоғыстырылған идеяларымен қаруланып, білім беру ресурстарын өзара алмастыру жағдайында болашағы зор жаңа істерді өркендете түсуге мүмкіндік туатыны айқындалды. Коммуникациялық каналдарды ауқымды түрде тарату қурысы маңызды міндеттерді ойдағыдай іс жүзінде асыруға септігін тигізетіні анықталды.

Тірек сөздер: қашықтықтан зерттеу, интерактивті оқыту, ақпараттық технология, шет тілі, виртуальді оқыту.

УОК:378.016:811.117

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Абдыкулова Қ. - 2 курс магистрант, Екі шет тілі мамандығы
Абай атындағы ҚазҰПУ, ғылыми жасөспірімсі – ф.ғ.к., **Бекхожанова Г.Х.**

Аңдатпа. Ағылшын тілі сабақтарында студенттердің - коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру ғылыми және практикалық құндылығы жағынан өзекті мәселе болып табылады. Коммуникативтік құзыреттіліктің теориялық аспектісі оның компоненттерін қалыптастыру деңгейін, болашақ маманның коммуникативтік құзыреттілігін дамыту жолдарының әсерін анықтайды, және көп компонентті құбылыс ретінде ұсынылады. Бұл, зерттеу жұмысының барысында сөйлеу әрекеті және әлеуметтік құзыреттілік ретінде оның негізгі ерекшеліктерін айқындайды. Шет тілін оқытудың мазмұны мен мақсатын барынша айқын көрсетуде коммуникативтік құзыреттіліктің теориялық аспектісін терминологиялық аппаратын, ең маңызды ұғымдардың негіздерін, коммуникативтік стратегиясын тұжырымдама-сын, оның ішінде ауызша іс-қимыл әңгімелесушіні барабар түсіну ретінде әлеуметтік-психологиялық және нақты лингвистикалық факторларды қамтиды.

Тірек сөздер: коммуникация, құзіреттілік, тіл, дағды, ұстаным, қабілет, парадигма, қатынас.

Еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалып жатқан талпыныстар жағдайында әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, терең білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекетінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын жеке тұлғаны қалыптастыру маңызды міндет болып отыр.

Тұлғалық-бағдарлы білім беруді педогогикалық қауымның меңгеруі нәтижесінде туындайтын педогогикалық мақсаттардың өзгерісі толық, тұлғалық және әлеуметтік-интеграцияланған нәтижені анықтау мәселесін алға қойды. Демек, тұлғаға – бағдарлы технологиялар негізінде студенттердің коммуникативтік құзыреттілігін дамытуда негізгі ұғым «құзыреттілік» ұғымына тоқталған дұрыс болады.

«Құзыреттілік» ұғымы еңбек әлемінде және өнеркәсіп мекемелерінде пайда болғанын ескерсек, «негізгі құзыреттілік» термині алғаш рет 1992 жылы Еуропа Кеңесінің «Еуропадағы орта білім» жобасында пайда болды. Бұл жобаның міндеті – Еуропа одағының құрамындағы елдерде білім берудің мақсаты мен мазмұнын, студенттердің оқу жетістіктерінің деңгейін бағалау механизмдерін талдау болды.

Құзырет (латын сөзі – сәйкесті, қабілеті) – орындалатын жұмыстың мәнін, қойылған мақсатқа жетудің тәсілдері мен құралдарын терең және түп-түбіріне дейін білу, сонымен қатар сол жұмысқа сәйкес келетін іскерліктер мен дағдыларын болуы [1, 52].

«Құзырет» - өзінің бойындағы белгілі бір білімі мен дағдысы арқылы шешім қабылдауға қатысуға немесе өз бетімен мәселелерді шешуге мүмкіндік беретін лауазым иесінің жеке мүмкіншіліктері, оның біліктілігі (білім мен тәжірибесі) [2, 35].

Біз қарастырып отырған, коммуникативтік құзыреттің көрінуіне белгілі бір жағдайлардың әсері зор. Құзыретке ие болу дегеніміз сол ситуацияға өзінің бар білімі мен тәжірибесін бейімдеу. Білімді адамдардың нақты ситуацияларда қажет болған жағдайда сол білімін қолдана алмайтындығын күнделікті өмірде кездестіруге болады. Осылайша, құзыретті дамыту және қалыптастыру үшін олар көрінетіндей нақты жағдайлар тудыру қажет. Құзыреттіліктер - адамның белгілі бір салада беделге, танымға, тәжірибеге ие сұрақтар мен құбылыстар шеңбері. Әлеуметтік құзыреттілік – қоғамдағы өмір сүрудің нормалары мен ережелерін дұрыс орындауға мүмкіндік беретін әлеуметтік дағдылар (міндеттер). Әлеуметтік педагогиканың термині. Осыған орай коммуникативтік құзыреттілік төмендегідей компоненттерден тұрады:

- коммуникативтік тәртіп аймағындағы білімі (қажетті тілдерді білуі, педагогика және психология, конфликтология, логика, риторика, мәдениет және сөйлеу аймағындағы білімі);
- коммуникативтілік және ұйымдастырушылық қабілеті (іскерлік қатынастарды нақты және жедел орнату, белсенділік таныту, тұлғаны дұрыс қабылдау және түсіну негізінде психологиялық әсер ету, қоршаған ортамен және оқшауланған адамдармен біріккен іс-әрекет кезінде белсенді әрекет жасау);
- эмпатияға қабілетті болу (түсіне білу іскерлігі, өзгені сезіне білу, психотерапияны сөзбен орындай алу).
- өзіндік бақылауға қабілеттілігі (көршісінің және өзінің мінез-құлқын реттеу алу іскерлігі, әңгімелесушіні модельдей алу, дау-жанжал ситуацияларында өнімді жауап беру тәсілдерін табу, жағымды психологиялық климатты тудыру, субъектаралық қарым-қатынасты болжай алу);
- вербальды және вербальды емес қарым-қатынас мәдениеті (сөйлеу техникасы, риторикалық амалдар, аргументация техникасын және шарттасуды жүргізу, кәсіби педагогикалық әдеп ережелерін сақтау, ұғымдық категориялық ақпаратты мақсатты түрде қолдану, сөйлеу мәдениетін меңгеру, вербальды емес құралдарды қолдану) [3, 7].

Коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастырудың ұстанымдары мен алғашарттары бар. Соның бірі, *антропоэзектілік ұстаным* студенттің әлемді қабылдауы мен тануы, түйсінуі мен түсінуі тіл арқылы жүзеге асатындықтан маңызды болып саналады. Танымдық әрекет арқылы студенттің қоршаған ортаға, әлемге деген көзқарасы, ұғым-түсініктері мен пайымдаулары, пікірлері мен өзіндік тұжырымдары қалыптасады. Студенттің синтаксисті игеруі практикалық тәжірибенің жинақталуы нәтижесінде және оның салаларын, сөз тіркесі мен сөйлемнің жасалу жолдары мен тәсілдерін, түрлерін, өзіне тән ерекшеліктерін барлап-бақылаудың, сараптап-пайымдаудың негізінде жүзеге асады.

Осы орайда, ағылшын тілінде берілген материалды тіл білімінің салаларымен, яғни, бұл ретте грамматикамен тоғыстыра оқытуда аталған ұстанымның рөлі айрықша болды. Бұл ұстаным оқыту үрдісінде студенттің білімдер жүйесін тұтас қабылдауына, білімді шоғырландыру арқылы кәсіби ойлауды қалыптастыруға, интеллектуалды дамуына көмектеседі, әрі сөйлеу қабілетін дамытады.

Кретивтілік ұстанымы мазмұнның вариативтілігін көрсететіндіктен, студенттің ойлау іс-әрекетінің нұсқалары мен оны шешудің жолдарын өз бетінше таңдауы, дұрыс шешу жолын анықтауы арқылы іске асырылды. Студент өзінің қабілеті мен іскерлігіне қарай қажеттісін таңдап алып, орындады. Оқытушы әр тақырыпқа байланысты қойылатын баға мен нәтижені нақтылап, кеңес беріп отырды.

Нәтижеге бағдарлай оқыту ұстанымы тілді коммуникативтік-танымдық тұрғыдан меңгертуде студенттердің нақты қандай нәтижеге қол жеткізетіндігін айқындауда тірек етіп алынды. Бұл ұстаным бойынша бақылау тапсырмалары беріліп, оны орындаудың жолдары көрсетіліп, түпкі нәтиже қандай болу керектігі талап етілді. Нәтижесінде студент алдына мақсат қоюға және оны орындаудың жолдарын анықтауға дағдыланды.

Аталған ұстанымдар білім сапасын арттыруда, студенттердің білімін бағалауда, олардың шығармашылық белсенділігін оятуда, құзыреттілігін қалыптастыруда т.б. тиімді болды.

Х.Палмер «грамматикалық ережелерді білмеу, сөйлемдегі мағыналық қарым-қатынастарды түсінбеу орфографиялық қателерге» соқтыратынын дәлелдеп, диктанттың түрлеріне, олардың атқаратын рөліне тоқталып, сызбалар мен үлестірме қағаздарды ұтымды қолданудың жолдарын ұсынады [4, 65].

Осындай қарапайым технологияларды қолдана отырып, студенттердің қоршаған ортаға байланысты лексиканы қалыптастыру және шығармашылық іс-әрекет талаптары орындау мақсатында, студенттердің

лингво-коммуникативтік құзыреттіліктерін арттыру мақсатында бағдарламадағы мәтіндерге сәйкес деңгейлік, шығармашылық тапсырмаларды алып қарастырдық да, практика жүзінде қолданып, мынадай тұжырымдар жасауға болады:

- студенттердің коммуникативтік құзыреттіліктерін дамыту арқылы оның жеке тұлғасын қалыптастыруға құзыреттіліктерін болады;
- қызығушылық іс-әрекет түрлері төменнен жоғары қарай, кезекті түрде, белгілі бір ретпен, жүйемен жүргізілуі нәтижесінде студенттердің лингво-коммуникативтік дағдылары дамиды;
- студенттердің коммуникативтік дағдыларын дамытуда іс-әрекетті дұрыс ұйымдастыру біліктері мен ізденімпаздықтың қалыптасуы студенттерді шығармашылыққа баулиды;
- студенттерді коммуникативтік тапсырмаларды орындау мүмкіндіктеріне қарай топтарға бөліп, сәйкес жұмыс түрлерін таңдап, жүйелі жұмыс жүргізудің маңызы зор;
- қызығушылық іс-әрекетте дәстүрлі емес әдіс-амалдар пайдалану студенттердің коммуникативтік дағдылары мен қатар интеллектуалдық қабілеттерін дамытып, оқу-танымдық және ғылыми ізденістер жасауға талаптандырады.

Д.Әлімжанов пен Ы.Маманов «тіл фактілерін түсіндіруге пайдаланылатын материалдар, алдымен, тілден өтілетін материалдарға сәйкес болу» керектігіне мән берді. Ғалымдардың «өтілген тілдік тақырыптарға тәрбиелік маңызы бар сөйлемдер тергізіп, оны грамматикалық белгілер мен сөз мағынасына қарай топтату, текстерге талдаулар жасату, кітап оқыту, оқығанын баяндап айтқызу, сол бойынша конспект жасату, көрнекі материалдарды беріп өздеріне бақылату, іс қағаздарын үйрету, тілге байланысты кештер өткізіп, конференцияларда баяндама жасату» [5, 66 б.] тәрізді ұсынған жұмыстары мен К.Ахановтың «өздігінен көбірек жұмыс істеуге» көңіл аудару «әрбір орындалған жаттығу, дағдыландыру жұмыстарының қандай із қалғанын» байқайтыны туралы тұжырымдары [6, 212-260] қазіргі таңдағы студенттің өз бетінше жұмыстарды орындауына қойылатын талаппен сабақтасып жатыр. Осы бағытта студенттерге өз бетінше жұмыстар үшін тілдік материалдарды мақал-мәтелдер арқылы оқытудың маңыздылығын ескерген жөн.

Қорыта келгенде коммуникативтік құзыреттілік студенттерді бақылаудан өзіндік бақылауға, әлеуметтік дамытудан өзіндік дамуға, монологтан диалогке, түсіндіруден түсінуге ауысудың негізін құрайын тұлғалық-бағдарлы педагогикалық технология шеңберінде білім беру парадигмасының өзгеруімен байланысты жүзеге асырылады.

Әдебиеттер

1. Нестерова Н.Б. Оптимизация обучения монологической речи в 4-5 классах средней школы. ИЯШ №5. 1982. С.30.
2. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. – М.: Издательство Русский язык, 1977. – С.300.
3. Малахова Е. Болон процесі. «Басты мәселелер туралы», 2008 ж. 150 б.
4. Лаврентьев Г.В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов. – Барнаул: Издательство Алтайского университета, 2002.
5. Әлімжанов Д., Маманов Ы. Қазақ тілін оқыту методикасы. – Алматы: Мектеп, 1965. – 66 б.
6. Аханов К. Грамматика теориясының негіздері. – Алматы: Мектеп, 1972.

Аннотация. Формирование коммуникативной компетенции студента на уроках английского языка представляет собой актуальную задачу научно-практического значения. В теоретическом аспекте коммуникативная компетенция представляется как многокомпонентный феномен, в котором уровень формирования его составных частей определяет результативность работы по развитию коммуникативной компетенции будущего специалиста. Это означает, что, несмотря на разнообразные толкования компонентного состава исследуемого явления, такие основные его элементы как языковая, речевая и социокультурная компетенции наиболее ярко отражают содержание и цели обучения иностранному языку. Теоретический аспект коммуникативной компетенции опирается на важнейшие понятия терминологического аппарата описания процесса коммуникации, включающего понятия коммуникативной стратегии, коммуникативного поведения как конвенции отбора языкового материала и организации коммуникации в совокупности социально-психологических и собственно лингвистических факторов, рецептивного поведения как адекватного понимания вербальных действий собеседника.

Ключевые слова: коммуникация, компетенция, язык, навыки, умение, парадигма, доступ.

Annotation. Formation of communicative competence of students at English lessons has scientific and practical meanings. In the theoretical aspect of communicative competence is presented as a multi-component phenomenon, in which the level of formation of components determines the impact of work on the development of communicative competence of the future specialists. This means that, despite the variety of interpretations of the investigated phenomenon, its basic features such as language, speech and social competence is most clearly reflect the content and purpose of learning foreign language. The theoretical aspect of communicative competence is based on the most important concepts of terminological apparatus describe the process of communication, including the concept of communicative strategy, communicative behavior as the

conventions of language material selection and organization of communication in aggregate socio-psychological and actual linguistic factors, receptive behavior as an adequate understanding of the verbal action interlocutor.

Key words: communication, competence, language, skill, ability, paradigm, connection.

УДК 371.64-69

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ӘРЕКЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Кубекова Д. – магистрант, Абай атындағы ҚазҰПУ,

Ғылыми жетекшісі: **Ағабекова Б.Н.** – ф.ғ.к., аға оқытушы Абай атындағы ҚазҰПУ

Аннотация. Бұл мақалада сөйлеу әрекеті жайлы және сөйлеу әрекетін дамыту жолдары қарастырылды. Шетел тілін оқытуда ең бірінші және ең маңыздысы үйреніп жатқан тілде сөйлеу әрекетін дамыту. Осы мақсатқа жету үшін бүгінгі күнге дейін осы салада белсенді зерттеу жүргізген ғалымдардың жұмыстарына шолу жүргізілді. Сонымен қатар, оқушылардың бойында ағылшын тілінде қарым-қатынас барысында тілді пайдалана алуы мен ауызекі сөйлеу дағдысын қалыптастыру, ағылшын тілін меңгертіп сөйлеуіне жағдай тудыру сияқты мәселелер де қарастырылды. Адамзат қоршаған ортаны сөйлеу арқылы танып білетіні анық, сол себепті шетел тілін меңгеру барысында диалог және диалог жасау мен қатар ситуациялық жағдайларды шешу сияқты тапсырмалар өте қажет екені анықталды.

Тірек сөздер: коммуникативті технология, сөйлеу, сөйлеу әрекеті, коммуникация, әдіс.

Тілді оқытудағы ең басты мақсат - оқушыны сөйлеуге, яғни айтар ойын жеткізе білуге үйрету. Сөйлеу тілдік қарым-қатынас барысында адамның өз ойын жарыққа шығару процесі, өз сөзін екінші біреуге түсінікті етіп жеткізуі. Сөйлеуге үйрету дегенде мынадай ұғымға мән беріледі: бұл-адам мен адамның тілдік қарым-қатынаста бір-бірімен тілдесуі, сөйлесуі яғни бір адамның өз ойын екінші адамға ауызша жеткізуі, сөйлеуі, айтуы. Сонымен бірге айтылған ойдың адамға түсінікті болып, оны қабылдау арқылы екінші адамның оған өзіндік жауап қайтаруы. Бұл сөйлеуге үйретудің бір адамға ғана мәселе емес екендігін көрсетеді. Ол тілдік коммуникация арқылы жүзеге асады. Сөйлеу әрекеті-тілді үйрену жолындағы маңызды баспалдақ, қажетті шарт қана емес, ол-адамзаттың қоғамдағы орнын, қызметін көрсететін күрделі әрекет. Өйткені, сөйлеу әрекеті адамдық қасиетті білдіретін басты өлшемдердің бірі. Ауызша сөйлеуге үйрету - тілді жалаң үйрену емес, адамның жалпы ойлау қабілетін кеңейту, жетілдіру деген сөз. Жалпы сөйлеу әрекетін меңгеру үшін мына жағдайларды ескеру қажет: Үйрететін тілде сөйлеуге деген қажеттілік; қоршаған орта, жағдайдың әсері; жеке бастың қабілеті; сөйлеудің негізгі мақсатын айқындау.

Ағылшын тілін оқытуда коммуникативтік мақсатқа жетуде ауызша сөйлеудің маңызы зор. Сөйлеуге үйрету үшін оқыту әдісі ситуативті әдіс болуы керек себебі: ситуативтілік сөйлеу әрекетінің табиғи қасиеті болып табылады.

Сөйлеуге үйрету үшін қажетті ситуацияларды мынадай жолдармен беруге болады:

а) «көз алдыға елестетіп көр», «қиялдап көр» деген сияқты т.б. тапсырмалар арқылы ситуациялар құру;

ә) белгілі бір ситуацияны жасайтын сурет немесе ситуацияны дамытатын, күшейтетін суреттер тізбегіне қарап, соның көмегімен сөйлеу;

б) күнделікті өмірдегі болып жатқан жағдайға ұқсас нәрселерді сипаттау.

Оқытудың ситуативтілігі оқушылар мен мұғалім арасындағы қарым-қатынасқа негізделген жағдайда ғана сабақ үстінде қатынас ситуациясы пайда болады. Е.Пассов ұзақ жылдар бойы жүргізген ғылыми-зерттеу жұмысының нәтижесінде коммуникативтік оқытуда «ситуация» мен «ситуативтілікті» анықтап алу қажет екеніне көз жеткізген. «Ситуация»-дегеніміз, қарым-қатынас жасаушылардың, сөйлесушілердің санасында қалыптасқан өзара қарым-қатынасының жүйесі; ал «ситуативтілік-қарым-қатынастармен байланыс» деп қорытынды жасайды. Ол іс-әрекеттерде өзара қарым-қатынастарда мынадай жетекші факторлар болады деп көрсетеді: а) статустық; ә) рөлдік; б) іс-әрекеттік; в) ізгілік [1. 24].

Қарым-қатынас процесі оқытудың мақсатына, жағдайына, мүмкіндігіне қарай үнемі өзгерісте болады. Сондықтан, сөйлеуші сол өзгерістерге байланысты қарым-қатынастағы өзгерістерді де ескеріп отыруы керек. Оқушыларды қарым-қатынастың әр түріне дайындау үшін материалдарды да жиі түрлендіріп отыруды қажет етеді. Осы ұстанымға байланысты тілдік дағдылар да өзгертіліп отырылуы керек. Бұл оқушылардың айтқысы келген ойын басқаша жеткізуге, сөйлеу біліктілігін жетілдіруге, тез сөйлеуге көмектеседі.

Сонда ғана, оқушылар жаңа материалды іс жүзінде қолдануға тезірек машықтанады. Материал жаңа болуы керек, сонымен бірге қайталау кезінде сол қалпында емес, басқа контекстерде өзгертіліп берілуі керек, сол кезде ғана оқушылардың білік дағдылары бірте-бірте дамиды.

Ауызша өз пікірін айту жазбаша түрде ойын жеткізуден, ең алдымен, қарым-қатынастың тікелей өзгешелігімен және коммуниканттардың арасында нақты байланыстың болуымен оқушылардың өз ойын жеткізудің формасына және тәсіліне таңба салғандай ерекшеленеді. Сөйлеу әрекеті кезінде әңгіме дүкен жүргізушінің серігінің болуы немесе тыңдаушысының болуы сөйлеп тұрған адамға өзінің серігінің кез келген іс қимылын байқап тұруға мүмкіншілік береді. Бұл оқушының ойын ауызша жеткізу жолына әсер етуге және үнемі үндестірілуіне мүмкіншілік береді.

Ауызша сөйлеуге үйрету жайлы айтқанда, оқу үрдісінің шартымен және мақсатымен емес, сонымен қатар ауыз екі тілде сөйлесудің қандай түріне үйрету керектігін анықтау қажет.

Лингвистикалық жоспар бойынша ауызша әңгімелеп жеткізудің 3 түрлі формасы бар: **монологты, диалогты және полилогты**. Ауыз екі тілде сөйлеу психологиялық жобада да белгілі бір қызығушылықты ұсынады. Ауыз екі тілде сөйлеу психологиясында кибернетика саласындағы ойдың әсерінен бір жүйеге келтірілген екі коммуникативтік үрдіс табанды түрде танылуда. Олар түсіне отырып тыңдау және сөйлеу. Оқушы өзіне тиісті пәндерді жан-жақты меңгеріп алғысы келеді және де шетел тілін жетік меңгеруі арнайы әдебиеттерді оқығанда оған баға жетпес көмегін көрсетеді. Ауызша сөйлеуге үйрету барысында оқушыларды сөйлеу әрекетінің екі түріне үйреткен жөн. Олар түсіне отырып тыңдау және сөйлеу. Бұлардың әр қайсысы өзіне тиісті жаттығуларды жүргізуді талап етеді.

Ағылшын тілін оқытуда коммуникативті мақсатқа жетуде ауызекі сөйлеудің рөлі өте зор. Себебі, ауызша сөйлеу арқылы адамдар бір-бірін түсінеді, өз ойларын айтады, дәлелдейді, естіген, айтылған хабарға өз көңіл-күй қатынасын білдіреді. Сөйлеудің екі түрі бар. Олар: монологтық, диалогтық. Диалог - екі немесе бірнеше адамның сұрақ-жауап ретінде сөйлесіп, тіл қатысуы. Диалогтық сөйлеу алдын ала жоспарланбайды, сөйлесу кезінде пайда болады. Оқушылар жалпы, арнаулы сұрақтарды қоя алуы, әр түрлі сұрақтарға жауап бере алуы, өтініш, бір нәрсемен келісетінін немесе келіспейтінін білдіре алуы керек. Оқушылардың сөйлеу қарқынын өсіру керек және әр оқушы сөйлегенде кемдегенде екі реплика айтуы керек. Диалогтық сөйлеуді дамытуда дискуссия-сабақ, экскурсия-сабақ, ойын-сабақ, талқылау сабақтарының рөлі зор. Монологты сөйлеуді дамыту сабақтары-шет тіліне оқытудағы негізгі сабақтардың бірі. Монологтық сөйлеу алдынала әзірленуді талап етеді. [2. 39]

Ауызша сөйлеу әдістемесін суреттеуге келгенде ауыз екі тілде ойдағыдай сөйлеудің төмендегі негізгі шарттарын ескергеніміз жөн: 1) Ауызша сөйлеудің монологты және диалогты формалары оқытудың барлық кезеңдерінде қатар жүреді; 2) тілді меңгеруге кешенді түрде ықпал ету жүзеге асырылады; яғни бұл ауызша сөйлеу мен оқытуға бір мезетте үйрету, тілдік және сөйлетуге арналған дайындық жаттығуларының жүйелі түрде орындалуы; 3) қосымша оқыту құралдарының жиі жиі қолданылуы; 4) лингафонда, компьютерлі кабинеттерде ауызша сөйлеуге бағытталған жаттығуларды кең көлемде қолдану.

Ауызша сөйлеу ептілігін дамытуға үйретудің қажеттілігі, әсіресе диалогты құрастыра білуге үйрету, түсіне отырып тыңдауға үйретудің барлық торабымен тығыз байланысты. Осы орайда бірінші кезеңде **төрт өзекті мәселе туындайды**: диалогты және монологты түсіне отырып тыңдау, сонымен қатар диалогты, монологты дұрыс формада сөйлеу білуге үйрету.

Сөйлеу әрекетінде түсіне отырып тыңдауға үйретудің басты мақсаты түсіне отырып тыңдаудың көлемін ұлғайтуға қол жетізу, нақтырақ айтқанда әр адамға тән сөйлеу сипаттамасы бар, бірнеше адамды түсінуге мүмкіншілік беретін жаттығулар көлемін қалыптастыру.

Оқушыларды ауызша сөйлеуге үйретудің **біріншіден**, белгілі бір көлемде диалогты түрде және монологты түрде сөйлеудің арасында айтарлықтай формасы жағынан да, мазмұны жағынан да қандай да бір байланыстың болуы; **екіншіден**, оқушының өзіне тиісті пәнді жетік меңгеруімен; **үшіншіден**, қандай да бір мәтін материалдары мен ауызша сөйлеуде едәуір байланыстың болуы.

Оқудың бірінші кезеңінде іштей оқуға көңіл бөлу керек. Әдетте оқып болғаннан соң түсінік айтылады және жаттығулар жасалады. Сөйлей алудың әдістерімен қорытындыланады. Әңгімелесу балалардың логикалық ойлауын, тілдің қалыптасуына, қорытынды жасауға көмектеседі.

Оқушылардың ағылшынша сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін сөйлеудің дұрыс үлгісін көрсету керек. Оқушының сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін: сөзді, сөз тіркестерін дұрыс айтуға үйрету, мәтінді, өлең сөздерді айтқанда дауыстың анық болуын қадағалау, сұрақтарға жауап беру, дұрыс сөйлеуге үйрету, сұрақ қоя білу мен әңгімені бастау, жалғастыру, аяқтай білу қабілетін қалыптастыру сияқты

жұмыстар қатар өрбіп отырады. Сондай-ақ берілген мәтіннің мазмұнын айту мен сөйлеу үлгілерін сауатты түрде құрастыра білуге, диалог арқылы сұхбаттасу сияқты жұмыстар кеңінен жүргізіледі. Осындай жұмыс кең түрде жүрген тұста оқушының сөйлеу ерекшелігі күннен күнге дамып, жан-жақты артып отырады. Мұнда мәтіндерді көбіне оңайдан қиынға қарай өрбіткен мұғалім үшін ыңғайлы

Оқу біліктілігін меңгерту мақсатында мәтінді оқу, көру арқылы мазмұнын түсіну мен мәтіннің мазмұнын өз бетінше оқып түсіне білу, мәтін бойынша талқылауға белсенді араласу сияқты жұмыстар кеңінен қолданылады. Оқылған мәтінге байланысты оқушы өз ойын салыстырмалы түрде жеткізе біліп, қоғамдық орындарда жазылған нұсқауларды оқып түсіну сынды талаптар қойылады.

Ал бұл сөйлеудегі оқушы сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін: оқушы меңгерген лексикалық материалдар бойынша талқылауға қатысып, мәтін бойынша түсінгенін еркін жеткізе білуге дағдыланады. Қойылған сұрақтарға тез және нақты жауап беру және сурет бойынша әңгіме құрастыру, әр түрлі жағдаяттарға байланысты сұрақ қоя білу мен схема бойынша сөйлемдер құрастырып айту жұмыстары басты рөл атқарады.

Оқу біліктілігін меңгеру мақсатында ортадан жоғары деңгейде жұмысты күрделендіре отырып, көптеген жұмыстарды іске асыруға мүмкіндік туады. Көлемді мәтінді оқып қана қоймай, көру арқылы мазмұнын түсініп мәтіннің мазмұны бойынша түсінгенін айта білу. Сондай-ақ өз бетімен әңгіме құрап, мәтінге байланысты қанатты сөздерді, мақал-мәтелдерді пайдалану арқылы сөйлеуге дағдыландыру. Бұқаралық, ақпараттық хабарларды оқып түсіну (газет, журнал материалдары, теледидар хабары) мен талқылауда белсенділік танытып, біліктілікті жоғарылату жұмыстары басшылыққа алынады.

Оқу біліктілігін меңгерту мақсатында роман, поэма, эссе, әңгіме оқыту арқылы жан-жақты жұмыс жүргізуге жол ашады.

Сөйлеу дағдысын қалыптастыру үшін, оқыған үзінділері бойынша негізгі кейіпкерлерге сипаттама беру, роман, эсселердің тақырыбын, идеясын талқылау, пікірсайыс, дебат барысында өз ойын әдеби тілде еркін жеткізе білуге дағдыландыру басты мақсат болып табылады.

Ағылшын тілін орта мектепте оқытудың шарттарын ескере отырып, оқушылардың мектепті бітіргеннен кейін де шетел тілінде сөйлеп, оқып түсіне білу қабілеттерін қалыптастыруға мектеп қабырғасында мән берілуі тиіс. Оқушыларды шетел тілінде сөйлеуге және кітап арқылы жұмыс жасауға баулу қажет. Шетел тілін практикалық тұрғыда меңгеруге үйреткенде оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге баулып, алған білімін, икемділік дағдыларын жаңа жағдайларға тап болған кездерде шығармашылықпен қолдана білуге машықтандыру көзделеді. Осы мақсатпен анықтама әдебиеттерді пайдалана білу, мәтін мазмұнын өз бетімен түсінуге бейімделу және одан түйгенін қысқаша етіп қағазға жазып алу, шағын хабарлар дайындау және өз пікірін айтып, баға беру сияқты әрекеттерге дағдыландырудың маңызы зор.

Ағылшын тілін оқытудағы оқушының өз сөзін жоспарлай білу икемділігін, мәтін мазмұнын мен ағылшын тілін үйрету құралдарын ұштастыра отырып, сөйлеу этикасын пайдалана алуын талап етеді. Оқушылар басқа халықтардың тұрмыс тіршілігімен олардың көрнекті өкілдерінің өмірімен алынған деректермен, бұл халықтар тарихының эпизодтарымен, мәдени ескерткіштерімен, көрікті жерлерімен танысады. Оқулық, оқу кітаптары, газеттегі қарапайым мақалалар арқылы оқушылардың шетелдегі адамдардың өмірімен танысуы олардың жалпы білімділік ой өрісін кеңейтеді. Оқушылардың жан-жақты дамуы және олардың тұлға ретінде қалыптасуы үшін тілдік материалмен жұмыс істеу сипаты мен сөйлеу біліктілігінің елеулі мәні бар. Шетел тілі құралдарымен (лексикалық, грамматикалық, фонетикалық) және сөйлесу іс әрекетінің негізгі түрлерімен қарулана отырып, оқушылар танымдық белсенділік, дербестілік көрсетуі, қорытынды жасай алуы маңызды болып табылады.

Оқу бес пайызға дейін бейтаныс сөзі бар ғылыми көпшілік қоғамдық саяси және көркем әдебиеттен қысқартылып алынған мәтіндердің негізгі мазмұнын түсінулері тиіс. Оқушылар газетті қарап шығып, одан өздерін қызықтыратын мақалаларды тандап ала алатын болуы тиіс. Мәтінді оқи отырып алынатын хабарға байланысты оқушылар оқу қарқыны мен түсінігін қалыптастыруы керек.

Тілдік материалдар оқушыларға өз қалауларын айтуға және өз пікірін білдіруге қажет болады. Өз пікірін ситуациялар және тақырыптармен байланыстыра қолдану мынадай пікірлер айтуға, жеткізуге жетелеуі тиіс:

- қалауын, сезімін, жанашырлығын білдіру;
- өз көзқарасын айту, қарапайым ғана дәлел келтіру;
- істің мән жайы мен оқиғалар туралы мәліметтер алу және әріптесінің пікірін сұрау.

Сонымен, сөйлеуге тыңдап түсінушіз үйрену мүмкін емес. Шетел тілін меңгеруде тыңдап түсіну қабілетін дамытудың алар орны ерекше екені жоғарыда көрсетілген зерттеу айқындайды.

Ал тілдік тіректерді негізге алып, монолог түрінде оқытуда оқушылардың танымдық қызығушылығының деңгейін анықтау, оқушылардың тыңдаған, оқыған, көрген мәліметтерін дұрыс қабылдауын қадағалай отырып, оларды монолог түрінде сөйлеуге үйрету, танымдық қызығушылықтары мен шығармашылықтарын дамытуда әдістің тиімділігін дәлелдейді [3. 31].

Қорыта келе, ауызекі сөйлеуді қалыптастыру үшін оқушы әр сабақта жаңа білім алып қоюмен ғана шектелмей, өз бетінше ізденіп, талдап, пікір таластыру деңгейіне жетіп, даму біліктілігін жетілдіріп отыруы қажет. Сонда ғана, оқушы ауызекі сөйлеу мақсатына жете алады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. *Мектептегі шет тілі. №4. 2011. 28 б.*
2. *Амандықова Г.Н., Мұхтарова Ш.Е. Шет тілін оқыту әдістемесі. – Астана, 2007. – 260 б.*
3. *Бүлекбасова Б. «Инновациялық технология», Оқыту-тәрбиелеу технологиясы, 2010 ж. №5. – 80 б.*
4. *Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі. – Алматы: РБК, 2000. – 200 б.*

Аннотация. В данной статье рассматривается речевая компетенция и способы развития устной речи на уроках английского языка. А также определи, какую важную роль играет монолог и диалог в овладении иностранным языком.

Ключевые слова: технология, коммуникативная технология, речь, речевые действия, коммуникация, метод.

Annotation. This article discusses the speech competence and methods of development oral speech in the English lessons. Also we determined how important a monologue and a dialogue in learning a foreign language.

Key words: communicative technology, speech, speech acts, communication, method.

УДК 81"1-027.21

ЧТЕНИЕ И ОВЛАДЕНИЕ ВТОРЫМ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ

**Кайсарулы Адилет – магистрант 2 курса, КазНПУ имени Абая,
Научный руководитель – к.ф.н., ст.преподаватель Агабекова Б.Н.**

Аннотация. В этой статье дан теоретический и практический анализ чтения текстов при овладении иностранным языком. Исследования показали, что при помощи чтения текстов можно достичь хороших результатов. К тому же определили что, чтения текстов помогает понять иноязычную лингвокультураологию.

Ключевые слова: овладение лексикой, обучения иностранного языка при помощи чтения, когнитивный подход.

Видели ли вы когда-нибудь как ребенок завораживается историй определенной книги? Главные персонажи существует в его воображений; сцена действий печатается в его голове, и видется глазом разума. Дети, изучающие английский в качестве второго иностранного языка, следует посвящать определенную часть времени на чтение. Чтение английских текстов поможет им увеличить объем овладение языком и способствует их размышлению на иностранном языке; такой подход поможет им познать чувства уверенности не только во время чтение, но и написаний сочинений или говорений на английском. Не имеет большего значения, читает ли, он самостоятельно от преподавателя или чтение определяется учителем, каждодневное чтение увеличит у детей овладение иностранным языком.

Для полноценного понятия сущности овладений иностранным языком, нам следует определить концепцию овладение языком в целом. Язык является способом общения как в письменном и устном варианте, так и с помощью сигналов и жестов, "процесс, с помощью чего, человеческая раса вступает в коммуникацию друг с другом [1]". Овладение языком означает "получение результатов только собственными силами" [2]. Мы дали схожую дефиницию в овладений языком и сделали упор на индивидуум, который делает собственные усилия, для изучения и осмысления английского языка. Теория овладения языком означает, что чтение и слушание достаточно понятного английского языка чрезвычайно важно для улучшение у студентов способности владение английским языком. Чтение увеличивает компетенцию студентов, и уверенность когда изучаешь английский язык как иностранный.

Существует два аспекта языка, поверхностная структура и глубокая структура. Поверхностная структура языка, это слова, которые встречается в каждодневной жизни постоянно. Оно является физическим аспектом коммуникаций. Глубокая структура языка, это ассоциация написанных слов на бумаге с

объяснением значения их; интерпретация разговорных слов в ментальной репрезентацию. Смит определяет глубокую структуру языка как "значения языка". Пример двух структур можно продемонстрировать с помощью слова 'cat'. Когда ребенок первый раз встречается со словом cat, сперва, он определяет буквы c-a-t (поверхностная структура), чтобы обозначить кошку. Далее кошка также будет ассоциироваться с диким животным (глубокая структура). Увидев кошку до того момента, как он познал слова, которыми их обозначает, поможет студенту иностранного языка в ассоциаций между словом кошка и видом животного.

Есть два вида чтение, вслух и внутреннее чтения. Чтения вслух может направляться учителем или самим студентом. Студент, читающий во весь голос перед учителем или всем классом, дает себе возможность получить опыт с написанными словами и репетировать слова вслух внутри английского языка. Студент, практикующий устное чтение увеличивает свою уверенность в использовании иностранного языка и способности говорить на английском языке.

Учитель, читающий вслух для своих студентов, моделирует в головах у студентов правильное произношение, характеристику структуру и инфлекцию слов, "прослушивание историй имеет прямое влияние на развития литературного выбора" [3]. Слушая учителя, который читает вслух, помогает студентам в дешифровке будущего независимого чтения про себя.

Внутренняя чтения также может относиться к Стефену Крашену [3]. Во многих канадских школах под чтениям про себя означает Непрерывная Устойчивая Глухая Чтения (USSR). Но паттерны основывается на том же концепте; студенты выбирают определенный материал для чтения, читают его в качестве части учебного материала. Крашен, выверил некоторые особенности, такие как глухое чтение оказалось, что является основным источником в обновлений и увеличений словарного запаса. Чтения, неважно какое, помогает намного лучше понять поверхностную и глубокую структуру английского языка. Это в свою очередь помогает обрести уверенность чтений, писаний, говорений и слушание у студентов для которых английский язык является не родным языком.

Чтение увеличить кругозор студента по отношению к английскому языку, которое в свою очередь увеличить лексический банк у студентов. В результате этого, компитенция студента об общих знаниях языка возрастет в разы. Стефен Крашен непреклонен в том, что свободное чтения во втором или иностранном языке является одним из самых лучших подходов для проложений моста между начальным уровнем владения языка и к свободному освоению иностранного языка.

Уделение студентам постоянного времени в классных занятиях чтению на иностранном языке мотивирует их читать вне класс уже для собственного удовольствия, которое в последующем сыграет им хорошую помощь во многих сферах. Стефен Крашен констатирует, что в то время когда студенты изучающие иностранный язык читают для собственного удовольствия, они развивают компитенций от бытового общения вплоть до уровня, в которых они могут оперировать более сложными понятиями и рассуждениями. Чтение повышает уверенность индивидуальном выражений себя на иностранном языке. Достигнув такого уровня студент будет себя также уверенно чувствовать в написаний и общений на английском языке.

Уделив студентам регулярное время чтений в классе, чрезвычайно важно потому, что литература способствует вокабулярному росту и ментальному развитию. Регулярное время чтение также дает возможность студентам использовать уже известный вокабуляр или развить определенные качества для овладения английским языком в качестве иностранного. Как констатирует Пальмер в своем автореферате, слушание, практика и повтор является основными способами, с помощью которых дети изучают свои родные языки, и этот же процесс можно проецировать и во время овладение вторым иностранным [3]. Как определил своем открытий Стефен Крашен, все изучающие новых языков, овладевают ими когда мы воспринимаем информацию в любом количестве в разных ситуациях, то есть когда мы понимаем то, что люди нам говорят и то, что мы понимаем во время чтение.

Чтение дает возможность утилизировать и развить необходимые способности, чтобы успешно владеть английским языком.

Чтение, не имеет значения какое, вслух или про себя, создает возможность мыслить на языке оригинала как для студента так для преподавателя [4]. Через чтение по собственному желанию, студенты расширяют знание на английском языке и вникают в коммуникативно-лингво-культурологический аспект английского языка. Овладевая мастерством чтение на английском, ученики увеличивают, свои способности в чтений, писаний и говорений.

В завершении можно сказать что, обеспечивая возможностью чтением студентов, учителя создают атмосферу для форсированного изучения английского языка во всех его аспектах. Когда студент способен

изучать язык в расслабленном, бесстрессовой атмосфере, они безусловно добьются успеха в образовании и в будущем продолжат уже вне класса.

Литература

1. , Stephen. *The Power of Reading: Insights from the Research*. Colorado: Libraries Unlimited, Inc., 1993.
2. Harlan and Hansen 330. "Modeling the Successes and Failures of Interventions for Disabled Readers." *Scientific Studies of Reading* 7(2) 2003: 155-182.
3. Krashen, Stephen. "Dealing with English Fever." *The Twelfth International Symposium on English Teaching*. Taiwan, 2003
4. KrashenVon Sprecken, Debra, Jiyoung Kim and Stephen Krashen. "The Home Run Book

Annotation. The article presents theoretical and practical part of language acquisition through reading authentic texts. It gives the presentation of communicative and linguo-cultural aspects of foreign language acquisition.

Key words: Vocabulary acquisition, foreign language teaching through reading, competences, cognitive approach.

Аңдатпа. Мақалада тілді тең түпнұсқа мәтіндерін оқу арқылы меңгерудің теориялық және тәжірибелік бөлімдері қарастырылады. Жұмыста шетел тілін меңгеруде осы мәтіндер коммуникативтік және лингвомәдени аспектілерін көрсететіні айқындалды.

Тірек сөздер: сөздерді меңгеру, оқу арқылы шетел тілін үйрету, құзырет, когнитивті тіл табу.

УДК 378 016 81

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ РАЗВИТИЯ НАВЫКОВ АУДИРОВАНИЯ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Абдираманова Н.Б. – магистрант второго курса
Институт полиязычного образования, КазНПУ имени Абая

Аннотация: В статье рассматриваются пути формирования коммуникативной компетенции студентов на основе развития навыков аудирования в обучении иностранному языку. Проблема формирования коммуникативной компетенции учащихся является наиболее важной в связи с тем, что в мире происходит значительное расширение масштабов межкультурного взаимодействия, когда факторы коммуникабельности и толерантности приобретают актуальный характер. В условиях коммуникативной направленности обучения учащихся иностранному языку, формирование коммуникативной компетенции при обучении аудированию приобретает особую актуальность. Процесс общения невозможен, при отсутствии у его участников умений и навыков восприятия, осмысления и критической переработки звучащего материала, не развита слуховая память, отсутствует интерес к приобретению новой информации. Вот почему проблема обучения пониманию иноязычной речи как одному из видов речевой деятельности постоянно находится в фокусе методических исследований и является актуальной в свете формирования у учащихся коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: Компетентность, компетенция, коммуникативность, иноязычная речь, аудирование.

В Республике Казахстан необходимость научить большее количество людей говорить на иностранном языке и понимать иностранную речь возрастает с каждым годом в связи с ростом и развитием международных политических, экономических и культурных связей. В связи с активным вхождением нашей Республики в процесс глобализации, что влечет собой проблему формирования коммуникативной компетенции учащихся являющейся наиболее важной в связи с тем, что в мире происходит значительное расширение масштабов межкультурного взаимодействия, когда факторы коммуникабельности и толерантности приобретают актуальный характер. Переход к информационному обществу, возникновение и рост глобальных проблем для разрешения, которых требуется современное мышление, не могут не затрагивать возрастающую роль иностранного языка в высшем образовании. После выдвижения в качестве цели обучения – развития умения общаться на иностранном языке – все отчетливее и резче стало ощущаться несоответствие между традиционно используемыми методами обучения и новой целью. Независимо от пола, возраста, образования, социального положения, территориальной и национальной принадлежности и многих других данных, характеризующих человеческую личность, мы постоянно запрашиваем, передаем и храним информацию, т.е. активно занимаемся коммуникативной деятельностью [1].

Как отмечает И.И. Семёнова «все учатся в разных условиях, но обязательно в тех, в которых и придется работать. Иначе говоря, условия обучения должны быть адекватны условиям будущей

деятельности. Если мы хотим научить человека общаться на иностранном языке, то нам необходимо организовать обучение, чтобы по основным своим чертам оно было подобно процессу общения. В этом и состоит коммуникативность, которая является основным направлением современного обучения иностранным языкам. Реализация данного направления позволяет формировать коммуникативную компетенцию у учащихся» [2].

А что такое коммуникативность? И что такое коммуникативная компетенция? Как известно коммуникативность - это лишь принцип, на котором строится общение. Коммуникативная компетенция – более широкое понятие. Основу коммуникативной компетенции составляют коммуникативные умения, сформированные на базе языковых знаний и навыков, а также социокультурных знаний. Разделяя мнение, что под коммуникативной компетенцией, выступающей в качестве интегративной цели обучения иностранным языкам, понимается способность и готовность осуществлять иноязычное межличностное и межкультурное общение с носителями языка в заданных стандартом (программой) пределах [3].

Следует отметить, что одним из основных критериев сформированности коммуникативной компетенции личности является рефлексия, когда человек способен оценить свою позицию в соответствии с позицией и интересами партнера. Необходимо, чтобы у человека были также сформированы умения устанавливать связь с собеседником, анализировать его сообщения, адекватно реагировать на них, умело пользуясь как вербальными, так и невербальными средствами общения. Исследователи определили коммуникативную компетентность как систему внутренних ресурсов, необходимых для построения коммуникативного воздействия в определенном круге ситуаций межличностных контактов. Коммуникативный подход основан на том, что при успешном овладении иноязычной речью, учащиеся должны овладеть не только языковыми формами, но у них должно быть сформировано представление о том, как их использовать в реальной коммуникации [2].

Далее, основными компонентами коммуникативной компетенции являются лингвистический (знание грамматики и лексики), дискурсивный (коммуникативное употребление языка), прагматический (достижение коммуникативной цели). Следовательно, лингвистическая компетенция включает языковые знания учащихся, дискурсивная компетенция означает владение способами поведения в проблемных коммуникативных ситуациях, а деятельностная компетенция предполагает использование языка в реальных условиях продуктивной деятельности [4].

Таким образом, коммуникативная компетенция проявляется в речевой деятельности, основными видами которой является аудирование, говорение, чтение, письмо. Из вышеперечисленных наиболее важнейшим средством формирования коммуникативной компетенции является аудирование.

В соответствии с основной целью обучения иностранного языка – формирование коммуникативной компетенции, т.е. способности и готовности осуществлять межличностное и межкультурное общение является проблемой обучения аудированию. Процесс общения невозможен, если у его участников не сформированы умения и навыки восприятия, осмысления и критической переработки звучащего материала, не развита слуховая память, отсутствует интерес к приобретению новой информации. Вот почему проблема обучения пониманию иноязычной речи как одному из видов речевой деятельности постоянно находится в фокусе методических исследований и является актуальной в свете формирования у учащихся коммуникативной компетенции.

На самом деле, аудирование рассматривается не только как цель, но и средство формирования коммуникативной компетенции. С помощью информации, полученной при прослушивании текста (учебного, аутентичного), учащийся должен решить определённую коммуникативную задачу: написать сочинение по проблеме, составить диалог или монолог по предложенной теме и т.д. Следовательно, насколько эффективно он применит свои навыки аудирования, настолько же продуктивно и качественно он решит поставленную коммуникативную задачу. Учитель обязан организовать учебный процесс так, чтобы учащийся понимал, что звучащий текст – это средство преодоления трудностей при решении поставленной задачей [4].

Далее обучение аудированию предполагает формирование элементарной коммуникативной компетенции в этом виде речевой деятельности, а именно:

1) умения понимать литературно-разговорную речь носителя языка в ситуациях повседневного общения, связанную с удовлетворением простейших потребностей (например: приветствия, запрос, передача информации и др.); выделить тему и цель беседы, ее основное содержание и, в случае затруднений, обратиться к партнеру с просьбой повторить предложение, выразить мысль по-другому,

говорит медленно и проще, используя для этого также перенос, уточняя значение незнакомых слов, побуждая к более подробному объяснению непонятного;

2) умения в условиях опосредственного восприятия сообщения (например: объявлений по радио, сводки погоды и др.) понимать основное содержание аудиотекста: о чем идет речь, что наиболее существенно; при этом воспринимаемые на слух тексты должны быть аутентичными, доступными в содержательном и языковом отношении, непродолжительными по длительности звучания, в основном монотематическими и без шумовых эффектов [2].

Для того чтобы целенаправить обучение аудированию на преодоление трудностей и формирование на этой основе умений и навыков, способных успешно функционировать в естественных условиях, необходимо четко представить себе трудности при понимании речи. Так в чем же заключаются трудности которые препятствуют пониманию речи носителей языка? Представляется, что все многообразие *трудностей* восприятия и понимания иноязычной речи на слух можно свести к следующим группам:

1. Самой многочисленной является группа трудностей, связанная с *условиями восприятия*:

- однократность и кратковременность предъявления информации, что требуют от слушающего быстрой реакции при восприятии звучащего текста;

- темп, задаваемый говорящим. Средний темп - английской речи 250 слогов в минуту, немецкой - 220 слогов, французской - 330 (измерение дано в слогах, поскольку немецкие слова гораздо длиннее, чем английские и французские). Так, среднее немецкое слово состоит из 6-13 букв, а английское - из 4-5 букв;

- источник аудирования: живой партнер в беседе, звучащая речь с аудиокассеты, докладчик, радиотекст, тембр, сила голоса, индивидуальные характеристики речи, отклонение от нормативного произношения, пол (мужской или женский голос), возраст (детский или взрослый голос);

- длительность, громкость и чистота звучания текста: в реальном общении их, как правило, нельзя отрегулировать, поэтому слушающий быстро устает, его внимание рассеивается, что в свою очередь ведет к потере интереса и убивает мотивацию дальнейшей работы с аудиотекстом [5].

2. Следующая группа трудностей связана с восприятием *языковой формы*:

- содержащийся в аудиотексте незнакомый материал (лексика, грамматика) или знакомый, но сложный;

- наличие в информации омонимов (слов одинаково звучащих, но разных по значению)

- наличие омофонов (слов одинаково звучащих, но имеющих разное написание)

- употребление слов в переносном значении, многозначных слов;

- интернационализмы, или так называемые «ложные друзья переводчика» (пара слов в двух языках, похожих по написанию и/или произношению, но отличающихся в значении например, англ.: *angina* – стенокардия, а не ангина, *genial* – добрый, а не гениальный, *magazine* – журнал, а не магазин);

- длина предложений

Языковые трудности отвлекают слушающего от содержания, что затрудняет понимание.

3. Трудности, связанные с *содержанием аудиотекста*:

- понимание фактов (цифр, дат, имен собственных, географических названий);

- понимание логики изложения из-за перегруженности информации;

- понимание общей идеи.

4. Трудности, связанные с *формой предъявления аудиотекста*.

Исследования Н.В.Елухиной доказывают, что легче всего воспринимается речь учителя, иллюстрируемая наглядностью, уже труднее - речь без наглядности, аудиотексты с аудиокассетами и самыми сложными являются тексты по радио.

Немецкий дидакт Б. Дальгаус, изучив различные формы предъявления аудиотекстов (аудиотекст с иллюстрацией, аудирование с опорой на печатный текст и без опоры, предъявление аудиотекста), считает, что понимание текста на слух зависит:

- от сложности текста (чем сложнее текст, тем больше опор требуется для снятия трудностей);

- аудитивных умений учащихся (чем компетентнее и опытнее ученики, тем быстрее они способны отказаться от опоры в виде печатного текста и других иллюстраций, тем быстрее можно переходить к аудированию текстов без пауз);

- учебных целей и задач (если ставится задача подготовить учеников к реальной ситуации и сформировать подлинно аудитивную компетенцию, следует отказаться от печатной основы). Вряд ли в реальной ситуации общения возникнет.

5. Трудности, связанные с восприятием *определенного вида речевой деятельности и типом высказывания*.

Большинство исследователей считают, что легче воспринимаются монологические тексты, чем диалогические, а среди монологических гораздо легче фабульные, чем описательные.

6. Особую группу составляют трудности, связанные с овладением *социолингвистической и социокультурной компетенцией*. Отсутствие знаний норм пользования языком в соответствии с ситуацией, невладение ситуативными вариантами выражения одного и того же намерения, незнание правил и социальных норм поведения носителей языка, традиций, истории, культуры могут затруднить интерпретацию речевого поведения партнера, понимание воспринимаемой на слух информации. Итак, аудирование действительно очень сложный вид речевой деятельности. Большая часть трудностей проявляется в естественном общении, поскольку мы не можем вернуться к прослушанному и перемотать пленку назад. Кроме того, в ситуации естественного общения много отвлекающих помех - шум улицы, аудитории, музыка, смех и т.д. И поскольку нельзя изменить ситуацию, необходимо знать, как функционирует аудирование, понимать его механизмы. В основе аудирования как любого процесса лежат определенные психофизиологические механизмы: восприятия (узнавания) и понимания.

С целью развития коммуникативной компетенции учащихся при проведении аудирования рекомендуется использовать следующие *типы упражнений*: [6].

1. Подготовительные:

а) снимающие лингвистические трудности:

- на имитацию;
- на дифференциацию;
- упражнения на восприятие речевого потока: (разделите связную речь на фразы; разделите предложения на смысловые группы; определите, что пропущено; завершите начатую фразу; выберете правильный ответ на вопрос из нескольких.)

б) упражнения для развития слуховой памяти:

- прослушайте слова, укажите название предмета;
- прочтите слова, покажите соответствующие им иллюстрации;
- заучите диалог на слух;

в) упражнения для развития прогнозирования:

- выделите в предложениях главные и зависимые члены;
- прослушайте фразу, определите пропущенный элемент;
- завершите фразу.

г) упражнения на обучение прогнозированию содержания:

- определить содержание по заголовку;
- придумать окончание к прослушанному рассказу;
- придумать дополнительную информацию к тексту.

2. Речевые упражнения: строятся на ситуативной основе и максимально отражают условия естественного общения:

- прослушайте текст, ответьте на вопросы;
- прослушайте два коротких текста, скажите, что между ними общего;
- изложите содержание прослушанного аудио текста;
- прослушайте диалог, составьте подобный;
- расскажите об одном из героев;
- дайте заголовок аудио тексту.

Таким образом, в данной статье мы проанализировали аудирование как один из видов речевой деятельности для формирования коммуникативной компетенции, а также трудности в обучении аудированию, их преодоление и формирование на этой основе умений и навыков, способных успешно функционировать при понимании речи. Поэтому мы предлагаем специальные упражнения, направленные на преодоление трудностей при понимании иноязычной речи. В этой связи обучение аудированию является неотъемлемым средством развития коммуникативной компетенции учащихся.

Список литературы:

1. Кухаренко В.А. «Интерпретация текста». – Москва, 1988. – 76 стр.
2. Семёнова И.И. «формирование коммуникативной компетенции учащихся на уроках иностранного языка». – Мортка, 2007 г.
3. Томилина В.Л. «Обучение аудированию как средство развития коммуникативной компетенции учащихся», 2003 г.
4. Игнатченко Е.Ю. «Формирование коммуникативной компетенции на основе аудирования». – Сосногорск, 2010 г.
5. Елухина Н.В. «Основные трудности аудирования и пути их преодоления», ИЯШ. – М., 1977. – 122 стр.
6. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. «Теория обучения иностранным языкам». – М., 2006. – 88 стр.

Аңдатпа: Мақалада шетел тілін оқыту барысында студенттердің коммуникативті құзыретін тыңдалым дағдысы негізінде қалыптастыру жолдары қарастырылған. Әлемде мәдениетаралық қарым-қатынастың анағұрлым кеңеюі, сонымен қатар коммуникативті факторлар мен толеранттылықтың өзектілікке ие болуына байланысты оқушылардың коммуникативті құзыретін қалыптастыру мәселесі ерекше маңызды. Шетел тілін үйренушілердің коммуникативті құзыретін қалыптастыру, яғни жеке тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынасқа түсу қабілеті мен даярлығын шартты түрде коммуникативті бағыттауда, тыңдалымға үйрету мәселесі тым өзекті болып табылады. Егер қарым-қатынасқа қатысушылардың қабылдау дағдылары мен іскерліктері, тыңдалған материалды ұғыну және сыни тұрғыда қайта жасау іскерлігі ұйымдастырылмаған болса, сонымен қатар есту жады қалыптаспаса, әрі жаңа ақпаратты қабылдауға қызығушылығы болмаса қарым-қатынасқа түсу мүмкін емес. Осыған орай, сөйлеу қызметінің бір түрі ретінде басқа тілді түсінуге үйретуде тыңдалым мәселесі әдіскерлік зерттеулердің әрдайым бақылауында және шетел тілін үйренушілердің коммуникативті құзыретін қалыптастыруда өзекті мәселе болып табылады.

Тірек сөздер: Құзыреттілік, құзырет, коммуникативтік құзырет, өзге тілде сөйлеу, тыңдалым.

Annotation: The article deals with the way of formation students' communicative competence by developing listening skills in learning a foreign language. The problem of formation students' communicative competence is the most important due to the fact that there is a significant expansion of intercultural communication skills in the world because the communicative factors and tolerance become relevant. In the context of communicative orientation in teaching a foreign language the formation of communicative competence is especially important while teaching listening. The process of communication is not possible when the participants' skills of perception, comprehension and critical understanding of the listening material are not formed, and when auditory memory is not developed and there is no interest in the acquisition of new information. That is why the problem of teaching to understand a foreign speech as one of the types of speech activity is always in the focus of researches and is relevant while the formation of students' communicative competence.

Key words: competence, competency, communication, foreign language speech, listening.

УДК 378.091.33:811'161.1

INDIVIDUALIZING LEARNING THROUGH EXTRA-CURRICULA ACTIVITIES

Алипова А.Т. – *ст.преподаватель КазНПУ имени Абая, магистрант КазГЖПУ,*
научный руководитель Аскарова С.А. – *к.ф.н., доцент*

Annotation. Education determines the status of the development of society and the future. The total population of the country's economic and political independence of any state depends on the level of education and vocational training. Class work in a foreign language is very general education, educational and developmental value. This work is not only to deepen and expand the knowledge and skills of pupils in a foreign language, but develops logical thinking and ingenuity; reveals more gifted and talented children and promote their further development, it involves children in an entertaining lesson, and this strengthens the discipline, brings dedication, organization and teamwork and also contributes to the expansion of cultural horizons of pupils to develop their creativity, aesthetic taste, and, as a consequence, increases motivation to study the language and culture of another country. Extra-curricular work in a foreign language solves these problems by means of a foreign language and in accordance with the practical, educational and educational goals and objectives of teaching in school. It contributes to the development and deepening pupils' interest in a foreign language, improves their practical skills in it, and expands their cultural level.

Keywords: Extracurricular work, learner-centered approach, primary school, teaching foreign language.

Education determines the status of the development of society and the future. The total population of the country's economic and political independence of any state depends on the level of education and vocational training.

In this case, the President of the Republic of Kazakhstan Nazarbayev N.A. in his address to the nation "Kazakhstan on the Road to Accelerated Economic, Social and Political Modernization" on February 18, 2005 said: "In the 21st Century, a nation that is not able to develop knowledge is doomed to failure. We should create a depth of talent for the high technology and research based industry of the future. It is only with a modern education system, and modern ambitious managers who are open to new ideas, that we can create an innovation based economy." [1, pp. 10-11].

The shift in emphasis in language teaching from a teacher-directed approach to a learner-centered one, along with the perceived need to promote learner's efforts at developing autonomy, have resulted in new challenges for the foreign language teacher. The extent to which increasing awareness of self-directed learning will result in gains in student proficiency in the short or long term, or will simply motivate pupils to become more autonomous in their learning, has not yet been demonstrated. However, encouraging language learners to become more involved in managing their own learning is an appealing notion for several reasons. One reason is that "learning is more effective when learners are active in the learning process, assuming responsibility for their learning and participating in their decisions which affect it". [2, p.56] Particularly for mixed ability groups of pupils, the promotion of learner independence in language study can provide a means to meet the differing needs, expectations, and proficiency levels of individual learners that may not be met in a group-oriented classroom setting. Finally, the need for developing greater autonomy in language learning can be seen as one facet of lifelong learning, in which each individual effectively makes decisions about which learning path to take. Nonetheless, language teachers may feel uneasy about encouraging and implementing practices aimed at developing learner independence in an academic setting, where student attention is largely focused on completing other programme requirements. They may also feel uncomfortable relinquishing their traditional roles as language experts, and as providers and directors of knowledge. They may have misgivings about the ability of learners to organize themselves to work productively and independently.

Appointment of extracurricular activities expands the scope of the foreign language. Extracurricular work, closely related to the classroom, help pupils to see the true potential of the studied subject and convince them that they are "studying it for life and not for school" [3, p.113].

Class work in a foreign language is very general education, educational and developmental value. This work is not only to deepen and expand the knowledge and skills of pupils in a foreign language, but develops logical thinking and ingenuity; reveals more gifted and talented children and promote their further development, it involves children in an entertaining lesson, and this strengthens the discipline, brings dedication, organization and teamwork and also contributes to the expansion of cultural horizons of pupils to develop their creativity, aesthetic taste, and, as a consequence, increases motivation to study the language and culture of another country.

The possibility of a foreign language as an academic subject in implementing the strategic direction for the development of an elementary school pupil's personality is truly unique. In the process of mastering a new means of communication pupils have formed a proper understanding of language as a social phenomenon and develop their intellectual, emotional and verbal abilities and personal qualities: universal values, interests, and the will of others. Besides, joining junior student with the help of foreign language to a different culture allows him to realize himself as a person belonging to a particular socio-cultural community of people, on the one hand, and on the other - it brings respect and tolerance for different lifestyles.

It should be remembered that the only class work helps to go beyond the traditional lesson and use English as a means of development of creative abilities of each child's communication skills and broaden understanding of the language is spoken, to cultivate respect for their culture.

Any class work with children is very exciting and useful. Considering the simulation ability of children to learn a foreign language, their natural curiosity and need for cognition new, it is advisable to use regional studies and language material in a portion before and after hours.

The implementation of the above goals and objectives is not the only reason for extracurricular activities. Class work - is a powerful lever motivation teachings. Interesting shape of it has a certain emotional mood on pupils, which greatly facilitates further work on the linguistic and grammatical aspects of a foreign language. Learning, reproducing, staging poems, songs, fairy tales in a foreign language, pupils are attached to the culture of the target language country, acquire communicative minimum, sufficient for foreign language communication at the elementary level.

Class work in a foreign language solves these problems by means of a foreign language and in accordance with the practical, educational and educational goals and objectives of teaching in elementary school.

It contributes to the development and deepening pupil' interest in a foreign language, improves their practical skills in it, expands their cultural horizons and educational level.

The role of practical purposes in educational work in a foreign language determines to a large extent and practical aims in after-hour work.

For extracurricular activities is important, as shown by research and teaching experience, especially the development and improvement of speech in connection with the creation of favorable conditions for various kinds of natural speech situations.

Any topic chosen by the teacher for extracurricular activities should raise the cognitive interest of pupils. Working on it, they need to learn something new in comparison with the fact that they have already reported on this topic in the classroom: learn, for example, new, not known to them episodes from the life of writers, excerpts from the works, which they studied in the classroom; enrich their knowledge of the cities studied language, using the letters of foreign friends, with whom they have corresponded.

In this case, the teacher should ensure that pupils are familiar with lexical and grammatical material which was used in new situations as close to natural.

Fascination should be manifested not only in material but also in the forms and methods of extracurricular work in a foreign language.

During the extracurricular activities, nothing should remind pupils of the lesson. There is no teacher, but there is a senior fellow, ready to help in everything, right to direct the work. Pupils do not receive material that is necessary to learn, remember, and then explain to the teacher. Here pupils and teachers together perform particular tasks that due to the vital interests of the pupils. There is no good or bad mark, but there are beautiful, successful and less successful diaries, albums, display cases, reflecting all the work done by pupils. The teacher meets with pupils in the situation that most closely matches the theme of employment, solving problems.

Specificity of extracurricular activities is that its main objective is to develop skills of practical use of the language mainly on the basis of linguistic material studied by pupils in the classroom. In addition, extra-curricular activities should promote the development of pupils who show special aptitude for learning foreign languages.

In the process of extracurricular work should focus on building skills and oral communication skills; improving the ability to read takes more modest place, taking only the senior stage a significant place among the forms of work aimed at developing the skills of practical language skills.

Extra-curricular activities can be divided into several stages; each stage corresponds to a certain age of pupils. It should be remembered that the contents of linguistic and regional geography of the material used in the preparation and conduct of leisure activities, must comply with age and psychological characteristics of pupils, reflect their real needs and interests in communication and cognition.

The first stage - the initial level of education (kindergarten, 1-4 th grades). At this stage long-term memory is well developed in children. Pupils quickly learn very simple rhyme and song, even after many years they will remember speech patterns and lexical items learned in elementary school. At the age of six there is a gradual transition from gaming activities to training. In this game retain its leading role. Therefore, children are easily included in extracurricular activities, trying on the role of Winnie the Pooh or Bun, Red Riding Hood or Masha and the Bear. At the primary level staged events may be held on the lessons-learned-repetition and generalizations, in the form of performances and celebrations. Children of preschool and early school age well and quickly memorize what is interesting and gives them an emotional response. During the fascinating interaction pupils are in conditions for involuntary assimilation of the material. [5, p. 27].

The second stage is the average level of education (5-8th grades). Pupils at this stage have already reached a certain level of language proficiency. After-hour work in the 5-8 th grade can be presented all kinds of competitive activities such as KVN, "the competition of merry and the most intelligent", as well as productions of fairy tales and other works by foreign writers. This stage is characterized by imitation abilities of pupils, their curiosity and need for cognition new, unusual. Knowledge of the world through a child a foreign language through its culture helps at this stage to form a positive motivation to master a foreign language and to create a good base for further learning to communicate in this language. [5, p.129].

The third stage is an advanced level of education (9-11 grade). This step is of great educational value. Joint work on the preparation of school stage productions - is a great opportunity to give every child a chance to show their creative identity, gently teaching him to work as a team, respect and tolerate the opinion of classmates. This stage involves scientific and practical conferences, competitions, recitals, performances and festivals. Pupils at this level of training can be organized by school-wide events such as Christmas or Valentine's Day. [6, p. 25].

At all stages of training, preparing for extracurricular activities, great attention should be paid to the study of songs and poems, rhyming text which makes it easy and quick to assimilate unfamiliar words, allows to fulfill some grammatical structures, shoot phonetic difficulties. To all extracurricular activities pupils invite their parents and teachers.

Summarizing, we can say that in teaching of foreign languages extra-curricular work occupies an important place and conducted in accordance with the specific subject. It solves two main tasks: first, the development of interest, knowledge, improving skills on the subject; secondly, the organization of free time pupils for the overall development, moral and aesthetic education.

Extra-curricular work in a foreign language solves these problems by means of a foreign language and in accordance with the practical, educational and educational goals and objectives of teaching in school. It contributes to the development and deepening pupils' interest in a foreign language, improves their practical skills in it, expands their cultural level.

Extra-curricular work in a foreign language has its own goals and objectives and is based on certain principles. The content of extracurricular activities in a foreign language is focused primarily on the content of a portion to work and it is a logical continuation. The variety of forms of extracurricular activities in a foreign language provides a wide range of activities for subject teachers.

Literature:

- 1.Nazarbayev N.A. "Kazakhstan on the Road to Accelerated Economic, Social and Political Modernization", Address by President Nursultan Nazarbayev of the Republic of Kazakhstan to the People of Kazakhstan, February 18, 2005
- 2.Sheerin, S. 1997. An exploration of the relationship between self-access and independent learning. In *Autonomy and independence in language learning*, eds. P. Benson and P. Voller. London: Longman, pp. 54–65.
- 3.Rogova G.V. and others. *Methods of teaching foreign languages in high school*. / G.V.Rogova, F. Rabinovich, T.E. Sakharov. - M.: Prosveschenie, 1991. - p.287
- 4.Petrovski A.V. *Age and Pedagogical psychology*. / Under the ed. A.V.Petrovski. - M.: Prosveschenie, 1973. - p.431
- 5.Mariani L. *Teacher support and teacher challenge in promoting learner Autonomy//Perspectives*. – 1997. – №23(2) //Retrieved February 11, 2012, from <http://www.learningpaths.org/papers/paperssupport.htm>
- 6.Clanfield L. *Straightforward: guide to the Common European Framework and learner autonomy*. – Oxford, UK: Macmillan, 2009. – 25p.

УДК 378.02:37.016.14.35.09

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ИНТЕРНЕТ КӨЗДЕРІН ҚОЛДАНУ ТӘСІЛДЕРІ

Турлыбеков Т.Б. – шет тілі: екі шет тілі мамандығының 2 курс магистранты,

Абай атындағы ҚазҰПУ

Ғылыми жетекші: **Абдрахманова Г.Х.** – ф.ғ.к., доцент

Аңдатпа: Мақалада шет тілі сабағындағы интернет көздерін қолданудың қазіргі заман талаптары қарастырылады. ЖОО-дағы жаңа технологияның кейбір аспектілері ашып көрсетілген. Интернет арқылы қолданылатын түрлі дидактикалық тапсырмалар студенттердің оқуға деген құлшынысын арттырады, оқу дағдыларын қалыптастырады және сөздік қорын кеңейтеді. Интернет көздері студенттің коммуникативті құзіреттілігін тек ана тілінде ғана емес, сонымен қатар шет тілінде қалыптастыруға ықпал етеді. Сондай-ақ, интернет көздерін белсенді қолдану студенттердің ақпараттық сауаттылығын арттырады. Оқу үдерісінде студенттердің өздері пайдалы ақпараты тауып және оны әр түрлі оқу мақсатында қолдана алуы қажет. Мақалада сонымен қатар жеке жұмыстың маңыздылығы, зейінді бір топта жұмыс атқару және оқу тобының ауызбіршілігі сызып көрсетілген. Жоғарыда айтып кеткен мақсаттарға жету үшін ақпараттық технологияларды оқу барысында қолдану үлкен рөл атқарады.

Тірек сөздер: интернет көздері, коммуникаивті құзіреттілік, ақпарат, ақпараттық технологиялар, дидактикалық тапсырмалар, ақпараттық сауаттылық.

Қазіргі таңда жоғары оқу орындарында жаңа технологияларды қолдану мәселесі кеңінен талқылынып жүр. Бұл тек қана жаңа техникалық тәсілдер емес, сондай-ақ оқытудың жаңа формалары мен әдістері. Шет тілін оқытудың негізгі мақсаты – студенттің коммуникативтік мәдениеттілігін және шет тілін практика жүзінде меңгеру шеберлігін дамыту. Оқытушының міндеті – студенттердің шет тілін үйренуге

қолайлы жағдай туғызу. Яғни студент өзінің шығармашылық белсенділігін көрсете алатын оқытудың тәсілін қолдану. Заманауи педагогикалық әдістер, яғни жобалық әдіс және жаңа информациялық техниканы қолдану. Интернет ресурсы студенттердің дағдыларын ескере отырып, олардың индивидуалдық ерекшеліктерін анықтауға көмектеседі [1].

Ағылшын тілі сабағында компьютерді қолдану формалары:

1. Лексиканы меңгеру.
2. Сөйлеу дағдыларын дамыту.
3. Диалогты және монологты дамыту.
4. Жоба жұмысына үйрету.
5. Гаматиканы өту.

Ағылшын тілі сабағында интернеттің көмегімен түрлі дидактикалық тапсырмаларды орындауға болады: оқу дағдыларын қалыптастыру, жазу дағдыларын қалыптастыру, студенттің сөздік қорын кеңейту, студенттің ағылшын тілін оқуға қызығушылығын арттыру.

Студенттер интернет желісімен түрлі олимпиадаларға, жарыстарға қатыса алады. Сонымен қатар, тест жұмыстарымен түрлі ойындар арқылы өтетін қызықты жаттығулар жасауға мүмкіндіктері болады. Соңғы онжылдықта адамзаттың жеткен жетістіктерінің бірі, яғни оқыту үдерісіне елеулі әсерін тигізген халықаралық желі – Интернет. Интернетті оқу мақсатында қолдану әдістемесінің жаңа бағыты болып саналады. Интернеттің негізі студенттің мәдениетаралық дағдысын қалыптастыру. Интернет халықтардың көпұлтаралық, мәдениаралық қоғам, яғни әлемнің миллиондаған адамдарының электронды түрде қарым-қатынас жасау кезінде студенттер нағыз өмірлік жағдайларға тап болады. Компьютер студенттердің жұмысына сын айтпайды, керісінше өзіндік қабілеттерін дамытып, олардың сенімін арттыра отырып, қолайлы әлеуметтік психологиялық атмосфера құрайды.

Қазіргі таңда білімді дамыту – студенттің ақпараттық потенциал деңгейін дамыту деген сөз. Әлемдік ақпараттық қоғамға ену үшін студент ақпараттық мәдениетті, компьютерлік экранды білу қажет, яғни интернетпен тығыз байланыста болу керек.

Ақпаратты жүйе ретінде Интернет түрді ақпараттар мен ресурстарды ұсына алады:

- электрондық хат;
- телеконференция;
- видеоконференция;
- өзінің ақпаратын беру, өзінің сайты құрып Web – серверге орналастыру;
- ақпараттық ресурстарды қолдану;
- ақпараттық жиынтықтар;
- желіде сөйлесу мүмкіндігі.

Lucent Technologies компаниясының сайты шет тілінде сөздерді тыңдауға мүмкіндік береді. Бұл жерде мәтінді дыбысқа айналдыру үшін сөйлеу синтезаторы орналасқан. <http://www.bell-labs.com/project/tts/index.html> сайты арқылы жеті тілдің бірін тыңдауға болады. Сосын терезеде кез келген сөзді жаза алады. Дыбысталған компьютер жадында сақтап, дискіге жазу арқылы бірнеше рет қолдануға мүмкіндік береді [5].

Интернет – әлемде болып жатқан соңғы жаңалықтар жайлы мәлімет алудың тез және ең оңай жолы. Интернеттің көмегімен аудиторияны жаңалықтар өзегімен қамтамасыз етіп, студенттерді тәжірибелі журналистерге айналдыруға болады. Қазіргі таңда көптеген газеттердің жеке WEB парақшалары бар. Сонымен қатар, WEB газеттер түрлі бөлімдерге бөлінеді: жаңалықтар (мәдениет және өнер, сауда, экономика, т.б., спорт, жарнама, ауа райы жаңалықтары).

Студенттер WEB газеттер арқылы әлемде болып жатқан жаңалықтарды көру арқылы, есту процесі арқылы және оқу арқылы хабардар бола алады. Әсіресе аудиторияда баспамен тікелей қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін сайттар бар. Бұл арқылы студенттер оқыған мақаласы жөнінде өз ойын айтуға және автормен тікелей байланысқа түсуге мүмкіндік алады. Студенттерді екі-екіден немесе үш-үштен бөліп, мақаланы зерттеуге тапсырма беруге болады. Бұл әдіс бүкіл аудиторияның қызығушылығын арттырып, сабаққа белсенді түрде қатысып отыруына үлкен ықпалын тигізеді. Дарынды студенттер күрделі мақаламен жұмыс жасай алады, ал үлгерімі төмен студенттер ауа райымен, мәдениетпен байланысты мақаламен жұмыс жасауға, сондай-ақ белгілі бір оқиғаға байланысты өзінің жеке тұжырымдамаларын да жасауға болады. Мақалаларда зерттеудегі мәдениаралық біліктілікті дамыту арқылы студенттер мәселені терең меңгереді, өз ойын жеткізе алады және сараптама жасап үйренеді.

Жұмыс жасалғаннан кейін әрбір студент жұмысын талқылау мақсатында дөңгелек үстел немесе телеконференция өткізу қажет [2].

Халықаралық хат алмасуда кез келген және түрлі деңгейдегі аудиторияларда өткізуге болады. Электрондық хат алмасу қағазға жазуға қарағанда тезірек, ыңғайлы және арзан. Электрондық хат алмасуды түрлі мақсатта қолдануға болады: біріккен жобаларды жасауға, мәселелерді шешуге. E-mail бағдарламасы – электрондық хат қолданудың жеңіл жолы. Электрондық хат алмасу арқылы оқу бағдарламасын ауытқымай жолдасыңыздан сол тақырып жайлы сұрап, кейін сол мәліметтерді баяндама ретінде қолдануға болады.

Электрондық хатты шет тілін оқыту үрдісінде қолдану тәжірибесін сараптай отырып, оқытушылыр мынадай тұжырымға келеді:

1. Оқытушының қатаң қадағалауынсыз студенттер 2 немесе 3 адам болып жұмыс жасауы керек. Егер студенттерді қызықтыратын тақырыпта талқыланса, жұмыстың сапасы жақсырақ және тезірек болады.

2. Жазу үрдісі өзгереді, яғни студенттер қате жібермеуге тырысып, серіктесінің көмегіне жүгінеді.

3. Электрондық коммуникация арқылы студенттердің еркін сөйлеп, өз ойларын жеткізуге мүмкіндіктері бар.

4. E-mail қолдану тілді үйренуге деген қызығушылықты тудырады.

Біздің оқытушы ретінде бір ғана басты мақсатымыз – біздің студенттердің коммуникативтілігін жүзеге асыруға мүмкіндік беру. Жалпы білім беретін жоғарғы оқу орындары студенттердің коммуникативтілігін туған тілінде ғана емес, шет тілінде де жүзеге асыру қажет, сонымен қатар, информациялық біліктілігін негіздеуіміз керек. Студенттер өздеріне қажетті информацияны табуда, оны оқып, ішінен ең маңыздысын табуда және өз қажеттілігіне жұмсауды үйренуі шарт. Және де студенттердің бойында өзіндік білім алуды, бүгінгі күн талабына сай ізденуді, ақпараттық ағымда жол табу және өзін-өзі дамытуда әрі қарай жетілдіру қажет. Студенттер арасындағы байланысты, топтық ұжымдық жұмысты дамытуға мүмкіндік беруіміз қажет.

Жоғарыда айтылған жобаларды іске асыруда Интернет пен Халықаралық Интернет жобалар – таптырмас құрал. Олар студенттің өзін-өзі дамыту және жаңа істі меңгеруге зор ықпалын тигізеді. Студенттер түрлі зерттелген мәліметтерді пайдалануда үйренеді, өз ойын нақты және жүйелі түрде қағаз бетіне түсіруді, мәтіндік, сандық және графикалық ақпаратты көп мөлшерде жіберу және қабылдау, өздеріне берілген мәліметті зерделеу және жаңа идеяларды көрсету. Олар жоспарлауды мониторинг жүргізуді үйренеді. Интернет ресурстары негізіндегі сабақтар және жобалық жұмыс көмек көрсетуді үйренеді, серіктестікті, жобаларды іске асыруда, жауапкершілікті және толеранттық, көптірлікке және шыдамдылыққа үйренеді. Студенттер таңдауды, мәліметті пайдалануды, гипотеза ұсынууды және шешім қабылдауды үйренеді. Студенттер чаттар, видеоконференциялар, форумдармен электронды пошта арқылы тілдесе алады.

1. Элементтерді қосады және онда мазмұнды болуы қажет, сонымен қатар мақсаттарды іске асыруда құнды және қызметтік элементтер мен бейнелеу элементтері, жылдамдығы және қолдануға ыңғайлылығы кіреді.

2. Сайтты таңдаған соң, сіз жоспарлау бөліміне өтуіңізге болады және ол бөлім сіздің мақсаттарыңызға сай жұмыс жасайды. Тапсырманы құру кезінде ол интернетсіз-ақ жасалатын жұмыстай көрінбеуі қажет. Егер бұл тапсырмалар студенттерді ғылымдағы әртүрлікке жаттықтырса, бұл коммуникацияларға нақты мүмкіндіктер беріп, жергілікті және еларалық серіктестікке мүмкіндік жасайды. Тапсырмалар студенттерге мынадай мүмкіндіктер беруі қажет: бағалауды үйрену, салыстыру, жариялау, модельдеу, жаңадан құру, зерттеу, гипотезалар ұсыну, ұйымдастыру есептеу, салғыласу, сұхбат алу, тыңдау, көру және бақылау, мазмұндау, тәжірибе жасау, ойнау, сауалнама жүргізу және баяндама жасау. Бұл жағдайда осы текті тапсырмалар студенттің ақпараттық компетенциясын дамытады [3].

Интернет тапсырмаларын дайындау үш қадамнан тұрады: 1) дайындық; 2) ресурстармен интернет желісінде жұмыс жасау; 3) сыныпта интернет желісінен жұмыс жасау.

1. Дайындық – сөйлеу негіздерін дамыту, мұның алдында алған білімдерін қолдана білу, сөздерді оқу, тақырыпқа кірістіру.

2. Ресурстармен интернет желісінде жұмыс – интернетте іздеу бағдарламаларымен жұмыс істеу, оқумен жазу, арнайы мәліметтерді іздеу және оны жауап парақтарына енгізу, сұрақтарға жауап іздеу және т. б. Осы қадамда студенттер өздерінің не істеу керектігін және оған қанша уақыттары бар екенін білу керек.

3. Сынапта интернет желісінсіз жұмыс – алынған мәліметпен алмасу және желіден жұмыс жасау уақытында көрген білгенін талқылау. Және де түрлі бағдарламалар арқылы әртүрлі жұмыстар жасауға мүмкіншіліктері бар [4].

Іздену барысында топтар әртүрлі құжаттар дайындайды: мақалалар, техникалық есептер, шығармалар. Студенттерге туристер ретінде саяхаттауға ұсыныс беруге болады. Олар жүктерін жинап, авиакомпания мен қонақ үйлерге телефон соғып, билет пен бос орындар жөнінде сұрауларына болады.

Жасалған жұмыстың қорытындысында студенттерге өздерінің саяхаттары жайлы фотоальбом немесе күнделік жасуға тапсырма беруге болады. Сайттарда әлемнің үлкен қалаларында жерасты темір жолымен саяхаттау инструкциясын қолдануға болады. Инструкциилар ағылшын тілінде ұсынылады. Студенттер қандай қалада жүргені туралы, сол қаланың көрнекі жерлері жайлы, қаланы аралауға қанша уақыт жұмсағаны жайлы ағылшын тілінде есеп бере алады. Бұл тәсілдерді қолдану қазіргі заманда кең тараған және өте ыңғайлы әдіс. Соның ішінде шет тілін оқытуда тиімді жақтары өте көп.

Қолданылған әдебиеттер

1. Teeler D., Gray P. *How to use the Internet in ELT.* – London: Longman.
2. Johnson L. *Internet Options in the Classroom.* // www.celta.net/lessons/class.html.
3. Клейман Г.Б., Леонов А. Г., Кузьменко М.А. *Что такое Интернет? Информационные и коммуникационные технологии в образовании.* 1998.
4. Полилова Т.А., Пономарева В.В. *Внедрение компьютерных технологий в преподавание иностранных языков.* // ИЯШ. – 1997.
5. Поляков Т.Ю. *Английский язык для диалога с компьютером. Совет по культурному Сотрудничеству; Совет Европы Пресс,* 1995.

Аннотация: В статье рассматриваются современные требования, предъявляемые к уроку иностранного языка с применением интернет ресурсов. Раскрываются некоторые аспекты использования новейших технологий в вузах. Различные дидактические задания, применяемые с помощью Интернета, способствуют формированию учебных навыков и умений письма и чтения, расширяют словарный запас, повышают мотивацию студентов к обучению. Интернет способствует формированию коммуникативной компетенции студентов не только родного языка, но и иностранного. Вместе с тем, активное использование Интернета способствует дальнейшему повышению информационной грамотности обучаемых. В процессе обучения необходимо обучать студентов находить самим полезную информацию и уметь ее использовать для учебных целей. Подчеркивается в статье важность самостоятельной работы, способность работать в команде, выработка сплоченности учебной группы. Для достижения выше перечисленных задач большую роль играет использование информационных технологий в учебном процессе.

Ключевые слова: интернет ресурсы, коммуникативная компетенция, информация, информационные технологии, дидактические задачи, информационная грамотность.

Annotation: This article is devoted to the problem of using new technologies in High Schools. Description of methods of teaching foreign languages and up-to-date requirements for English lessons on the basis of the Internet-recourses are under the view. Different didactic tasks and exercises worked out with the help of the Internet promote to teaching skills and habits in writing and reading, extension of vocabulary, increase of student's motivation to learning a foreign language. The use of the Internet helps greatly to form student's communicative competence not only in his/her native language but in a foreign language as well. Moreover, it assists to increase informational knowledge of students. Importances of teaching students to find necessary information from the Internet and use it for the purpose of their study are noted in the article. Thus, independent work and capability to work in a team is also of great value for successful teaching process. The importance of the use of information technology to achieve all the above said aims and goals are readily visible.

Key words: internet resources, communicative competence, information, informational technology, didactic tasks, informational literacy.

УДК 37:001.89

КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯ АРҚЫЛЫ ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУДІ ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ

Кубекова Динара – магистрант Абай атындағы ҚазҰПУ,
Ғылыми жетекшісі – **Ағабекова Б.Н.** – ф.ғ.к., аға оқытушы Абай атындағы ҚазҰПУ

Андатпа. Бұл мақалада сөйлеу адамдардың қарым-қатынас құралы болғандықтан, шет тілін оқушыларға оқытқанда бірінші шет тілінде сөйлеу әрекетін үйрететініміз жайлы айтылды. Әрине осы сөйлеу әрекетін дамыту барысында жақсы нәтижеге жету үшін қолданылатын әдістер, технологиялар көп. Соның ішінде қазіргі таңда, ең тиімдісі коммуникативтік оқыту технологиясы болып отыр. Жұмыста осы технологияны зерттеген ғалымдар Е.И. Пассов, М.В. Ляковский, неміс ғалымдары Г.Нойнер, Г.Хунфельд және т.б. ғалымдардың жұмыстары қарастырылған және олардың негізгі ойларына қорытынды жасалынды. Нәтижесінде коммуникативтік технологияны шет тілі сабақтарында арнайы жаттығулар, ситуациялық жағдайлар қолданып өту тиімді нәтиже беретіні анықталды. Осы технологияны дәрісте жиі қолдану оқушыға шет тілінде еркін сөйлеуге жол ашатыны дәлелденді.

Тірек сөздер: технология, коммуникативтік технология, сөйлеу, сөйлеу әрекеті, қарым-қатынас, әдіс.

Сөйлеу – оқытудың мақсаты. Сөйлеу – өте көп аспектілі және күрделі құбылыс. Біріншіден, ол адам өмірінде қарым-қатынас құралының қызметін атқарады. Оқытушыға ең алдымен оқытуда табысқа жету үшін оның қалайша жүзеге асатынын түсінуі қажет. Екіншіден, сөйлеу – бұл қызмет, адам қызметінің бір түрі. Үшіншіден, сөйлеу қызметінің нәтижесінде оның өнімі – пікір айту пайда болады.

Сөйлеу – қарым-қатынас құралы. Қарым - қатынас ауызша, жазбаша түрде де жүзеге асырыла береді. Бірінші жағдайда сөздік қызметтің түрлері ретінде адам қарым-қатынастың екі құралын, сөйлеу мен тындап-түсінуді, екінші жағдайда жазу мен оқи білуді меңгеруі қажет. Сондықтан, сөйлеу – сөздік қызметтің түрі ретінде қарым-қатынастың құралдарының бірі болып табылады.

Сөйлеу – адамзаттың іс-әрекетінің ерекше формасы. Сөйлеу адамзаттың ойлауымен және басқа да психикалық процестерімен тығыз байланысты. Сондықтан адамзаттың сөйлеу іс-әрекетін тексеру бір ғана тілі білімінің үлесі емес, бұл басқа да ғылымның мәселен, психологияның, физиологияның, логопедияның т.б. зерттеп қарастыратын облыстілі.

Сөйлеу екі түрлі формада – **ішкі және сыртқы формада** жүзеге асырады. **Ішкі сөйлеу формасы** – ойлау процесі үшін осы қажет нәрсе, ал **сыртқы форма** арқылы адам өз ойын басқаларға жеткізеді, белгілі бір информатика береді.

Сөйлеудің екі жағы бар: сөйлеу процесінің нақ өзі және сол сөйлеу іс – әрекеті процесінде жасалынған нәтиже яғни сөйлемдер, мәтіндер т. б. Адамның өмірінде сөйлеудің маңызы өте зор. Ол сөйлеу арқылы өз ойын айтып жеткізеді және біреудің ойын ұсынады. Ауызша сөйлеу адам арасындағы қарым-қатынасты атқарады. Яғни, сөйлесу арқылы тілді үйрену бүгінгі таңдағы өзекті мәселе болып табылады. Соның ішінде тілді коммуникативтік технология арқылы оқыту мәселесіне ғалымдар ерекше назар аударуда. Ағылшын тілін оқытудың жаңа технологиясы тілдің коммуниктивтік қызметін ескере отырып, оны коммуникативтік танымдық жағынан меңгертуді көздейді. Қатынастық әдіс XIX ғ. 60-70 жылдарында ағылшын тілі халықаралық қатынастық тіл статусын алған кезде Британияда пайда болды.

Бүгінгі тәуелсіз мемлекетімізде де білімге деген көзқарас түбегейлі өзгеріп, оқытудың жаңа түрлері, әдістері, жаңа бағыттағы технологиялар пайда, болып, олар білім мазмұнының толығымен түбегейлі жаңаруына себепші болуда.

Оқыту әдістемесіндегі заман талабына сай әдістердің бірі коммуникативтік оқыту технологиясы. Осы мәселе жөнінде, яғни ағылшын тілін оқытудағы коммуникативті біліктілік деңгейді Германияның оқу бағдарламасын жасаған неміс ғалымдары Г.Нойнер, Г.Хунфельд былай түсіндіреді: коммуникация тіл және іс-қимыл (күлу, дауыс ырғағы сияқты) әрекеттер арқылы болады. Ол алдын-ала жоспарланған, дайындалған болуы немесе жоспарланбаған болуы мүмкін. Сабақ үстінде әдетте дайындалған, жоспарлы сөйлеу коммуникациясына көп көңіл бөлінеді.

Оқушылардың сабақта айтылған хабарлардың мағынасын түсінуі, олардың түпкі мақсатын танып білуі және өзінің жеке мақсатын іске асыруы өте маңызды іс. Осы біліктілік коммуникативтік біліктілік деп аталады [1. 80].

Коммуникативтік біліктілік мынадай оқу мақсаттарын қамтиды:

1. Когнитивті мағыналық мақсат, яғни оқушы коммуникативтік жағдаяттарды әңгімелесу, сөйлесу, қарым-қатынас туындайтын жағдайларды таба білуі керек. Ол өзінің іс-әрекетінің, сөйлесуінің, қарым-қатынас жасауының барысында - осы жайттарды ескеруге дағдылануы, үйренуі қажет.

2. Әлеуметтік мақсат, оны жүзеге асыру кезінде оқушы өзін өзі қалай ұстайтынын біле отырып, өз іс-әрекетіне жауап бере алады. Алға қойған мақсатына басқалармен бірге жетуге ұмтылады, сондай-ақ қарым-қатынас жасайтын әріптесімен жеке тұлға ретінде тең жағдайда болуға тырысады.

3. Лингвистикалық біліктілік мақсат. Бұл мақсатқа сәйкес оқушы ойларын, іс-әрекетін сөйлеп жеткізе алуға ынталы болады.

Бұл үш компонент бөлек-бөлек емес, керісінше өзара тығыз байланыста болады деп пайымдайды Г.Нойнер [2. 89].

Осы аталған коммуникативтік біліктілікке қалай қол жеткізу жолын жолын іздестіруші әдіскерлердің бірі Е.И.Пассовтың пікірінше шетел тілін оқытуда мына жайттарды ескергенде коммуникативтілікке ие болатынын байқаймыз: 1) коммуникативтік сипаттағы оқыту тәсілдерін пайдалану; 2) арнайы жаттығулар жасау; 3) бүкіл оқу процесін мақсатты түрде ұйымдастыру;

Коммуникативтік әдістің жаңалығы неде, ол оқыту ісін қалай ұйымдастырады оның ерекшеліктері мынада: Коммуникативтік оқу процесіндегі білік, дағдыны жетілдіруге бағытталады. Ағылшын тілінде үнемі сөйлеу оқушылардың тілді білмеймін деген ойдан арылтып оқуға деген қызығушылығын арттырады. Ол үшін барлық жаттығулар сөйлеуге жетелейтін мақсатта болуы керек. Коммуникативтік бағытта оқыту оқушының жеке бас ерекшелігін ескеруді көздейді, яғни баланың бойындағы барлық жеке қасиеттері ескірілуі керек. Бұл оның белсенділігін арттырып, оқуға ұмтылу үшін ең басты құралы болып саналады.

4. Коммуникативтік функционалдықпен де байланысты, себебі кез келген сөз коммуникация процесінде белгілі бір қызмет атқарады. Оқушы тілді үйрене бастағаннан бастап сөздерді іс жүзінде сөйлеу барысында қолданып жаттықпаса, кейін оларды есіне түсіре алмай, дұрыс пайдалана алмайды.

5. Коммуникативтік, коммуникативті бағытта оқыту әдісі оқытудың ситуативті болуын талап етеді. Өйткені, ситуативтік сөйлеу дағдысының табиғи қасиеті болып есептеледі. Ситуативтік сөйлеуге ынталандырудың бір түрі ретінде, сөйлеу біліктілігін жетілдіретін әдіс ретінде әрі белгілі бір мақсатқа, нәтижеге жету жолы екендігі бұрыннан әдіскер ғалымдардың көптеген еңбектерінде қаралып келеді [3. 164].

Коммуникативтік оқыту технологиясы дегеніміз пікір алысуға негізделген әдістеме. Ал, адамдар тілді сөйлем түрінде қолданғанда ғана бірін-бірі түсініп, пікірлесе алады. Оқушыларды белгілі бір дәрежеде ағылшын тілінде сөйлеуге, өз ойын басқаға жеткізе алатын, біреудің сөйлеген сөзін, жазғанын түсіне алатын дәрежеге жеткізу үшін, ағылшын тілі алғашқы сабақтан бастап сөйлем түрінде үйретілуі тиіс. Себебі, жеке атау тұлғалы сөздер де, грамматикалық формалар да өзара бір-бірімен байланысып, сөйлем құрамына енгенде ғана тұтас аяқталған ойды білдіре алады.

Коммуникативтік әдіс мұғалім мен оқушының арасындағы психологиялық кедергіні бұзады. Коммуникативтік біліктілікке қалай қол жеткізу жолын іздестіруші әдіскерлердің бірі Е.И. Пассов оқытудың коммуникативтік әдісінің негізгі белгілері деп мыналарды атап көрсетті:

1. Әдістің дифференциалдығы әр әдіс нақты бір мақсатқа жету құралы екендігінде көрінеді. Бұндай мақсат сөйлеу әрекетінің әрбір түрі, нақтылап айтқан осы әрекет түрін жасай білу.

2. Әдістің оқыту жағдайына байланысты еместігі. Әдіс оқытудың тактикасы емес стратегиясын анықтайды және сол себептен осы таңдауды тілге, оқыту сатысына байланысты.

3. Коммуникативтік әдістің мүмкіншілігі сөйлеу әрекетінің берілген түрін жан-жақты қамтиды.

4. Әдісте негізгі өзек бар болғандығы немесе М.В. Ляковскийдің сөздерін пайдалансақ басты әдістемелік мәселенің шешуінің басымды ойы о бастағы әдістемелік мәселені шешу қызметінің бір-біріне байланысты болуын шарт етеді. Бұл негізгі ой әдіске кіретін кіретін принциптерді қарастырады, оларды интегралдайды. Осының негізінде Е.И. Пассов бұл өзара жағдай жасаған жеке әдістемелік принциптер жүйесі, бір стратегиялық оймен біріккен, сөйлеу әрекетінің қандай түрін болса да үйретуге бағытталған әдіс деп анықтайды [5. 124].

Коммуникативтік байланыс технологиясы – шет тілдерімен байланыс негізінде оқыту. Ол сабаққа іскерлік бағдар береді. Сабақтың практикалық жағына бағытталады. Сөйлеу жаттығулары арқылы лексика мен грамматикалық ұғымдар кең көлемде бір қалыпты, және тез мөлшерде жинақталады. Коммуникативтік оқыту қарым-қатынас жағдайларын құруға мүмкіндік береді:

1. Қызығушылығын коммуникативтік арттыру, коммуникативтік мотивация.
2. Дұрыс бағытта сөйлеу.
3. Өзара қатынастың қалыптасуы.
4. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы.

Коммуникативтіліктің қандай жағдайда нәтижелі болатынына мұғалімнің тигізер ықпалы зор және оқыту барысындағы білім сапасына да мұғалімнің үнемі көңіл бөліп отыруы аса маңызды.

Қорыта келе, ағылшын тілдерін оқытуда коммуникативтік оқыту әдістемесін қолдану – оқушылардың сөздерді грамматикалық тұрғыдан бір-бірімен дұрыс байланыстырып, еркін сөйлей білуіне мүмкіндік береді, бұл әдістемені жиі қолдану өз нәтижесін береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Булекбасова Б. «Инновациялық технология», *Оқыту-тәрбиелеу технологиясы*. 2010 ж. №5. 80 б.
2. Нойнер Г., Хунфельд Г. «Методы преподавания иностранного языка» *Немецкий язык. Введение*. Берлин /Мюнхен. 1993.
3. Оразбаева Ф. *Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі*. – Алматы: РБК, 2000. – 200 б.
4. Пассов Е.И. *Основы методики обучения иностранным языкам*. – М.: Издательство Русский язык, 1977. – С.300.
5. Амандықова Г.Н., Мұхтарова Ш.Е. *Шет тілін оқыту әдістемесі*. - Астана, 2007. – 260 б.

Анотация. В данной статье рассматриваются теоретические основы технологии коммуникативного обучения. Размеры разговорной речи и требования предъявляемые к ним рассматриваются с научной точки зрения.

Ключевые слова: технология, коммуникативная технология, речь, речевые действия, коммуникация, метод.

Annotation. The article deals with the theoretical bases of communicative teaching technology. The volumes of communication process and their requirements are considered from the scientific viewpoint.

Key words: communicative technology, speech, speech acts, communication, method.

УДК №811.111'23

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ПРИ ОВЛАДЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКОМ

Акбергенова Г.И. – магистрант 2-курса

Специальности 6М011900-Иностранный язык: два иностранных языка,

Институт полиязычного образования КазНПУ имени Абая, akbergenova-1988@mail.ru

Научный руководитель – Ешимбетова З. Б. – кандидат педагогических наук

Аннотация. Как говорится в казахской пословице «Стремись изучить язык семи народов и семь разных наук», английский язык занимает важное место в нашем обществе. В Послании народу Казахстана от 28 февраля 2007 года Глава государства особо отметил реализацию культурного проекта «Триединство языков». Н.А. Назарбаев: «Казахстан должен восприниматься во всем мире как высокообразованная страна, население которой пользуется тремя языками. Это – казахский язык как государственный язык, русский язык как язык межнационального общения и английский язык как язык успешной интеграции в глобальную экономику».

Наряду с этим, формирование системы полиязычного образования в средних и высших учебных заведениях является самым важным мероприятием в целях развития английского языка в нашем обществе. Поэтому в данной статье рассматривается процесс обучения иностранному языку в рамках системы полиязычного образования, а именно психологические особенности формирования лингвистической компетенции при овладении английским языком. Процесс обучения иностранному языку не должен ограничиваться только изучением фонетических, лексических и грамматических особенностей языка. Нам следует избавиться от такого понятия, как овладение иностранным языком – это только расширение словарного запаса и заучивание грамматических правил. Во время обучения иностранному языку следует делать акцент на то, чтобы обучающийся старался думать на иностранном языке. Ведь способность думать на иностранном языке формируется лишь в наличии реальной языковой среды. Поэтому во время обучения иностранному языку нам следует принять во внимание психологические стороны формирования лингвистической компетенции.

Ключевые слова: иноязычное образование, межкультурно-коммуникативная компетенция, лингвистическая компетенция, универсальная грамматика, языковая среда, билингвизм.

*Знать много языков –
значит иметь много ключей к одному замку.*

Вольтер

Всем известно, что успешное внедрение политики в области языка Главой государства является одним из важнейших достижений в экономическом и социальном развитии нашей страны. Следует отметить, что культурный проект «Триединство языков» очень важна для нас, так как была предложена Главой государства как основной ключ к решению жизненных потребностей казахстанского общества и успешной интеграции в глобальную экономику [1].

К тому же, 18 апреля 2014 года на XXI сессии Ассамблеи народа Казахстана наш президент Н.А. Назарбаев в своем выступлении «Стратегия «Казахстан-2050»: культура мира, духовности и согласия» четко подчеркнул семь базовых принципов казахстанской культуры мира и духовного согласия. Он также с особой важностью отметил роль государственного языка, официальный статус русского языка и развитие языков всех этносов и их культур. «В этом году исполняется 25 лет нашему первому законодательству о языках. Знание всеми гражданами в будущем государственного языка ещё

больше делает нас равными, укрепит единство. Вот уже четверть века в языковой политике мы идем чётким курсом – постепенно развиваем государственный язык и создаем условия для развития языков всех этносов. Сегодня найдется немного стран, где большинство населения говорит и думает, как минимум, на двух языках. Казахстан в их числе, и это наше национальное богатство. Мы реализуем программу развития трехязычия. У нас на 15 языках выходят 60 СМИ, в том числе 34 газеты и 26 сайтов этнокультурных центров» [2].

Вдобавок, в одном из интервью Глава государства Н.А. Назарбаев особо отметил значимость трехязычия для граждан нашей страны, а также добавил, что «для нас очень важен русский язык, как язык, через который мы выходили и выходим на мировую культуру. Английский язык, по которому делаются инновации, новые технологии, которые необходимы для глобального мира, он необходим всем» [3].

Далее, в своих ежегодных выступлениях наш президент Н.А. Назарбаев всегда делает акцент на важную роль развития полиязычного образования в стране, где в мире и согласии проживают представители 140 национальностей. Таким образом, наше государство приступило к реализации концепции полиязычия в образовании, потому что именно полиязычие будет способствовать интеграцию Казахстана в мировое сообщество, а также укреплению конкурентоспособности нашей страны.

Итак, для развития полиязычного образования в школах и высших учебных заведениях страны были разработаны новые образовательные программы для подготовки педагогических кадров с полиязычным образованием. Таким образом, овладение иностранным языком, точнее английским языком в системе *полиязычного образования* способствует становлению и совершенствованию нового поколения казахстанцев в нашем современном обществе. Следовательно, принимая во внимание развитие системы *полиязычного образования* в высших учебных заведениях, нам следует формировать иноязычное образование студентов в обучении иностранному языку. Согласно теории и практики современного иноязычного образования стратегической целью иноязычного образования является формирование «*межкультурно-коммуникативной компетенции*», определяемой как способность и готовность студента осуществлять иноязычное общение на межкультурном уровне [4].

Соответственно, далее мы рассмотрим компетенции, которые входят в структуру межкультурно-коммуникативной компетенции. Согласно английскому лингвисту Яну Ван Эку именно нижеследующие компоненты составляют межкультурно-коммуникативную компетенцию.

- *лингвистическая компетенция*, т.е. знание вокабуляра и грамматических правил;
- *социолингвистическая компетенция*, т.е. умение использовать и интерпретировать языковые формы в соответствии с ситуацией\контекстом;
- *дискурсная компетенция*, т.е. умение понимать и логически выстраивать отдельные высказывания в целях смысловой коммуникации;
- *стратегическая компетенция*, т.е. умение использовать вербальные и невербальные стратегии для компенсации недостающих знаний;
- *социокультурная компетенция*, т.е. определенная степень знакомства с социокультурным контекстом;
- *социальная компетенция*, т.е. желание и готовность взаимодействия с другими, умение управлять ситуацией [5].

Далее изучая вышеперечисленные составляющие компоненты межкультурно-коммуникативной компетенции, мы хотим подробно рассмотреть *лингвистическую* или так называемую *языковую* компетенцию, а точнее психологические особенности ее формирования при овладении иностранным языком.

Для начала нам следует уточнить, что на самом деле представляет собой лингвистическая компетенция и какие психологические факторы следует нам учитывать при ее формировании? Следует подчеркнуть, что в середине XX века впервые Американский лингвист, философ Массачусетского технологического университета Абраам Ноум Чомски ввел термин «языковая компетенция» [6].

Следует особо отметить, что Н.Чомски выделяет два понятия как «*linguistic competence*», которое подразумевает, ментальные репрезентации языковых правил, выступающие в роли внутренней грамматики идеального говорящего-слушающего и «*linguistic performance*», т.е. понимание и продуцирование речи. Он также считает, что любой человек может овладеть любым иностранным

языком, так как в человеке по природе уже заложены врожденные знания. Эти врожденные знания он называет «*универсальной грамматикой*», как набор глубинных синтаксических структур, являющихся базой для овладения любым языком, поскольку она задает определенную подсистему правил, которая составляет каркас структуры любого языка.

Вдобавок, профессор факультета английского языка и литературы Оксфордского университета Джин Эйчисон рассматривает еще одну идею Н. Чомского, которая известна как идея «*переключателей*» (*idea of switches*), с которой увязывается наличие у человека врожденных знаний относительно определенных языковых принципов (параметров), по-разному реализуемых в различных языках. [7]

Изучив происхождение понятия «языковая компетенция», теперь рассмотрим именно психологические проблемы ее формирования, так как они до сих пор остаются не исследованными до настоящего времени. Ведь до сих пор мы сталкиваемся с проблемой овладения иностранным языком, не смотря на наличие современных и инновационных методик обучения иностранному языку. Часто наблюдаются такие ситуации, когда среди изучающих иностранный язык один быстро усваивает новую грамматическую тему, другой, отлично зная грамматические правила, не может свободно заговорить из-за страха сделать ошибки, еще другой не может расширить свой словарный запас и т.д. В таких случаях возникает вопрос: что в первую очередь нам надо учитывать при овладении иностранным языком? Искать самый современный метод по ускорению овладения иностранным языком или принять во внимание психологические особенности каждого человека? Мы считаем, что нам следует учитывать именно психологические факторы природы человека при формировании его/ее лингвистических навыков. Потому что каждый человек обладает индивидуальными способностями, знаниями, потребностями от природы, наличие которых и требует соответствующего удовлетворения. Эти уникальные личные качества и показывают, что одному нужно изучать только лексический аспект языка, а другому выучивать основные грамматические правила, а еще кто-то уже свободно владеет иностранным языком несмотря на наличие базовых знаний.

Действительно, основываясь на выше сказанном, мы можем предполагать, что каждый человек овладевает иностранным языком по-разному в зависимости от личных психологических способностей. А что означает «овладение языком»? Можно ли знать иностранный язык? Или можно ли владеть иностранным языком?

Следовательно, для этого различают такие понятия как «*знание языка*» и «*владение языком*». Нам всем известно, что можно *знать язык*, т.е. помнить и осознанно применять много грамматических правил, но, тем не менее, не быть способным свободно пользоваться этими знаниями в коммуникативных целях. В то же время есть некоторые люди с более низкими показателями знаний в области грамматики, но при этом они могут неплохо общаться на иностранном языке. Таким образом, *владение языком* подразумевает не просто знание грамматических и лексических правил языка, а способность мобилизовать это знание при выполнении определенных коммуникативных задач в определенных контекстах или ситуациях.

Далее в отечественных публикациях принято говорить об овладении умениями и навыками и об изучении либо усвоении языковых явлений. В англоязычной научной литературе разграничиваются такие понятия как *acquisition* и *learning*. Первое из них относится к «схватыванию» родного или иностранного языка в естественных ситуациях общения, а второе – к сознательному изучению языка детьми или взрослыми в учебных ситуациях [7].

Далее, рассмотрев само понятие овладения языком, нам следует особое внимание обратить на понятие двуязычия при формировании лингвистической компетенции при овладении иностранным языком. Ведь необходимо подчеркнуть, что исследования проблематики двуязычия и изучение психологических особенностей овладения и пользования вторым (иностранном) языком представляет особую важность при обучении иностранному языку.

Прежде всего, необходимо разобраться во взаимоотношениях между понятиями «первый язык», «второй язык», «родной язык», «иностраннй язык». На первый взгляд, это две пары соотносимых понятий, компоненты которых четко противопоставлены либо по времени (или порядку) усвоения языков, т.е. «первый язык» (Я1) – «второй язык» (Я2), либо по принадлежности к тому или иному социуму: «родной язык» (РЯ) – «иностраннй язык» (ИЯ). Однако между этими двумя парами понятий нет прямого соответствия, при котором было бы обязательным равенство Я1=РЯ; Я2=ИЯ: на самом деле

для индивида могут быть родными и Я1, и Я2, например, в ситуации бытового двуязычия. Хронологически «второй» язык может далее вытеснить первый по времени его усвоения и стать «родным». В этой связи нередко говорят о том, что один из языков двуязычного индивида является доминантным, т.е. основным.

Следует отметить, что в научной литературе обычно разграничивают понятия Я2 и ИЯ с учетом того, что в первом случае овладение языком происходит в естественных ситуациях общения, т.е. когда на нем говорят носители этого языка и без целенаправленного обучения, а во втором – в искусственных учебных ситуациях с ограниченной сеткой часов, но при обучении под руководством профессионала. Соответственно различаются понятия естественного (бытового) и искусственного (учебного) двуязычия (билингвизма). При таком подходе подразумевается, что Я2 «схватывается» с помощью окружения и благодаря обильной речевой практике без осознания языковых явлений как таковых, а ИЯ «выучивается» при посредстве волевых усилий и с использованием специальных методов и приемов [7].

Далее, следует особо подчеркнуть мнение Б. В. Беляева о том, что самым главным и основным психологическим принципом обучения иностранному языку следует считать принцип обучения мышлению на иностранном языке. Учащихся надо обучать не просто иностранному языку, а мышлению на нем. К тому же в качестве объекта обучения Б. В. Беляев рассматривал иноязычно-речевые умения, а не речевую иноязычную деятельность. «Главные усилия преподаватель должен направлять на то, чтобы у учащихся образовывались вторичные иноязычно-речевые умения – умения читать, говорить и писать на изучаемом языке. Более того, необходима всесторонняя иноязычно-речевая практическая тренировка учащихся» [8].

Таким образом, следует отметить, что нам очень необходимо учитывать не только преподавание основных лингвистических знаний, но и психологические особенности обучения иностранным языкам. Ведь всем известно, что при обучении иностранному языку, мы больше времени уделяем на фонетический, лексический, грамматический строи иностранного языка, т.е. требуем выучивание много новых слов по заданной теме, а иногда даже разных текстов. При этом мы не уделяем внимание на то, как можно помочь человеку думать на иностранном языке. Следовательно, одна из важных психологических проблем во время обучения иностранному языку заключается в том, что необходимо учить не только языковым средствам, но и самому мышлению на этом языке. Например, позвольте сравнить способ формулирования мысли на русском и английском языках. Человек, изучающий английский язык, у которого русский язык является родным языком, может столкнуться с такой языковой проблемой. Например, в русском языке есть такое отрицательное выражение как «Не шумите!». Теперь попробуем выразить эту мысль на английском языке, т.е. «Keep silence!». Следует отметить, что отрицание этого выражения полностью отсутствует в английском языке, так как оно в утвердительной форме, но и с точностью соответствует значению выражения в русском языке. Таким образом, на основе вышесказанных утверждений и объяснений, хотелось бы особо отметить, что мы должны учитывать и психологические аспекты обучения иностранному языку.

Список использованной литературы

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире // Казахстанская правда. — № 33(25278). — 2007. — 1 марта
2. http://www.akorda.kz/ru/page/page_216501_vystuplenie-glavy-gosudarstva-predsedatelya-assamblei-naroda-kazakhstana-n-a-nazarbaeva-na-xxi-sessii
3. <http://tengrinews.kz/vibori/nazarbaev-zayavil-vajnosti-znaniya-kazahstantsami-treh-178150/>
4. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования - Алматы, 2010- 344 с.
5. Ян Ван Эк. Jan Van Ek. Objectives for foreign language learning. Project No 12/ Learning & teaching modern languages for communication. - Volume 1 Scope Strasbourg, 1986-65p.
6. Чомски Н. Аспекты теории синтаксиса [Текст] / Ноам Хомский; под общ. ред. В.А. Звегинцева; Серия переводов. – Выпуск I. – М., 1972. – 233 с.
7. Залевская А.А. Введение в психолингвистику. – М.:Российский государственный гуманитарный университет, 1999. - 382 с.

8. Зимняя И.А. *Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. –2-е изд. – М.: Просвещение, 1985. –160.*

Аңдатпа. Қазақ халқымыз «Жеті түрлі білім біл, Жеті жұрттың тілін біл» деп айтқандай, қазақ қоғамында ағылшын тілінің алатын орны ерекше. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев 28 ақпан 2007 жылғы Қазақстан халқына Жолдауында «Үш тұғырлы тіл» атты мәдени жобасының жүзеге асырылуын ерекше атап көрсетті. Н.Ә. Назарбаев: «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш бірдей тілді меңгерген мәдениетті ел ретінде танылуға тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық тіл, ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай енгізе мүмкіндік ашатын тіл».

Сонымен қатар, қазақ қоғамындағы ағылшын тілін дамыту мақсатында орта және жоғарғы оқу орындарында көптілді білім беру жүйесін қалыптастыру ең маңызды шаралардың бірі болып табылады. Сол себепті бұл мақалада көптілді білім беру жүйесі аясында шетел тілін оқыту үрдісі, әсіресе, ағылшын тілін меңгеру барысындағы тілдік құзіреттілікті қалыптастырудың психологиялық ерекшеліктері қарастырылады. Шетел тілін оқыту үрдісі тек тілдің фонетикалық, лексикалық, грамматикалық ерекшеліктерін үйретумен шектеліп қалмағаны абзал. Шетел тілін меңгеру – тек сөздік қорын кеңейту және грамматикалық ережелерді жаттау деген түсініктен арылу керек. Шетел тілін оқыту барысында сол шетел тілінде ойлауға ықпал жасау керек. Ал шетел тілінде ойлау нағыз тілдік ортаның барында ғана қалыптасады. Сол себепті шетел тілін үйрету барысында тілдік құзіреттіліктің психологиялық жақтарын да ескерген жөн.

Түйін сөздер: шет тілді білім беру, мәдениетаралық-коммуникативті құзыреттілік, лингвистикалық құзыреттілік, әмбебап грамматика, тілдік орта, қос тілділік.

Annotation. According to the Kazakh proverb “Strive to learn the language of seven people and seven different sciences”, English plays an important role in our society. The head of state especially emphasized the implementation of a cultural project “Trinity of Languages” in his address to the nation of Kazakhstan on February 28, 2007. N.A. Nazarbayev: “Kazakhstan should be recognized worldwide as a highly educated country, whose population uses three languages: Kazakh language – the state one, Russian as a language of international communication and English language – the language of successful integration into the global economy”.

Along with this, formation of a multilingual education system in secondary and higher educational institutions is the most important event in the development of the English language in our society. Therefore, this article deals with the process of teaching FL in the framework of a multilingual education system, namely psychological characteristics of linguistic competence formation in English language acquisition. The process of learning FL should not be limited only to study of phonetic, lexical and grammatical features of the language. We should get rid of the idea that a foreign language acquisition means only expanding vocabulary and memorizing grammar rules. While teaching we should emphasize on thinking in FL. After all, ability to think in FL is formed only in the presence of a real language environment. Therefore, while teaching FL we should take into account the psychological aspects of a linguistic competence formation.

Keywords: foreign language education, intercultural and communicative competence, linguistic competence, universal grammar, language environment, bilingualism.

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

ӘОЖ 82:812552(17.07.61)

ПЕРЕВОД В ПРОСТРАНСТВЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Арынова М. Т. – кандидат педагогических наук

кафедры профессиональной иноязычной коммуникации и переводческого дела КазНПУ им. Абая

Аннотация: В данной статье автор рассматривает развитие устного и письменного перевода. Также важно подчеркнуть этапы становления переводческого дела в установлении межкультурных связей.

Ключевые слова: перевод, межкультурная связь, письменность, общество, оригинал, родственные языки, литературное произведение, искусство, диалект, язык.

Общеизвестно, что перевод – это сложное и многогранное явление. И каждый его аспект, если пристально рассматривать, может служить объектом отдельного и всестороннего изучения. Надо сказать, что с помощью перевода человечество общается с незапамятных времен. В силу своего значения, общение посредством перевода, всегда выполняло важную социальную функцию. И конечно, благодаря ей стало доступно не только знание другого языка, но и межкультурная связь. Еще до возникновения письменности появлялись «двужычные» люди-толмачи. Именно они возводили мосты между народами. Позже, с появлением письменности в обществе, их роль еще больше укрепились. Как следствие, наряду с устным и синхронным переводом общество нуждалось в письменном переводе. А тесная связь и добрососедские отношения народов привели к возникновению целому пласту этого особого общения. Именно с возникновения письменного перевода культурная и общественная связь между народами стала еще больше укрепляться. Теперь искусство перевода стало сложным явлением, которое тесно переплетается с повседневной жизнью.

Также особо хочется подчеркнуть, что слово «перевод» имеет много значений. Во первых, оно означает сам процесс перевода с одного языка на другой, во-вторых, означает продукт полученный посредством перевода. В наши дни наблюдается тенденция изучения по отдельности эти особенности что вызывает спор в научных кругах. Если одни ученые за то, чтобы рассматривать эти функций перевода в одном ракурсе, другие склоняются их изучать отдельно. Тем не менее, мы убеждаемся, что относительно перевода существуют два главных критерия. А именно:

1. Цель перевода – как можно ближе познакомить читателя/слушателя, который не знает язык, с оригиналом.

2. Важной задачей является с помощью инструментов одного языка перевести на другой язык, где тоже существуют свои особые инструменты. Требуется сделать полноценный, точный, верный и если хотите искренний перевод.

Теперь остановимся в каких случаях мы нуждаемся в переводе.

- 1) с существующего диалекта (в рамках одного языка) на его литературный язык;
- 2) с литературного языка на его диалект (эта тенденция в основном присуща устному переводу.)
- 3) с определенного диалекта на другой литературный язык; (обратной тенденции нет, поскольку нет в нем необходимости)
- 4) с одного языка на другой язык;
- 5) между родственными языками;
- 6) между разными, диаметрально противоположными языками;
- 7) перевод с древних языков на ныне существующие языки который внес неоценимый вклад в развитии общечеловеческой культуры (особо хочу подчеркнуть вклад казахских ученых в переводе древне-тюркской руники).

Исходя из вышеназванных причин, мы убеждаемся еще раз, что переводчик на себя возлагает очень большую ответственность. Потому что он просто обязан полноценно и точно довести мысль с оригинала на другой язык. Поневоле переводчик должен учитывать, что он всегда обязан соответствовать категории эквивалента перевода. Естественно, при интерпретации вышеназванная категория эквивалента не может заменить точь в точь оригинал. Особенно это касается перевода художественной литературы. А в наши дни перевод рассматривается как отдельная отрасль науки т.к. регулирование межгосударственных отношений в первую очередь породила потребность в квалифицированных переводчиках.

Самым востребованным в любой сфере является устный перевод.

Классическим образцом устного перевода является то, когда с помощью акустического объекта (слушая речь) передает своими словами с одного языка на другой. Следует отметить, что устный перевод делится на последовательный и синхронный. При последовательном переводе переводчик следует за речью оратора. Он начинает переводить когда оратор делает паузу. Трудность заключается в том, что переводчик не имеет времени осмыслить или пересмотреть сказанное. Также у него нет возможности консультировать необходимую литературу. Переводчик ограничен во времени, что требует от него основательной подготовки.

Простую форму последовательного перевода можно называть линейной. Этот вид перевода используется в основном при сопровождении кого либо и во время экскурсий. Надо учитывать, что речь оратора не всегда бывает сжатой. В этом случае переводчик должен хорошо владеть техникой письма. Особенное внимание требуется для того, чтобы быстро сориентироваться и успеть записать за оратором труднозапоминающиеся цифры, имена и многочисленные названия. Вообще, все то, что представляет из себя сложный материал. Обычно этот вид перевода осуществляется при составлении протокольных мероприятий, при сопровождении делегаций, при переговорах. Устные переводчики различаются по тематическим признакам. Надо особо отметить, что последовательный перевод выполняется и во время передвижения и во время посещения определенных(строительных и пр.) объектов.

Тем не менее, у этого вида перевода есть свои недостатки. Во-первых, он занимает очень много времени. Во-вторых, поскольку надо перевести непосредственно и быстро во многих случаях допускаться ошибка со стороны переводчика.

Но особняком стоит не менее важный синхронный перевод. В этом случае переводчик работает одновременно с выступающим. При синхронном переводе допускается чтение текста с листа. (т.е. устный перевод незнакомого текста)

Синхронный перевод, безусловно, является самым сложным, самым трудным и самым ответственным из всех видов. Это требует с переводчика особые качества и определенный характер. В этом случае переводчик всегда должен быть в форме, поскольку в его обязанности входит перевод информации здесь и сейчас. И у него нет времени заглянуть в словарь или проконсультироваться со специалистами.

С целью расширения коммуникативного влияния перевода в наши дни филологи ввели термин «языковое посредничество».

Если подчеркнуть преимущества этого термина наряду с другими ныне существующими методами перевода все сводится к концу концов к качеству перевода. Значит, качественный перевод литературы является и по сей день важным звеном не только для представителей интеллигенции но и широкому кругу читателей и почитателей литературы. Потому что, с помощью перевода не только выполняется общественно-политическая задача но и расширяется кругозор, обогащается интеллект. Во-вторых, это духовное обогащение национальной культуры и несомненно, оценивается как произведение искусства.

Литература

1. Академик Сыздыкова Р.С. «Қазақ тілінің академиялық грамматикасы». – Алматы, 2002 ж.
2. Академик Хайдаров А.Х. «Қазақ тілінің бір буынды түбірлерінің құрамы». – Алматы, 1997 ж.
3. «Қазақ әдеби тілінің сөздігі». – Алматы, 2011ж.

Аңдатпа: Мақалада автор ауызша және жазбаша аударманың даму жолдарын қарастырады. Сондай-ақ, аударма ісінің мәдениетаралық байланысқа тікелей әсер ететіні баяндалады.

Тірек сөздер: аударма, мәдениетаралық байланыс, жазба өнері, қоғам, түпнұсқа, туыстас тілдер, әдеби шығарма, өнер, диалект, тіл.

Annotation: In this article the author considers the development of Interpreting and written translation. It's also important to underline the stages of formation of translation in setting the intercultural connections.

Keywords: translation, Intercultural connections, writing, society, original, relative languages, literary work, art, dialect, language.

УДК 37.015.3

ROLE OF SHORT-TERM MEMORY IN TRAINING INTERPRETERS' PROFESSIONAL SKILLS

Ashegova Bakhtygul - Department of Foreign Language Communication and Translation Studies, Abai Kazakh National Pedagogical University
bahaashegova@mail.ru

Annotation: This article discusses the role of memory training and listening in interpreting. This article analyzes the major characteristics of Short-term Memory (STM) and its implications for interpreters' memory training. We believe that interpreting is STM-centered activity, which includes encoding of information from the Source Language, storing of information, retrieval of information, and decoding of information in the target language. The training of STM skills is the first step in training a professional interpreter. Methods for memory training like retelling, **conceptualization**, generalization, comparison, shadowing exercises, mnemonics, etc. are presented in this article.

Keywords: listening and memory, training in translation, oral translation, Short-Term Memory

The importance of this paper caused by several important points. I would like to say that the capacity of translation is one of the main skills that a learner of English can possess and this article deals with the traditional problems of students caused by difficulties in interpreting and translation. In other words, aim of this article is to help foreign students to avoid the problems connected with the art of translation and interpreting from English into the mother tongue and vice-versa. So the significance of this article can be proved by the following reasons: a) The art of translation is one of the most difficult problems for the learners of English. b) The problem of bad memory and inattentive listening is a specific problem for the majority of future interpreters. That is why, I tried to find optional methods of improving these skills.

The purpose of memory (STM) training in interpreting. The purpose of memory (STM) training in interpreting is to achieve a better understanding of the source language, which will lead to adequate interpreting. Understanding is the first step in successful interpreting; therefore, memory training is to be provided in the early stage of interpreter training. Memory functions differently in consecutive and simultaneous interpreting, because the duration of memory is longer in TI than in

SI. There are different methods of training STM for TI and SI respectively. Interpreting starts with the encoding of the information from the original speaker. According to Gile's Effort Model, interpreting is STM-centered activity; the process of interpreting could be re-postulated into: Encoding of information from the Source Language, Storing Information, Retrieval of Information, Decoding Information into the Target language.

In Consecutive Interpreting, there is probably up to 15 minutes (depending on the speaker's segments) for the interpreter to encode and then store the information.

This is the first phase of Gile's Effort Model for the source language. In the second phase of Gile's Model, the interpreter starts to retrieve information and decode it into the target language. In SI encoding and decoding of information happens almost at the same time. The duration of storing the information is very limited. Therefore, in the first step of interpreting, encoding (understanding) information uttered in the SL is the key to memory training.

According to the previous description, there are three main possibilities of storing information in STM: 1) Acoustic Coding 2) Visual Coding 3) Semantic Coding. Visual coding may be used by interpreters in conference situations with multimedia. Notes in interpreting are to assist in such visual coding of information. But in most interpreting contexts, interpreters will depend on acoustic and semantic coding. Therefore, exercises should be designed for this purpose. The following methods are recommended: Retelling in the Source Language: The instructor either reads or plays a recording of a text of about 200 words for the trainees to retell in the same language. The trainees should not be allowed to take any notes. In the first instance, trainees should be encouraged to retell the text in the same words of the original to the largest possible extent. The following tactics should be used by the trainers after a certain time of training on retelling: Categorization—grouping items of the same properties; Generalization—drawing general conclusions from particular examples or message from the provided text; Comparison—noticing the differences and similarities between different things, facts and events; Description—describing a scene, a shape, or size of an object, etc. Trainees are encouraged to describe, summarize, and abstract the original to a large extent in their own words. Shadowing Exercise— which is defined as "a paced, auditory tracking task which involves the immediate vocalization of auditorily presented stimuli, i.e., word-for-word repetition in the same language, parrot-style, of a message presented through a headphone"[1]. This kind of exercise is recommended for training of Simultaneous Interpreting, especially the splitting of attention skills and the short-term memory in SI. There is another tool which is effective in memory training: Mnemonic to Memory. Mnemonic is a device, such as a formula or rhyme, used as an aid in remembering. Mnemonics are methods for remembering information that is otherwise quite difficult to recall. A very simple example of a mnemonic is the '30 days hath September' rhyme. The basic principle of Mnemonics is to use as many of the best functions of the human brain as possible to encode information. The human brain has evolved to encode and interpret complex stimuli—images, color, structure, sounds, smells, tastes, touch, spatial awareness, emotion, and language using them to make sophisticated interpretations of the environment. Human memory is made up of all these features. While reading words on a page reflects one of the most important aspects of human evolution, it is only one of the main skills and resources available to the human mind. Mnemonics seek to use all of these resources. By encoding language and numbers in sophisticated, striking images which flow into other strong images, we can accurately and reliably encode both information and the structure of information to be easily recalled later [2]. It is also advisable that Exercises with Interference (e.g. noises) be provided in order to prevent information waste in the Short-Term Memory, since the environment and other information present in the storage may reduce the information encoded. Recording speeches with specially 'inserted' noises as a background is a recommended classroom practice, since this is a very effective method to enable the students to concentrate and thus strengthen their STM duration.

Listening techniques in translation. The following three techniques are used in the training of translators and interpreters at the Monterey Institute seem especially suitable for advanced language study:

1. **Conceptualization.** One of the basic premises for successful translation and interpretation is recognition of the principle that the working unit is not a word or word group but the concept, the idea. In contrast to shorthand, which aims at a verbatim reproduction of a text, the various note-taking systems used for consecutive interpretation provide, as it were, "basic training" in conceptualization.

But much of the work should be done orally, to increase the student's listening comprehension at the same time providing an incentive for a critical reception of the presented text.

2. **Stylistic transposition.** Stylistic transposition is usually practiced in preparation for written translation of stylistically sensitive texts. In an oral adaptation, it is also used to prepare students for simultaneous interpretation. I believe it can also provide a valuable technique for advanced language training.

There are many ways to practice stylistic transposition, and I will suggest only a few. Students can write "eyewitness accounts" of an event as seen by a child, an uneducated person, a newspaper reporter, a politician, a poet, a philosopher. They can rewrite a stylistically sophisticated essay in simplified form, or a realistic

account poetically. Finally they can translate stylistically significant texts and compare their translations with those of their classmates or with published translations.

3. **Sight translation.** Sight translation is frequently considered an unpardonable sin, an unmentionable outrage against the canons of psychologically sound language teaching methodology. If practiced without supervision, sight translation usually results in clumsy, literal translation with atrocious syntax and abominable style, full of gaps and approximations.

As I tried to prove in this paper the problems of good listening and constant training of short-term memory are the most difficult and problematic for those who want to make perfect in learning any foreign language. So this article sets its task to find out the most appropriate and easy to understand ways for improving the mentioned tasks. Why I said these problems are difficult and decided to study it? As we know, there are two types of human memory: long and short-term. We often forget almost immediately, what has just been said. As a result, we waste a lot of time on looking through the required information in the dictionaries. It is especially harmful when we have to use the simultaneous translation. Short-term Memory is also an essential part of interpreting, but memory training has long been ignored by professional trainers. From the above analysis, we can conclude that memory skills in interpreting could be acquired by effectively designed exercises. With a well-trained short-term memory, interpreters are actually equipped with an effective tool for the encoding and decoding information. It is, therefore, advised that institutions of interpreter training include "memory training" in the design of their courses. The other problem is that we cannot listen effectively. The problem caused as a result of it is that we are not able to transmit the received information to the other speakers. As a result, students possess a bad capacity to retell the textual information without mistakes or more or less adequately. Knowing the appropriate methods of listening it is important for the teachers of translation.

Literature

1. Lambert, S & Moser-Mercer, B, 1994, *Bridging the Gap: Empirical Research on Simultaneous Interpreting*, Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins pp.511-512

2. Manktelow J. (2003). *Introduction to Memory Techniques* Internet: <http://www.demon.co.uk/mindtool/memintro.html>

3. Atkinson R.L. Et al (1993). *Introduction to psychology* (11th Ed. (S:1): Ted Bucholz pp. 46-583. Baddeley A.D. (1990). *Human memory: theory and practice*. Hove: Erlbaum Associates pp. 142-145

4. Barnyard P., Graysong A. (1996). *Introducing Psychological Research*. London: MacMillan Press. pp. 237-238

5. Gael D. (1995). *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins p.59

6. Zhong W. (2001). *Interpreting Training: Models and Contents and Methodology* *Translators' Journal*, Vol.19 China pp.34-40

Аңдатпа: Аталмыш мақалада тыңдалымның аудармашылардың жадын жаттықтырудағы рөлі жайлы айтылады. Мақалада қысқа мерзімді ескесактау жадының негізгі сипаттамаларына таңдау жасалынып және оның аудармашылардың жадын жаттықтырудағы ықпалы талданады. Қысқа мерзімді еске сақтау жадын жаттықтыру кәсіби аудармашылардың дайындаудағы алғашқы қадам екені жайлы айтылады. Жадты жаттықтырудың: әңгімелеу, санаттау, генерализация (жалпылау), салыстыру сияқты т.б. әдіс-тәсілдері осы мақалада қаралған.

Тірек сөздер: тыңдау мен жад, аудармадағы жаттықтыру, ауызша аударма, қысқа еске сақтау жады.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль слушания в тренировании памяти переводчиков. В статье анализируются основные характеристики кратковременной памяти и их влияние на тренировку памяти устных переводчиков. Тренировка навыков кратковременной памяти является первым шагом в подготовке профессионального переводчика. Методы тренировки памяти такие как: пересказ, концептуализация, генерализация, сравнение, мнемоника и т.д. представлены в этой статье.

Ключевые слова: прослушивание и память, переводческая тренировка, устный перевод, краткосрочная память.

УДК: 81'255.2:6

ҒЫЛЫМИ-ТЕХНИКАЛЫҚ МӘТІНДЕРДІҢ АУДАРЫЛУЫ

Саякова Б.М. – аға оқытушы, Жубанова К.Х. – аға оқытушы
Жаратылыстану факультеттеріне арналған шетел тілдер кафедрасы
әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Аңдатпа. Бұл мақалада ғылыми және ғылыми-техникалық мәтіндердің мәселелері, сондай-ақ ғылыми және ғылыми-техникалық аударманың негізгі әдістері талқыланды. Ғылыми және ғылыми-техникалық аудармада терминдер маңызды рөл атқарады. Ғылыми-техникалық мәтіндердің өзегі – терминдер, сондықтан ықшамдылық, қолдануға қолайлылық, жүйелілік талаптарына да сай келіп, ұғым мазмұнын дәлірек беретін болуы тиіс. Терминдер мәдениетаралық қарым-қатынас тиімділігін қамтамасыз етеді, ғылыми және лингвистикалық білімнің бірлік болып табылады. Мәтінді аудару процесінде мәтіннің мағынасының дәл және толық ақпараттың берілуі үшін терминдердің эквиваленттігі болған маңызды. Бұл терминдердің айырмашылықтары аудармадағы қиындықтар себебі болып табылады. Ғылыми және ғылыми-техникалық мәтіндерді зерттеуде терминологияны зерттеу ең салмақты және қиын бөлігі болып табылады. Техникалық мәтіндердің аудармасы деп техникалық сипаттағы нұсқаулардың аудармасын айтуға болады. Бұл топқа әдістемелік материалдарды, техникалық әдебиетті, жабдықты пайдалану нұсқауы және т.б. аудармасын жатқызуға болады.

Тірек сөздер: Ғылыми-техникалық аударма, транскрипция, калька, тезаурус, аббревиатура, ғылыми-техникалық мәтіндер, заманауи ғылыми-техникалық прогресс, әлеуметтік-психологиялық факторлар.

Аударма – тіл қызметінің бір түрі ретінде бір тілде айтылған ойларды басқа тілдің құралдарымен соған сәйкестікте немесе толық құндылықта беру процесі. «Аударма» сөзінің астарында белгілі бір тілдегі сөйлеу тілін – ауызша немесе жазбаша мәтінді, сөзді басқа тілде қайталап жеткізу жатқаны белгілі. Сонымен бірге, аударма – сөйлеу қызметінің бір түрі болғандықтан, оның мақсаты сөз сөйлеу құрылымын қайта құру болып табылады, нәтижесінде мазмұнның өзгеріссіз жоспары сақталумен бірге, ойды жеткізу жоспары да өзгереді, бір тіл екіншісімен ауыстырылады [1].

В.Н. Комиссаров «Слово о переводе» еңбегінде аударманы жанрлық-стилистикалық түрлеріне қарай былай бөледі: 1)көркем аударма; 2)ақпараттық аударма; 3)ғылыми аударма; 4)ресми аударма; 5)публицистикалық аударма; 6) жарнамалық аударма [2, Б.94-108.].

Соның ішінде қарастыратынымыз ғылыми-техникалық аударма. Ғылыми-техникалық аудармаға ғылыми мақалалар, монография, техникалық сипаттама жатады.

Әр саланың өзіндік қолданылатын қалыпты стилі, термині, мәтіндік құрылымы болады. Бұл саладағы шығармаларды аударуға сөздік те аздық етеді, кәсіби маман біліміне, тәжірибесіне де сүйенген дұрыс. Ғылыми мәтіндер қатаң морфологиялық және синтаксистік құрылымға ие, сөздің бірыңғай орамдары, біркелкі стиль қалыптасқан. Ғылыми-техникалық еңбектерді аудару көпсалалы білімді қажет ететіндіктен, бұған білікті кәсіби маман ретінде бейімделген жөн. [3, б.57] Қазіргі таңда техникалық аударма көркем аудармаға қарағанда анағұрлым оңай деген пікір бар. Себебі, аудармашы көркем стилге тән қандай да бір метафораны немесе көркемдеу тәсілін қолданбайды. Ғылыми-техникалық аударманың негізгі стилистикалық ерекшелігі – оның дәл және нақты берілуінде, яғни мәтінге эмоционалдық-экспрессивті бояу беретін айрықша белгілердің болмауы. Басты назар берілетін мәтіннің эмоционалды-сезімдік жағына емес, логикалық мағынасына аударылады. Сөздік құрамы бойынша техникалық аударманың негізгі ерекшелігі оның осы білім саласына сай арнайы терминологиямен қамтылғандығында.

Алайда техникалық аударманың қиындығы техникалық құжаттардың ерекшелігімен байланысты. Мәселен, техникалық мәтіндердің аудармасы түпнұсқаға барынша жақын болуы тиіс. Техникалық әдебиеттегі аз ғана өзгерістер, қандай да бір құрылымның дұрыс берілмеуі өнеркәсіптегі апаттарға әкеп

соғады. Тематикалық терминологияны білу өте маңызды. Ол жазбаша аударманы жасағанда да, келіссөздерде ауызша аударма орындағанда да өте маңызды.

Міне сондықтан да аударманы жасайтын маман шет тілін біліп қана қоймай, сонымен бірге оның техникалық білімі болу қажет немесе осы саладағы әдебиетпен таныс болуы абзал. Мұндай тәжірибе өнеркәсіптің белгілі бір саласында жұмыс істеу барысында да жиналады. Яғни аудармашы жұмысшылармен сұхбаттасып, кеңес алу мүмкіндігіне ие болады. Бұл жағдайда аудармашы техникалық шет тілін жетік меңгеріп, арнайы терминологиямен танысады.

Заманауи ғылыми-техникалық прогресс әртүрлі тілде сөйлейтін әртүрлі елдердің мамандары арасындағы арнайы ақпаратты кеңінен алмастыру барысында ғана жүзеге асады. Физиктер, химиктер, инженерлер, экономистер және өнеркәсіптің басқа да саласындағы мамандар шетелде шығып жатқан ғылым мен техника аясындағы барлық жаңалықтарды көзден таса қылмауы керек.

Техникалық аударма саласында терминология аудармасы мәселесінің алар орны ерекше. Техникалық мәтіндер терминологияға барынша толы. Сондықтан да техникалық құжаттар мен әдебиетті аударған кезде терминдер маңызды рөлді атқарады. Ғылыми құжаттарды техникалық аудару ерекшелігі оның құрамында орасан мол терминдердің болуында, бұл терминдерді кейде тіпті арнайы сөздіктерден іздеп таба алмаймыз. Осы терминдерге сәйкес синонимдерді табудың өзі қиын, себебі оған ұқсас терминдерді қазақ немесе орыс тілінен табу қиын. Терминологиялық лексика ақпаратқа толы, және де ғылыми-техникалық аудармада орны бөлек, ол құжаттың мейлінше нақты әрі дәл берілуіне мүмкіндік береді.

Термин – кәсіби мамандар арасындағы қарым-қатынас жасаудың бірден бір құралы. Терминдерді қолданудағы дәлсіздік мамандар арасындағы өнеркәсіптегі қызмет пен кәсіби қатынастың өзара түсініспеушілігінен туындайды. Белгілі бір сөздер мен түсініктердің мағынасын түсіну үшін контекст қолданылады, оның көмегімен терминнің жалпы әдеби немесе арнайы техникалық стилге қатысын білуге болады. Тәржімашы техникалық аударма жасау барысында өз ойынан сөздер қоспауға тырысу қажет. Бір жағынан өз ойымен түсіндіру арқылы күрделі терминнің мәнін ашуға болады, бірақ екінші жағынан терминді түсіндіре отырып қателесуге де болады, әсіресе аудармашы бұл кәсіби саланы терең білмеуі мүмкін.

Ғылыми-техникалық мәтіндердің өзегі – терминдер, сондықтан ықшамдылық, қолдануға қолайлылық, жүйелілік талаптарына да сай келіп, ұғым мазмұнын дәлірек беретін болуы тиіс. Сонымен:

1. Аударма сөзбе-сөз аударма болуы тиіс емес, мәтін мазмұны оқырманға түсінікті тілмен жеткізілуі шарт.

2. Әрбір аудармашының дербес компьютерде өз алдына жұмыс жасау қабілеті мен икемділігі болуы шарт.

3. Аудармашының фондық білімінің (техникалық материалдарды аударса, техникадан жақсы хабардар болуы, ұлттық әдебиеттерді аударса, ұлттық болмыстан жақсы хабардар болуы т.с.с.) қажетті деңгейде болуы.

4. Аудармашы аударма барысында орфографиялық, пунктуациялық, грамматикалық және стилистикалық нормаларды қатаң басшылыққа алуы қажет.

5. Аудармашы өзіне тапсырылған материалдардың мазмұнын бөгде адамдарға жарияламауы керек.

6. Аудармашы термин сөздердің баламасын табуда өз еркіне салмай, ғылыми салалардағы сөздіктерді басшылыққа алғаны жөн.

7. Аудармашы өз бетімен түпнұсқа мәтінін өзгертуге: қысқартуға немесе толықтыруға құқылы емес (өзгерістерді тапсырыс берушінің өзі ескерткен жағдайлардан басқа кездерде).

8. Аудармашы аударма мәтінінің мазмұнын ғана емес, сыртқы пішінін де (шрифт өлшемі, тақырып атауларының орналасуы, абзац, бет нөмірлері, кестелердің орналасуы) түпнұсқа мәтініне сай рәсімделуін қадағалауы қажет.

9. Аударма мәтінді қолданушы адамдардың (оқушының, жұмысшы маманның) дайындығын ескере отырып, қысқарған атауларды қажет жерінде тарқатып аудару қажет.

10. Терминдегі мағына екіұштылығын жою үшін контекст қызметін пайдалану қажет.

11. Мәтіндерде ой нақтылығы, дәлдігі, дұрыстығы, түсінікті дәйектілігі болғанын қадағалау қажет.

12. Калькамен аударуға рұқсат беріледі. Бірақ мағыналық калька басты назарда болуы керек, кей сөзді калькамен аударуға болса да, аударма тілдегі сөз әлеуетіне қарап, қолданбалы практикалық факторға сүйеніп басқа балама алуға болады (сварка – пісіру емес, дәнекерлеу, шов – тігіс емес, жік т.с.с.).

13. Аударма өнімдері компьютерде сауатты теріліп, орындалған жұмыс актісімен ресімделіп, тапсырысшыға өткізілуі шарт.

Ғылыми-техникалық мәтіннің аудармасы түпнұсқа мәтінін барынша дәл беруі тиіс. Аударма түпнұсқаның сөзбе-сөз немесе еркін баламасы болмауы керек, алайда егер сөзбе-сөз аударманың арқасында аударма сәтті шыққан болса, онда кейбір жағдайда оны да қолдануға болады. Ең бастысы негізгі ақпаратты жоғалтып алмауымыз керек, немесе өз ойымыздан сөз қосып түпнұсқа мәтінінен алшақтамауымыз абзал.

Техникалық аударманың дәлдігі түпнұсқаның ерекшеліктеріне және мәтін тақырыбының күрделі болуына байланысты. Күрделі емес техникалық құжатты сөзбе-сөз аудару қажеттілігі туғанда компьютердегі аудармашы бағдарламаны қолдансақ та жеткілікті. Мұндай вариант аударылатын техникалық құжаттың негізгі ережелерімен тез танысу үшін табылған әдіс.

Ғылым әлемінде терминдерді аудару мәселесіне деген қызығушылық үздіксіз өсуде. Л.И. Борисова, В.Г. Гак, Е.Н. Галкина, С.В. Гринев, В.Н. Комиссаров, В.М. Лейчик и С.В. Шеллов, З.Д. Львовская, Ю.Н. Марчук, М.М. Морозов, Я.И. Рецкер, А.В. Федоров, Ф.А. Циткина, А.Д. Швейцер және т.б. сынды ғалымдар өздерінің еңбектерінде ғылыми-техникалық аударманың әртүрлі аспектілерін қарастырады, сөйтіп олар осы саладағы болашақ зерттеулердің теориялық негізін жасады.

Ғылыми-техникалық мәтіндерді аударуда 3 критерий бірдей негізге алынады: 1) лингвистикалық; 2) қолданбалы-практикалық және 3) әлеуметтік-психологиялық факторлар. 1-фактор бойынша балама аударма тіл заңдылықтарына сай болады. 2-фактор бойынша түсініктілік, уәжділік, айырымдық мәнінің жеткіліктілігі, ықшамдық-икемділігі ескеріледі. 3-фактор бойынша аударма мәтінді қолданушы адамдардың дайындығы есте болған жөн (Мысалы қысқарған атауларды қазіргі кезде тарқатып аударған тиімді).

Ғылыми-техникалық мәтіндер, негізінен, әдеби тіл нормасына сәйкес келеді. Сондықтан аудармашы нормадан ауытқудың шамасын межелеп алып, сонан соң нормамен салғастыруы керек.

Ғылыми-техникалық мәтіндерде стереотип көп қолданылатынын есте ұстаған жөн.

Ғылыми-техникалық мәтінде ауыспалы мағына тек қана бейнелілігі көмескіленген концептуалдық метафора күйінде ғана қолданыла алады.

Қолданыс аясына қарай мәтіннің үш түрін атап айтуға болады: 1) техникалық мәтіндер және жаратылыстану ғылымдары мәтіндері, бұл тұрғыда пәнді жетік білу тілді білуден анағұрлым маңыздырақ, ол негізінен арнайы терминдермен тығыз байланысты; 2) философиялық мәтіндер, мұнда аудармашы арнайы терминологияны білумен қатар автор ойын жеткізуге тиіс; 3) әдеби мәтіндер, мұнда мазмұнын берумен қатар, көркем пішінін анықтап, автор идеясын толық жеткізілуі абзал.

Ғылыми-техникалық мәтіндерді аудару тәжірибесіне қарағанда, оларды екі топқа бөлуге болады: бұрын белгілі ұғымдар қолданылатын мәтіндер және жаңа ұғымдар енгізілген мәтіндер. Бірінші жағдайда балама қостілді тезаурустан (сөздік, анықтама т.с.с.), екінші жағдайда жаңа термин енгізу қажеттігі туады. Термин жағдайы абсолютті жағдай емес. Өйткені бір тілдегі жаңа сөз екінші сөзде жаңа болып есептелмеуі мүмкін. Осыған орай, екі бағытты ескеру қажет: 1) тілде бар дайын сөзді қолдану; 2) жаңа балама жасау. Мұндайда мынадай берік шартты ұстанған жөн: прагматикалық талапты ескеріп, атаудың терминологиялық емес өлшемдермен алғанда баламалылығы мен дұрыстығына сүйену. Шарттылық пен дәстүрдің арасалмағы таразыланып отырады.

Халықаралық деңгейде кең қолданылатын, көп халыққа сіңісті терминдерді аударуға транскрипция әдісі қолданылады.

Техникалық мәтіннің негізгі сипаттамаларын қарастырайық. Стилистикалық ерекшеліктеріне келетін болсақ, онда техникалық әдебиетке бейтараптық стиль тән. Алайда, А.В. Федоров былай деп жазады: «Қандай да бір «бейтарап» стиль түсінігі, яғни эмоционалдық бояу мен көркемдіктен бойы аулақ стиль – салыстырмалы түсінік болып табылады» [4, б. 208].

Техникалық әдебиетке мәліметтерді логикалық түрде, тіпті математикалық тұрғыда баяндау тән болғандықтан, мұндай баяндауды ресми-логикалық деп атауға әбден болады. Техникалық стилдегі мақаланың авторы мәтінді жазған уақытта еркіндікке мойынсұнбайды, нәтижесінде ғылыми әдебиетте мәтінге көркем сипат беретін метафора, метонимия және басқа да стилистикалық фигуралар кездеспейді. Ғылыми шығармалардың авторлары мұндай бояу беретін құралдарды қолданбайды, себебі техникалық тілдің басты қағидасы - ойды дәл әрі нақты беруді бұзғысы келмейді.

Алайда сан алуан әдемі сөздерге бай мәтінмен салыстырғанда техникалық мәтінде техникалық сипаттағы фразеологиялық тіркестер жиі кездеседі. Мәселен,

in full blast – бар күшімен
the wire is alive – тоққа қосылған желі
the wire is dead – өшірілген желі.

Техникалық әдебиеттің сөздік құрамының ерекшелігі оның көптеген терминдерді қолдануымен байланысты, яғни техникалық түсініктерді білдіретін сөздер немесе сөз тіркестері. Техникалық мәтінде кездесетін біршама терминдер ауыз екі сөйлеу тілінде де кеңінен қолданылады. Мысалы, «электр көзі», «температура», «паровоз», «автомобиль» сияқты бәрімізге мәлім түсініктер және «атом», «пластмасса», «витамин», «антибиотик», «пенициллин», «космос» іспеттес жиі қолданылатын сөздер ауыз екі сөйлеу тілінде терминдер ретінде қолданылмайды. Сондай-ақ, «су», «жер», «от», «сұйықтық», «күш», «саз», «күміс», «қысым» сияқты қарапайым сөздер техникалық контексте терминдер боп саналады.

Техникалық ағылшын әдебиетіндегі етістіктер көбіне ырықсыз етісте қолданылады. Техникалық стилдегі әдебиеттің басты назары нақты айғақтарғанегізделген, оларды бейнелеп, түсіндіру қажет. Осылайша автор басты рөл атқармайды, керісінше заттардың, процестердің атауы және т.б. атауы бірінші орынға қойылады. Сөйтіп олар ағылшын тілінің сөз тәртібіне сай бастауыш қызметін атқарады.

Сонымен қатар, қазіргі кездегі техникалық әдебиетте мазмұндауды 1 жақтан емес, 3 жақтан жасау қажет және төмендегідей құрылымдар қолданылады: it was decided, it has been found expedient, it is to be noted, it is necessary, it is important, care must be taken.

Техникалық ағылшын әдебиетінде көбіне латын тіліндегі синонимдер қолданылады, ол сондай-ақ грек тілінен енген терминдердің көбімен үйлеседі. Аударманы оңайлатқысы келетіндер оларды қысқа және қарапайым сөздермен алмастыруды ұсынады, негізінен англосаксондық сөздерді қолдануды құптайды. Берілген сөздердің көбі ұлтаралық болып табылатынын айтып кеткен жөн, олар: activate, antithesis, assimilate, component, conception, conference, construct, criterion, discussion, dynamic, effective, equivalent, evolution, experiment, fragment, identical, initiate, isolate, maximal, minimal, modification, optimal, periphery, problematical, procedure, proportion, prototype, reconstruct, segment, segregate, selection, symptomatic, technique, variation. Ұсынылып отырған алмастырулар көп жағдайда мағынаның бұрмалануына әкеп соғады (мысалы, «to visualize» «елестету» сөзін «ұйғару» сөзімен және т.б.) немесе ол аударма мағынасыз болып шығуы мүмкін (мәселен «saturated compounds» - толыққанды қосылыстар, «soaked» (or filled) compounds деп беруге болмайды, яғни бұл техникалық мәтіннің мағынасын алмастыру болып табылады).

Техникалық мәтіндердің аудармасы деп техникалық сипаттағы нұсқаулардың аудармасын айтуға болады. Бұл топқа әдістемелік материалдарды, техникалық әдебиетті, жабдықты пайдалану нұсқауы және т.б. аудармасын жатқызуға болады.

Сонымен бірге аудармашы аударылып отырған тілдің жалпыға ортақ қысқартулары мен аббревиатураларын білуі тиіс, себебі техникалық құжаттамаларды аудару барысында осы ерекшеліктер сапалы аударма жасап шығаруға көп септігін тигізеді. Мәселен, техникалық ағылшын әдебиетінде барлық сөз таптары қысқартылады: assembly – assy, without – w/o, weight to volume – w/v және т.б. Техникалық мәтінді тәржімалайтын әрбір кәсіпқой аудармашыда барлық құралдар болуы тиіс. Бұған арнайы сөздіктер, ғылыми-техникалық және әртүрлі техникалық бағыттағы анықтамалық нұсқау, сонымен қатар белгілі бір өнеркәсіп саласындағы лингвистикалық сөздіктер жатады.

Сонымен, ғылыми-техникалық мәтіндерді аударуда мына критерийлер бірдей негізге алынуы тиіс.

1. Лингвистикалық (балама аударма тіл заңдылықтарына сай болады).

2. Қолданбалы-практикалық (түсініктілік, уәжділік, айырымдық мәнінің жеткіліктігі, ықшамдық-икемділігі ескеріледі).

Ғылыми стильде зерттеу нысаны болған зат пен құбылыс ғылыми негізде сипатталып, белгілі теориялық негіздермен дәлелденіп, логикалық жағынан негізгі ой мен құбылыстың байланысы нақтыланып, белгілі жүйеге құрылған хабарлы, өзекті, дәлелді, ой қисыны қорытындыланған ғылыми тұжырым жасалынады. Сондықтан ғылыми-техникалық мәтіндерде ой нақтылығы, дәлдігі, дұрыстығы, түсінікті дәйектілігі болғанын қадағалау қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Көркем аударманың кейбір мәселелері (мақалалар жинағы). – Алматы: Қазмемкөркемәдеббас, 1957.
2. Комиссаров В.Н. Слово о переводе. – М.: Международные отношения, 1973. – 216 стр.
3. Тарақ Ә. Ғылыми-көпшілік және ғылыми техникалық аударма // Аударматану (ғылыми-практикалық көмекші құрал). Құраст.: Құлманов С. – Алматы: «Тіл» оқу-әдістемелік орталығы, 2008.
4. Федоров А.В. Основы общей теории перевода. – СПбГУ, 2002. – 416 стр.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопрос об особенностях научно-технического текста, а также основные методы научно-технического перевода. В научно-техническом переводе термины играют важную роль. Трудность перевода состоит в том, что не все термины имеют однозначное значение слова. Термины являются единицей научного и языкового знания, которая обеспечивает эффективность межкультурной связи. Для передачи, содержащей в тексте полноты и точности информации при переводе, необходима эквивалентность терминов языка оригинала и языка, на который будет делаться перевод. Следовательно, важнейшая проблема достижения эквивалентности перевода является передача исходного содержания текста при помощи терминов. Именно различие этих терминов в различных языках и является причиной трудностей. При исследовании научно-технических текстов исследование терминологии является самой весомой и сложной частью.

Научно-техническим текстом можно считать инструкций, которые прилагается к новым оборудованиям. Также к этой группе можно добавить методические материалы, техническая литературы, инструкций по эксплуатации к оборудованию и т.д.

УДК 930

ЛЕКСИЧЕСКИЕ КОМПОНЕНТЫ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО ДОКУМЕНТА ПРИ ПЕРЕВОДЕ С АНГЛИЙСКОГО НА РУССКИЙ ЯЗЫК

Хамраева Ш.А. – старший преподаватель
кафедры иностранных языков, Университет иностранных языков и деловой карьеры
Казахстан, г.Алматы, shahi-bsb@bk.ru

Аннотация: В данной статье рассматриваются лексические компоненты ОПТ, а также его жанрово-стилистические особенности при переводе с одного языка на другой.

Ключевые слова: Официально-деловой стиль, лексика, терминология, лексические компоненты, общественно-политический текст.

Материалы мониторинга относятся к официально-деловому стилю и отвечают всем критериям, характерным данному стилю, это проявляется в его нейтральном тоне изложения, точности и логичности изложения текста. Перечисленные стилевые свойства и отличительные особенности могут быть основными требованиями, к текстам документов которые могут быть предъявлены организациями, также главная функция данных документов в основании системы языковых единиц и приемов их применения в подобных текстах, в общем.

Соответствующий тон материалов мониторинга, как известно, является нейтральным, это касается всех официально-деловых документов в целом. По своей сущности и в действительности язык материалов мониторинга находится на границе с подпунктом публицистического стиля, общественно-политическим стилем. Составители документа стараются избегать просторечий и завышенно-пафосного стиля.

Одной из главных и основных функций материалов мониторинга является сообщение информации. При переводе стилистических особенностей текста материалов мониторинга нужно руководствоваться общепризнанным признаком сохранения коммуникации, также необходимо выдержать стиль текста перевода, руководствуясь нормами и узусом русского языка.

Лексика составляет один из компонентов коммуникативной компетенции. Д. Уиллис избрал термин «лексический подход», где центральное место отводится лексике. [1]

Лексический подход раскрывает идею приоритетности смысла в коммуникации, в которой грамматике отводится вспомогательная роль. Сторонники этого подхода считают, что главная стратегия состоит в уяснении значения, что слово должно предшествовать структуре.

Лексическими особенностями материалов мониторинга является информативность, большое значение имеют термины, сокращения, неологизмы и т.п.

Огромное количество новых слов и терминов усложняют восприятие информации. Для работы в этой сфере необходимо:

- усвоение коммуникативно актуальных лексем и терминов, свойственных текстам общественно-политической тематике;
- знакомство и усвоение словообразовательных моделей для формирования неологизмов;
- умение раскрывать значение словосочетаний и неологизмов;

- анализ лексических особенностей текста.

В общественно-политических текстах нет разговорных выражений и сравнений, также отметим, что в материалах мониторинга, как и в любых других, официально-деловых текстах сведены к нулю использования жаргонизмов, сленга, вульгаризмов, разных диалектов. Использование стилистических средств экспрессивности речи отсутствуют в материалах мониторинга.

Лексика речи монографического характера на политическую тему составляют три основных пласта: общеупотребительные слова, общеполитические слова и слова-термины.

К общеупотребительной лексике относятся слова общего языка, которые используются для связи с научных понятий, выражения их отношений, толкования понятий и т.д. В тексте перевода это такие слова to sell, to count, to peg, laundry.

Общеполитическая лексика выражает специальные понятия «в широком смысле», но не являются терминами. Например, государство – state, гражданин – citizen и др.

Язык материалов мониторинга целиком следует правилам и нормам построения грамотной литературной речи. Материалам мониторинга свойственны точность и ясность изложения текста, связность и последовательность изложения, а также нейтральность и логичность.

Третий пласт – термины – составляет специфику лексики языка политики. Например, сенат, денонсация и др.

Термин можно определить как «слово или словосочетание, имеющее специальное значение, формирующие профессиональное понятие, применяемое в процессе познания и освоения научных и политических объектов и отношений между ними». [2; 3]

Внутреннее различие в объеме, или уровне, значений никак не выражается формально в самом слове. Оно проявляется лишь в окружении, в общей речевой «атмосфере» - контексте или особом терминологическом поле, которая является своеобразным ключом к толкованию смысла отдельного термина.

Рассмотрим подробнее использование терминологии, сокращений, неологизмов в материалах мониторинга.

Использование терминологии

Следует отметить, что материалы мониторинга содержат термины, которые относятся к экономике, религии, природно-ресурсному потенциалу.

Термины, относящиеся к экономике:

Коэффициент - rate

Валовый Внутренний Продукт - Gross domestic product

Инфляция - inflation

Внешний долг - external debt

Безработица - unemployment

Термины, относящиеся к религии:

Ислам - Islam

Лютеране - Lutherans

Адвентисты Седьмого дня - Seventh Day Adventists

Пятидесятники - Pentecostals

Последний завет - Last Testament и др.

Термины, относящиеся природно-ресурсному потенциалу:

Полезные ископаемые - minerals

Медь - copper

хромовые руды и свинец - chromite ores and lead

флюорит - fluorite

молибден - molybdenum

марганец - manganese

вольфрам - tungsten

бариты - barium sulphate

фосфорное сырье - phosphate production [3] и многое другое;

Использование сокращений

Изучая общественно-политические тексты, можно прийти к выводу, что общеполитические слова встречаются очень часто, в то время как, термины, встречаются реже.

Одним из главных признаков материалов мониторинга является использование сокращений или аббревиатур. Переводчику, работающему в сфере общественно-политического перевода, следует знать сложносокращенные аббревиатуры. В современном языке аббревиатуры появляются или образуются быстрее остальных терминообразований.

В анализируемом документе можно выделить следующие аббревиатуры:

ОБСЕ – Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе

OSCE – Organization for security and co-operation in Europe

МКЛРД – международная конвенция о ликвидации всех форм расовой дискриминации

ICERD – International convention of the elimination of all forms racial discrimination

ООН- Организация Объединенных Наций

UN - The United Nations

НПО - Неправительственные организации

NGO – Non-governmental organizations

МВД – Министерство Внутренних Дел

The Ministry of the Interior

УВКБ ООН – Управление Верховного комиссара Организации Объединенных Наций по делам беженцев

UNHCR office – Office of the United Nations High Commissioner for Refugees

United Nations office High Commissioner for Human Rights [3], и многое другое.

Использование неологизмов

В нашем рассматриваемом документе одной из главных лексических особенностей являются использование неологизмов. Появление неологизмов, новых слов и понятий в материалах мониторинга связано с необходимостью передачи этих понятий, не имеющих аналогов в русском языке. Большая часть неологизмов материалов мониторинга являются терминологией. Это связано с заимствованием понятий и слов из иноязычной среды. Например, слово *confrontation* первоначально означало очная ставка, сличение, сопоставление. С течением времени это слово стало употребляться в словосочетании *confrontation of armed forces* и приобрело значение ‘соприкосновение вооруженных сил’. В настоящее время слово *confrontation* приобрело значение (открытое) столкновение, противостояние, противоборство.

Была произведена выборка лексических компонентов имен существительных на четырех страницах 50, 51, 103, 104.

Для начала дадим определение имени существительному.

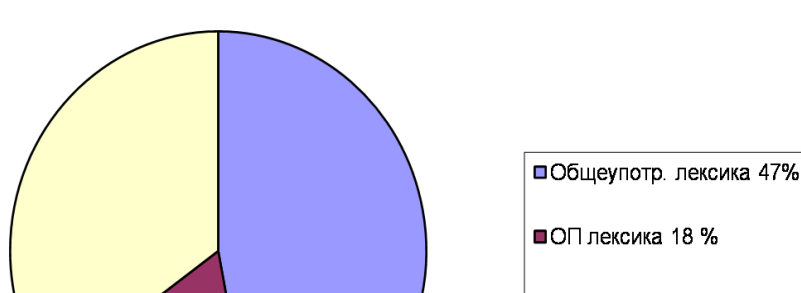
Имя существительное – это часть речи, которая обозначает предмет и выражает это значение в категориях рода, числа и падежа.

С семантической точки зрения слова, являющиеся именами существительными весьма разнообразны: это и слова, обозначающие живые существа, конкретные предметы и явления объективной действительности, и слова, обозначающие разнообразные отвлеченные понятия, в том числе качества и свойства, действия и состояния, однако все они имеют общее – предметное значение.

Объем рассмотренных слов на четырех страницах составляет 925 слова из них 108 - это слова имена существительные.

Эти лексемы были расклассифицированы на 3 класса: общеупотребительные слова, общественно-политическая лексика, терминологическая лексика. Из всей выборки 87% слов представлены общеупотребительной лексикой, 13% лексики составляют имена существительные общеполитической тематики, которые необходимы для данного документа, все они имеют отношение к общественно-политическому тексту. Рассмотрим примеры в нижеприведенной диаграмме 1 «Классификация лексических компонентов общественно-политического текста».

Диаграмма 1. Классификация лексических компонентов общественно-политического текста.

Из данной диаграммы видно, что на анализируемых страницах 50-51, 103-104 преобладают имена существительные общеупотребительной лексики, такие как въезд, выезд, переезд (мигрантов), язык, религия, отказ, срок, лицо, требование, масса и др. Они составляют 47% из общего числа существительных. Основной их специфической чертой является то, что они употребляются в ОП контексте. Сюда же входят названия национальностей, общественных заведений.

Общественно-политическая лексика составляет 18%. К данному классу относится лексика ОП документации: акт, регистрация, пособие, государственное устройство (министр) процедура, инструкция; и другой тематики.

ОП терминология, например, конвенция, дискриминация, регламент, парламент, составляет 35%. К данной группе относятся имена существительные из области права, юриспруденции, государственного устройства и т.д., например, кодекс, равноправие, правонарушение. Термины и терминосочетания отличаются тем, что они семантически однозначны и точно выражают смысл понятий.

Отсюда следует, что в материалах мониторинга соблюдения Республикой Казахстан Международной Конвенции ООН о ликвидации всех форм расовой дискриминации преобладают слова общеупотребительной лексики и ОП терминологии.

Литература:

1. Willis D.1990, *The Lexical Syllabus*
2. Мухитова М.М. *Перевод терминологических сочетаний с русского языка на английский (на материале текстов по нефти и газу) магистерская диссертация.* – Алматы, 2007. – 68 с.
3. *Материалы мониторинга соблюдения Республикой Казахстан Международной Конвенции ООН о ликвидации всех форм расовой дискриминации.* – Алматы, 2005 – 234 с.
4. Комиссаров В.Н. *Современное переводоведение: Учеб. пособие / В.Н.Комиссаров.* – М.: ЭТС, 2002.- 420 с.
5. Комиссаров В.Н., *Теория перевода (лингвистические аспекты) Учеб. Для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.*

Annotation: this article is devoted to the lexical components of the socio-political texts as well as its genre and stylistic features of translation from one language to another.

Андатпа: Берілген мақалада қоғамдық политикалық мәтіннің лексикалық компоненттері, сонымен қатар оның бір тілден екінші тілге аударғандығы жанрлық-стистикалық ерекшеліктерін қарастырылады.
УДК 811.111'25

О ПРАГМАТИЧЕСКИХ ЗАДАЧАХ И СВЕРХЗАДАЧАХ ПЕРЕВОДЧИКА

Затонская Т.М. – магистрант 2 курса

специальности 6М020700 «Переводческое дело».

Институт полиязычного образования КазНПУ им.Абая Алматы, Казахстан. tdeltsova@mail.ru

Научный руководитель: к.ф.н., доцент Кемелбекова З.А.

Аннотация: Какие цели преследует переводчик в процессе своей деятельности? Что является для него проблемой? Что делать, если намерения автора и заказчика перевода не совпадают? В условиях информационных

войн эти вопросы становятся как никогда актуальными для переводчика, который вынужден играть сегодня сразу несколько ролей – переводчика, дипломата, а, порой и автора самого текста.

Ключевые слова: прагматическая сверхзадача, оригинал, перевод, намерение автора, заказчик перевода.

Понятие «прагматической сверхзадачи» существует в переводоведении уже давно. В частности, довольно подробно раскрыл суть этой проблемы ученый В.Н. Комиссаров [1, с. 144]. С его точки зрения «сверхзадача» – это решение переводчиком дополнительных задач и использование перевода в каких-то особых целях, не связанных с намерением автора первоисточника [1, с. 145]. Как правило, в таких случаях переводчику приходится изменять и даже искажать исходные материалы. Комиссаров считает, что, по сути, это нарушает главные принципы переводческой деятельности. Но такая практика все же допустима в исключительных случаях, когда благодаря этому решаются благородные, высокие задачи. Комиссаров приводит в пример случай, когда на одном из послевоенных приемов английский генерал неожиданно спросил у своего русского коллеги, какая живопись ему по душе. Слегка захмелевший военный отреагировал довольно грубо: «Скажи ему, что мне нравятся картины, где бабы и собаки». К чести переводчика, он не стал переводить сказанное буквально, сообразил, что лучше сгладить ситуацию. «The general prefers Flemish painting» - «Генерал предпочитает фламандскую живопись», - перевел он. Специалисты сочли такое решение переводчика проявлением высокого профессионализма. Благодаря своему культурному багажу, хорошей реакции, осведомленности в области искусства, тому, что мы называем экстралингвистическими знаниями переводчик смог прагматически адаптировать текст и достичь высокой степени эквивалентности в переводе – «на картинах фламандских живописцев, действительно, много дородных женщин и красивых собак», - заметил Комиссаров [1, с. 144].

Со сверхзадачей переводчика не стоит путать те случаи, когда он решает свои непосредственные задачи нетрадиционным способом. Например, применяет невербальные средства коммуникации – жесты и мимику при устном переводе. Именно таким образом добился коммуникативной цели переводчик представителя миротворческой миссии во время гражданской войны в Конго: ему пришлось спеть и даже сплясать ритуальный танец, чтобы адекватно передать смысл сказанного. По словам Комиссарова, «это был хороший перевод, благодаря которому старейшин уговорили не воевать» [1, с. 144].

Таким образом, прагматическая задача и сверхзадача переводчика – это не одно и то же. Прагматическая задача преследует цели, имеющие прямое отношение к тексту оригинала и намерению автора. А прагматическая сверхзадача не имеет к ним прямого отношения. Переводчик в Конго применял дополнительные, внеязыковые средства коммуникации, чтобы донести смысл сказанного и добиться заранее спланированной цели – мирного урегулирования, что имело прямое отношение к тексту оригинала и являлось прямой задачей перевода. Переводчик русского генерала, напротив, был вынужден отклониться от первоисточника, чтобы не испортить о нем впечатление и сохранить дружеские отношения между сторонами, что уже стало его сверхзадачей, возникшей неожиданно в процессе перевода. Данные примеры позволяют прийти к выводу, что переводчик может стать не только полноправным участником переговоров, но и сыграть в них ключевую дипломатическую роль.

Рассмотрим теперь другие переводческие сверхзадачи, не связанные напрямую с намерением автора оригинала - см. таблицу 1:

Таблица 1 Прагматические сверхзадачи переводчика (по Комиссарову)

Демонстрация структурных особенностей «чужого языка»	Модернизация перевода	Пропаганда, реклама, просвещение	Субъективная интерпретация текста
• буквальное воспроизведение особенностей «чужого языка»; • этнографический перевод; • филологический перевод	• изложение архаичного текста современным языком; • замена старых имен на современные и др.	• формирование определенных взглядов и убеждений; • побуждение к покупке услуг и товаров; • побуждение к действию	• навязывание своего отношения к тексту, своих политических взглядов и своего понимания событий

Если сверхзадачей переводчика является демонстрация структурных особенностей «чужого языка», то он не заботится о передаче смысла, а показывает формальную структуру оригинала, чтобы дать понять, насколько отличаются способы построения фразы, к примеру, в английском и русском языках. Например, в английском языке мы можем построить фразу следующим образом <Anoldheadonyoungshoulders> - «Старая голова на молодых плечах». А в русском языке – нет. Чтобы добиться адекватного понимания фразы, мы передаем ее смысл для русскоязычной аудитории другими словами и переводим: «Мудр не по годам» [2] - см. таблицу 2-3:

Таблица 2 Решение прагматической задачи переводчика

Source Text	Прагматическая задача	Target Text
Anoldheadonyoungshoulders	Добиться адекватного понимания идиомы у русскоязычной аудитории	Мудр не по годам

Таблица «сверхзадачи» переводчика

Source Text	Сверхзадача	Target Text
Anoldheadonyoungshoulders	Доказать, что буквальный перевод не передает смысл идиомы	Старая голова на молодых плечах

В случае, если сверхзадачей переводчика является модернизация перевода, это, как правило, связано с попыткой адаптировать старый язык на новый лад, чтобы современному читателю был понятен смысл «древнего» текста, поскольку использование устаревших оборотов и слов могут запутать и даже ввести в заблуждение современную аудиторию. Такая ситуация может возникнуть при переводе библейских источников, Корана или, к примеру, древнерусских текстов. Иногда такая практика применяется в ходе постановки фильма по мотивам известных произведений, когда, к примеру, сценарист использует основной сюжет автора, но наполняет его, собственным содержанием, для того, чтобы актуализировать основную тему. По сути, так периодически происходит с романом Льва Толстого «Война и мир», который время от времени экранизируют западные режиссеры.

Использование оригинального текста в рекламных целях – еще одна сверхзадача, которую могут преследовать заказчики перевода или сам переводчик, к чему сам автор оригинала может не иметь никакого отношения. Подобный прагматический ход был совершен при создании рекламного слогана АО «МММ», в котором были использованы первые строки стихотворения Арсения Тарковского «Бабочка в госпитальном саду»: *«Из тени в свет перелетая...»* [3]. *Очевидно, что автор источника преследовал совершенно другие цели и подразумевал совсем иное, когда писал это стихотворение* [4, с.673]:

Бабочка в госпитальном саду

*Из тени в свет перелетая,
Она сама и тень и свет,
Где родилась она такая,
Почти лишенная примет?
Она летает, приседая,
Она, должно быть, из Китая,
Здесь на нее похожих нет,
Она из тех забытых лет,
Где капля малая лазори,
Как море синее во взоре...*

В рекламном же слогане скандально известной компании под бабочкой, перелетающей из тени в свет в первую очередь подразумевалась легализация капиталов. Но данный послыл в итоге приобрел ироничное значение, поскольку на самом деле простых людей побудили достать из закровов и копилки свои сбережения и отнести их в ту же самую тень сомнительного предпринимательства. Пресса впоследствии замечала, что в стихотворении Тарковского, строчку которого использовали не по назначению, были и такие строки:

*Она клянется: навсегда! —
Не держит слова никогда,
Она едва до двух считает,
Не понимает ничего,*

*Из целой азбуки читает
Две гласных буквы —
А и О.*

В приведенном примере речь идет не о межъязыковом переводе, а об использовании оригинального текста в других целях, не связанных с намерением автора, в рамках одного и того же языка. Мы выбрали его потому, что он красноречиво демонстрирует, что такое «сверхзадача» и прагматическая адаптация текста в определенной коммуникативной ситуации, предназначенная для конкретной аудитории в определенных специфических целях.

В предыдущих же случаях, согласно Комиссарову, прагматическая адаптация тоже не является переводом в традиционном понимании этого слова. Но ученые вынуждены рассматривать их, поскольку они выполняются переводчиком в процессе перевода. «Специфическая же цель конкретного акта перевода, - пишет Комиссаров, - может заключаться и в стремлении оказать воздействие на Рецептора перевода, непосредственно не связанное с содержанием оригинала или его прагматическим потенциалом. Процесс перевода может осуществляться не столько для более или менее полного воспроизведения оригинала, сколько для того, чтобы при помощи его достичь какой-то иной цели, связанной с намерениями самого переводчика или подсказанной его заказчиками или работодателями» [1, с.145].

Попробуем выяснить, какие цели ставятся перед переводчиками «Euronews»-европейского информационного телеканала, который вещает круглосуточно, каждый день на четырнадцать языках, совмещая хронику текущих событий и комментарии [5]. В марте 2015 года на этом телеканале вышла новость расторжении помолвки двух молодых людей из Индии, поскольку невеста обнаружила, что ее жених не умеет считать. Как вы знаете, новости <Euronews>показывают один и тот же видеоряд, который синхронизирован с текстом на разных языках. И, имея спутниковую тарелку или декодер, вы можете выбрать любой из предложенных вам языков вещания – французский, русский, английский, немецкий и др. Таким образом, у зрителя создается впечатление, что диктор читает один и тот же текст на разных языках. Мы попытались выяснить, действительно ли это так. Как выяснилось, это не перевод, а разные языковые версии одного и того же события. Результаты нашего исследования – в приведенной ниже таблице 4:

Таблица 4. Новости <Euronews> - англоязычная и русскоязычная версии

Englishversion	Targettext	Russianversion
Indian bride calls off wedding after groom fails maths question	Индийская невеста отменяет свадьбу, узнав, что ее жених не умеет считать.	Индия: жених не сдал экзамен по арифметике
An Indian bride has called off her arranged wedding after her husband-to-be failed a maths question.	Индийская невеста отменила свадебную помолвку после того, как ее муж провалил экзамен по математике.	Родители вот этой индийской невесты обвинили родственников жениха во лжи и расторгли брачное соглашение.
“Lovely” became suspicious about the man’s educational qualifications when she asked him to add 15 to 6 – and he replied 17.	«Красотка»заподозрила что этот мужчина безграмотен, когда спросила его, сколько будет 15 + 6, и он ответил – 17.	Причиной для отмены свадьбы стала необразованность молодого человека. Девушка решила проверить знания будущего супруга и спросила, сколько будет 6+15, жених ответил 17.
It happened in the northern state of Uttar Pradesh	Это произошло в северном штате Уттар-Прадеш	Оказалось, что он никогда не посещал школу.

Как видим, русскоязычная и англоязычная версиянесколько отличаются друг от друга по содержанию. Но главные факты и причина случившегося – отмена помолвки по причине необразованности жениха – отражены в обеих версиях. Но в русскоязычной версии это решение принимали родители, а в англоязычной – об этом ни слова. Поэтому складывается впечатление, что это сделала сама невеста. В англоязычной версии невеста будто бы случайно обнаружила, что ее мужчина не умеет считать, когда спросила его, сколько будет 15+6, а в русскоязычной версии дело выглядит так, будто она уже поняла это ранее и теперь «решила проверить знания будущего супруга». В конце сообщения англоязычная версия конкретизирует место, где произошло событие – северный штат Уттар-Прадеш. А русскоязычная версия сообщает, что жених «никогда не посещал школу». Очевидно, что переводом друг друга эти два текста

назвать нельзя. Перед нами – две языковые версии одного и того же события, о котором обе службы – и русская и англоязычная узнали из одного источника. Им был либо корреспондент <Euronews> в Индии, либо – информационное агентство, на которое подписан этот канал, и которое прислало им эту новость. В таком случае обе службы – русскоязычная и англоязычная – выбрали из этого сообщения то, что считали нужным, расставляя акценты в соответствии со своим видением ситуации, что свидетельствует о том, что любая новость в определенной степени субъективна хотя бы потому, что она видится каждому человеку по-своему. Что же остается неизменным? Факты и цель, которую преследуют журналисты. В данном случае факты заключаются в том, что невеста отменила помолвку, потому что жених не умеет даже считать. И это сохранено в обоих текстах. Основной их целью было стремление показать, что с одной стороны в современной Индии есть тотально необразованные люди, а с другой – те, кто уже не хочет мириться с этой ситуацией. И обе версии – и англоязычная и русскоязычная – справились со своей непосредственной задачей. Наполнение новости разными деталями не искажает общий смысл происходящего и, в любом случае, и русскоязычный, и англоязычный корреспондент достигают единой цели. Сверхзадач, уводящих зрителя от намерений первоисточника – нет. Хотя, чтобы сделать стопроцентный вывод, необходимо иметь перед глазами сам первоисточник и проанализировать больше примеров. Пока же мы приходим к следующему заключению:

- русскоязычная и англоязычная версии одной и той же новости на телеканале <Euronews> не являются переводом друг друга, а представляют собой самостоятельные сообщения об одном и том же событии. Этим объясняются некоторые различия в деталях текстов, повествующих об одном и том же событии;

- мелкие различия в деталях не нарушают единства общего смысла и цели, которую преследуют новости, основные факты и причина происходящего остаются в разноязычных версиях неизменными, это позволяет прийти к выводу, что разные языковые службы новостей

<Euronews> проводят единую информационную политику.

Означает ли сказанное, что новостные компании не преследуют прагматических сверхзадач, не связанных напрямую с основным событием? Для того, чтобы сделать такой вывод нам необходимо самим быть на месте событий или иметь дело с первоисточником, желательно, не одним. Как правило, это информационные агентства, на которые подписаны все мировые и большинство национальных служб новостей. Комиссаров считает, что возможность существования у переводчика прагматической цели, не связанной с содержанием оригинала, связана с двойной ролью переводчика, когда он, с одной стороны, выполняет функции языкового посредника, а с другой – сам является источником информации, который создает свой собственный текст на языке перевода. Этот «перевод» в дальнейшем можно использовать в различных целях, в том числе не связанных с оригиналом трактовать его по-разному. Сама трактовка, уклоняющаяся от сути первоисточника, и является сверхзадачей. В этом случае ее уже нельзя называть переводом. И переводчик, по возможности, должен избегать таких ситуаций, если это не оправдано высокой целью, такой, как, например, мирное урегулирование конфликта. Мы же рассматриваем такие явления, поскольку они могут возникнуть в процессе переводческого акта, и переводчик должен быть готов к этому, понимая, что результат его деятельности во многом определяется ее целью.

Литература:

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода (Лингвистические аспекты). – М.: Высшая школа, 1990.
2. http://downloads.bbc.co.uk/worldservice/learningenglish/the_teacher/teacher_080605_head_transcript.pdf – извлечено 18.03.2015
3. Серов В. Энциклопедический словарь крылатых слов и выражений. – М.: «Локид-Пресс», 2003.
4. Седатова О. Двухтомное собрание сочинений. Том II. Проза. Эн Эф Кью, 2001. С. 673-684.
5. <http://www.euronews.com/2015/03/15/indian-bride-calls-off-wedding-after-groom-fails-maths-question/> - 16.03.2015

Annotation: What is the main object of translation activity? What is the problem of a translator? What to do if the author's intention of a Source is at variance with the customer's intention of a Target text? In the context of information war, these questions become more relevant than ever for a translator, who has to play multiple roles today – as a translator, a diplomat and an author of the target text at the same time.

Keywords: pragmatic super task, translation, source text, target text, the author's intention, the translation outsourcer, the customer of a target text.

УДК: 811.111'04

ПЕРЕВОД КАК ВОЗМОЖНОСТЬ ПОНИМАНИЯ ИСКУССТВА НАЗВАНИЙ ФИЛЬМА

Меджанова Ш.Е. – магистрант 2 курса специальности

6М020700 - переводческое дело, Институт полиязычного образования, КазНПУ имени Абая

Научный руководитель: к.ф.н. – Кемельбекова З.А.

Аннотация: В статье производится анализ названий фильмов. Рассматриваются способы, эквиваленты и стратегии адаптации при переводе (жанровая, смысловая, возвращение к первоисточнику).

Ключевые слова: перевод, названия фильмов, адаптация, прагматика, стратегии перевода.

Фильм – термин, который охватывает кинофильмы как отдельные проекты, так же как область, в общем. Происхождение названия прибывает от факта, что фотографический фильм исторически был первичной средой для показа кинофильмов. Фильмы производились, делая запись фактических людей и объектов с камерами, или создавая их использующие методы мультипликации и специальные эффекты. Фильм, как полагают многие, является важной художественной формой; фильмы развлекают, обучают, просвещают и вдохновляют аудиторию.

Фильмы - это также экспонаты, созданные определенными культурами, которые отражают те культуры, и, в свою очередь, затрагивают их. Фильмы могут быть в различных жанрах. В теории фильма жанр обращается к первичному методу классификации фильма. Жанр обращается к фильмам, которые разделяют общие черты в элементах рассказа, из которых они построены. Например, самые широко распространенные жанры фильма: комедия, ужасы, мелодраматические, приключения, и исторические [1, с.154].

Перевод – деятельность, включающая интерпретацию значения текста на одном языке, исходном тексте, и производство, на другом языке, нового, эквивалентного текста или перевод. Цель перевода состоит в том, чтобы установить отношение эквивалентности между входными и выходными текстами, принимая во внимание много ограничений. Эти ограничения включают контекст, правила грамматики языков, их соглашение письма, их идиом, и тому подобное [2, с.225-227].

Любая форма аудиовизуального перевода, в конечном счете, играет уникальную роль в развитии обеих национальных специфик и национальных стереотипов. Фильмы могут быть чрезвычайно влиятельным и чрезвычайно сильным транспортным средством для того, чтобы передать ценности, идеи и информацию. Различные культуры представлены не только устно, но также и визуально и устно, поскольку фильм — многосемиотическая среда, которая передает значение через несколько каналов, таких как картина, диалог и музыка [3, с.67-70].

Перевод кинофильмов - весьма важная в наше время и в нашей стране отрасль творческого и коммерческого перевода, так как количество зарубежных лент на экранах кинотеатров, на телеканалах и на дисках очень велико. И большинство новинок, по крайней мере, голливудских, в обязательном порядке переводится на русский и казахский языки.

Перевод кинолент имеет свою специфику, обусловленную сразу несколькими факторами. Прежде всего, он обладает одновременно признаками письменного и устного перевода. Если это не пиратский перевод со слуха, то обычно переозвучивание фильма на русском языке осуществляется по заранее написанному сценарию. Однако все диалоги при этом должны сохранять стилистику устной речи. Очень важен способ дублирования диалогов фильма [4, с.238].

Одноголосый перевод по большому счету ушел в прошлое вместе с эпохой Леонида Володарского. Профессиональный перевод сегодня практически всегда как минимум двухголосый. Но высший пилотаж в переводе фильмов – это, конечно, полный дубляж. Полный дубляж – это ювелирная работа переводчика, сценариста, режиссера, звукооператора и актеров. Что касается собственно перевода фильма – то есть, фактически, перевода речи героев и иногда титров и голоса от автора – то здесь тоже есть свои особенности в зависимости от того, каким методом переводится фильм.

Традиционно основную долю импортных фильмов в казахстанском кинопрокате составляет продукция Голливуда. Соответственно, перевод фильмов – это чаще всего перевод с английского языка.

В сфере анимации существует особая субкультура – японские мультфильмы. Широкого распространения в казахстанском кинопрокате они не имеют, однако в стране есть определенный слой

людей, которые активно интересуются анимэ, мангой и хентаем. И многие из них идут на языковые курсы, смело, бросаясь в дебри трудностей перевода с японского языка. Более того, можно сказать, что значительная часть казахстанцев, интересующихся японским языком, принадлежит именно к этой субкультуре. Так что в некоторых случаях зарубежный кинематограф способствует расширению интереса к иностранным языкам.

Художественный фильм – это не только культурный феномен, отражающий социокультурные приоритеты общества, но и способ формирования картины мира, как отдельной личности, так и лингвокультурного общества в целом. Ведь нередко именно фильмы являются главным источником и одновременно средством создания образа «чужой» культуры. Яркий тому пример – американские кинофильмы, при помощи которых у нас создается картина американского образа жизни, особенностей межличностных отношений, системы ценностей и др. В переводоведческих исследованиях признано, что трансформации в переводах обусловлены различными факторами: лексическими, стилистическими, функциональными, прагматическими. В последнее время трансформации исследуются с позиции особенностей когнитивных процессов, специфики картины мира, отраженной в художественном произведении.

Название как одна из доминирующих позиций художественного произведения отражает общие тенденции переводов и зачастую отличается различными заменами и изменениями, характеризующими как особенности разных языковых, стилистических, аксиологических систем, так и различия в когнитивных процессах, связанных со спецификой восприятия и передачи той или иной «чужой» реалии, (арте) факта, события. Например, Тихий Дон М.Шолохова переведен на английский как **The Don Flows HometotheSea** (досл. Дон течет к морю)[5, с.156-158].

Обращение к анализу переводов названий фильмов продиктовано существующей на кинорынке ситуацией с качеством переводов. Изучение каталогов фильмов, рассылаемых многочисленными фирмами, где даются английские названия и их перевод, приводит к неутешительным выводам, поэтому необходим англо-русский справочник наиболее распространенных заглавий и названий, дающий лингвокультурную информацию.

Надо сказать, что в современных публицистических жанрах рецензии и обзора постоянно используется коммуникативный ход вариант названия. Например, Николь Кидман в мюзиклах не снималась, но удивила всех невероятным перевоплощением в писательницу Вирджинию Вульф в драме «Времена». Подобная ситуация уже стала привычной, о чем свидетельствует тот факт, что оценки вариантов названий фильмов становятся частью рецензий. Странными названиями у нас уже никого не удивишь. **Quovadis** могло бы переводиться дословно «Куда идешь». Но последний фильм киноклассика Ежи Кавалеровича выйдет в российский прокат под названием «Квовадис». «Идентичность» (**Identity**), в прокате – «Замкнутый круг». Кроме того, переведенное название, выполняющее важную функцию рекламы, может своеобразно реализовывать функцию экспрессивности и эмоциональности. Например, рецензия на фильм Вас не догонят (**LostandDelirious**). Не перестаешь удивляться находчивости и казахстанских видео монстров, ухитряющихся так оригинально преподнести массовому зрителю фильм, приходящий из-за границы. Мало бы кто обратил внимание на фильм с названием «Брошенные и безумные», рассказывающий о проблемах учениц закрытого колледжа, да еще без признанных звезд Голливуда. Надо только название поменять на скандально-популярное. Предлагаем новое актуальное название «бессмысленной» «Филадельфии». При массовом поступлении кинопродукции невозможно избежать разночтений, вариантов и других нарушений точности переведенной номинации артефакта и ее идентификации, что может стать причиной коммуникативной неудачи. Анализ показывает, что в двух и более вариантах переводов названий наблюдается целый ряд различий. Например, фонетические различия: Ал и Макбилл и Элл и Макбил; Уайнер и Вайнер. Наиболее многочисленный тип – лексико-синонимические варианты, один из которых обычно представляет собой буквальный перевод. Например, **UsualSuspects** – Подозрительные лица, Обыкновенные подозреваемые; **Waterboy** – Водный подмастерье, Водонос, Мамыкин сынок; **Pirates of the Caribbean: The Curse of the Black Pearl** – Пираты Карибского моря, Карибские пираты: Проклятие черной жемчужины, Пираты Карибов [6,с.65-67].

Проблема, возникающая в результате сосуществования нескольких названий одного фильма, – это «самостоятельность», право на жизнь каждого из вариантов перевода, сделанных на одном языке. Об этом выразительно пишет А. Д. Лишанский: «На перевод не распространяются правила экономики, потому что на него не распространяются и права собственности. Текст не принадлежит никому, в том

числе и языковой традиции, а поэтому прецедент еще не является правилом, а значит, принадлежит всем, кто того пожелает. Законы перевода позволяют совершать его по несколько раз, в этом случае однажды написанный текст может быть переведен сколь угодно много раз и каждый раз новый перевод будет отличаться от предшествующего перевода. Например, *Moonlight Mile* – Миля лунного света (Россия), *NotAnotherTeenMovie* – Недетское кино (Россия). *NoVacancy* – Мест нет (Россия). Хотя современные традиции перевода названий и складываются подчас случайно и стихийно, однако заметно доминирует тенденция прагматического перевода.

«Коммуникативная способность владеющих языком включает, помимо языкового знания, умение интерпретировать языковое содержание высказывания и выводить из него контекстуальный и имплицитный смысл». Подобные умения необходимы переводчику фильмов, названия которых могут быть и ключевой фразой фильма, и метафорой, и интригующей «обманкой». Поэтому учет прагматики исконного названия предполагает использование различных стратегий адаптации, помогающих читателю (потенциальному зрителю) выводить наиболее адекватный содержанию фильма смысл, невозможный при буквальном переводе. Для этого типа перевода необходимо учитывать так называемое социально-культурное влияние. Социально-культурное влияние переводчика нередко отражается и на полноте воспроизведения в переводе содержания оригинала, вынуждая переводчика сокращать или полностью опускать все, что в принимающей культуре считается недопустимым по идеологическим, моральным или эстетическим соображениям [6, с. 68-71].

Переводы названий фильмов представляют собой не только обширный материал для исследования типов эквивалентности, интерференции, речевых ошибок, но и интересный материал для выявления и сопоставления тенденций перевода с точки зрения переводческих стратегий адаптации. Стратегия адаптации заключается в последовательном уподоблении друг другу языковых коммуникативных компетенций разноязычных специалистов и переводчиков.

Сопоставительный анализ показывает, что при переводах названий наблюдаются адаптации, нередко различающиеся в русских переводах. Например, название комедии *Shallow Hal* (досл. Поверхностный Хэл) на русский язык переведено как Любовь зла или фильм *IntheCut* (досл. В разрезе) в русском прокате известен как Темная сторона страсти.

С эвфемизирующим переводом мы знакомы как с характерным переводом прошлых лет. Классическими стали примеры *Some Like it Hot* – В джазе только девушки, хотя в последнее время наблюдается возвращение к почти дословному переводу “Некоторые любят погорячее”; Однако и в современных названиях встречаются как эвфемизирующие названия-переводы, так и деэвфемизирующие (их, конечно же, больше).

Среди тактик перевода все чаще встречается жанровая адаптация, при которой в переводе задействованы языковые единицы, соотносящие название фильма с определенным жанром, так сказать, эксплицирующие жанр. Например, *GunShy* – Супершпион (в субтитрах досл. – Боязнь оружия). Название французской мелодрамы *Petites Coupures* (досл. Маленькие порезы / сокращения / купюры) в русском прокате более «мелодраматично»: Звуки страсти. Перевод названия может сопровождаться смысловой адаптацией (расширением), которая при помощи замены или добавления лексических элементов, ввода ключевых слов фильма расширяет (компенсирует) в названии смысловую или жанровую недостаточность дословного перевода [7, с. 156].

Переводы названий экранизаций – особый объект анализа, поскольку в этом случае следует проследить адекватность нескольких названий. Перевод – возвращение к первоисточнику используется тогда, когда название экранизации не соответствует названию литературного произведения, которое стало источником сюжета, даже если экранизация далека от экранизируемого произведения. Например, *SleepHallow* – Сонная лощина; русские субтитры предлагают возвращение к наиболее известному варианту названия литературного произведения М. Рида: *Uncovered* – Фламандская доска (экранизация романа П. Реверте); *Brem Stocker's Dracula* – по-русски в традиционной для экранизаций конструкции Дракула (по роману Б. Стокера). Самым важным в этом типе переводов является степень прецедентности – наиболее известные, закрепленные в фоновых знаниях прецедентные имена и высказывания обычно передаются своей наиболее привычной («закрепленной») формой. Например: *GirlwithaPearlEarring* – Девушка с жемчужной сережкой. Название последней экранизации романа С. Моэма «Театр» в оригинале Being Julia на русский часто переводится как Театр.

Имена собственные в своей семантике сохраняют культурологически ценную информацию, обладают различными эмоциональными, эстетическими и оценочными коннотациями. Онтологическая сущность значения вообще выражается, как известно, в ее кумулятивном характере. А эти словесные знаки являются носителем глубокой информации культурно-исторического, национально-этнического, географического содержания. Названия художественных фильмов нередко содержат именно такие прецедентные имена, и переводы этих названий также основаны на определенных стратегиях. Например, номинация с внутренней формой *Batman*, которая традиционно переводится как Бэтмен, не могла бы быть удачной при дословном переводе Человек – летучая мышь, поскольку создала бы родовое несоответствие, а также вызвала бы ненужные ассоциации с Летучей мышью И. Кальмана и одноименной отечественной экранизацией. Кроме того, название-перевод Бэтмен находится в одном парадигматическом ряду с номинациями типа Супермен, Спайдермен. При этом персонажи фильма переведены с использованием различных приемов: Женщина-кошка, Человек-пингвин, Харви-Двудичный, Ядовитый Плющ, но Джокер, Эдвард Нигма, мистер Фриз.

Рассмотрим основные стратегии, связанные с переводом названий фильмов, включающих имя собственное. Одинокое личное имя главного героя художественного фильма обычно передается без изменений, например, *Oscar* – Оскар; *Constantine* – Константин. Варианты названия обусловлены фонетико-стилистическими причинами. Сложность представляют национальная специфика и традиции именований. Возьмем, к примеру, название киноленты, в основе которой лежит мультипликационный фильм, хорошо известный американскому зрителю, – *The Grinch*. В русском фонде фоновых знаний такой персонаж отсутствует, поэтому в русском переводе этот пробел восполняется контекстуальным расширением: Гринч – похититель Рождества. Сравните перевод популярного анимационного фильма *Shrek* – Шрек, при котором не возникла потребность поддержки контекстом, поскольку имя-название обозначает новый персонаж и для переводной, и для исходной массовой культуры [8, 145-146].

Наиболее характерным примером является перевод названия фильма, ставшего прецедентным далеко за пределами англо-говорящего мира, – *KingKong*, которое на русский язык переведено как Кинг Конг. Наиболее непередаваемый тип номинаций – названия, содержащие игру слов, когда потери при переводе практически неизбежны. Например, *AvengingAngelo* – Месть ангела. Индивидуально решается и проблема с внутренней формой: именно в переводах этого типа названий наибольшее количество разночтений. Название фильма *JonnyEnglish* передано по-разному: при помощи транскрипции, транслитерации и добавления семантизирующего элемента – Джонни Инглиш, Агент Джонни Инглиш [9, с. 96].

Таким образом, анализ названий фильмов, переведенных на русский язык, показал довольно пеструю картину, тем не менее, можно выявить некоторые закономерности и тенденции. Материал последнего времени свидетельствует о стремлении находить названию фильма не лексический, а прагматический эквивалент. Кроме того, анализ показывает, что переводы названий следуют определенным стратегиям адаптации (жанровая, смысловая, возвращение к первоисточнику). Перевод названий художественных фильмов, содержащих имя собственное, также представляет разнообразные тактики перевода, ориентированные на прагматическую и национально-культурную наполненность имени в языке-источнике.

Литература:

1. Васильев А.Д. Слово в телеэфире: Очерки новейшего словоупотребления в российском телевидении. - ФЛИНТА, 2003 г. – 224 с.
2. Бархударов Л.С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). – М.:1975. - 240 с.
3. Бижкенова А.Е. Ономастическая оценка в языковой картине мира // *Хабаршы вестник. Филология сериясы.* – Алматы, 2005. № 2. – 84 с.
4. Влахов С.И., Флорин С.И. Непередаваемое в переводе, - М.: Международные отношения, 1980. – 343с.
5. Мезенцева Т.Д. Терминологическая адаптация в переводе // *Языки профессиональной коммуникации.* - Челябинск, 2003. – 310 с.
6. Милевич, И.Г. О Переводе Названий Художественных Фильмов. – М.: 2007. - №5. - С.65-71
7. Крупнов В.Н. Лексикографические аспекты перевода: Учеб.пособие для институтов и факультетов иностранного языка. - М.: Высш. шк., 1987. - 192 с.
8. Т.А. Казакова. Теория перевода (лингвистические аспекты). – М.: 2005. - 180 с.
9. Левицкая Т.Р., Фитерман А.М., Теория и практика перевода с английского языка на русский. – М.: 1963. - 125с.

Аңдатпа: Мақалада кино тақырыптары талдау жасалады. Аударма әдістер, олардың баламалары және бейімдеу стратегиялары (жанр, семантикалық, бастапқы сөзге оралу) қаралады.

Тірек сөздер: аударма, фильм атаулар, бейімделу, міндеті, аударма стратегиясы.

Annotatin: The analysis of movie titles are considered in the article. Particular attention is paid to the methods, equivalents, and adaptation strategies (genre, semantic, return to the original source) in the translation.

Keywords: translation, film titles, adaptation, pragmatics, translation strategy.

УДК 81`255

К ВОПРОСУ О ПЕРЕВОДЕ ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИХ НЕОЛОГИЗМОВ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ФЭНТЕЗИ

Туспекова А.М. - магистрант 2 года обучения

специальности 6М020700 «Переводческое дело (переводчик-референт)»

Каз УМОи МЯ им. Абылай хана Алматы, Казахстан, e-mail: tuspekova.almagul@gmail.com

Научный руководитель: к.ф.н., доц. – Абдрахимова Г. Б.

Аннотация. Данная статья посвящена особенностям перевода индивидуально-авторских неологизмов в произведениях фэнтези, которые являются важнейшими составляющими данного литературного жанра. Рассматриваются трудности перевода данных лексических единиц, с которыми сталкивается переводчик в процессе перевода. Акцентируется внимание на способах создания индивидуально-авторских неологизмов, для иллюстрации которых приводятся примеры из фэнтезийных произведений Дж. К. Роулинг.

Ключевые слова: фэнтези, индивидуально-авторские неологизмы, номинация, словообразование, оригинал, перевод, переводческий процесс, типы значений.

В настоящее время существует огромное количество исследований, посвященных проблемам перевода художественной литературы. Это говорит о том, что перевод является сложным и многогранным видом человеческой деятельности, и поэтому, проблематика данного явления неисчерпаема. Что касается литературы, то она, как и другой вид искусства, никогда не стоит на месте. Меняются времена, обновляется и язык художественных произведений, что порождает возникновение всё новых и новых проблем, требующих пристального внимания переводоведов. Так, в начале XX века в зарубежную прозу вошел необычный жанр, который позднее стали называть жанром фэнтези. Данный литературный жанр основан на использовании в произведениях мифологических и сказочных мотивов, в которых пространство художественного аномального мира конструируется посредством свободного, неограниченного наукой вымысла, магии, мистики и волшебства. Волшебные миры фэнтезийных произведений стали для читателей неким укрытием от суровой реальности, спасением от внутренней растерянности и духовной безысходности.

Согласно исследователю Шамякиной С., особый интерес в изучении данного жанра, как для лингвистов, так и для переводов, представляет индивидуальное словотворчество писателей фэнтези. Важно отметить, что главной жанрообразующей особенностью произведений фэнтези является создание Вторичного Мира - мира, созданного индивидуальным человеческим воображением, отличного от Первичного Мира реальной действительности [2, с.3]. Авторы таких литературных произведений создают множество индивидуально-авторских неологизмов, служащих для обозначения предметов, понятий и явлений вымышленного мира. Такие новообразования являются результатом творческой деятельности писателей и характеризуются неповторимостью. Передать все волшебство и необычность фантастического мира, созданного писателем на другой язык – сложнейшая задача для переводчика.

Созданные писателем слова отличаются от обычных, широко употребляемых обозначений новизной внутренней формы. Автор фэнтезийного произведения пытается донести до читателя в наиболее краткой, но наиболее полноценной языковой форме содержание предмета, понятия или явления, которое возникает в его воображении, но которое пока никому кроме него неизвестно. Поэтому, одна из основных трудностей, с которой сталкивается переводчик при переводе индивидуально-авторских неологизмов, возникает на первом этапе переводческого процесса, который называют «уяснением значения». Согласно Комиссарову В. Н., на этом этапе переводчик должен извлечь информацию, содержащуюся как в самом

отрезке оригинала, так и в контексте, и на основе данной информации сделать необходимые выводы о содержании, которое ему предстоит преобразовать средствами другого языка. [3, с. 189] Чтобы уяснить значение авторских неологизмов, переводчику следует обратить внимание на способы их образования. Как правило, авторы фэнтезийных произведений создают новые слова на базе уже существующих языковых единиц путем следующих способов словообразования:

1. Словообразовательная деривация – образование новых слов из существующих в языке морфем по продуктивным моделям. [4, с. 65]

Например: *degnome* – *de+gnome* (префиксация); *dementor* – *dement+or* (суффиксация); *deluminator* – *de+illuminate+or* (приставочно-суффиксальный способ); *Watchwood* – *watch+wood* (сложение основ); *animagus* – *animal+magus* (усечение основ).

Следует отметить, что переводчику следует обращать пристальное внимание на приставки и суффиксы, с помощью которых автор создает те или иные лексические единицы, так как они несут в себе определенные значения. В качестве примера рассмотрим неологизм “*deluminator*”, созданный Дж. К. Роулинг в фэнтезийном произведении о юном волшебнике. Впервые данное слово появляется в произведении в следующем контексте:

“He flicked it open, held it up in the air, and clicked it. The nearest street lamp went out with a little pop. He clicked it again—the next lamp flickered into darkness. Twelve times he clicked the Deluminator, until the only lights left on the whole street were two tiny pinpricks in the distance, which were the eyes of the cat watching him. If anyone looked out of their window now, even beady eyed Mrs. Dursley, they wouldn’t be able to see anything that was happening down on the pavement.” [5, с. 4]

Данный неологизм содержит в себе три компонента: суффикс *de-*, корень

-luminat- и приставку *or-*. Проанализируем каждый из них, чтобы понять значение этого неологизма. Корень слова “*deluminator*” – *luminat* – напоминает существующий в английском языке глагол “*to illuminate*”, что в переводе на русский язык означает освещать, озарять, подсвечивать. Приставка *de-* в английском языке имеет отрицательное значение и используется для создания слов с противоположным смыслом. Суффикс *or-* используется для создания существительных, которые обозначают либо устройство, производящее действие, выраженное глаголом, от которого оно образовано, либо лицо, выполняющее это действие. Отсюда можно заключить, что “*deluminator*” – это предмет, который не освещает и не озаряет. Если обратиться к контексту, в котором употреблен данный неологизм, то можно сделать вывод: “*deluminator*” – это волшебный предмет, который выключает или «вытягивает» свет из уличных фонарей.

2. Семантическая деривация–развитие в уже существующем слове нового значения на основе сходства нового понятия с явлением уже известным.

Рассмотрим пример авторского неологизма в контексте, созданного посредством семантической деривации:

“You disgusting little Squib, you filthy little blood traitor!” roared Gaunt, losing control, and his hands closed around his daughter’s throat. [6, с. 70]

В английском языке слово “*squib*” имеет следующие значения: хлопушка, петарда; воен. пиропатрон; горн. огнепроводный шнур; уст. ружьё; эпиграмма, памфлет, фельетон, разг. ничтожество, низкий человек, трус, подвёрстка. Данное слово приобретает в произведении Дж. К. Роулинг новое значение: «изменниками крови» (*blood traitors*) в волшебном мире, называли тех, кто был рожден в семье волшебников, но лишен магических способностей. Отсюда можно сделать вывод, что значение авторского неологизма схоже со значением «ничтожество, низкий человек» английского слова “*squib*”: в кругу волшебников таких людей считали изгоями.

Помимо использования словообразовательной и семантической деривации, авторы иногда прибегают к нестандартным способам создания неологизмов. Так, например, британская писательница Дж. К. Роулинг в своих фэнтезийных произведениях создала множество неологизмов для номинации магических заклинаний. Их можно назвать «псевдолатинскими словами», так как они созданы на базе существующих в английском языке слов, но при этом по звучанию они напоминают латынь. По мнению писательницы, латинский язык всегда считался языком ученых, языком таинственной науки алхимии, которая связана с волшебством. Использование этого языка в качестве терминов придает определенную таинственность для читателя, который не всегда сможет разобрать, что скрывается за тем или иным словом. Поэтому, перевод таких неологизмов при помощи транскрипции или транслитерации является

наиболее приемлемым, нежели применение экспликации либо модуляции значения. Это обусловлено тем, что переводчику необходимо сохранить «магическое» звучание волшебных заклинаний в языке перевода, то есть план выражения исходных единиц, а не план содержания: *Expulso* (*Экспулсо*), *Avada Kedavra* (*Авада Кедавра*), *Alohomora* (*Алохомора*), *Protego totalum* (*Протего тоталум*), *Expecto Patronum* (*Экспекто Патронум*).

По окончании первого этапа переводческого процесса, включающего в себя действия переводчика, связанные с извлечением информации из исходных индивидуально-авторских лексических единиц, переводчик переходит ко второму этапу, который также не лишен трудностей. Данный этап представляет собой процедуру выбора необходимых средств в переводимом языке для преобразования содержания оригинала в текст перевода. Здесь переводчику необходимо установить, какие из типов значений (референциальное, прагматическое, внутрилингвистическое) ему следует сохранить в переводе, чтобы семантические потери при передаче авторских неологизмов были минимальными [7, с.6]. В данном случае переводчик должен принять во внимание функции индивидуально-авторских неологизмов. Как уже было упомянуто выше, авторские неологизмы в фэнтезийных произведениях в первую очередь выполняют номинативную функцию: они служат для номинации предметов, понятий и явлений вымышленного мира. В этом случае переводчик должен стремиться сохранить план содержания исходной лексической единицы, чтобы она была доступна для понимания читателям переводимого языка. При этом необходимо учитывать тот факт, что основной контингент читателей фэнтезийной литературы – это дети и подростки. Другой функцией авторских неологизмов является экспрессивность: они создаются с целью привлечения внимания к обозначаемому ими денотату за счет необычной, яркой и незакрепленной языковой формы и нового содержания. К таким неологизмам можно отнести псевдолатинские слова, о которых говорилось выше, неологизмы, содержащие игру слов. Или, к примеру, выдуманные слова, созданные по аналогии путем подмены компонентов в уже существующем слове: *deathday party* – аналогия с *birthday party* (праздник привидений, на котором они отмечают день своей смерти); *sneakoscope* – аналогия с *thermoscope* (магический аппарат, улавливающий темную магию, и извещающий о ее присутствии своему хозяину); *omnioculars* – аналогия с *binoculars* (волшебный бинокль), *chairwizard* – аналогия с *chairman* (колдун-председатель). Такие слова придают художественной речи выразительность, и поэтому, задача переводчика заключается в том, чтобы передать эту выразительность и в тексте перевода, то есть сохранить внутрилингвистическое значение единиц исходного языка. Отсюда можно заключить, что на этапе синтеза, где переводчику необходимо выразить значение исходной единицы средствами иного языка, переводчику необходимо использовать немалую долю своего воображения и творческую фантазию, чтобы передать всю необычайность индивидуального словотворчества писателя на другом языке.

Таким образом, индивидуально-авторские неологизмы являются важнейшими составляющими фэнтезийных произведений, которые служат для номинации предметов и явлений вымышленного мира, являющегося результатом творческой деятельности писателя. Поэтому, передача авторских неологизмов с исходного на переводимый язык требует особого внимания со стороны переводчиков при переводе фэнтезийных произведений. Основная трудность при переводе данных лексических единиц возникает на этапе анализа, где переводчику необходимо уяснить значение исходного слова. Здесь переводчику следует обратить внимание на способ создания той или иной лексической единицы и на контекст, в котором данное слово было употреблено. Отсюда можно заключить, что значение созданного автором слова складывается не только из смысла составных частей такого слова, т. е. не только определяется содержанием внутренней формы неологизма, но и также зависит от контекста. Что касается этапа синтеза, то здесь переводчик должен установить, какие из типов значений исходных лексических единиц ему следует сохранить в тексте перевода. Таким образом, при переводе авторских неологизмов в произведениях фэнтези переводчик сталкивается с двойной проблемой: ему нужно не только полностью погрузиться в волшебный мир, созданный воображением автора, но и с помощью своего воображения творчески воссоздать в переводе своеобразие оригинального произведения.

Список использованных источников

- 1 Беренкова В.М. Жанр фэнтези как объект лингвистического исследования // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение. – М., 2009. – С. 91-93.
- 2 Шамякина С.В. Литература фэнтези: дифференциация понятия и жанровая характеристика // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – И., 2008. – С. 10-16.

3 Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.

4 Брагина А.А. Неологизмы в русском языке. Пособие для студентов и учителей. – М.: Издательство «Просвещение», 1973. – 217 с.

5 Rowling J. K. *Harry Potter and the Sorcerer's Stone*. – NY.: SCHOLASTIC, 1998. – 309 p.

6 Rowling J. K. *Harry Potter and the Half-Blood Prince*. – NY.: SCHOLASTIC, 2005. – 607 p.

7 Бархударов Л.С. Язык и перевод: вопросы общей и частной теории перевода. Изд. 2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.

Annotation. The present article is devoted to the peculiarities of translation of individual author's neologisms in fantasy works which are of great importance in this literary genre. The paper considers the difficulties which translator faces while rendering author's neologisms from source into target language. Special attention is given to the ways of creation of author's neologisms, and examples of such lexical units from J. K. Rowling's fantasy books are given.

Keywords: fantasy, individual author's neologisms, nomination, word creation, original, translation, translation process, types of meanings.

Аңдатпа. Айтылмыш мақала жеке-авторлық әдеби жанрдың ең маңызды құраушысы болып табылатын неологизмдердің фэнтези туындыларындағы аударма ерекшеліктеріне арналған. Аударма үдерісінде аталмыш лексикалық бірліктерді аударуда кездесетін қиыншылықтар қарастырылады. Жеке-авторлық неологизмдер құрудың әдіс-тәсілдеріне көңіл бөлінеді, және Дж. К.Роулингтің фэнтези туындыларынан осы мәселенің айғағы ретінде мысалдар келтіреді.

Тірек сөздер: фэнтези, жеке-авторлық неологизмдер, номинация, сөзжасау, түпнұсқа, аударма, аударма үдерісі, мағына түрлері.

УДК 81'255.2

ПРОБЛЕМА ОЦЕНКИ КАЧЕСТВА ПЕРЕВОДА

Жумабекқызы Г. – магистрант 2 курса специальности 6М020700 «Переводческое дело»
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан E-mail: gulzhan.zh112@mail.ru

Аннотация: В статье рассматриваются различные способы и подходы к проблеме оценки качества перевода, предлагаемые российскими и зарубежными учеными-переводоведами. Говоря о качестве перевода, некоторые ученые используют термины «адекватность» и «эквивалентность», в то время как другие переводоведы предлагают отдельные нормы перевода и другие различные критерии.

Ключевые слова: оценка качества перевода, критика перевода, нормы и критерии оценки перевода, шкала оценки перевода.

На сегодняшний день проблема оценки перевода является одной из самых малоисследованных и спорных в переводоведении. Многие ученые предлагают свои системы оценки перевода, опираясь на различные критерии. Необходимо отметить, что часто критерии перевода носят субъективный характер, и в связи с этим было предпринято множество попыток разработать одну объективную систему оценки перевода.

Как отмечает российский исследователь Е.А. Ковальчук, за последние десятилетия было разработано большое количество различных подходов к данной проблеме, которые, в основном, носят теоретический характер, также среди них были и практические количественные шкалы для определения качества перевода. Однако необходимо отметить, что все они имеют свои значительные минусы и не могут считаться универсальными [1].

К проблеме оценки качества перевода зарубежные и отечественные переводоведы подходят с разных сторон. Рассмотрим несколько подходов к данному вопросу, предлагаемые различными переводоведами. Так, российский ученый В.Н. Комиссаров отмечает, что хотя оценивается лишь результат процесса перевода, эта оценка служит показателем квалифицированности переводчика и успешности реализации им процесса перевода. Сам он выделяет пять взаимосвязанных видов нормативных требований, составляющих норму перевода, среди которых норма эквивалентности перевода (общность содержания) является наиболее объективным критерием для характеристики результатов деятельности переводчика. Он предлагает, что необходимо определить, соответствует ли текст перевода так называемой норме перевода [2]. Он приводит следующие виды норм: норма эквивалентности перевода, жанрово-

стилистическая норма перевода, норма переводческой речи, прагматическая норма перевода, конвенциональная норма перевода. Однако такая оценка согласно нормам перевода может проводиться лишь профессионалами, в то время как получатель перевода воспринимает переводной текст как изначально созданный на переводящем языке и, следовательно, не может оценить степень его эквивалентности и адекватности оригиналу.

В отличие от В.Н. Комиссарова, российский переводовед Л.К. Латышев отводит первостепенную роль при достижении эквивалентности – равноценности производимого ими коммуникативного воздействия на участников общения. Коммуникативный эффект определяется не только исходного текста, но и коммуникативной компетенцией адресата [3]. Однако он считает, что данный критерий недостаточен для определения качества перевода, поэтому необходимо учитывать и другой критерий – структурно-семантическое сходство исходного текста и переводного текста. Таким образом, на наш взгляд, эти два критерия вполне соотносятся с терминами адекватность и эквивалентность соответственно.

Схожую идею выдвигают и российские переводоведы В.В. Сдобников и О.В. Петрова. Они предлагают сочетание критериев эквивалентности и адекватности для измерения качества перевода. Авторы устанавливают разные способы соотношения данных критериев, являющиеся наиболее типичными для каждого вида перевода [4]. Например, качественный перевод информативного текста определяется как перевод, адекватный в целом и эквивалентный на уровне отдельных сегментов текста, поскольку задача перевода специальных текстов – наиболее полная и точная передача информации – может решаться только на этом уровне. Качественный художественный перевод – это перевод, адекватный в целом, но не эквивалентный на уровне отдельных сегментов текста, так как адекватность художественного перевода связана с обеспечением эстетического воздействия на читателя.

В трудах русского ученого Л.Л. Нелюбина фактор качества рассматривается очень детально. «Качество перевода, – отмечает автор, – оценочный показатель сделанного перевода, определяемый точностью, сжатостью, ясностью, литературностью переведенного текста. Для художественных переводов их качество оценивается также такими показателями, как эмоциональная и художественная выразительность текста и т.п.» [5; с. 75]. Таким образом, в переводе должна быть осуществлена передача всех мыслей автора, с учетом всех нюансов и оттенков высказываний, но в лаконичной и ясной форме без комментариев переводчика. При этом, в переводе не следует использовать сложные и двусмысленные обороты, которые могут затруднить восприятие текста получателем. Также перевод должен быть выполнен согласно правилам переводного языка.

Русский ученый Крупнов В.Н. полагает, что понятие «качества перевода» зависит от преодоления переводчиком ряда трудностей, связанных с решением определенных задач [6]:

- нахождение точных эквивалентов и соответствий на переводном языке для слов-терминов, словосочетаний (свободных и фиксированных) и групп, связанных по смыслу слов;
- воссоздание смыслового содержания предложения или более крупного отрезка текста;
- передача стилистических и экспрессивных характеристик оригинала.

Также он отмечает, что успех переводчика зависит не только от его мастерства и эрудиции, но и от того, насколько он понял общекоммуникативные особенности и задачи перевода [6].

С 70-х гг. XX века западные переводоведы также начинают затрагивать проблему качества перевода в своих трудах. Одним из первых, кто обратил внимание на оценку качества перевода, был американский ученый Ю. Найда. Он утверждал, что основную роль в оценивании перевода играет «реакция рецептора», т.е. перевод может быть оценен как «хороший», если он вызовет одинаковую реакцию, как у получателей оригинала, так и у получателей перевода. Эта концепция связана с его принципом «динамической эквивалентности перевода». По его мнению, эквивалентность включала как «информативность» (“informativeness”), так и «доступность» (“intelligibility”). Таким образом, для оценки качества перевода Ю. Найда выдвигает идею сопоставления текстов с целью определения той коммуникативной нагрузки, которую они несут [1].

В связи с развитием «скопос-теории» в переводоведении, появляется новый подход к оценке качества перевода, основанный на цели текста перевода. Так, по мнению немецкого исследователя К. Райс, качество перевода может быть определено только при учете типа переводимого текста, т.к. именно это обуславливает методы перевода и переводческую стратегию [1].

Другой немецкий ученый К. Норд также основывается на «скопос-теории» и утверждает, что для вынесения оценки необходимо составить профиль текста перевода, в котором «скопос» должен

совмещаться с параметрами исходного текста [1]. В соответствии с таким профилем и необходимо оценивать качество перевода. Также К.Норд отмечает, что помимо анализа и выявления допущенных ошибок в тексте, также необходимо классифицировать эти ошибки, которые зависят от функций текста. Так, существуют экстратекстуальные ошибки (на прагматическом или лингвокультурном уровне) и интратекстуальные ошибки (исключительно лингвистические). К.Норд отмечает, что заказчик перевода сам вырабатывает требования к переводу и определяет его цели [1].

Подобный подход к вопросу о качестве перевода был разработан и канадским исследователем Р.Лароз. Он также отталкивается от цели, однако не от цели перевода, а именно от цели, которая была задумана автором оригинала. Таким образом, он полагает, что в случае, если в переводе достигается та же цель, что была задумана автором, тогда этот перевод может считаться правильным. Также ученый подчеркивает, что и эксперт, проводящий оценку перевода должен руководствоваться целями автора текста [1].

Итак, все перечисленные методы оценки перевода большей частью носят теоретический характер и не предлагают определенной шкалы оценок, по которой возможным было бы оценивать любой текст.

В работе российского исследователя Гороховой Л.А., посвященной проблеме оценки качества перевода, отмечается, что среди объективных критериев качественного перевода наиболее часто называют [7]:

- сохранение общего стиля оригинала;
- адекватная передача на языке перевода как содержания оригинала в целом, так и содержания отдельных разделов и фраз;
- отсутствие пропусков, искажений смысла и переводческих ошибок;
- сохранение форматирования и разметки оригинала;
- учет дополнительных пожеланий заказчика по переводу отдельных терминов, оформлению перевода и т.д.

В целом, необходимо подчеркнуть, что если все переводческие проблемы по всему тексту решены успешно, это дает нам право говорить о профессиональном переводе, т.е. о качественном переводе, к достижению которого должен стремиться каждый переводчик.

Нет сомнения в том, что в будущем будет разработана некая шкала или система измерения качества перевода. Но это, скорее, относится к формальной оценке качества перевода. Что же касается практических действий переводчика, то здесь все зависит от характера текста, подлежащего переводу, от навыков и умений, свойственных конкретному переводчику, а сами эти навыки и умения определяются его практикой, ее длительностью, специализацией, уровнем подготовки и просто способностями переводчика как творческой личности. Следовательно, необходимо разрабатывать оптимальную шкалу оценок перевода и снизить фактор субъективности при вынесении оценки перевода.

Список использованной литературы

- 1 Ковальчук Е.А. Оценка качества перевода: Проблема поиска эффективных методов, стандартов и параметров. // Ученые записки. – 2010. – №II-2(2). – С. 81-85.
- 2 Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : учеб.пособие. – М.: ЭТС, 2001. – 424 с.
- 3 <http://studik.net/problema-ocenki-kachestva-perevoda/>
- 4 Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода. – М.: АСТ: Восток-Запад, 2006. – 448 с.
- 5 Нелюбин Л.Л. Толковый переводоведческий словарь. 3-е из., перераб. – М.: Наука, 2003. – 320 с.
- 6 Крупнов В.Н. Гуманитарный перевод. – М.: Академия, 2009. – 473 с.
- 7 Горохова Л.А. Проблема оценки качества перевода // Актуальные проблемы языкового образования: Материалы международной научно-практической конференции. – Майкоп: Изд-во АГУ, 2011. – С. 117 – 124.

Аннотация: Мақалада аударма сапасын бағалау мәселесіне қатысты ресейлік және шетелдік аударматанушы ғалымдардың ұсынған әр түрлі әдістері мен амалдары қарастырылған. Аударма сапасы мәселесіне келгенде, кейбір ғалымдар «адекваттылық» және «эквиваленттілік» терминдерін қолданады, ал кейбір басқа ғалымдар болса аударманың бөлек нормалары мен өзге критерийлерді ұсынады.

Тірек сөздер: аударма сапасын бағалау, аударманы сынау, аударманы бағалаудың нормалары мен критерийлері, аударманы бағалау шәкілі.

Annotation: The article considers different ways and approaches to the problem of translation quality assessment, which are proposed by Russian and foreign translation studies scholars. As regards to translation quality, some translators use the terms “adequacy” and “equivalence”, whereas other translation scholars propose separate norms of translation and different other criteria.

Keywords: translation quality assessment, translation criticism, norms and criteria of translation assessment, scale of translation assessment

УДК 81'25:82.035

ЭКВИВАЛЕНТНОСТЬ В ПЕРЕВОДЕ

Идрисова А.С. – магистрант 2 курса специальности 6М020700 «Переводческое дело»

КазУМОиМЯ им. Абылай хана Алматы, Казахстан

8 (778) 633 65 03 e-mail: bonita1511@mail.ru

Аннотация. Статья посвящена изучению эквивалентности в переводе. В работе рассматриваются различные подходы к определению понятия «эквивалентность» и виды эквивалентности. В статье также рассматривается классификация эквивалентности американского ученого Юджина Найды, который предлагает два вида эквивалентности: формальную и динамическую.

Ключевые слова: перевод, эквивалентность, адекватность, перевод-глосса, формальная эквивалентность, динамическая эквивалентность, перевод канонических текстов.

Перевод - это очень и очень древний вид человеческой деятельности. С самого начала перевод играл важнейшую социальную роль - он делал возможным межъязыковое общение людей. Распространение письменных переводов открыло людям широкий доступ к культурным достижениям других народов, сделало возможным взаимодействие и взаимообогащение литератур и культур. Знание иностранных языков позволяет читать в подлиннике книги на этих языках, но изучить даже один иностранный язык удастся далеко не каждому, и ни один человек не может читать книги на всех или хотя бы на большинстве литературных языков. Только переводы сделали доступными для всего человечества гениальные творения Гомера и Шекспира, Данте и Гёте, Толстого и Достоевского.

Если раньше проблема заключалась в отсутствии людей, владеющих несколькими языками, то на данный момент проблемы с переводчиками не существует, но зато есть неперебиваемые ситуации, которые не имеют аналогов в переводимом языке.

Мы живем в большом мире с огромным количеством людей, национальностей, и культур. Глобализация ведет к различному восприятию одного и того же понятия, которое не имеет соответствий в других языках. Это все приводит к усложнению задачи деятельности переводчиков, которая в свою очередь, приводит к проблеме эквивалентности и адекватности перевода.

Эквивалентность – это одно из ключевых понятий в переводческой науке. Некоторые исследователи датируют время возникновения термина «эквивалентность» концом XIX – началом XX вв. В 60-х и 80-х годах XX в. начался период активного использования понятия «эквивалентность».

Проблема точности передачи содержания подлинника средствами другого языка всегда стояла перед переводчиками. С точки зрения эквивалентности, как правило, выделяют три вида перевода: адекватный (передача содержания при сохранении норм языка перевода), буквальный (пословный перевод), и вольный (не нарушает норм языка перевода, но при этом может быть не достаточно эквивалентен оригиналу) [1, с. 35].

Под эквивалентностью, в теории перевода следует понимать сохранение относительного равенства содержательной, смысловой, семантической, стилистической и функционально - коммуникативной информации, содержащейся в оригинале и переводе. Следует особо подчеркнуть, что эквивалентность оригинала и перевода - это прежде всего общность понимания содержащейся в тексте информации, включая и ту, которая воздействует не только на разум, но и на чувства реципиента и, которая не только эксплицитно выражена в тексте, но и имплицитно отнесена к подтексту. Эквивалентность перевода зависит также от ситуации порождения текста оригинала и его воспроизведения в языке перевода. Такая трактовка эквивалентности отражает полноту и многоуровневость этого понятия, связанного с семантическими, структурными, функциональными, коммуникативными, прагматическими, жанровыми

характеристиками. Причем все указанные в дефиниции параметры должны сохраняться в переводе, но степень их реализации будет различной в зависимости от текста, от условий.

Абсолютно точное воспроизведение информации на другом языке невозможно, она будет в той или иной степени отличаться от исходного сообщения. Отсюда можно сделать вывод о том, что не существует такого понятия, как тождественный перевод, а эквивалентность одного не может быть абсолютной. Следовательно, перед переводчиком стоит задача определения степени верности осуществленного перевода.

В связи с отсутствием такой вещи, как идентичные эквиваленты, при переводе необходимо искать эквиваленты наиболее близкие. По мнению американского теоретика перевода Ю. Найда следует выделить два основных типа эквивалентности: один можно назвать формальной, а другой - динамической (функциональной) эквивалентностью [2, с. 75].

Исходя из его классификации, можно выделить, что формальная эквивалентность концентрируется на самом сообщении, как на его форме, так и на содержании. Это приводит к тому, что переводчику следует переводить поэзию - поэзией, предложение - предложением, понятие - понятием, нужно стремиться к тому, чтобы сообщение на языке перевода как можно ближе соответствовало различным элементам исходного языка. Это значит, что сообщение на культурном фоне языка перевода постоянно сравнивается с сообщением на культурном фоне языка оригинала с целью определить критерий точности и правильности.

Тип перевода, который наиболее полно олицетворяет структурную эквивалентность, можно назвать перевод - глосса (gloss-translation), в нем переводчик пытается воспроизвести форму и содержание оригинала как можно более точно и как можно более буквально. Примером такого перевода может служить перевод на английский язык какого-нибудь средневекового французского текста, предназначенного для тех, кто изучает определенные направления во французской литературе той эпохи, не прибегая к изучению языка-оригинала. Для этого необходимо относительно близкое приближение к структуре средневекового французского текста, как по форме (синтаксис и идиомы), так и по содержанию (темы и понятия). Такой перевод потребует множества примечаний, чтобы сделать текст полностью понятным.

Перевод-глосса этого типа предназначен для того, чтобы читатель как можно более полно отождествил себя с носителем языка оригинала и почерпнул как можно больше сведений об обычаях, образе мыслей и манере выражаться в данный период времени. Например, такое словосочетание, как holykiss (святое целование) в переводе-глоссе было бы передано буквально, но, возможно, снабжено примечанием, объясняющим, что во времена Нового Завета это был обычный способ приветствия.

Перевод, цель которого создать не формальную, а динамическую эквивалентность, базируется на принципе эквивалентного эффекта. При таком переводе стремятся не столько добиться совпадения сообщения на языке перевода с сообщением на языке оригинала, сколько создать динамическую связь между сообщением и получателем на языке перевода, которая была бы приблизительно такой же, как связь, существующая между сообщением и получателем на языке оригинала. Перевод по принципу динамической эквивалентности имеет своей целью полную естественность способов выражения, и при этом получателю предлагается способ поведения, характерный для его собственного культурного контекста. Рассмотрим отрывок подобного перевода из книги «AliceinWonderland» автора Льюис Кэрролл[3, с. 166-167]:

«...and there you'll find a Snap-dragon-fly. Its body is made of plum-pudding, its wings of holly-leaves, and its head is a raising burning in brandy...it lives on frumenty and mince-pie...and it makes its nest in a Christmas-box». Слово Snap-dragon-fly образовано автором из Snap-dragon и Dragon-fly. SnapDragon или FlapDragon - это название веселой игры, которую в прошлом веке устраивали в Англии на Рождество. В большое мелкое блюдо или миску наливали бренди, бросали туда изюминки и зажигали его. Нужно было выхватить изюминки из огня и съесть их. Вот почему у зазеркального насекомого Snap-dragon-fly все признаки связаны с Рождеством: тело у него из сливового пудинга, крылышки - из листьев остролистника, а голова - из горящей изюминки. И ест он пудинг и сладкий пирог, а гнездо вьет в коробке с рождественскими подарками. Следуя принципу динамической эквивалентности, переводчик передает замысел автора следующим образом:

«Вон на той ветке ...сидит Стрекозел. Бородатый, рогатый, и то и дело лезет бодаться! ...он ест... траву и отруби... а гнездо он вьет себе в хлеву».

Чтобы понять содержание переведенного сообщения, рецептору нет необходимости понимать культурный контекст языка оригинала.

При переводе степень динамической эквивалентности может варьироваться. Один из современных английских переводов, в котором больше, чем в других присутствует стремление добиться эквивалентного эффекта, - это перевод Нового Завета Дж. Б. Филлипса. Он вполне естественно перевел выражение «greet one another with a holy kiss» (приветствовать друг друга святым целованием) как «give one another a hearty handshake all around» (обменяться сердечным рукопожатием).

Между строгой формальной эквивалентностью и полной динамической эквивалентностью есть целый ряд промежуточных типов, представляющих различные приемлемые виды литературного перевода. Однако в последние десятилетия предпочтение отдается динамической эквивалентности [4].

Так каким же должен быть хороший перевод? Определений правильного перевода почти также много, как и авторов, занимающихся изучением проблемы эквивалентности. Это объясняется тем, что переводятся совершенно разные материалы, при публикации которых преследуются самые разные цели и учитываются самые разные нужды потенциальных получателей перевода. Кроме того, живые языки постоянно меняются, а стилистические предпочтения модифицируются. Поэтому перевод, приемлемый для одного исторического периода, может быть совершенно неприемлемым для другого. Например, толкование термина DRIFT как «таск, волока» было бы уместно в 18-19 веках, но в современном тексте оно выглядит нелепо и должно быть заменено термином «дрейф». Различные исследователи предлагали целый ряд емких и относительно исчерпывающих определений переводатермина DRIFT [5, с. 118].

Из этого можно сделать вывод, что формально эквивалентные переводы вполне уместны для определенного вида аудитории и для передачи определенных типов сообщений.

Проведя небольшой сравнительный анализ, мы можем выделить, что для создания наилучшего перевода автором была использована динамическая эквивалентность. При динамической эквивалентности внимание направлено не столько на исходное сообщение, сколько на реакцию рецептора перевода. О динамически эквивалентном переводе носитель двух языков, знакомый с обеими соответствующими культурами, мог бы сказать: «Мы действительно говорим именно так». Однако при этом необходимо учитывать, что данный тип перевода - это не просто новое сообщение, более или менее похожее на исходное. Это именно перевод, который должен ясно передавать значение и цели первоисточника [6, с. 79].

Список литературы:

- 1 Алексеева И. С. Введение в переводоведение. – М.: издательский центр «Академия», 2004. – 352 с.
- 2 Найдя Ю. А. Наука перевода // Вопросы языкознания. – 1970. – 345 с.
- 3 Carroll L., Adapted and Produced By Ralph Rose, Original Music By Carmen Dragon. Alice in wonderland. – Columbia, 1916. – 280 с.
- 4 Библия. Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета (канонические). – Л., 1990.
- 5 Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – 389 с.
- 6 Комиссаров В.Н. Общая теория перевода. – М., 1999. – 352 с.

Annotation: This article is dedicated to the equivalence in translation. Different approaches of the notion equivalence and its types are considered here. In this article we also consider American scientist Eugene Nida's classification of equivalence. He divided it into two types: formal and dynamic.

Key words: translation, equivalence, adequacy, translation-gloss, formal equivalence, dynamic equivalence, translation of canonical texts.

Аңдатпа: Мақала аудармадағы баламалық мәселесін айқындауға арналған. Берілген мақалада баламалық түсінігіне және оның түрлеріне байланысты алуан түрлі көзқарастар қарастырылады. Бұл мақалада американдық ғалымы Юджин Найданың баламалық жіктелімі қарастырылады. Соған қарай ол баламалықты екіге бөледі: формалдық және динамикалық.

Тірек сөздер: аударма, эквиваленттілік, баламалық, глосс-аудармасы, формалды эквиваленттілік, динамикалық эквиваленттілік, қағидаға айналдырған мәтіндерді аудару.

КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА COGNITIVE LINGUISTICS

УКД 378.016:81

АҒЫЛШЫН ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ТІЛІН САЛЫСТЫРА ҚАРАСТЫРУДЫҢ

МАҚСАТЫ МЕН ПРИНЦИПТЕРІ

Баймұратова И.А. – аға оқытушы, Сабырбаева Н.Қ. – оқытушы,

Ғұмарова Ш.Б. – аға оқытушы

Жаратылыстану факультеттеріне арналған шетел тілдер кафедрасы

ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университеті

Аңдатпа. Бұл мақалада шетел тілін оқытуда екі тілді салыстыра талдау жасау тәсілінің мақсаты қарастырылады. Жалпы шетел тілін үйренгенде де, оны оқытқанда да қиынға түсетін және оны меңгеруге көбірек уақыт қажет ететін тілдік категориялар тіл үйренушінің ана тілінде жоқ құбылыстар екені бәрімізге белгілі. Сондықтан шетел тілі пәнінің екі тілді оқытушысы осы тіл үйренушіге қиынға соғатын тілдік категорияларды алдын ала анықтап, қандай тілдік материалды меңгеру қанша уақытты талап етеді, қайсысы оңай, қайсысы қиынға соғады деген мәселелерді шешіп алғанда, соның негізінде өзінің барлық оқу жоспарын, тілдік материалды іріктеп жүйелей алады.

Тірек сөздер: тілдік құбылыс, артикль категориясы, салыстырмалы талдау жасау, семантикациялау жүйесі, сын есім категориясы.

Шетел тілін оқыту әдістемесінде екі тілдің структурасын салыстыра қарастыру бұрыннан қолданылып келе жатқан тәсілдердің бірі болып табылады. Ал қазіргі кезде елімізде заман талабына сай үш тұғырлы тіл саясаты үш тілді меңгеру алға қойылып, іске асып жатқан кезде, үш тіл, яғни қазақ, орыс, ағылшын тілдері міндетті түрде оқытылатын пәндер ретінде оқу бағдарламасына енгізіліп, бастауыш сыныптардан бастап оқытылады. Осыған байланысты бұрынғы еңбектерде көбінесе қазақ, орыс тілдері салыстыра қарастырылып келсе, енді ағылшын тілінің структурасы да тіл үйренушінің ана тілімен салыстыра қарастыруға да назар аударылып келеді. Мұндай талдау жұмысының негізгі мақсаты да осы шетел тілін оқытуда екі тілдің структуралық ерекшеліктері мен тілдік құбылыстарды анықтауға бағытталады. Екі тілді салыстыра қарастыру салыстырылатын тілдердің жалпылама, ортақ белгілері мен әрбір тілдің оны басқа тілдерден ажыратып, айқындап тұратын, өзге тілге ұқсамайтын, тек өзіне ғана тән ерекшеліктерін терең, әрі жан-жақты анықтауға мүмкіндік береді. Ал әдістемелік тұрғыда мұндай талдау жұмысы барысында алынған нәтижелер шетел тілін оқытуда тілдік материалды жүйелеу және таныстыру реттілігін жасау, оларды бекітуге берілетін жаттығуларды таңдау, өңдеу сияқты оқыту үдерісін дұрыс, тиімді ұйымдастыруға көп септігін тигізетін қажетті жұмыстарды сұрыптап алуда үлкен рөл атқарады. Ағылшын тілін негізгі үйретілетін шетел тілі ретінде негізге ала отырып, оның қазақ тілімен салыстырғанда анықталатын структуралық айырмашылығын алдын ала талдау жасаған оқытушы қазақ тілді тіл үйренушіге ағылшын тіліндегі қандай тілдік құбылыстарға, заңдылықтарға баса назар аудару керектігін болжай алады. Осындай салыстыра талдау жасау арқылы тіл үйренушілерге өз ана тілінен бұрын таныс тілдік категорияларды таныстыруға, түсіндіруге, бекітуге аз жаттығу жұмыстары және уақыт жұмсалады. Ал өз ана тілінде жоқ, бұрын таныс емес тілдік құбылыстар мен заңдылықтарды түсіну, меңгеруге көбірек назар аударуды қажет етеді, өйткені ағылшын тіліне пән қандай да бір тілдік құбылыс, заңдылықтар тіл үйренуші үшін тек қана білім алу ретінде емес, сонымен қатар дағды, машықтану тұрғысында да жаңа болып табылады. Ондай құбылыстарды шетел тілін меңгеру үшін оған көп көңіл бөлуді, арнайы семантикациялау жүйесін жасау, сол бұрын ана тілінен таныс емес тілдік категорияларды түсіндіру, оның тілдегі қызмет, жұмсалымын анықтау және сөйлеу тілінде еркін де дұрыс қолдану үшін оны жаттығулар арқылы оны бекіту қажет. Осыған мысал ретінде осы мақала аясында ағылшын тілі мен қазақ тіліндегі сын есім категориясын салыстыра қарастырайық.

Ағылшын тілінде	Қазақ тілінде
A black cat	қара мысық
A black pen	қара қалам
A black dog	қара ит
A black paper	қара қағаз

Мысалы, ағылшын тілі мен қазақ тілі әртүрлі тілдер тобына жатқанмен сын есім категориясының ұқсас жақтары мен ұқсас ортақ белгілері бар. Жалпы белгілері: сын есімнің көпше жекеше, тек категориялары жоқ. Демек бұл тұрғыда ағылшын тіліндегі сын есім категориясы қазақ тілді тіл үйренушіге жеңіл келеді. Бұл шетел тілін оқытқанда осы екі тілдің ортақ, ұқсас жақтарын есте ұстайтын және тіл үйренуші оңай қабылдап, түсінеді, яғни бұл категорияны таныстырып, түсіндіргенде көп уақыт бөлуді қажет етпейді, сондықтан оқытушы оны алдын ала ескеріп отырады. Ал екінші бір жағдайға мысал

ретінде ағылшын тіліндегі артикль категориясын алайық. Бұл тілдік категория қазақ тілінде жоқ. Ағылшын тілінде артикльдің жұмсалымы, яғни атқаратын қызметіне көбірек тоқталуды, түсіндіруді қажет етеді. Қазақ тілді тіл үйренушілер үшін зат есімді басқа сөз табынан ажыратып тұратын септік жалғау категориясы болса, ағылшын тіліндегі зат есімнің басқа сөз табынан айырмашылығы оның артикль категориясы болап табылады. Сондықтан осы ағылшын тіліндегі артикль категориясын таныстыру, түсіндіру, бекіту жұмыстары жоғарыда айтылған сын есімге қарағанда көп уақыт бөлуді, көбірек жаттығу жұмысын жасауды қажет етеді, яғни тіл үйренушінің өз ана тілінде жоқ тілдік категорияларды түсіну қиынға соғады және тілдік қателер де осындай ана тілінде таныс емес тілдік құбылыстарды меңгеруде кетеді.

Give me a book. I see a book.

Осы сөйлемдердегі “a” артиклі саналатын зат есімдердің жекеше түрімен тіркесіп келеді және “бір” немесе “кез-келген” деген мағынаны береді. Тағы бір осындай ағылшын тілінде бар қазақ тілінде жоқ және қазақ тілінде басқа тілдік категория арқылы берілетін шылау (prepositions) категориясын алып салыстырайық. Қазақ тілінде сөздердің негізгі байланыстыру қызметін септік жалғаулары атқарса, шылау ағылшын тілінде сөздердің негізгі байланыстыру қызметін атқарады. Ағылшын тілінде екі ғана септік жалғау формасы болса, қазақ тілінде жеті септік жалғауы бар. Ағылшын тіліндегі шылаулардың қызметін қазақ тілінде септік жалғаулары мен шылаулар атқарады.

I go to school. We are in the room.

Жоғарыда атап өткендей, қазақ тілінде бұл категория жоқ, қазақ тілді тіл үйренушілер бұл категориямен орыс тілі арқылы ғана таныс, яғни орыс тілі арқылы білетіндіктен оларда белгілі бір деңгейде шылау категориясы жөнінде түсінік бар. Дегенмен, бұл категорияның мағынасын орыс тілін білетін, қазақ тілді тіл үйренушіге орыс тілі арқылы таныс болғанмен, оның мағынасын түсінгенмен, мәтінде дұрыс анықтап білу, түсіну қажет, яғни ағылшын тіліндегі шылау категориясын сөйлеу тілінде қолдана білу, олардың жұмсалудың меңгеруді талап етеді. Бұл жерде де екі тілге салыстырмалы талдау жасау тәсілі тілдік оқу материалын дұрыс іріктеуге негіз бола алады. Ал сөйлем құрылымына талдау жасағанда ауыз-екі тілде жиі және көбірек жұмсалатын сөйлем құрылымы ретінде N+V+N тіркесін алып қарастырайық. Шетел тілін оқытудың алғашқы сатысында көбірек әрі жиі қолданылатын құрылым. Бұл заттың атауын атаумен шектеледі.

Ағылшын тілінде

Қазақ тілінде

1. It is a cat.

Бұл мысық.

2. I saw a cat

Мен мысықты көрдім.

Осы келтірілген мысалдарда екінші үлгідегі сөйлемнің құрылымы екі тілде екі түрлі болып, бір-бірімен сәйкес келмейді, яғни сөйлем мүшелерінің орын тәртібі екі тілдің грамматикалық заңдылықтарына байланысты әртүрлі. Демек, ағылшын тілін оқытқанда осы екінші үлгідегі сөйлем құрылымына көбірек назар аударып, көбірек жаттығу жұмысын жасауға тура келеді. Мұны оқытушы осы салыстыра талдау тәсілінің негізінде алдын ала ескеріп, оқу бағдарламасын жасағанда және оқу материалын іріктегенде ескереді. Бұл мақалада тек қана шектелулі тілдік категорияларды мысал ретінде қарастырдық. Ал осы екі тілге салыстыра талдау жасау тәсілін тілдің барлық аспектілерінде, яғни фонетика, морфология, синтаксис салаларында да пайдаланып оның нәтижелерін жалпы шетел тілін оқыту, оқу бағдарламасын жасау, оқу материалын жүйелеу, іріктеу жұмысында негізге алып отырса тіл үйренушіге қиынға соғатын ана тілінде жоқ тілдік категорияларды меңгеруге септігін тигізеді және оқытушыға да, тіл үйренушіге де шектеулі сабақ уақытын үнемдеп, тиімді пайдалануға тигізер пайдасы көп. Қорыта айтқанда екі тілді салыстыра талдау тәсілінің мақсаты да шетел тілін оқытуда оқытушыға бағдар, алдын ала болжам жасауға көмек ретінде, ал тіл үйренушіге шетел тілін жедел, әрі саналы түрде меңгеру мақсатында қолдануға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Harmer J. 1991. *The practice of English Language teaching*. New York. Longman.
2. Brown, H., D. Door. *Teaching by principles*. – New York. Longman. Cortazzi M., L.Lin. 1999. *In culture in second language teaching and learning*. Cambridge University Press.
3. Judd E.H. 1999. *Some issues in the teaching of pragmatic competence*. Cambridge University Press.
4. Farrell, 1995. *Second language teaching*. *Language teaching*. *The Korean Tesol Journal*.
5. McKay S.L. 2003. *The cultural basis of teaching English as an international language*. *Tesol Matters*.13.

Аннотация. В данной статье рассматривается цели сопоставительного анализа английского и казахского языков в обучении иностранному языку. Сопоставительный анализ двух языков способствует для составления учебных программ по иностранному языку, подбора учебного материала и в свою очередь такая работа помогает правильно и грамотно организовать учебный процесс. Цел сопоставительного анализа двух языков это не просто найти общего или структурные различия двух языков, а использовать результаты анализа в учебном процессе в обучении иностранному языку.

Ключевые слова: категория артикль, сравнительный анализ, семантическая система, категория местоимения, языковая замена.

Annotation. This article is devoted to the contrastive analysis of two languages for the purpose of teaching English. The method of contrastive analysis of two languages especially English and Kazakh is used for identifying the differences of language categories. By means of this method teachers of foreign language can foresee or predict the difficulties which Kazakh learners encounter in learning foreign language. The main aim of this analysis is not simply reveal the differences or similarity of two languages, but use the result of the analysis in teaching program, selecting teaching material and take into consideration in classroom activity.

Key words: the category of article, comparative analysis, semantic system, the category of pronouns, language change.

ӘОЖ 378.016:811.111

«ҚҰЗЫРЕТ» ЖӘНЕ «ҚҰЗЫРЕТТІЛІК» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ МАЗМҰНДЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Сайбекова Н.У. – шет тілі: екі шет тілі мамандығының 2 курс магистранты
Абай атындағы ҚазҰПУ

Аңдатпа: Құзыреттілік белгілі – бір пәндер мен үдерістерге және оларға байланысты болып табылатын сапалы да өнімді іс-әрекетке негізделген жеке тұлғаның өзара байланысқан қасиеттерінің (білім, білік, дағды, іс-әрекет тәсілі) жиынтығын құрайды. Құзырет – адамның тұлғалық қарым-қатынасын құрайтын құзыреттілікті меңгеруі, игеруі болып табылады. Құзырет – аталған пәндік аймақта тиімді іс-әрекет үшін қажетті болып табылатын білім мен тәжірибенің бар болуы болып табылады. Құзырет – білімді қолдана отырып мәселелерді шешуге деген потенциалды даярлық: мағыналық (білім) және процессуальды (білік) компоненттерінен тұрады және мәселенің мәні мен оны шешу білігіне негізделеді; білімді үздіксіз жаңартып отыру, осы алынған білімді нақты жағдаяттарда табысты қолдану үшін жаңа ақпаратты меңгеру, яғни оперативті және мобильді білімді меңгеру. Мақалада «құзырет» пен «құзыреттілік» ұғымдарының мазмұндық аспектілері қарастырылады.

Тірек сөздер: құзырет, құзыреттілік, мазмұндық аспектілері, тәжірибе, білім, білік, дағды.

Қазіргі педагогика ғылымында негізгі базалық ілімдердің бірі «құзыреттілік» болып отыр. Құзыреттілік - құзыреттің жиынтығы; пәндік саладағы тиімді іс-әрекетке қажет болып табылатын білім мен тәжірибенің бар болуы. Құзыреттілік дегеніміз – жеке тұлғаның бойында білім, дағды және іскерліктің бар болуы болып табылады. Құзыреттілікті ғылыми-теориялық негізде зерттеу жұмыстары Л.А. Петровская еңбектерінен бастау алса, ал жалпы білім беру саласындағы құзыреттілікті зерттеу И.А. Зимняя еңбектерінде қарастырылады. Қазіргі әдістемеде оқыту мақсатын анықтауда «білім», «қабілеттілік», «білік», «біліктілік», «дағды», «меңгеру», «іскерлік» ұғымдары қолданылады. «Құзыреттілік» терминін XX ғасырдың ортасында Н.Хомский енгізді және де оған ана тілінде нақты тілдік қызметті орындау үшін қажет қабілеттіліктер деген анықтама берді. Құзыреттілікке бағытталған білім беру (құзыреттілікке негізделген білім беру: competence-based education - CBE) Америкада [1] 70-жылдары 1965 жылы Н.Хомский ұсынған (Массачусетс университеті) трансформациялық грамматикаға және тіл теориясына байланысты болып табылатын «құзыреттілік» ұғымының жалпы мағынасында қалыптасты. Н.Хомский атап айтқандай, «құзыреттілік (сөйлесім -тыңдалым) пен қолдану (нақты жағдаяттарда шынайы қолдану) арасындағы айырмашылық өте іргелі. Тек шындыққа жанаспайтын жағдаятта ғана.... қолданыс құзыреттіліктің тікелей бейнесі болып табылады» [2, 9]. Құзыреттілік ұғымы «білім», «білік» және «дағды» (ББД) ұғымдарын қамтиды. Бірақ бұл ББД-ның жаңаша жай ғана жиынтығы емес. Құзыреттілік оқыту нәтижесін (білім және білік) ғана емес, сонымен бірге ол оқушылардың шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі мен құндылық бағдарларының жүйесін де көрсетеді. Құзыреттілік дегеніміз - тұлғаның бойында білім, білік, дағды, іскерлік, ерік күш-жігердің болуы. Ол, ең әуелі мектептегі оқыту үрдісінде қалыптасады [3]. «Құзыреттілік» ұғымы бүгінгі күні

оқыту үдерісінде білімді қолданудың нәтижесі ретінде қарастырылып отыр. Оқыту үдерісінде «құзыреттілік» ұғымы студенттердің білімі мен тәжірибесін, дағдылары мен біліктерін белгілі - бір мәселені шешуде қолдануы болып табылады. Білім берудің әртүрлі аспектілеріне қатысты құзыреттілік пен құзыреттің функциялары А.В.Хуторскойдың еңбегінде оқушының тұлғасына қатысты, ББД-ға қатысты, білім берудің мазмұны мен құрылымына қатысты, іс-әрекет тәсілдеріне қатысты деп айқындалады [4,61]. «Құзыреттілік» пен «білім беру құзыреттілігі» ұғымдарының ажырата білу қажет. Оқушы үшін құзыреттілік – оның болашағының бейнесі, меңгеру нысанасы. Оқу үдерісінде онда болашаққа дайындалуға ғана емес, қазіргі уақытта да өмір сүруіне қажетті болып табылатын «ересек» құзыреттіліктер қалыптасады, ол оларды білім беру көзқарасы тұрғысынан меңгереді. Құзыреттіліктердің дәстүрлі білім беру параметрлерімен байланысын қамтамасыз ету үшін, құзыреттіліктің құрылымдық компоненттерін атай отырып, «білім беру құзыреттілік» ұғымының мазмұнын ашамыз: атауы; олардың жалпы иерархиясындағы түрлері (тірек, жалпыпәндік, пәндік); құзыреттілікке қатысты ақиқаттың шынайы нысандарының аясы; әлеуметтік – практикалық байланысы мен маңыздылығы (ол не үшін социумға қажет); нысаналарға қатысты оқушының мағыналық бағдары, тұлғаның мағыналық құзыреттілігі (неде және не үшін оқушыға құзыретті болу қажет); шынайы нысандар аясы туралы білім; шынайы нысандар аясына қатысты біліктер мен дағдылар; оларға қатысты іс-әрекет тәсілдері; құзыреттілік аймағындағы оқушының іс-әрекетіне қажетті тәжірибенің аздығы (оқыту сатылары бойынша); индикаторлар – оқушының (оқыту сатылары бойынша) құзыретінің сатысын (деңгейін) анықтау бойынша мысалдар, оқу және бақылау – бағалау тапсырмаларының үлгісі. Білім беру құзыреттіліктерінің ұғымын, олардың иерархиясын айқындау қажет. Білім беру мазмұнының жалпы метапәндік (барлық пәндер үшін), пәнаралық (пәндер немесе білім беру аясының кезеңі үшін) және пәндік (әрбір оқу пәні үшін) болып бөлінуіне сәйкес, құзыреттіліктердің үш деңгейлі иерархиясы ұсынылады: тірек - білім берудің жалпы мазмұнына (метапәндік) жатады; жалпы пәндік – оқу пәндері мен білім беру аясының белгілі – бір саласына жатады; пәндік – оқу пәндерінің аясында қалыптастыру мүмкіндігі мен нақты сипаттамасы бар болып табылатын құзыреттіліктің алдыңғы екі деңгейіне қатысты жеке. Сонымен, тірек білім беру құзыреттіліктері оқытудың әрбір сатысы үшін оқу пәндері мен білім беру аймақтарының деңгейінде нақтыланады. Тірек білім беру құзыреттіліктері жалпы білім берудің негізгі мақсатының, тұлғаның тәжірибесі мен әлеуметтік тәжірибесінің құрылымдық түсінігінің, сонымен қатар, өмірдегі дағдылар мен қоғамдағы практикалық іс-әрекетті алуға, әлеуметтік тәжірибені меңгеруге мүмкіндік беретін оқушының іс-әрекетінің негізгі түрлерінің негізінде анықталады [4,63].

1. Құндылықты-мағыналық құзыреттілік. Білім алушының құндылық түсініктерімен, оның қоршаған ортаны тану мен түсіну қабілеттілігімен, өз әрекеті мен қылықтары үшін мақсаттық және мағыналық мақсат таңдай білумен, шешім қабылдай білумен байланысты дүниетаным аясындағы құзыреттілік.

2. Жалпымәдени құзыреттілік – білім алушының таным мен іс-әрекет тәжірибесіне ие, жақсы хабардар болуы тиіс болып табылатын сұрақтар аясы. Бұл ұлттық және жалпыадамзаттық мәдениет ерекшеліктері, адам мен адамзат өмірінің, басқа да халықтардың рухани-өнегелі негіздері, отбасылық, әлеуметтік, қоғамдық құбылыстар мен дәстүрлердің мәдени негіздері, адам өміріндегі ғылым мен діннің рөлі, олардың әлемге әсері, тұрмыстық және мәдени бос уақытын өткізу аясындағы құзыреттілік, мысалы, бос уақытты ұйымдастырудың тиімді тәсілдерін меңгеру.

3. Оқу-танымдық құзыреттілік. Шынайы танымдық нысандармен байланысты логикалық, әдістемелік, жалпыоқу іс-әрекеттерінің элементтерінен тұратын дербес танымдық іс-әрекеті аясындағы білім алушының құзыреттіліктерінің жиынтығы.

4. Ақпараттық құзыреттілік. Шынайы нысандардың (теледидар, магнитофон, телефон, факс, компьютер, принтер, модем, копир) және ақпараттық технологиялардың (аудио – және видеожазба, электронды почта, БАҚ, Интернет) көмегімен өз бетімен іздей алу, қажетті ақпаратты талдау және таңдау, ұйымдастыру, қайта түзу, сақтау және оны қайта бере білу білігі қалыптасады.

5. Коммуникативті құзыреттілікке қажетті тілдер білімі, оңашаланған адамдармен және оқиғалармен өзара іс-әрекет жасай білу тәсілдері, топтағы жұмыс дағдысы, ұжымдағы әртүрлі әлеуметтік рөлдерді меңгеру кіреді. Оқушы хат, анкета, өтініш жаза алуы, елестете алуы, әңгімелесе алуы қажет. Құзыреттіліктің бұл түрін оқу үдерісінде меңгеру үшін коммуникацияның шынайы нысандарының қажетті және жеткілікті мөлшері, әрбір оқытылатын пәннің немесе білім беру аймағының шеңберінде оқытудың әрбір сатысымен білім алушының жұмыс жасай білу тәсілі белгіленеді.

6. Әлеуметтік-еңбек құзыреттілігі азаматтық-қоғамдық іс-әрекеттегі (азамат, бақылаушы, сайлаушы, өкіл рөлін орындау), әлеуметтік-еңбек аясында (тұтынушы, сатып алушы, клиент, өндіруші құқығы), отбасылық қарым-қатынастар мен міндеттері, экономика мен құқық мәселелерінде, кәсіби өзін-өзі айқындауда білім мен тәжірибені меңгеруді білдіреді.

7. Тұлғаның өзін-өзі жетілдіру құзыреттілігі физикалық, рухани және интеллектуалды өзін-өзі дамыту, эмоциональды өзін-өзі реттеу мен өзін-өзі қолдау тәсілдерін меңгеруге бағытталған. Шынайы нысан білім алушы болып табылады. Ол үздіксіз өзін-өзі тануда, қажетті жеке тұлғалық қасиеттерді дамытуда, психологиялық сауаттылықты, таным мен мінез-құлық мәдениетін қалыптастырудағы өзіне тән дербес қызығушылықтары мен мүмкіндіктерінде көрінетін іс-әрекет тәсілдерін меңгереді [4,63].

«Құзырет» пен «құзыреттілік» ұғымдарының қолданыстағы білім, білік пен дағдыдан айырмасы: білімнен айырмасы – қызмет жөніндегі ақпараттық сипатта емес, өнімді қызмет формасы түрінде байқалады; дағдыдан айырмасы – оқыған материалды топтастыра, құбылыстарды, заңдылықтарды шығармашылықпен пайдалана отырып өзгерте алатын саналы қызмет болып табылады; біліктіліктен айырмасы – дағдыға автоматты түрде жету немесе алмастыру емес, керісінше бірнеше пән дағдыларын кіріктіру, жалпы қызмет негіздерін сезіну болып табылады. Ал, құзыреттіліктің мазмұны жеке кәсіптік және интегралдық сипаттама ретінде болжау, ұйымдастыру, бақылау, реттеу, үйлестіру, сәйкестендіру, белсенділігін арттыру және зерттеу қызметтерін жүзеге асырумен анықталады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Isaeva T.E. *To the Nature of Pedagogical Culture: Competence — Based Approach to its Structure* // *Преподаватель высшей школы в XXI веке* // *Тр. Международной научно-практической интер конференции. Ростов-на-Дону, 2003.*
2. Хомский Н. *Аспекты теории синтаксиса.* – М., 1972 (англ.1965).
3. Пассов, Е.И. *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению.* – М., 1991.
4. Хуторской, А.В. *Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования* /А.В. Хуторской // *Народное образование. Российский общественно – педагогический журнал.* -2003. - №2.

Аннотация: Компетенция включает совокупность взаимосвязанных качеств личности (знаний, умений, навыков, способов деятельности), задаваемых по отношению к определенному кругу предметов и процессов и необходимых для качественной продуктивной деятельности по отношению к ним. Компетентность – владение, обладание человеком соответствующей компетенцией, включающей его личностное отношение к ней и предмету деятельности. Компетентность – наличие знаний и опыта, необходимых для эффективной деятельности в заданной предметной области. Компетентность – потенциальная готовность решать задачи со знанием дела: включает в себя содержательный (знание) и процессуальный (умение) компоненты и предполагает знание существа проблемы и умение её решать; постоянное обновление знаний, владение новой информацией для успешного применения этих знаний в конкретных условиях, то есть обладание оперативным и мобильным знанием. В статье рассматриваются аспекты содержательных характеристик дефиниций «компетентность» и «компетенция».

Ключевые слова: компетентность, компетенция, содержательные аспекты, опыт, знание, умение, навык.

Annotation: Competence includes the set of interconnected qualities of the personality (the knowledge, skills, habits, approaches of activity), set in relation to a certain circle of subjects and processes and necessary for high-quality productive activity in relation to them. Competency – possession, possession of the person of the corresponding competence, including his personal attitude towards her and the object of activity. Competency – the existence of the knowledge and experience necessary for effective activity in the set subject domain. Competency – potential readiness to solve problems with the knowledge: includes substantial (knowledge) and procedural (skill) components and assumes knowledge, significance of problem and ability to solve it; continuous updating of knowledge, possession of new information for successful application of this knowledge in specific conditions, that is possession of operational and mobile knowledge. The meaningful aspects of the definitions of «competency» and «competence» are

Key words: competency, competence, meaningful aspects, experience, knowledge, skill, habit.

УДК 81'3621.42

THE CATEGORY OF VOICE: CONTRACTIVE ANALYSIS IN THE ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES

Lyudmila B. Ponkrashkina – 4th course student Institute of Foreign Language Education

Foreign languages: two foreign languages

Scientific supervisor **Saule A. A.** – *Candidate of Philological Sciences, Associate professor*

Annotation. Voice is one of the core grammatical categories that clarify relations between the verb and the subject of the sentence.

M.Blokh notes that the category of voice has a much broader representation in the system of the English verb than in the system of the Russian verb, since in English not only transitive, but also intransitive objective verbs including prepositional ones can be used in the passive.

According to some linguists, there are two kinds of voice in English language, but some authors (V.N. Zhigadlo, L.L. Iofik) believe that there are three. Two undoubted kinds of voice are active and passive; the third one, against which there is no consensus, is reflexive voice.

The active voice shows that the person or thing denoted by the subject is the doer of the action expressed by the predicate. The passive voice shows that the person or thing denoted by the subject is acted upon.

Ilyish outlines that there also exist other voices embracing a restricted number of verbs: reflexive (wash oneself), reciprocal (embrace one another) and medial (the book reads well).

In Russian there are active, middle (medial), reflexive and passive voices.

Key words: Active voice, reflexive voice, action doer, transmission, auxiliary verb, prepositional Passive.

Voice is one of the core grammatical categories that clarify relations between the verb and the subject of the sentence. In both Russian and English, there are two main voices: active and passive.

Active voice conveys action, the source of which is the referent of the subject. Active voice does not have any particular indicators; if we stick to the terminology of structuralism, we can say that it is characterized by zero-marker. A subject (barer of an action) expressed in the subject can perform an action directed to an object (receiver of an action) expressed in the first object (direct, non-prepositional): *He gripped the edge of the table*. The subject may withdraw into itself and not pass anything: *Her cowardice began to trouble her in a way*. Finally, the subject may appear as a pseudosources of the action, but the form of the verb remains the same: *The door opened. She met girls of her own age, who looked at her as if with contempt for her diffidence*.

Active voice is greatly applied with all types of verbs, transitive and intransitive. The active voice meaning is depending on the verb and the sentence's syntactical pattern.

The active voice of transitive verbs shows an action as directed from the doer (agent) of the action to its receiver: *Tom made a little boat for his father; They are constructing a new railway*.

In the active voice intransitive verbs characterize only the subject as the action doer: *She went there yesterday; The girl can walk very fast; She acted wisely*.

The form of the active voice of some transitive verbs doesn't show that the subject points out the action doer. It is easily understood from the meaning of the subject, which is a noun denoting a non-person, and by the absence of a direct object after a mono-transitive, non-prepositional verb. In these cases the verbs are used in the middle voice: *The bell rings. The window opened. The newspapers sell well. The stories read easily. Glass breaks easily*.

Verbs in the active voice sentence serve a function of a predicate, and are always used to be in the presence of a subject (noun or pronoun) with which the predicate verb agrees in person and number. These verbs also express the categories of tense, aspect and mood.

In contrast with the English language where a verb can take four aspect-tense forms, Russian active verbs have only two forms: perfective and imperfective.

In order to compare active voice in English and Russian language we need to take into consideration the aspect-tense forms of the English verb and the perfective-imperfective forms of the Russian verb.

Thus, when translating Russian verbs into English it is necessary to determine what meaning the tense from of that verb has in a Russian sentence.

To do this we need to indicate a specific time period in which an action is being performed.

In both languages the active voice is used to express usual, constant, regular, near future planned actions, continuous and other actions that occur at a certain moment in the in the present, past or future performed by a subject:

We live in Kazakhstan. – Мы живем в Казахстане

The next train leaves in an hour. – Следующий поезд отправляется через час

It is raining. – Идет дождь.

I have lived here all my life. – Я живу тут всю свою жизнь.

Last winter I spent a lot of time in the library. – Прошлой зимой я проводил много времени в библиотеке.

He will take English lessons twice a week. – Он будет брать английские уроки два раза в неделю.

It is also used for the transmission of known facts, simple truths, actions and conditions that take place in the present or occur independently of human will.

The Earth goes round the Sun. – Земля вращается вокруг Солнца

The school year begins in September. – Учебный год начинается в сентябре.

Paris is the capital of France. – Париж – столица Франции.

And it is widely used in the language of mass media:

There has been an air-crash in Brasilia. – В Бразилии произошла авиакатастрофа.

Prices have gone up. – Цены выросли.

The form of the passive voice is analytical: it is formed using the auxiliary verb **to be** and **participle II**. The forms of the passive voice in English are less than the forms of active voice because the five forms of continuous aspect are absent. In the system of forms of the passive voice the following forms are missing: form of Future Continuous, all forms of Perfect Continuous, form of Infinitive Continuous. So, the forms *will be inviting*, *have (had) been inviting* and *will have been inviting* cannot be transferred into the passive voice.

Auxiliary verb expresses different grammatical meanings: person, number, mood, tense, sequence of tenses. Thus, the grammatical category of voice passes almost through the whole system of verbal forms of English.

Passive constructions in the English language are divided into: **Direct Passive**: *The letter was written yesterday*; **Indirect Passive**: *I was given a very interesting book*; **Prepositional Passive**: *The doctor was sent for*; **Phraseological Passive**: *Care should be taken not to confuse these words*; **Adverbial Passive**: *The house has not been lived in for many years*.

Passive constructions of the English language have some features that distinguish them from passive constructions of the Russian language. The word order in the English language is more fixed, and the object cannot stand before the predicate because it is the place of the subject.

Thus, the English passive constructions can be translated into Russian in the number of ways:

1. Features of translating the predicate in the passive voice:

A. 1) The passive voice in translation into Russian may be submitted by:

a) a short passive participle in the past tense with the suffix **-н** or **-т** (with or without the auxiliary verb **быть**), i.e. Russian passive voice;

b) a verb ending with **-ся** in the appropriate tense, person and number;

c) a verb in the active voice in the appropriate tense, in the 3rd person in plural number, which is a part of an indefinite-personal sentence:

The experiments were made last year.

a) *Опыты (были) проведены в прошлом году.*

b) *Опыты проводились в прошлом году*

c) *Опыты проводили в прошлом году.*

2) Sentences with a combination of “modal verb + infinitive passive voice” is recommended to translate using the words **можно, нужно, следует** (may, need, must), etc.:

The problem must be solved. – Эту проблему нужно решить.

3) Passive phrase with the subject **it** is translated by the indefinite-personal sentence:

It was thought... — Думали, полагали...

It is known... — Известно...

4) When translating English sentences with the verb in the form of the passive voice the reverse word order is often used (Russian sentence begins with the predicate):

New technique has been developed. – Была разработана новая методика.

B. In the English language the form of expression of a person or an object that produces the action is an indirect object with the preposition **by**.

Such objects can be translated into Russian by:

a) a noun in the instrumental case, while keeping the form of the passive voice of the predicate:

Imperfections in polymer structure **can be revealed** with an electron microscope. – Дефекты структуры полимера **можно обнаружить** с помощью электронного микроскопа (электронным микроскопом).

Note that when translating an indirect object, the English preposition **by (with)** often corresponds to words **путем, при помощи, с помощью** in Russian language.

b) a noun in the nominative case or pronoun; in this case the English passive voice is transmitted by the active voice:

An interesting phenomenon **was registered** by dr. N. – Доктор Н. **отметил** интересное явление.

2. Features of translating the subject with the predicate in the passive voice.

In some cases the subject with the predicate in the passive voice of an English sentence is translated by a direct or indirect object and is put respectively in the form of accusative or dative case:

He **was given** a book. – Ему **дали** книгу.

3. Features of translating passive verbs with prepositional objects.

The preposition standing after the verb in the passive voice and not being related to the following words when translated into Russian language is put before the word that in the English sentence is a subject:

The results **can be relied upon**. – На эти результаты **можно положиться**.

4. Features of translating the passive voice of the English transitive verbs which in Russian correspond to the verbs receiving the prepositional object.

When translating these verbs preposition is placed before a word, which is in the English sentence is a subject:

The war **was followed** by the revolution. – За войной **последовала** революция.

5. Features of translating passive voice from a combination of a verb with a noun such as: **take care of**

In English the form of the passive voice can be taken by a phrasal verb combination with a noun. Such combinations represent a semantic unity and when being translated into Russian are usually transmitted to the appropriate verb or to the equivalent combination of a verb and a noun. For instance, make an attempt — **пытаться, делать попытку**.

In the passive voice these combinations form the structure of two kinds:

1) A subject represents a noun included in this combination:

Care must **be taken** to lower the temperature. – Надо **стараться понизить** температуру. **Следует принять меры (следует проследить за тем), чтобы понизить температуру**.

2) A subject is a noun that is not a member of the combination. The combination remains in the group of predicate, a verb takes the form of the passive voice, the construction closes with a preposition assigned to the combination, but not connected to subsequent parts of the sentence:

These effects **were taken care of** by a corresponding choice of weights. – Эти явления **были учтены** путем соответствующего выбора весов.

The correct translation is possible in both cases only after the phraseological combination will be found and the corresponding Russian equivalent will be matched to it.

In English as well as in Russian language passive voice is used to do without mentioning the performer of the action (70% of cases with the use of passive) in cases where:

a) Performer is unknown or do not want to be mentioned:

He **was killed** in the war. – Он **был убит** на войне.

You **will be told** when the time comes. – Вам **скажут**, когда придет время.

My camera **was stolen** on the beach yesterday. – У меня **украли** фотоаппарат на пляже вчера.

b) Performer is not important and the interest is only to the object of influence and the surrounding circumstances:

The window **was broken** last night. – Окно **было разбито** прошлой ночью.

The house **will be built** in a short time. – Дом **будет построен** в короткий срок.

c) Performer of action is not called, because he is known from the situation or context:

The boy **was operated** on the next day. – Мальчика **оперировали** на следующий день.

He **was fined** for speeding. – Его **оштрафовали** за превышение скорости.

He **was operated** on last month. – Ему **сделали операцию** в прошлом месяце.

d) Impersonal passive constructions are constantly used in the scientific and educational literature, in various manuals:

The contents of the container **should be kept** in a cool dry place. – Содержимое упаковки **следует хранить** в сухом прохладном месте.

e) In order to specifically draw attention to a person or a thing an action will be performed by. In this case, the noun (animate or inanimate) or a pronoun (in the nominative case) is introduced by the pretext after the predicate in the passive.

In English, as well as in Russian, semantic accent falls on the last part of the sentence:

He quickly **dressed**. – Он **быстро оделся**.

He **dressed** quickly. – Он **оделся** быстро.

So if you want to emphasize the performer of the action, then it should be said about him (it) at the end of a sentence. Because of the strict word order of English sentences this can be done only by resorting to the passive voice. Compare:

The flood **broke** the dam. (Active) – Наводнение **разрушило** плотину. (Наводнение разрушило что? – плотину).

The dam **was broken** by the flood. (Passive) – Плотина **была разрушена** наводнением. (Плотина разрушена чем? – наводнением).

The most commonly it is used when talking about authorship:

The letter **was written** by my brother. – Это письмо **было написано** моим братом.

Paper **was invented** by the Chinese. – Бумага **была изобретена** китайцами.

And when a performer of an action is the cause of the subsequent state:

The house **was damaged** by a storm. – Дом **был поврежден** грозой.

All the troubles **were caused** by his carelessness. – Все неприятности **произошли** (были вызваны) из-за его небрежности.

The next morning I **was awakened** by the telephone. – На следующее утро меня **разбудил** телефон.

Note that if the action is carried out with the help of an object, the preposition **with** is used, for example:

He **was shot** with a revolver. – Он **был убит** из револьвера.

The finger **was cut** with a knife. – Палец **порезали** ножом.

The tree **was cut down** with an axe. – Дерево **срубили** топором.

The compilation of the material on the category of voice presented in this article is a great resource for students studying English language. Being introduced to the active and passive constructions, and the forms of mood, and knowing how to use them will enrich their oral as well as their written speech. More than that it will help them in their studies and will open doors for the many opportunities in their professional careers.

The list of literature

1. Бархударов Л.С., Штелинг Д.А. "Грамматика английского языка" – М., 2005. – С. 67,145-169
2. Blokh M.Y. "Theoretical English Grammar" – М., 2004. – С.167-168,170, 176-177
3. Жигадло В.Н., Иванова И.П., Иофик Л.Л. "Современный английский язык" – М., 2006. – 386 с.
4. Ильиш Б.А. "Строй современного английского языка" – Л., 1971. – С.88-90
5. Каушанская В.Л. "Грамматика английского языка" – С. 134-135
6. Смирницкий А. И. "Грамматика английского языка" – С.223-224
7. Васильев А. "Английский: правила произношения и чтения, грамматика, разговорный язык"

Аннотация. Залог является одной из основных грамматических категорий, которая разъясняет отношения между глаголом и субъектом предложения.

По мнению некоторых лингвистов, в английском языке существуют два вида залога, но некоторые авторы (В.Н. Жигадло, Л.Л. Иофик) считают, что есть и третий залог. Два несомненных вида залога – действительный (активный) и страдательный (пассивный); третий залог, против которого не существует единого мнения, возвратный.

Активный залог показывает, что человек или предмет, выраженный подлежащим, является исполнителем действия, выраженного сказуемым. Пассивный залог показывает, что человек или предмет, выраженный подлежащим, подвержен воздействию.

В русском языке существуют действительный (активный), средний, возвратный и страдательный (пассивный) залого.

Ключевые слова: действительный залог, возвратный залог, исполнитель действия, передача, вспомогательный глагол, предложный пассив.

Аңдатпа. Етістіктердің ерекше грамматикалық категориясының бірі - етіс. Етіс категориясы іс-қимылдың субъект пен объектіге іске қатысын білдіреді.

М.Блох етіс категориясы орыс тіліне қарағанда ағылшын тілі етістік жүйесінде кең көлемде мәнге ие, өйткені сабақты етістік те салт етістік те ырықсыз етісте қолданылатындығын саралап қарастырған.

Лингвистердің пікірінше, ағылшын тілінде етістің тек 2 түрі бар, бірақ, кейбір авторлар (В.Н.Жигадло, Л.Л.Иорок) үшінші етістің де бар екендігін көрсеткен. Негізгі етіс пен ырықсыз етіс туралы нақты тұжырымға келген бірақ үшінші – өздік етіс жөнінде әлі де тұрақты пікірге тоқталған жоқ.

Негізгі етіс істі жасаушы субъектінің өзі екендігін көрсетеді.

Іс-әрекеттің атқарушысы қимыл иесі арнайы айтылмай, қимыл өздігінен істелгендей көрініп тұрса, ондай етісті ырықсыз етіс деп атайды. Яғни, өздігінен іске ие бола алмайтын зат сөйлемнің құрылысына қарай істің орындаушысы сияқты болып көрінеді. (логикалық субъект – грамматикалық объектіге, ал логикалық объект-грамматикалық субъектіге ауысып қолданылады.)

Б.А.Ильин етістің өздік етіс, ортақ етіс, аралық етіс түрлерін көрсеткен.

Орыс тілінде негізгі, аралық, өздік және ырықсыз етіс түрлері бар.

Тірек сөздер: етістік, есімше, сабақты/салт етістіктер, негізгі етіс, ырықсыз етіс, көмекші етістік, фразеологиялық етіс, үстеулік етіс

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

МОДАЛЬНЫЕ ГЛАГОЛЫ В НАУЧНЫХ ФИЗИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ

Страутман Л.Е. – старший преподаватель КазНУ им. аль-Фараби, strat50@mail.ru
Гумарова Ш.Б. – старший преподаватель КазНУ им. аль-Фараби, sholpan5619@mail.ru
Сабырбаева Н.К. – преподаватель КазНУ им. аль-Фараби, nazik_sab@mail.ru

Аннотция. В статье рассматриваются особенности использования модальных глаголов в научных физических статьях. Модальные глаголы, позволяющие представить действие в отношении авторской оценки вероятности действия, уверенности или неуверенности в его реализации, встречаются только в научных статьях. Модальные глаголы оказывают большое влияние на выражение сущности высказывания. Использование модальных глаголов *must* или *may* может полностью изменить понимание полученного результата, поэтому эта проблема рассматривается не только англоязычными авторами. Она особенно важна для ученых, которые представляют свои работы для публикации в англоязычных изданиях. Известно, что частотность объективного или субъективного употребления модальных глаголов, различается в зависимости от научной области и видов научных публикаций. Авторы провели оценку частотности представленных модальных глаголов в английских учебниках по физике и научных статьях, опубликованных в ведущих научных журналах, и получили следующие результаты *can* (100%), *could* (20%), *may* (19%), *might* (10%), *should* (25%), *need* (10%). Авторы также провели сравнение использования *must*, *have to*, *should* и *ought to* в учебниках по физике и научных статьях.

Ключевые слова: модальные глаголы, авторская оценка, частотность, учебно-научный текст, дифференцированность, реальная ситуация, предикативная структура, вспомогательные глаголы, концепция, научный текст.

Язык, используемый в науке, должен отражать точную и объективную природу науки, и ученые должны внимательно относиться к выбору слов. Когда ученые используют такие модальные глаголы, как *must*, *may*, *could*, *might* и *should* в научных статьях, они должны понимать, что использование этих вспомогательных глаголов может оказать значительное влияние на содержание. Данные модальные глаголы играют важную роль в выражении уверенности или сомнения в выводах и гипотезах, и поэтому следует тщательно выбирать требуемый модальный глагол для того, чтобы точно передать свою мысль читателям.

В учебниках по грамматике английского языка для научных работников часто указывается, что следует избегать использования в научной речи таких модальных глаголов как *may* и *might*, так как они считаются отражением сомнения ученых в их результатах и выводах. Неточное использование модального глагола в научной статье может привести читателя к неправильному толкованию выводов статьи, поэтому, ученые должны хорошо понимать значение модальных глаголов. Hyland [1] отмечает необходимость обучения ученых использованию модальных глаголов в различных контекстах.

Модальные глаголы, позволяющие представить действие в отношении авторской оценки вероятности действия, уверенности или неуверенности в его реализации, встречаются только в научных статьях. В ходе рассуждений автора такие глаголы, как *must*, *should*, *may*, *might*, *can* *could*, *will*, *would* позволяют оценить событие как вполне вероятное (*must*, *will* – *должно быть*), хотя и не имеющее надежных доказательств (*should*, *may* – *должно быть, может быть*), предположительно возможное в силу имеющегося потенциала (*can* – *возможно, есть основания ожидать*). В научных публикациях можно наблюдать, как развитие авторской мысли по поводу существующих (возможно), гипотетических и ожидаемых явлений последовательно выражается в предикативной структуре текста с помощью указанных модальных глаголов.

В соответствии с концепцией Н.И. Шаховой и В.Г. Рейнгольд [2], любое модальное высказывание можно отнести к одной из трех ситуаций, определяемой «с точки зрения оцениваемого события к действительности» [2]. В текстах, относящихся к реальной ситуации, следует выделить следующую группу глаголов, позволяющих представить высказывание как определенную форму закономерности [2]: необходимость как форму закономерности, случай как форму закономерности, потенцию как форму закономерности, свойство (тенденцию) как форму закономерности. В эту группу входят модальные глаголы *must*, *may/might*, *can/could*, но исключаются глаголы *shall* и *should* как имеющие субъективный характер, хотя, как показывают многочисленные примеры, в учебно-научных и научно-деловых текстах одно из модальных значений глагола *should* реализуется во фрагментах, содержащих указания на правила и нормы, объективно существующие и закономерные. Например:

This technique of solving by ratios is very powerful and *should* be studied and understood so that it can be applied in future problem solving.

Этот метод решения с использованием отношений является очень полезным и его необходимо изучить и понимать, чтобы его можно было применить далее для решения задач.

The device should be operated in the range of the voltage indicated on the label. Прибор должен работать в пределах напряжения, указанного на маркировке.

Использование этих глаголов, в особенности *must* и *have to*, всегда вызывает затруднения у студентов. Возникает вопрос насколько важно использование этих глаголов при чтении научной литературы. Этот вопрос широко обсуждается в научной литературе. Он очень важен при переводе научных текстов с русского языка на английский, когда перевод делается переводчиком или специалистом, для которого английский не является родным языком. Модальные глаголы оказывают большое влияние на выражение сущности высказывания. Использование *must* или *may* может полностью изменить понимание полученного результата, поэтому эта проблема рассматривается не только англоязычными авторами. Она особенно важна для ученых, которые представляют свои работы для публикации в англоязычных изданиях.

Мы провели анализ употребления модальных глаголов [3] и сравнили частотность употребления *must*, *have to*, *should*, *ought to*. Были получены следующие результаты: *must* – 138 выражений, *have to* – 15, *should* – 77, *ought to* – 0. Рассмотрим некоторые примеры использования *must* и *have to*.

Operating procedures *must* be developed in parallel with the manufacture and construction.

These fast neutron sources *must* be surrounded by a light-element moderator to thermalize the neutrons.

In the more distant future, as coal itself becomes scarce, fluid fuel would *have to* be produced from biomass.

В ряде исследований также рассматривается роль в научной литературе глаголов *may* и *might*. В учебниках по общему курсу английского языка обычно указывается, что событие, определенное глаголом *may* более вероятно, чем событие, определенное глаголом *might*. В исследовании Атзуко Ямазаки [4] показано, что в научных текстах значения модальных глаголов *may* и *might* практически совпадают. Мы рассмотрели частотность употребления *may* и *might* в выбранной монографии и их употребление. Согласно статистике глагол *may* употреблялся 148 раз, а глагол *might* – 44 раза. Примеры:

This discrepancy prompted new studies of the “source terms,” i.e., the amounts of radioactivity that *might* escape into the atmosphere as the result of an accident and the subsequent leaking of the containment.

Finally, it has been suggested that radiation *might* induce resistance of organisms, just as with pesticides and antibiotics, but the effect appears not to occur.

Correct choices *must* be made of the enrichment of U-235, the operating power level, the length of time between refuelings, and the arrangement of new and partially-burned fuel, all with an eye on cost.

Глагол *must* (необходимость как форма закономерности), соответствующее русским эквивалентам *надо*, *необходимо*, *обязательно*, *должно быть* имеет значительно более высокую частотность употребления в научных текстах, чем *have to* и *should*.

Значения модальных глаголов *can* и *may*, указывающие на «потенцию закономерности» и на «случай как закономерность», в рамках строго научного изложения сохраняют свою дифференцированность, позволяя выразить реальную возможность выполнения действия или способность его выполнить (*can*), тогда как глагол *may* такую возможность или способность лишь допускает.

Более того, в составе предикативных структур учебно-научного текста *can* и *may* обнаруживают «взаимозаменяемость»: *can be called* – *may be called*, *can (may) be classified*, *can (may) be regarded as ...*, *can (may) be considered ...* Нужно также отметить, что в составе таких структур *can* преобладает примерно в 70% таких случаев.

Употребление глаголов *could* и *might* в контексте прошедшего времени в научной статье вполне вероятно, это относится, прежде всего, к глаголу *could*. В учебно-научном тексте оба глагола передают или, точнее, допускают отклонения от общей закономерности. Они могут также подчеркивать нежелательный характер данной закономерности.

Установлено, что выявленные модальные глаголы, неоднородны по ряду признаков, прежде, по признаку частоты употребления в научных текстах. Это позволило классифицировать языковые репрезентации модальности, представленные модальными глаголами, и объединить их в группы высокочастотных, среднечастотных и низкочастотных глаголов.

Известно, что частотность объективного или субъективного употребления модальных глаголов, различается в зависимости от научной области и видов научных публикаций.

В исследовании [5] по использованию модальных глаголов в научно-педагогическим текстам отмечена следующая частотность модальных глаголов: *can* (969 словоупотреблений), *could* (367 словоупотреблений), *may* (331 словоупотребление), *might* (332 словоупотребления), *should* (331 словоупотребление), *need* (310 словоупотреблений). Это дает следующее процентное отношение *can*

(100%). *could* (38%), *may* (33%), *might* (33%), *should* (33%), *need* (31%). В данной работе автор не рассматривает использование *will* и *would* в виде модальных глаголов, которые часто вызывают затруднения при переводе.

Мы провели оценку частотности представленных модальных глаголов в английских учебниках по физике [5] и получили следующие результаты *can* (100%), *could* (20%), *may* (19%), *might* (10%), *should* (25%), *need* (10%).

В статье было показано, что модальные глаголы существенно влияют на смысл научного высказывания, и при написании статьи на английском языке необходимо очень внимательно подходить к выбору модальных глаголов.

Список литературы:

1. Hyland K. *Writing without conviction? Hedging in scientific articles*. *Applied Linguistics* 17 (4) 433-454 (1996).
2. Шахова, Н.И. *Learn to Read Science.: Курс английского языка для аспирантов и научных работников* / Н.И. Шахова, В.Г. Рейнгольд, В.И. Салистра и др. – М.: Наука, 1993
3. Raymond L. Murray. *Nuclear Energy. An Introduction to Concepts, Systems and Applications of Nuclear Systems*. <http://www.twirpx.com/file/304447/>
4. Astuko K. Yamazaki. *The pragmatic Function of Modal Verbs in Scientific Papers. The Report of Tokyo University of Fisheries. No.36. pp.17-29. +March 2001*
5. Зими́на В.П., Шведова В.С., *Функциональные связи способов выражения модальности и коммуникативной стилистики научного текста* <http://rudocs.exdat.com/docs/index-130470.html>
6. Raymond A. Serway. *Physics for Scientists and Engineers*: <http://me2.do/5xb1qfYm>

Annotation: The article considers specific features of the use of modal verbs in physical scientific articles. Modal verbs expressing author's assessment of the probability of action, confidence or uncertainty in its realization are found only in scientific articles. Modal verbs have a great influence on the expression of the essence of the statement. Using modal verb *must* instead of *may* can completely change understanding of the result, therefore this problem is considered not only by English-speaking authors. It is of special importance for all scientists who submit their manuscripts for publication in English-language journals. It is known that the frequency of objective or subjective use of modal verbs varies depending on the scientific field and types of scientific publications. The authors evaluated the frequency of representation of modal verbs in English textbooks on physics, in scientific articles published in the leading scientific journals, and obtained the following results: *can* (100%), *could* (20%), *may* (19%), *might* (10%), *should* (25%), *need* (10%). The authors also compared the use of *must*, *have to*, *should* and *ought to* in textbooks on physics and in scientific articles.

Key words: modal verbs, author's assessment, frequency, educational-and-scientific text, differentiation, real situation, predicative structure, auxiliary verbs, concept, scientific text.

Аңдатпа: Бұл мақалада ғылыми-физикалық мақалалардағы модальды етістіктердің қолдану ерекшеліктері қарастырылады. Белгілі бір іс-әрекеттің болу мүмкіндігіне деген автордың баға беруіне, ол іс-әрекеттің іске асуы немесе аспауы туралы ойша елестетуге мүмкіндік беретін модальды етістіктер тек қана ғылыми мақалаларда кездеседі. Модальды етістіктер айтылатын ойды іс-әрекет түрінде жеткізуге үлкен әсер етеді. *Must* және *may* модальды етістіктердің ғылыми мақалаларда қолданылуы алынған нәтижелерді түсіну барысында олардың мағынасын мүлде өзгертіп жіберуі де мүмкін. Сол себептен бұл мәселені тек қана ағылшын тілді авторлар ғана зерттеп жүрген жоқ. Модальды етістіктерді дұрыс қолдана білу өз ғылыми еңбектерін ағылшын тіліндегі басылымдарда жариялап жүрген ғалымдар үшін өте маңызды. Модальды етістіктерді объективті және субъективті түрде қолдану жиілігі зерттеліп жатқан ғылым саласы мен ғылыми басылым түріне байланысты анықталады. Физика ғылымы бойынша жазылған оқулықтарға жүргізілген талдаудың нәтижесінде авторлар төмендегі модальды етістіктердің қолдану жиілігін анықтады: *can* (100%), *could* (20%), *may* (19%), *might* (10%), *should* (25%), *need* (10%). Сонымен қатар, авторлар физика ғылымы бойынша жазылған ғылыми мақалалар мен оқулықтарда қолданылатын *must*, *have to*, *should* и *ought to* модальды етістіктеріне де салыстырмалы талдау жүргізді.

Тірек сөздер: Модальды етістіктер, авторлық баға, қолдану жиілігі, оқу-ғылыми мәтін, әртүрлілік, шынайы жағдаят, предикативті құрылым, көмекші етістіктер, тұжырымдама, ғылыми мәтін.

УДК 811.111'37:34

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕГІ ЗАҢ ТЕРМИНОЛОГИЯЛЫҚ ЛЕКСИКАСЫНЫҢ ЛИНГВО-ӘДІСТЕМЕЛІК СИПАТТАМАСЫ

Аскарова С.А. – ф.ғ.к., доцент, Абай атындағы ҚазҰПУ

Тұяқова А. – 2-курс магистрант ҚазМемҚызПУ

Аңдатпа: Тілдің лексико-семантикалық жүйесінің құраушы бөлігі болып табылатын терминологиялық лексиканың коммуникативтік қызметі белгілі бір сала шегінде және ғылыми пән мамандары арасында өзара түсіністікті қамтамасыз ету.

Қазіргі кезеңде ғылыми және техникалық мәліметтердің көлемі айтарлықтай ұлғайды, терминдер мен номенклатуралар атаулары көбейді. Заң терминдерінің басты дифференциалды белгісі ретінде мамандықтағы арнайы ұғымды білдіру қызметі ерекшеленеді.

Заң терминологиялық жүйесінің элементтері терминдер, терминологиялық сөз тіркестері және қысқарған сөздер болып табылады. Қарастырылып отырған термин жүйесі ағылшын тілінің белсенді бөліктеріне жатады. Заң терминдерінің түзілуінің негізгі тәсілдері - жаңа терминдердің жасалуы, жалпы қолданылатын сөздердің терминологизациясы, терминологиялық кірме сөздер.

Тірек сөздер: терминдер, заң терминдері, кәсіби ұғым, көпмағыналылық.

Заң ғылымының терминологиялық жүйесі - мазмұны және байланыстары осы білім саласы негізінде бекітілген белгілер жүйесі. Заң ғылымы құрылымы бойынша жеке салаларға бөлінеді, соның шегінде терминологиялық микрожүйе құрамына кіре отырып арнайы лексиканы құрайды: "Конституциялық құқық", "Әкімшілік құқық", "Азаматтық құқық", "Қылмыстық құқық", "Еңбек құқығы", "Отбасылық құқық", "Қаржы құқығы", "Жер иелену құқығы", "Азаматтық процессуальды құқық", "Қылмыстық-процессуальды құқық", "Халықаралық құқық".

Терминдердің және жалпы қолданылатын сөздердің мағыналық мазмұнын салыстырған кезде зерттеушілер жалпы қолданылатын сөздер - жалпы мағынаны немесе тұрмыстық ұғымдарды, терминдер - арнайы-мамандықтағы, ғылыми немесе техникалық ұғымдарды білдіретінін айтқан [1,37]. Мысалы, заң сөздігінде *complaint* терминіне 1. a formal document used to start certain types of criminal proceedings in a magistrates' court, or the process of using such a document to start proceedings. 2. a formal allegation of a crime" анықтамасы берілген [2,116].

Complaint сөзі контексттерде "complaint about health, lodge a complaint, complaint book(книга жалоб)" терминологиялық емес мағынада қолданылып, жалпы ұғымды білдіреді. *Arrest* терминінің анықтамасы заң сөздігінде қолданылуы: "the apprehension of a person suspected of a criminal activities" [18, 40]. Арнайы мәтіндерде *arrest* сөзі терминологиялық мағынада қолданылады және кәсіби ұғымды білдіреді: "When an arrest is made, the accused must be told that he is being arrested and given the ground for his arrest". Осы сөз басқа сөйлеу стильдерінде тұрмыстық ұғымды білдіреді. Салыстырыңыз: "arrest somebody's attention, arrested development".

Арнайы-мамандандырылған және тұрмыстық ұғымдар арасындағы айырмашылық ғылыми ұғымдардың сөздің нақты мағынасын білдіруінде, ал тұрмыстық ұғымдар жуықтау дәрежесіне жол береді.

Заң тілінде *treaty* терминіне былайша анықтама берілген: "An international agreement in writing between two states (a bilateral treaty) or a number of states (a multilateral treaty). Such agreement can also be known as convention, pacts, protocols, final acts, agreements, and general acts" [18,558]. Осы анықтамадан *treaty* терминіне тән белгілерді бөліп айтуға болады: 1. An international agreement; 2. In writing. Ал дәл осы терминге тілдік коммуникацияның арнайы емес саласында мынадай анықтама беріледі: "a formal agreement between two or more countries" [3,1650].

Сонымен, кәсіби ұғым пәннің маңызды белгілерін, ал жалпы қолданылатын сөздердің мағынасы болмашы ғана белгілерін бейнелейді, яғни сыртқы байланыстар мен қатынастарды.

Ағылшын тіліндегі заң терминдерінің талдауы заң ғылымының терминологиялық жүйесіне жалпы қолданылатын тілдің лексикасының лексико-семантикалық құбылыстары да тән екенін көрсетті.

Көпмағыналық құбылысы (полисемия) "әдетте сол сөздің алғашқы мағынасының дамуы нәтижесінде туындайтын бір сөздің бір-бірімен байланысты бірнеше мағынасының болуы" дегенді білдіреді [4,178]. Заң терминологиясында көпмағыналы терминдердің саны жеткілікті, сонымен қатар көпмағыналы тар шеңберлі мамандықтағы терминдер (экзекватура), сондай-ақ кең мағынада қолданылатын терминдер. *Protocol* көп мағыналы терминінің 4 мағынасы бар: 1. The original draft of a document. 2. An international agreement of a less formal nature than a treaty. 3. A code of procedure. 4. Minutes of a meeting setting out matters of agreement [2, 436].

Қарастырып отырған термин жүйесінде *warrant* термині екі түрлі мағынада қолданылады: 1. A document authorizing some action, especially the payment of money. 2. A written document issued by the magistrate for the arrest of a person or the search of his property [2,586].

Заң терминологиясында көп мағыналылық тек сөздерге ғана емес, сондай-ақ сөз тіркестеріне де тән болып келеді. Мысалы: *privileged communication* құрамды термині 3 түрлі мағынада қолданылады: 1. A confidential official communication that may be withheld from production in court proceedings because disclosure of its contents would be against the public interests. 2. A communication between parties in a confidential relationship, such as solicitor and client, evidence of which may not be given without the consent of the party to whom the privilege belongs. 3. A communication protected by absolute privilege or by qualified privilege. Бірақ термин-сөздерге қарағанда терминологиялық сөз тіркестерінің көпмағыналы болуы салыстырмалы түрде аз.

Заң терминдерінің морфологиялық құрылымы әр түрлі – зат есім, етістік, сын есім, үстеу терминдер. Заң тілінде олар дербес, сондай-ақ терминологиялық сөз тіркестері құрамында қолданылуы мүмкін. Заң терминологиясының есімдік сипатын атап өткен жөн. Сын есімдер және есімшелер құрама терминдердің қажетті компоненті бола отырып термин жасауға белсене қатысады. Соңғылары заттанып, жеке қолданылуы мүмкін: *capability, falsification*. Сонымен қатар, заңгерлердің кәсіби тілінде етістіктер де жиі қолданылады: *to judge, to investigate, to accuse, to appeal*.

Заң терминологиясының сапалық құрылымының ерекшелігі терминологиялық сөз тіркестерінің бір сөзді заң терминдерінен басым болуында. Терминологиялық сөз тіркесінің тірек компоненттері – бір сөзді терминдер. Заң терминологиясының құрамында жай және күрделі терминологиялық сөз тіркестері ажыратылады. Біреуі басыңқы, екіншісі бағыныңқы болып келетін екі атауыш сөзден тұратындар – жай терминологиялық сөз тіркесі деп есептеледі. Бұл мынадай сөз тіркестері: *constitutional right, administrative law, arbitration court, civil legislation, independent contractor, corrective works, chief prosecutor, capital punishment, criminal records, restricted treaty, search party, search warrant, high treason, unitary state* және т.б.

Бағыныңқы сөздер негізгі компоненттің терминологиялық мағынасының әр түрлі аспектілерін анықтайтын терминологиялық сөз тіркестері – күрделі сөз тіркестеріне жатады. Олар төмендегідей сипаттағы терминологиялық сөз тіркестері: *get away unpunished, verdict of guilty, voting by ballot, investigatory isolation ward, born in wedlock, fraud by officer, come into effect, enter into agreement, freedom of choice, freedom of speech, imprisonment for life, law of nations* және т.б.

Басыңқы сөздің морфологиялық типі бойынша терминдік сөз тіркесін Пак Т.Т. [5] өзінің жұмысында былайша анықтайды:

1. Субстантивті сөз тіркестері (басты орында зат есімдер):

а) «N+N» - предлогсыз: *administer punishment, ballot day, jury box, court ruling, family court, law arbitrary, business law, government office, bag stealer, job bias, police station* және т.б.

б) «Adj.+N»: *legal assistance, bad judgement, civil action, civil rights, compulsory payment, legal custody, unlawful custody, deceitful witness, national court, unlawful oath, political offender, conditional pardon* және т.б.

в) «Participle+N»: *defeated party, faked diamonds, faked report, armed neutrality, qualified neutrality, convicted offender, reigning monarch, aggravated robbery, armed robbery, holding zone* және т.б.

д) «Ordinal Numerals+N»: *first reading, second reading, third reading, third person* және т.б.

2. Адъективті сөз тіркесі (басты сөз ретінде сын есім немесе үстеу): *robbing with Violence, heavy term of imprisonment, freedom of press, free of charge, faked-up evidence* және т.б.

3. Етістікті сөз тіркестер: *commit for trial, encourage prosecution, enjoy rights, impose a fine, hearing of arguments, sustain objection* және т.б.

Заң терминдерінің оқытуда терминдердің тек бір тілді талдауын емес екі тілді талдауын қарастыру керек, яғни тек ағылшын тілінің заң терминдерін емес білім алушылардың ана тілін де ескереді. Білім алушылардың ана тілін (қазақ тілі) ескермей тілдік-оқыту материалдарын тиімді оқыту мүмкін емес.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Головин Б. Н., Кобрин Р. Ю. *Лингвистические основы учения о терминах*. – Москва, 1976. – 543 с.
2. *A dictionary of LAW*, seventh edition, edited by Jonathon Law, Elizabeth A., Oxford University Press, 2009.
3. *Oxford Advanced learner's Dictionary of current English*, A.S. Hornby, Oxford University Press, 2010.
4. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А., *Словарь-справочник лингвистических терминов*. – Москва, 1976. – 543 с.
5. Пак Т.Т., *Технология модульного обучения терминологической лексики студентов юридического факультета при изучении научного стиля русской речи*. – Алматы, 2004. – 185 с.

Annotation: The communicative function of terminology and vocabulary, which is a composite part of the lexico-semantic system language is mutual understanding in a particular area and by scientific discipline.

In our time, significantly increased the amount of scientific and technical information, has increased the term names and items. The main differential sign of legal terms is the designation of a special function values in a particular sphere.

Elements of legal language terms, terminology and abbreviated words. The terminological system refers to the active parts of the English language. The main methods of education legal terms-the formation of new terms, termisolation of common words, terminological borrowed words.

Key words: terms, law terms, professional concept, polysemy.

Аннотация: Коммуникативная функция терминологической лексики, которая является составной частью лексико-семантической системы языка это обеспечение взаимопонимания в определенной области и специалистами научной дисциплины.

В наше время существенно возросло объем научных и технических информации, увеличилось названия терминов и номенклатур. Как главный дифференциальный знак юридических терминов выделяется функция обозначения специального значения в определенной отрасли.

Элементы системы юридического языка термины, терминологические словосочетания и сокращенные слова. Рассматриваемая терминологическая система относится к активным частям английского языка. Основные способы образования юридических терминов – образование новых терминов, терминологическая изоляция общеупотребляемых слов, терминологические заимствованные слова.

Ключевые слова: термины, юридические термины, профессиональное понятие, полисемия.

УДК 811.512.1373

ЛИТЕРАТУРНЫЕ ЖАНРЫ И ФОРМЫ АРАБОЯЗЫЧНОЙ ПОЭЗИИ КАЗАХСТАНА

Нурмаханов К.А. – магистрант 2-курса кафедры вост.языков КазНПУ им.Абая

Абдрахманова К.Х. – канд.фил.наук, доцент КазНПУ им.Абая

Аннотация: В этой статье было изучено и проанализировано история культурных и литературных связей казахского языка с арабскими языками; было исследовано основные направления культурного и литературного взаимодействия Казахстана с арабскими государствами.

Ключевые слова: историческое исследование, традиции и обычай, религиозное учение, восточная литература, культурные связи, исламский мир.

История и культура народов Казахстана на протяжении многих столетий развивались в тесном контакте и взаимодействии с восточными цивилизациями. Арабские, иранские, тюркские, китайские, монгольские древние и средневековые письменные памятники являются ценными источниками для изучения этнополитической истории на территории нашей Республики.

В богатой истории взаимообогащения казахской литературы с литературами народов мира восточные связи были и есть ее важная составная часть, поэтому заслуживают тщательного изучения.

Уже во второй половины XIX в. арабская литература становится хорошо известной казахскому народу.

«Казахский народ, - писал Мухтар Ауэзов, трагический странник, в поисках за счастьем кочевавший по степям и столетиям, не мог оставить нам памятников архитектуры, скульптуры, живописи. Самые драгоценные памятники – художественное слово. Народ-певец, народ-поэт, он со всей силой поэтического гения, и присущего ему с древнейших времен, выразил свой дух в бессмертных творениях – в эпических поэмах, в бесчисленных многообразных песнях» [1.220].

Изучение богатого опыта взаимоотношений казахской литературы с культурами других народов — одна из насущных задач филологической науки в Казахстане.

Известно, что какие бы расстояния не отделяли народы друг от друга, лучшие произведения их литератур найдут пути взаимопроникновения. Это касается и арабско-казахских взаимоотношений.

Интерес к казахскому фольклору появился еще в конце XIX в. начале XX в. В этот период в Москве, Петербурге, Казани, Ташкенте, Уфе, Оренбурге и в других городах увидели свет казахские кысса-дастаны, «Хикая Кор-оглы Султан», «Кисса Хатымтай-Жомарт», «Рустан-Дастан», «Сейфулмалик-Бадигулджамал», «Кисса Бахрам», «Бозжигит», «Шакир-Шакират» и др.

Названные издания предпринимались передовыми представителями казахской интеллигенции, которые хотели сохранить для казахского народа жемчужины народного творчества. Однако еще рано

было говорить о каких-то серьезных попытках исследовать произведения устной народной литературы, ибо казахское научное литературоведение зародилось лишь в годы Советской власти. И первые работы казахских литературоведов идут главным образом по собранию материалов письменной литературы.

В последние годы среди казахских литературоведов наблюдается повышенный интерес к научному изучению отдельных фольклорных жанров: появился ряд работ, посвященных эпическим песням, пословицам и сказкам. Но дастаны, имеющие большое значение, а также распространение в устно-народном творчестве полностью пока не раскрыты. И мы бы хотели изучить некоторые дастаны казахских авторов и поэтов, которые могли бы раскрыть литературные связи казахских с арабскими авторами [2.45].

Вначале мы должны раскрыть значение дастана. Дастан (фарси) - эпический жанр в литературах и фольклоре Ближнего и Среднего Востока и Юго-Восточной Азии, чаще всего литературная обработка сказочных сюжетов, легенд и преданий. По форме поэтические и прозаические, а в тюркоязычных литературах проза, перемежающаяся со стихами.

У истоков казахского дастана, его сюжетов и иногда и его поэтических форм лежат всемирно известные творения Фирдоуси, Низами, Джамии, Навои, Дурбека, Маджилиси и др.

Целый ряд мусульманизированных легенд (например, сирийская легенда об Искандере – Александре Македонском), библейско-коранические сюжеты и мотивы (о Сулеймене-Соломоне, Лукмане, Юсуфе – Иосифе прекрасном и Зулейхе, жене Пенететрия и т.п.), будучи освоены среднеазиатской классической литературой и обработана в виде дастанов, расширили состав историко-романтических, героико-романтических, авантюрно-бытовых тем казахского фольклора (сказки-новеллы), авантюрной сказки, дастана).

Во второй половине XIX века заметно преобладают дастаны романтического, любовного и героико-романтического содержания. Источники их разнообразны.

Среди казахских дастанов, тяготеющих в своей сюжетной основе к известным легендам народов Ближнего Востока, большое место занимают дастаны любовно-романтического характера. И сейчас речь пойдет о дастане «Лайла-Маджнун», созданном в традиции Назира, известным казахским поэтом Шакарим Кудайбердиевым (1858-1931).

Дастан «Лайла-Маджнун» Шакарима получил широкое устное распространение, позже, в 1922-1923 гг., был опубликован в казахском журнале «Шолпан», издававшемся в г.Такшене. Дастан вышел отдельной книгой в 1935 году с предисловием видного казахского поэта Сакена Сейфуллина [3.70].

Дастан «Лайла-Маджнун» казахского писателя Шакарима Кудайбердиева, как его и многогранное творчество, в течение долгого времени оставался вне поля зрения исследователей. Вместе с тем этот интересный своим художественным методом казахский писатель, младший современник знаменитого Абая Кунанбаева, сыграл не последнюю роль в формировании казахской национальной письменной литературы.

Дастан «Лайла-Маджнун» Шакарима Кудайбердиева, тематически перекликающийся с известной арабской легендой, создан на фольклорных материалах, бытовавших среди казахов.

«Лайла-Маджнун» - поэтическая легенда о любви. Главный нестареющий стержень дастана – любовь. В начале дастана Шакарим, в основе следует за своими знаменитыми предшественниками – Низами и Навои.

Краткое содержание дастана таково: у арабов был один бай (богатый человек), который не имел детей. Бай раздает милостыню, (причем эпизод «вымаливания» сына присущ многим произведениям казахского эпоса) Байбише (старшая жена бая) по истечению установленного срока дарит мужу сына. Новорожденного называют Кайсым. Той справляли сорок дней. Мальчик Кайыс был очень беспокойным, даже лекарь не мог сказать в чем дело. Здесь Шакарим отходит от версии Низама, Навои и вводит совсем новый эпизод. У Низами и Навои Кайсым и Лейла встречаются в школе и там влюбляются, а в «Лайла-Маджнун» Ш. Кудайбердиева они еще малыми детьми узнали друг друга: девушка-служанка случайно встречает на улице свою ровесницу тоже с ребенком на руках. Это была Лайла – дочь торе (знатного человека – чиновника).

Вместе с тем, когда Кайыс уходит в степь, далее события в дастане развиваются, как у Низами и Навои. Интересный и своеобразно построенный дастан Шакарима Кудайбердиева на тему «Лайла-Маджнун», нельзя считать прямым переводом традиционного классического восточного сюжета.

Произведение Ш. Кудайбердиева является неким продолжением легенды о любви на новой казахской почве.

Язык дастана в некоторой степени усложнен арабско-персидскими заимствованиями, но такие слова, как: шахар, зират, ыктияр, мираскор, ракат, пэри, бейт и другие прочно вошли в словарный состав казахского литературного языка.

К созданию своего дастана Шакарим Кудайбердиев подошел творчески, и создал новое произведение, отвечающее актуальным вопросам своего времени. Сохраняя основную сюжетную линию, автор создал своеобразный казахский вариант легенды, жизненные сцены, обряды, обычаи взяты автором из казахского быта XIX века.

Заметим, что введение деталей конкретного казахского быта в сюжетную ткань арабской в своей основе легенды приблизила дастан к казахским лирическим произведениям трагедийного характера, как «Козы-Корпеш и Баян-Сулу», «Енлик и Кебек» и другие. «Лайла Маджнун» Шакарима – это протест против жестоких законов, по которым казашки не могли выходить замуж за тех, кого они любили, а становились женами тех, кто дал за ним калым.

Дастан Шакарима Кудайбердиева «Лайла-Маджнун» и наряду с другими его произведениями сыграл большую роль в создании казахских лиро-эпических поэм.

Шакарим в основном поэт-эпик. Главный стержень казахской поэмы на тему «Лайла-Маджнун» – возвышенное чувство, любовь. Казахский поэт хорошо знал произведения великих предшественников – Низами, Навои, Физули – на эту тему ощущается влияние последних двух титанов тюркоязычной поэзии на Востоке. Шакарим смело внес в поэму традиции национальной литературы, элементы быта казахов и это делает его произведение своеобразным и оригинальным.

«Тысяча и одна ночь» является одним из самых распространенных сборников сказок. Авторы-арабы оставили глубокий след в истории мировой литературы, особенно в казахской литературе [4. 25].

«Тысяча и одна ночь» создавалась в течении нескольких столетий. Переделка и шлифовка фантастических сказок, новелл шла веками. В результате образовалась громадная эпопея арабов «Алф Лайлава Лайла» - «Тысяча и одна ночь», известная всему культурному миру. Знаменитый восточный эпос родился и передавался в изустном виде аравийских бедуинов.

Параллели со сказками из «Тысяча и одной ночи» можно, конечно, найти не только в литературе Древнего Востока, но и во всей мировой литературе, в творчестве классиков как Востока, так и Запада.

Нашей задачей же является прояснение взаимоотношений сказок «Тысяча и одной ночи» и казахской устной и письменной литературы. Несомненно, следы арабских сказок легко обнаружить в таджикской, узбекской, туркменской, татарской и других среднеазиатских литературах. Сюжеты из арабской жизни, попадая на тюркоязычную почву, были усвоены и переосмыслены, затем стали частью тюркоязычной литературы. Духовное родство народов вело к духовному родству литератур, к восприятию культурных ценностей другого народа, ибо в каждой литературе живет внутренняя подготовленность, восприимчивость. Семена растут на той почве, где им обеспечен хороший уход.

Воспринимая чужие мотивы, темы, казахская литература не утрачивала свои оригинальные черты, национальное своеобразие, умственно не оскудев, переводы, переложения, переделки обогатили художественный арсенал воспринимающей литературы [5. 250].

«..Продолжение жизни старой культуры в новых формах, трансплатация культуры – явление типичное для средневековья. Трансплантация культуры – это явление типичное для средневековья. Трансплантация позволяет росткам старой культуры... самостоятельно, творчески развиваться на новой почве. Она ведет к появлению местных черт и местных вариантов трансплантируемой культуры. Это явление чрезвычайно важное для образования и формирования новых культур: признак их «молодости» и «жизнеспособности» [6.26].

Появление у казахов во второй половине XIX в. романических и героико-романических дастанов – явление неслучайное. Они восходят к разным источникам: сюжеты, мотивы из Библии и Корана, обработанное персидско-арабским фольклором, затем через творчество классиков Востока, попадают в казахскую устную и письменную литературу. Так рождались три поэмы Абая на сюжеты известных восточных легенд «Искандер», «Сказание об Азиме» и «Масгуд».

Заимствование сюжетов – это не просто подражание другим, готовым образцам. Глубокое заимствование чужих мотивов ведет к столь же глубокому художественному переложению, переработке

и адаптивированию. Сказочный сюжет, пришедший извне, как бы надевает новую, национальную одежду и становится фактом принимающей литературы.

«... Многие сказки заимствованы казахами у арабов, персов, русских, татар и впоследствии обработаны и видоизменены, но их нельзя считать и не казахскими, ибо они настолько и комбинированы с исконно казахской сказочной атрибутикой, что сами сказочники не подозревают об их чуждом происхождении» [7.11].

Таким образом, целая серия сказок в казахский фольклор перешла из «Тысяча и одной ночи» и «Сказок попугая», получило у казахов национальную интерпретацию, вжилось в сказочную традицию казахов, расширив тематические границы фольклоров. Популярные сюжеты, пришедшие в Восток, заняли прочное место среди казахских сказок, унаследованные, воспринятые элементы в результате влияния быстро сроднились с чужой тканью другой духовной культуры. Конечно, тут не было механического перенесения из одной почвы в другую, тут шла большая кропотливая работа. «Механическое заимствование убивает любое произведение, делает его недолговечным, слепое подражание, буквальное совпадение не дают никакого простора мотивам, сюжетам приходящим извне»

Казахи взяли у сказок «Тысяча и одной ночи» то, что пришлось им по душе, соответствовало духу казахского фольклора. Некоторые сюжеты были заимствованы из Корана. Так Карун превратился в Кориныбая – постоянного отрицательного персонажа казахской устной и письменной литературе в разных вариантах; мы решили привести его полностью он занимает небольшое место и поучителен во всех отношениях.

Для восприятия отдельных пассажей из «тысячи и одной ночи» как пишет З.Ахметов: «казахская литература использовала порою промежуточные версии, взятые из русской, узбекской, татарской, таджикской, туркменской литературы (фольклор и классика). Совпадение сюжета поэмы Абая «Искандер» и со стихотворной повестью В.А. Жуковского на эту тему качестве имени жестокого царя и завоевателя, история о том парикмахере, который не сохранил тайны своего царя и о том, как Искандер искал источник «живой воды» широко известна казахам. Сказочники казахи на основе этих восточных легенд об Искандере сочинили свои варианты, основываясь на устном фольклоре. При этом они не избежали и влияния мусульманских книг, изданных до революций. В них не было критического взгляда на «деятельность» Александра Македонского, в основном о его «пророчестве» и «могуществе».

Рассмотренные нами факты являются ярким доказательством того, что казахское общество с первой половины XIX века проявляло внимание к литературе арабского народа и сыграло определенную роль в развитии казахской устной и письменной литературы.

Литература:

1. Сатпаева Ш.К. *Казахская литература и Восток. (Из истории литературных связей)*. – Алма-Ата, 1982.
2. Кумисбаев У.К. *Казахские и персидско-арабские литературные связи XIX-XX вв.* – Алма-Ата, 1989.
3. Фильштинский И.М. – *История арабской литературы. V-начало X века. (Истории литератур Востока)*-1985.
4. *История казахской литературы. Т.2.* – Алма-Ата, 1979
5. Ахметов З.А. *О своеобразии казахского литературного процесса начала XX века //Известия АН. Каз. ССР, серия филологическая, 1990.*
6. *Очерк «История Казахстана».* – Алматы, 1993.
7. *Интернациональные связи казахской литературы. Библиография.* – Алма-Ата, 1967.

Аңдатпа: Бұл мақалада араб тілінің қазақ тілі мен әдеби және мәдени байланыстары талданып, зерттелді. Қазақстанның және араб елдерінің мәдени, әдеби байланыстарының негізгі бағыттары анықталды.

Тірек сөздер: тарихи зерттеу, салт-дәстүрлер, діни ғылымдар, шығыс әдебиетті, мәдени байланыстар, ислам әлемі.

Annotation: This article has been studied and analyzed the history of cultural and literary relations between Kazakhstan and Arab countries; was investigated basic directions of cultural and literary interaction Kazakhstan with the Arab states.

Key words: historical research, traditions and customs, religion, eastern literature, cultural relations, the Islamic world.

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ CULTURAL LINGUISTICS

Жазушының сөзін естіген қонақ үй қызметкері жалғасты: “你们北京做的鞋样式不太好,可是质量还不错。我喜欢买北京鞋。” дейді. Бұл сөйлемнің қазақ тіліндегі аудармасы: "Сіздердің Пекинде жасалған аяқ киімдеріңіздің үлгісі жақсы болмағанымен, сапасында айтар жоқ. Мен Пекинде жасалған аяқ киімдерді сатып алғанды ұнатамын" дейді. Бұл сөзді естіген жазушы еріксіз мырыс етіп күліп жібереді. Әсілі қытай тіліндегі “作办 zuo xie” (қазақ тілінде ауд.: жазушылар одағы) сөзі мен “做鞋 zuo xie” (қазақ тілінде ауд.: аяқ киім жасау) сөзі үндес сөздерге жатады. Сондықтан да, әлгі қонақ үй қызметкері жазушыны аяқ киім жасау заводының қызметкері екен деп қате түсінген.

80 жылдарда, Қытайдың белгілі бір радиосының спорт жаңылықтары бағдарламасында, танымал спортшыны “抱病未能参加本次比赛 bao bing wei peng can jia ben ci bi sai” қазақ тілінде аудармасы: "Сырқаттанып қалғандықтан бұл реткі жарысқа қатынаса алмайды" десе, көптеген тыңдармандар “抱病 bao bing” қазақ тілінде ауд.: " сырқаттану, науқастану" сөзін “暴病 bao bing" қазақ тілінде ауд.: " тұтқиыл науқас, қатты науқас" деп жансақ түсінген. Спортшының туыс-туған, дос-жарандары мен жанкүйерлері қатты уайымдап, барлығы оған телефон соғып науқас жағдайын, қал-жайын сұраған, нәтижесінде спортшы әбігерге түсіп, не істерін білмей ыңғайсыз жағдайға кіріптар болған.

Қытай тілінде үндес морфемалардың (同音语素) көп болу ерекшелігі, қытай жазуында үндес иероглифтердің де (谐音字 xie yin zi) өте көп қолданылуына да ықпал келтіріп, иероглифтерді жазуда оңай қателіктер тудырады. Қытай тілінің ерекшелігі қандай бір сауатты адам болмасын, оның қытай иероглифтерінің барлығын қатесіз дұрыс жазамын деп батылдықып айтуы қиындау мәселе болмақ. Бұған мысал ретінде ежелгі қытай ертегісін айтуымызға болады. Ертеде бір адам “枇杷 pi pa, loquat (the tree and its fruit) жемістің атын жазамын деп “琵琶 pi pa қытайдың ұлттық музыка аспабының атын жазған. Бұл жағдайды мыскылдап, өзге бір адам мынадай бір шумақ өлең шығарған екен:

“这枇杷不是琵琶
只因当年识字差。
若是琵琶能结果,
满城箫管尽开花。”

Бұл өлең жолдарының мазмұнын қазақ тіліне аударатын болсақ:

"Бұл пипа – өсімдік жемісі,
Емес ол, музыка аспабы,
Шала бір сауаттың азабы –
Емес пе, жастық сол шақтағы.
Музыка аспабы, жемістер болса егер,
Бүр жарып, гүлдеген болар еді,
Сыбызғы аспабы оранып гүлге кіл." деп жазылған.

Бұл ертегі қытай тілі оқытушыларының оқушыларды иероглифті дұрыс жазуға нәсихаттауда жиі айтатын әңгімесіне айналғанымен, оқушылардың қытай тілі иероглифтерін жазуда қателіктердің жиі кездесіп отыруы таң қаларлық жағдай емес. Мысалы: “辩论 bian lun (қазақ тілінде ауд.: талас-тартыс) сөзін “辨论 bian lun, “锻炼 duan lian (қазақ тілінде ауд.: шынығу, төселу) сөзін “锻炼 duan lian, “急躁 ji zao (қазақ тілінде ауд.: күйгелек, жеңілтек) сөзін “急燥 ji zao деп қате жазу жиі кездеседі. Мұндай мысалдар шынымен де айтып тауысқысыз көп. Соңғы жылдары, қытай тіліндегі кітап, газет, журналдардың басым көпшілігі компьютерде теріліп басылады. Қытай тілін транскрипция (пін иін) арқылы теріп жазғанда ерекше көңіл бөлмесе, қателіктер жиі қайталануы мүмкін, бұл қытай тілін жазып-сызудағы ерекше салмақты мәселе. Бұл біз көтеріп отырған осы тақырыппен, яғни қытай тіліндегі үндес морфемалардың (同音语素) көп болуы мен тікелей байланысты.

Қытай тіліндегі омоним сөздердің көп болу ерекшелігін ұғыну және оларды парықтай білу, қытай тілін үйренуде және қолдануда тиімді екенін тұжырымдаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер

1. 汉语与中国文化 鲁宝元著—北京 华语教学出版社 1999. - 385.
2. 说文解字 许慎著—北京 中华书局, 1963.
3. 英汉词语文化语义对比研究 杨永刚著—武汉 武汉大学出版社 2008. - 324.

4. 华夏文化与汉英翻译 / 卢红梅编著 — 武汉: 武汉大学出版社, 2006. 5. - 290. 8. 现代汉语词汇讲义 / 钱玉莲著. — 北京: 北京大学出版社, 2006. 8. - 218.
5. 汉英词典(A Chinese-English Dictionary) / 姚小平编 — 北京: 外语教学与研究出版社, 2009.

Аннотация: Омонимия свойственное всем языком явление. Омонимия в китайском языке является проявлением типичной культурной психологии китайского народа и всеобщей национальной культуры в языке. Основным объектом исследования рассматривается явление омонимии китайского языка и в связи с этим как коннотационная и риторическая функция язык, культура, обычай и традиции и национальная психология.

Ключевые слова: омонимия, язык, культура, китайский народ, иероглиф, фонетика.

Annotation: Homonyms commonly exist in the languages of mankind. Chinese homophones reflect the culture of the Han nationality typical psychological and unique folk customs. In this article, discusses the homophones in Chinese from the language, culture, traditions and national psychology perspective.

Key words: homophone, language, culture, Han nationality, characters, phonetics.

ӘӘЖ:811.512.122'37

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, ХАРАКТЕРИЗУЮЩИХ ЧЕЛОВЕКА

Бникова А.Г. – магистрант 2 курса специальности 6М020700 «Переводческое дело»

Институт полиязычного образования КазНПУ им. Абая

Научный руководитель: к.ф.н., доцент – **Алтайбаева Д.Ю.**

Аннотация: Культурная информация закреплена в устойчивых языковых формах, к которым относятся фразеологизмы, выражающие дух и своеобразие нации. Именно в них отражен быт русского народа, поведение, традиции и обычаи. В статье анализируются фразеологизмы, характеризующие человека с положительной (таких меньше) и с отрицательной стороны (они преобладают). Подчеркивается, что фразеологизмы в процессе употребления воспроизводят характерологические черты народного менталитета.

Ключевые слова: фразеологизм, культурно – национальные стереотипы и эталоны, характеристика человека.

Лингвокультурологическое исследование предполагает выявление культурной информации, значимой для русского социума. Культурная информация закреплена в устойчивых языковых формах, к которым, в частности, относятся фразеологизмы. Это душа всякого национального языка, в которой неповторимым образом выражается дух и своеобразие нации. По меткому замечанию Ф.И. Буслаева, фразеологизмы - своеобразные микромиры, они содержат в себе «и нравственный закон, и здравый смысл, выраженные в кратком изречении, которое завещали предки в руководство потомкам» [Буслаев 1854: 37]. Фразеологические единицы всегда обращены на субъект, возникают для того, чтобы интерпретировать, оценивать и выражать к нему субъективное отношение.

В.Н. Телия пишет, что фразеологический состав языка - это «зеркало, в котором лингвокультурологическая общность идентифицирует свое национальное самосознание» [Телия 1966: 82], именно фразеологизмы как бы навязывают носителям языка особое видение мира, ситуации. Например, сведения о быте русского народа, об этикетном поведении, о традициях и обычаях и т.д. Во внутренней форме большинства фразеологизмов содержатся такие смыслы, которые передают культурно-национальный колорит. Культурную информацию можно извлечь из внутренней формы фразеологизма, в которой наличествуют «следы» культуры (мифы, архетипы, обычаи, традиции и т.п.), отражающие исторические события и элементы материальной культуры. Таким образом, в самом формировании фразеологизмов, т.е. в отборе образов прослеживается их связь с культурно-национальными стереотипами и эталонами. Эта информация затем как бы воскрешается в коннотациях, которые отображают связь ассоциативнообразного основания с культурой (эталонами, символами, стереотипами) [Телия 1966: 84].

В языке в большинстве своем закрепляются и фразеологизируются те аспекты информации, которые ассоциируются с культурно-национальными эталонами, стереотипами, мифологемами. Уяснение национально-культурной специфики фразеологизмов тесно смыкается с проблемами осознания человеком мира и отражением этого сознания в языке. Фразеологизмы прямо (в денотате) или

опосредованно (через соотнесенность ассоциативно-образного основания с эталонами, символами, стереотипами национальной культуры) несут в себе культурную информацию о мире, социуме. Поэтому фразеологические единицы - своего рода «кладезь премудрости» народа, сохраняющий и воспроизводящий менталитет, его культуру от поколения к поколению [Телия 1966: 88].

В самом общем виде состав фразеологизмов, характеризующих человека, можно представить следующим образом:

I. Названия реальных лиц, людей:

Обобщенные обозначения с элементом оценки: человек с большой буквы - человек, заслуживающий высокой оценки [РССШ, с.67];

Название лица по каким-либо характерным признакам: по проявлению интеллектуальных и духовных качеств (душа - человек (разг.) - 'очень хороший, отзывчивый человек' [РССШ, с.65]; кладезь премудрости / учености (шутл.) - о человеке, обладающем большими знаниями, мудростью [РССШ, с.92]; ходячая энциклопедия (разг. шутл.) - о человеке, обладающем обширными знаниями, готовом объяснить все, что угодно (этот отличник - ходячая энциклопедия) [РССШ, с.92]; пустое место (разг.) - человек, который ничего не значит, ничего собой не представляет, от которого никакой пользы (не руководитель, а пустое место) [РССШ, с.137]; дура набитая (прост. пренебр.) - очень глупая женщина [РССШ, с.89]; по социальному свойству, средоточию в лице характерных социальных черт своего времени, по характерному социальному состоянию, действию, функции, по личным и общественным отношениям, связям (дама полусвета - женщина из круга людей, подражающих светской жизни, свободная в своем поведении и любовных связях [РССШ, с.131]; по бабам бегать (прост. неодобр.) - о мужчине: вести себя легкомысленно, быть неразборчивым в любовных связях [РССШ, с.325]; голый король (а король-то голый!) - о том, чьи достоинства, авторитет оказались мнимыми, вымышленными [РССШ, с.245]; без роду без племени (разг. и устар.) - о человеке неизвестного происхождения [РССШ, с.372].

Названия собственно оценки, обращения: красна девица (разг. ирон.) о чересчур скромном, застенчивом мужчине [РССШ, с.97]; рубаха парень - (разг.) открытый и непосредственный, простой в обращении человек (наш гармонист весельчак рубаха парень) [РССШ, с.97]; черт (бес) в юбке - (разг.) об озорной и живой, задорной женщине [РССШ, с.100]; горе луковое - (разг. шутл.) незадачливый человек, вызывающий сочувствие или насмешку [РССШ, с.344]; волк в овечьей шкуре - злой и жестокий человек, притворяющийся добряком, злобный обманщик [РССШ, с.113]; змея подколотная - человек злой и коварный, язвительный [РССШ, с.117]; Совокупности лиц: сильные мира сего (обычно ирон.) люди, занимающие высокое положение в обществе, власть имущие [РССШ, с.350]; джентельмены удачи (разг. шутл.) о жуликах, мошенниках [РССШ, с.96]; стадо баранов (разг. презр.) - о тех, кто, не имея собственного мнения, слепо следует за кем-чем-нибудь [РССШ, с.386]; соль земли (книж.) о лучших представителях общества [РССШ, с.386]; сливки общества (устар. и ирон.) лучшая часть общества, социальной группы (попасть в сливки общества) [РССШ, с.386].

II. Названия религиозных, мифологических, сказочных, фантастических человекоподобных существ: маг и волшебник (разг., обычно шутл.) о человеке, который все может, все умеет [РССШ, с.395].

Рассмотрим способы выражения значения во фразеологизмах:

Через денотативно-образный компонент фразеологизма (понятийное ядро значения компонент смысла, абстрагированный от стилистических, прагматических, модальных, эмоциональных, субъективных, коммуникативных и т.п. оттенков): кладезь премудрости знающий, мудрый; характеристика дается через метонимическую связь «кладезь» как проявление глубины знаний, мудрости и кладезь [ТСРЯ ОШ, с.284] укрепленная срубом узкая и глубокая яма для получения воды; премудрость [ТСРЯ ОШ, с.583] - исполненный мудрости, очень умный. Эти характеристики поддерживаются внутренней формой фразеологизма (это тот буквальный смысл, который складывается из значения морфем, образующих слово. Внутренняя форма делает значение слова мотивированным. А.А. Поттебня назвал ВФ «ближайшим этимологическим значением»): человек с большой буквы [СРФ, с.619] человек, достойный уважения, отличающийся высокими моральными качествами.оборот собственно русский. Возник, вероятно, под влиянием орфографического правила о написании всех нарицательных названий Бога с большой буквы; горе луковое [СРФ, с.128] (устар. шутл. или ирон.) о незадачливом, невезучем и неумелом человеке; оборот отразил народные наблюдения об особенных свойствах лука, при чистке которого человек зачастую плачет. Слезы при резке лука - слезы без настоящей причины для огорчений.оборот - неточная калька с нем. Zwiebeltranen - букв. «луковые слезы». Интеллектуальные особенности

человека оцениваются с помощью опосредованного сопоставления лица с предметами бытовой сферы: рубаха-парень (разг.) - открытый и непосредственный, простой в обращении человек (наш гармонист-весельчак - рубаха-парень) [РССШ, с.97]; рубаха - одежда нараспашку, надеваемая на верхнюю часть тела (мужская) или как нижнее белье [ТСРЯ ОШ, с.685]. Предметный образ воспринимается как открытый предмет одежды, который можно распахнуть. Значение «открытый» переосмысливается: незамкнутый, коммуникативный.

Интеллектуальные особенности человека оцениваются с помощью опосредованного сопоставления лица с предметами научной сферы:

Ходячая энциклопедия - о человеке, обладающем обширными знаниями, готовом объяснить все, что угодно (этот отличник - ходячая энциклопедия) [РССШ, с.92]; энциклопедия - научное справочное издание по всем или отдельным отраслям знания в форме словаря [ТСРЯ ОШ, с.911]. Предметный образ воспринимается как научное справочное издание в форме словаря. Значение «энциклопедия» переосмысливается как «всезнающий».

Деловые качества человека оцениваются с помощью опосредованного сопоставления лица с элементами пространства: пустое место (разг.) - человек, который ничего не значит, ничего собой не представляет, от которого никакой пользы (не руководитель, а пустое место) [РССШ, с.137]; место - пространство, которое занято кем-чем-нибудь, на котором что-нибудь происходит, находится или где можно расположиться [ТСРЯ ОШ, с.352];

Качества человека оцениваются с помощью опосредованного сопоставления лица со сферой животных: волк в овечьей шкуре - злой и жестокий человек, притворяющийся добряком, злобный обманщик [РССШ, с.113]; волк - хищное животное семейства псовых [ТСРЯ ОШ, с.94]; змея подколотная - человек злой и коварный, язвительный [РССШ, с.117]; змея - пресмыкающееся с длинным извивающимся телом, часто с ядовитыми железами в пасти [ТСРЯ ОШ, с.231]. Образ животного характеризует поведение человека в определенных проявлениях.

Через символику фразеологических единиц: Волк в овечьей шкуре Волк [БЭС, с.45-47] - очень опасный и хищный зверь, кровожадные люди превращаются в волков. В христианском образном мире в первую очередь в качестве символа дьявола, угрожающего стаду верующих. В позднеантичном «Физиологусе» волк «есть хитрый и коварный зверь», который при встрече с человеком прикидывается парализованным, для того чтобы совершить нападение. «Волк в овечьей шкуре» - символ лжепророков-соблазнитель, цель которых - погубить простодушных. Волк как символ низменного коварства и вероломства показан в баснях о волке, который читает наставления овцам. В средневековой книге о животных («Бестиарий») волк характеризуется как дьявольское животное. Овца [БЭС, с.183-184] - символ беспомощности перед лицом врага.

Через культурную коннотацию, под которой, вслед за В.Н.Телия, мы понимаем специальные значения, связанные с выражением эмоций, оценки, экспрессии. Компоненты культурной коннотации могут выражаться в словарях словарными пометами. Эти пометы выражают эмоциональную характеристику неодобрения, пренебрежения, иронии и т.п. Оценочный компонент представлен двумя полюсами: положительным и отрицательным. Оценивается не любой признак человека, его характеристика. Установлено, что в русском языке, в том числе и русской фразеологии, отрицательных оценок больше. Выявлены значимые оценки вектора: интеллект (ум, глупость), внешний вид (толстый - тонкий, лысый - кудрявый). Есть характеристики, вообще не подвергающиеся оценке (физиологическое уродство). Экспрессивный компонент отражает отклонение от нормы, некоего среднего эталона. Выражается лексическими маркерами, обозначающими отклонение от меры (чересчур, очень). Образный компонент создает наглядно-чувственные представления о предметах и явлениях действительности. Эмотивный компонент: кладезь премудрости / учености (шутл.); дура набитая (пренебр.); по бабам бегать (неодобр.); господин учитель, мне бы ваши заботы (шутл.); полторы калеки (шутл. пренебр.); чучело гороховое (неодобр.); красная девица (ирон.).

Оценочный компонент: «+» душа-человек - очень хороший, отзывчивый человек; кладезь премудрости / учености - о человеке, обладающем большими знаниями, мудростью; рубаха-парень - открытый и непосредственный, простой в обращении человек (наш гармонист-весельчак - рубаха-парень); «-» дура набитая - очень глупая женщина; по бабам бегать - о мужчине: вести себя легкомысленно, быть неразборчивым в любовных связях; голый король (а король-то голый!) - о том, чьи достоинства, авторитет оказались мнимыми, вымышленными собеседника; волк в овечьей шкуре - злой и

жестокий человек, притворяющийся добряком, злобный обманщик; горе луковое - незадачливый человек, вызывающий сочувствие или насмешку.

Экспрессивный компонент: душа-человек (разг.) - очень хороший, отзывчивый человек [РССШ, с.65]; дура набитая (прост. пренебр.) - очень глупая женщина [РССШ, с.89]; красна девица (разг. ирон.) - о чересчур скромном, застенчивом мужчине [РССШ, с.97].

Образный компонент: красна девица (разг. ирон.) - о чересчур скромном, застенчивом мужчине [РССШ, с.97]; черт (бес) в юбке (разг.) об озорной и живой, задорной женщине [РССШ, с.100]; волк в овечьей шкуре - злой и жестокий человек, притворяющийся добряком, злобный обманщик [РССШ, с.113]. Проведенный нами анализ фразеологизмов, характеризующих человека, показал, что наиболее продуктивными являются названия реальных лиц, людей и религиозных, мифологических, сказочных, фантастических, человекоподобных существ.

Русская культура воплощена в содержании фразеологизмов, характеризующих человека с положительной (30 единиц) и отрицательной (71 единица) сторон. Определяя смысл культурно-национальных коннотаций, мы убедились, что фразеологизмы в процессах их употребления воспроизводят характерологические черты народного менталитета. Языковым сознанием в большей степени выделяются названия лица по проявлению интеллектуальных и духовных качеств и названия собственно оценки, обращения. Для положительной и отрицательной характеристики человека используется определенный набор образов: душа, кладезь, рубаха или дура, горе, волк, голый король и т.п.

Литература:

1. Аверинцев С.С. Символ // Литературный энциклопедический словарь. - М., 1987.
2. Алексеенко М.А., Белоусова Т.П., Литвинникова О.И. Человек в русской диалектной фразеологии : словарь. - М., 2004.
3. Буслаев Ф.И. Русские пословицы и поговорки / Ф.И. Буслаев. - М., 1854.
4. БЭС - Бидерманн Г. Энциклопедия символов: пер. с нем. / общ. ред. и предисл. Свенцицкой И. С. - М., 1996.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология. - М., 2001.
6. РССШ - Русский семантический словарь / под ред. Ю.М. Шведовой. - М., 2002. - Т.1.
7. СРФ - Бирих А. К., Мокиенко В.М., Степанова Л. И. Словарь русской фразеологии. Историкоэтимологический справочник. - СПб., 1995.
8. Телия В. Н. Что такое фразеология. - М., 1966.
9. Тихонов А.Н. Фразеологический словарь русского языка. - М., 2003.
10. ТСРЯ ОШ - Ожегов С.И. и Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений. - 4-е изд., дополненное. - М.: Российская академия наук, 1999.

Аңдатпа: Фразеологизмдерге жататын тілдің бекітілген пішіндерінде ұлттың рухы мен ерекшеліктері айқындалады. Дәл осы жерде орыс халқының тұрмыс-тіршілігі, өзін-өзі ұстау тәртібі, дәстүрлері мен жөн – жоралғылары көрінеді. Мақалада орыс халқының жақсы жақтары мен керісінше нашар жақтары зерттеледі. Атап айтқанда, ұлттың мінез-құлқын фразеологизмдерді қолдану арқылы көруге болады.

Тірек сөздер: фразеологизм, мәдени-ұлттық стереотиптар мен эталондар, мінездеме.

Annotation: Cultural information is enclosed in set expressions which include phraseological units, they reflect spirit and peculiar features of a nation. They depict everyday life of Russian people, their behavior, traditions and customs. The article presents an analysis of phraseological units which characterize a person both from positive and negative sides, the latter predominate. It is stressed that phraseological units in speech reflect character logical features of national mentality.

Ключевые слова: Phraseological unit, cultural national stereotypes and models, characteristics of a person.

Жайынбаева А.А. – магистрант 2 курса
специальности 6М020700 «Переводческое дело», Институт полиязычного образования КазНПУ им. Абая,
Алматы, Казахстан, e-mail: zhajynbaeva@mail.ru

Аннотация: Статья посвящена вопросам классификации языковых реалий (лингвокультурологический аспект). Особое внимание уделяется аксиологической значимости языковых реалий, а также способам отражения экстралингвистической семантики в них.

Ключевые слова: язык, культура, реалий, лингвокультурологический аспект.

Язык – это, то что лежит на поверхности бытия человека в культуре, поэтому начиная с XIX в. (Я.Гримм, Р. Раск, В. Гумбольдт, А.А. Потебня) и по сей день проблема взаимосвязи, взаимодействия языка и культуры является одной из центральных в языкознании. Первые попытки решения этой проблемы усматривают в трудах В.Гумбольдта [1. с.438], основные положения, концепции которого можно свести к следующему:

- 1) материальная и духовная культура воплощаются в языке;
- 2) всякая культура национальна, ее национальный характер выражен в языке посредством особого видения мира; языку присуща специфическая для каждого народа внутренняя форма (ВФ);
- 3) ВФ языка – это выражение «народного духа», его культуры;
- 4) язык есть опосредующее звено между человеком и окружающим его миром.

Концепция В.Гумбольдта получила своеобразную интерпретацию в работе А.А. Потебни «Мысль и язык», в работах Ш.Балли, Ж.Вандриеза, И.А. Бодуэна де Куртенэ, Р.О. Якобсона и других исследователей.

Е.Ф. Тарасов отмечает, что язык включен в культуру, так как «тело» знака (означающее) является культурным предметом, в форме которого опредмечена языковая и коммуникативная способность человека, значение знака – это также культурное образование, которое возникает только в человеческой деятельности. Также и культура включена в язык, поскольку вся она смоделирована в тексте.

Соотношение языка и культуры чрезвычайно сложно и многоаспектно. К сегодняшнему дню в решении этой проблемы наметилось несколько подходов.

Первый подход разрабатывался в основном отечественными философами – С.А. Атановским, Г.А. Брутяном, Е.И. Кукушкиным, Э.С. Маркаряном. Суть этого подхода в следующем: взаимосвязь языка и культуры оказывается движением в одну сторону; так как язык отражает действительность, а культура есть неотъемлемый компонент этой действительности, с которой сталкивается человек, то и язык – простое отражение культуры.

Если воздействие культуры на язык вполне очевидно, то вопрос об обратном воздействии языка на культуру остается пока открытым. Он составляет сущность *второго подхода* к проблеме соотношения языка и культуры. Лучшие умы XIX в. (В. Гумбольдт, А.А. Потебня) понимали язык как духовную силу. Язык – такая окружающая нас среда, вне которой и без участия которой мы жить не можем. Как писал В.Гумбольдт, язык – это «мир, лежащий между миром человека». Следовательно, будучи средой нашего обитания, язык не существует вне нас как объективная данность, он находится в нас самих, в нашем сознании, нашей памяти; он меняет свои очертания с каждым движением мысли, с каждой новой социально-культурной ролью. [2. с.97]

В рамках второго подхода исследовала эту проблему школа Э.Сепира и Б.Уорфа, выдвинувших гипотезу лингвистической относительности. В основе этой гипотезы лежит убеждение, что люди видят мир по-разному – сквозь призму своего родного языка. Для ее сторонников реальный мир существует постольку, поскольку он отражается в языке. Но если каждый язык отражает действительность присущим только ему способом, то, следовательно, языки различаются своими «языковыми картинами мира». [3. с.363]

Дальнейшие рассуждения о взаимосвязи языка и культуры относятся к *третьему подходу*.

Язык – факт культуры, потому что: 1) он составная часть культуры, которую мы наследуем от наших предков; 2) язык – основной инструмент, посредством которого мы усваиваем культуру; 3) язык – важнейшее из всех явлений культурного порядка, ибо если мы хотим понять сущность культуры – науку, религию, литературу, то должны рассматривать эти явления как коды, формируемые подобно языку, ибо

естественный язык имеет лучше всего разработанную модель. Поэтому концептуальное осмысление культуры может произойти только посредством естественного языка. [4.с.231]

Как заметил К. Леви-Строс, язык есть одновременно и продукт культуры, и ее важная составная часть, и условие существования культуры. Более того, язык – специфический способ существования культуры, фактор формирования культурных кодов.

Взаимосвязь языка и культуры нашла отражение в такой области знаний, предметом изучения которого является информация содержащая важные национально-культурные понятие, идеи, реалии, находящие свое отражение в страноведчески релевантной лексике.

В понимании Г.Д. Томахиналингвострановедение трактуется как страноведчески ориентированная лингвистика, объектом изучения которой являются языковые единицы с ярко-выраженной национально-культурной семантикой, выступающей в качестве сосредоточения знания народа – носителя языка и окружающей деятельности. [5. с.47]

Данные языковые единицы являются знаком реалии и единицей языка.

«Реалия» - латинское прилагательное среднего рода множественного числа (realis, -e, мн. realia- «вещественный», «действительный»), превратившееся под влиянием аналогичных лексических категорий в существительное. Им обозначают «предмет» и «вещь», материально существующую, нередко связывая по смыслу с понятием «жизнь».

Согласно словарным определениям реалия - это предмет, понятие, явление, характерное для истории, культуры, быта, уклада того или иного народа страны, не встречающееся у других народов, это слово, обозначающее такой предмет, понятие, явление, также словосочетание (обычно-фразеологизм, пословица, поговорка), включающее такие слова. Термин «реалия» а значении реалии-слова, в качестве знака реалии – предмета и как элемент лексики данного языка получил в лингвистической литературе довольно широкое распространение. [6. с.64]

О реалиях как о носителя колорита, конкретных, зримых элементах национального своеобразия, заговорили лишь в начале 50-х годов.

Чаще всего в литературе встречаются следующие термины для обозначения реалий: «экзотическая лексика», «БЭЛ» и наряду с ними, нередко в том же или близком значении – «варваризмы», «локализмы», «этнографизмы», «этнолексемы», «этнокультурная лексика», «страноведческая лексика», «пробелы» и т.д.

Вопрос о реалиях ставится в работах М.Л. Вайсбурд, Е.М. Верещагина, И. Келлера, В.Г. Костомарова, А.Д. Райхштейн, Вл. Россельса, Л.Н. Соболева, А.Е. Супруна, Г.Д. Томахина, Г.В. Чернова.

По мнению М.Л. Вайсбурд, к числу реалий можно отнести события общественной и культурной жизни страны, общественные организации и учреждения, обычаи и традиции, предметы обихода, географические пункты, произведения искусств и литературы, имена исторических личностей, общественных деятелей, ученых, писателей, композиторов, артистов, популярных спортсменов, персонажей художественных произведений, явления природы (в последнем случае реалии носят региональный характер), а также множество разрозненных факторов, неподдающихся классификации. [7. с.98]

У Л.Н. Соболева термином «реалия» обозначаются бытовые и специфические национальные слова и обороты, не имеющие эквивалентов в быту, а следовательно, и в языках других стран, и слова из национального быта, которых нет в других языках, потому что нет этих предметов и явлений в других странах.

Вл. Россельса видит в реалиях иноязычные слова, которые обозначают понятия, предметы, явления, не бытующие в обиходе того народа, на язык которого произведение переводится. Он предлагает более развернутую дефиницию: «реалия – предмет, понятие, явление, характерное для истории, культуры, быта, уклада того или иного народа, страны и не встречающееся у других народов; реалия – также слово, обозначающее такой предмет, понятие, явление, также словосочетание (обычно – фразеологизм, пословица, поговорка, присловье), включающее такие слова».

Л.С. Бархударов характеризует реалии как «слова, обозначающие предметы, понятия и ситуации, не существующие в практическом опыте людей, говорящих на другом языке», перечисляет возможные референты «предметы материальной и духовной культуры», например, «блюда национальной кухни», виды «народной одежды и обуви», «народных танцев», «политические учреждения и общественные явления» и т.д.

По мнению М.Л. Вайсбурд, понятия, относящиеся к числу реалий, могут быть выражены отдельными словами (маевка, декабристы, щи, пятак), словосочетаниями (Мамаев курган, дом отдыха), предложениями (не все коту масленица, что станет говорить княгиня Мария Алексеевна), сокращениями (ЦПКиО, ОПН, гороно, КГБ).

Количество реалий, каждая из которых характеризуется определенной формой, лексической, фонетическими и морфологическими особенностями, в любом языке велико. Встает вопрос об их упорядочении, т.е. необходима классификация реалий, поскольку она дает возможность, во-первых, охарактеризовать, эту специфическую лексику, дать ей определение, во-вторых, она способствует более верному решению вопросов, связанных с переводом реалий с одного языка на другой, т.к. место, занимаемое конкретной реалией в классификации, может показать переводчику степень значимости ее для того или иного контекста.

У А.Е. Супруна реалии делятся по предметному признаку на «несколько семантических групп».

Таблица А.А. Реформатского, составленная для курса введения в языкознание, построена на предметно-языковом принципе: отмечается, из каких языков в русскую лексику вошли иноязычные слова, означающие: 1) имена собственные, 2) монеты, 3) должности и обозначения лиц, 4) детали костюма и украшения, 5) кушанья и напитки, 6) обращения и титулы при именах.

Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров предлагают свою классификацию русских национальных реалий:

1) советизмы – слова, относящиеся к советской действительности, выражающие понятия, которые появились в ходе коренной перестройки общественной жизни после 1917 года: большевик, агитпункт, актив;

2) слова, относящиеся к традиционному быту: баня, баранка;

3) слова, относящиеся к новому быту: барабанщик, академгородок;

4) фразеологические единицы, разговорные изречения: бить баклуши, бабье лето, белый;

5) историзмы – слова, обозначающие предметы и явления предшествующих исторических периодов. В современном языке употребляются с переносным значением: боярин, архаровец, барщина, разночинец;

6) слова из фольклора, народного творчества, сопряженные для русского с эмоциональной окраской: богатырь, баллада, баба-яга, добрый молодец;

7) антропонимы, т.е. личные имена, вызывающие в сознании нашего современника ряд определенных ассоциаций: Александр Невский, Богдан Хмельницкий;

8) топонимы – географические наименования, отягощенные для нашего современника многочисленными и яркими ассоциациями: Арбат, Горький;

9) коннотативные слова, т.е., казалось бы, вполне нейтральные и имеющие переводы на другие языки, отягощенные для русского литературными, эстетическими, художественными и эмоциональными ассоциациями: береза, белый, «Анчар».[8.С.142]

Классификация А.С. Ермагамбетовой построена с учетом частного положения – перевода с казахского языка. Основой для данной классификации являются примеры национальных слов – реалий из художественных произведений. Все реалии подразделяются на три большие группы, которую в свою очередь состоят из нескольких подгрупп:

А. Общественно-исторические реалии:

- названия административно-территориальных единиц и населенных пунктов;

- реалии, связанные с условиями жизни, занятиями;

- наименования социальных слоев, чинов, должностей, обращений;

- реалии, связанные с обрядами, традициями и обычаями народа;

- реалии, связанные с культурой народа;

Б. Географические и этнографические реалии:

- географические понятия;

- этнографические понятия;

В. Реалии быта:

1) жилье, жилищный интерьер, посуда, утварь;

2) названия предметов национальной одежды, головных уборов, украшений;

3) национальные блюда, напитки;

4) названия музыкальных инструментов;

5) меры.

Детальная классификация реалий, предложенная С.Влаховым и С.Флориным, позволяет рассматривать их под разными углами зрения: разделить их (реалии) по их коннотативным значениям, т.е. в зависимости от местного (исторического) колорита.[9.с.64]

Общая схема данной классификации имеет вид:

1. Предметное деление:

- А. Географические реалии: 1) названия объектов физической географии, в том числе и метеорологии; 2) названия географических объектов, связанных с человеческой деятельностью; 3) названия эндемиков.

Б. Этнографические реалии:

- 1) быт: а) пища, напитки и т.д.; б) одежда (включая обувь, головные уборы и пр.); в) жилье, мебель, посуда и др. утварь; г) транспорт (средства и «водители»); ж) другие;

- 2) труд: а) люди труда; б) орудия труда; в) организация труда (включая хозяйство и т.п.).

- 3) искусство и культура: а) музыка и танцы; б) музыкальные инструменты; в) фольклор; г) театр; д) другие искусства и предметы искусств; е) исполнители; ж) обычаи, ритуалы; з) праздники, игры; и) мифология; к) культы; л) календарь.

- 4) этнические объекты: а) этнонимы; б) клички; в) названия лиц по месту жительства.

- 5) меры и деньги: а) единицы мер; б) денежные единицы.

В. Общественно-политические реалии.

1. Административно-территориальное устройство: а) административно-территориальные единицы; б) населенные пункты; в) части населенного пункта.

2. Органы и носители власти: а) органы власти; б) носители власти.

3. Общественно-политическая жизнь: а) политические организации и политические деятели; б) патриотические и общественные движения (и их деятели); в) социальные явления и движения (и их представители); г) звания, степени, титулы, обращения; д) учреждения; е) учебные заведения и культурные учреждения; ж) сословия и касты (и их члены); з) сословные знаки и символы.

4. Военные реалии: а) подразделения; б) оружие; в) обмундирование; г) военнослужащие (и командиры).

2. Местное деление.

Наименование классификации по месту несколько условно, поскольку реалии отнесены к той или иной рубрике не строго по местному признаку, а с учетом двух неразрывно связанных и взаимообусловленных критериев: 1) национальной принадлежности обозначаемого реалией объекта (ее референта) и 2) участвующих в переводе языков. Наиболее целесообразной основой для такого деления представляется не строго местный, т.е. экстралингвистический, а скорее языковой принцип, который позволяет в первую очередь рассматривать реалии: 1) в плоскости одного языка, т.е. как свои и чужие и 2) в плоскости пары языков, т.е. как внутренние и внешние. В зависимости от широты ареала, т.е. от распространенности, употребительности, свои реалии могут быть национальными, локальными и микролокальными реалиями, а чужие – интернациональными и региональными. Таким образом, схема деления реалий по месту и языку приобретает следующий вид:

А. В плоскости одного языка. Б. В плоскости пары языков:

1. Свои реалии. 1. Внутренние: а) национальные; 2. Внешние: б) локальные; в) микролокальные.

2. Чужие реалии: а) интернациональные; б) региональные.

Рассмотрим схему более детально.

А. В плоскости одного языка реализация представляет собой лексическую единицу с указанными выше качествами. Встает вопрос, какие реалии считать своими, а какие чужими?

1. Свои реалии – это большей частью исконные слова данного языка. Таковы в казахском языке: шаңырақ, құн, бай, би, в русском; самовар, боярин, совет, комсомолец; в немецком: бургер, хойриге (Heurige – молодое вино и связанные с ним празднества в Вене), вермахт (Wehrmacht), во французском: фиакр (fiacre – легкий экипаж, извозчик), бош (boche – презрительная кличка немцев).

Нередки, однако, и заимствования из других языков, вошедших в язык в разное время и разными путями, которые по восприятию их читателем подлинника ничем не отличаются от исконных. Характерными в данном отношении являются казахские слова тюркского происхождения: тарантас, тайга, кибитка.

К «своим» реалиям в плоскости одного языка относятся национальные, локальные и микролокальные реалии:

1. Национальные реалии называют объекты, принадлежащие данному народу, данной нации, но чужие за пределами страны: таково подавляющее большинство реалий, тем более что национальная принадлежность референта является одним из категориальных признаков реалий вообще.

2. Локальные реалии (их можно было бы назвать «местными» или «областными») в отличие от национальных принадлежат не языку соответствующего народа, а либо диалекту, наречию его, либо языку менее значительной социальной группы, с другой стороны, будучи диалектизмами, они обозначают и специфические для данной области объекты или отношение к ним, обладая поэтому признаками типичных реалий.

3. Микролокальные реалии – совсем условный термин, котрым обозначают такие реалии, социальная или территориальная основа которых уже даже самых узколокальных: слово может быть характерным для одного города или села, не теряя своих особенностей.

2. Чужие реалии – это либо заимствования, т.е. слова иноязычного происхождения, вошедшие в словарный состав языка, либо кальки, т.е. по морфемные или пословные переводы наименований чужих для данного народа объектов, либо транскрибированные реалии другого языка, часто своего рода окказионализмы или неологизмы. Интернациональные и региональные реалии являются как бы подгруппами «чужих»:

1) Интернациональные реалии фигурируют в лексике многих языков и вошли в соответствующие словари и обычно сохраняют вместе с тем исходную национальную окраску, если учитывать характернейший признак любой реалии – национальный колорит, противоречивым кажется уже само словосочетание слова «реалия» с этикетом, отвергающим национальную обусловленность. И, тем не менее, случается так, что реалии выходят за рамки одного языка и становятся интернациональными. Для подобных слов характерна следующая особенность: их содержание может отличаться от первоначального, сходного. Например, слово сомбреро по-испанский просто «шляпа», головной убор вообще. Но для нас это головной убор особого покроя, с широкими полями. А шляпу же, по-нашему «типа сомбреро», в Испании называют «кордовским сомбреро».

2) Региональные реалии – это те, которые перешагнули границы одной страны или распространились среди нескольких народов (не обязательно соседних), обычно вместе с референтом, являясь составленной частью лексики нескольких языков.

Б. В плоскости пары языков реалии рассматриваются главным образом точки зрения перевода. Удачно для этого случая деление В.П. Беркова на внешние и внутренние реалии.

1. Внешние реалии одинаково чужды обоим языкам: например, фиорд – внешняя реалия для казахского, русского и любого языка, за исключением норвежского.

2. Внутренние реалии – слова, принадлежащие одному из пары языков и, следовательно, чужие для другого; фиорд – внешняя для казахского, русского и английского языков, для пары – норвежского и русского она будет внутренней. То есть в плоскости одного языка она будет своей для норвежского и чужой для всех остальных языков.

Обобщая сказанное местном делении, необходимо еще раз подчеркнуть некоторую условность всего деления, т.к. нередко одну и ту же реалию можно с одинаковым основанием отнести к разным рубрикам.

3. Временное деление.

На основе временного критерия все реалии можно условно разделить в самых общих чертах на 1) современные и 2) исторические. Чтобы такое деление приобрело реально содержания, будем рассматривать следующие вопросы, характеризующие реалии в зависимости от:

- 1) времени и предмета;
- 2) времени и места;
- 3) путей проникновения и освоения (чужих) реалии.

1. Связь реалий по предмету и времени.

Статус реалии не всегда является постоянным качеством слова. Изменение этого статуса во времени видно, например, из перехода терминов в реалии и наоборот – реалий в термины и другие нетерминологические единицы.

Некоторые термины по той или иной причине, обычно связанной с изменением референта, постепенно отходят в область истории, превращаясь в своего рода исторические реалии. Обратный процесс связан также с референтов: для вновь созданной машины, детали, для входящего в обиход предмета потребовалось наименование, и его находят в старой реалии, которая становится названием нового референта, иногда утрачивая, а иногда и сохраняя связь с прежним.

Ярким примером вышесказанного может служить слово «сптник». От первоначального общеязыкового слова до астрономического термина он прошел довольно длинный путь, но зато вошел в разряд реалий; причем реалья получилась своеобразная: для иностранного языка это был термин («искусственный спутник Земли»), а в любом иноязычном словаре его можно было обнаружить в качестве типичной русской реалии: фр. *spouthik*, нем. *Sputnik*, англ. *Sputnik* и т.д. – т.е. слово, обозначающее не спутник вообще, не любой искусственный спутник Земли, а именно запускаемый Советским Союзом. Впрочем, таково было положение до 1969 г., когда при составлении международного многоязычного космонавтического словаря была «достигнута договоренность», согласно которой термин «спутник» применяется к искусственным спутникам Земли, запускаемым в любой стране.

2. Связь реалий по месту и времени.

Исторические реалии редко бывают оторваны от своего национального источника. Это случается, лишь, когда чужая реалья относится, например, к глубокой древности (Древний Рим, Древняя Греция): тога, амфора, архонт, остракизм и т.п., в этом случае исторический колорит как бы преобладает на национальным. Кроме того, многие из этих реалий приобрели со временем переносные значения, перешли в разряд фразеологизмов, что еще больше ослабило отнесенность их к определенному месту.

Однако многие реалии можно рассматривать в историческом плане, не теряя из виду национальную принадлежность. Такие представляют одинаково исторические и национальные реалии.

3. Освоение чужих реалий.

Проникновение в язык иноязычной лексики, в том числе и реалий, осуществляется параллельно с укреплением или, реже, ослаблением международных связей, что в свою очередь связано с теми или иными политико-историческими и культурными событиями в жизни народа, ощущаемыми как «толчки» или «волны», и в освоении этой лексики. Эти процессы часто обусловлены течениями в литературе и искусстве, а нередко и периодически меняющимися вкусами, интересами, увлечениями общества. Историки языка и культуры могли бы в ряде случаев наметить и некоторую периодизацию поступления этих элементов по историческим эпохам наряду с поступлением заимствованных слов вообще. Лингвострановедческий подход имплицитно рассматривает реалии как особого значения. Это слова, словосочетания свободные или фразеологические, наконец, предложения в форме предложений, именуемые понятиями, предметами, фактами, специфические для носителей данного языка и культуры. Поэтому большая часть рассмотренных лингвострановедческих классификаций реалий основывается на аксиологическом принципе.

Все изученные классификации можно объединить:

- по денотативному признаку (обозначенный предмет, факт),
- по лингвистической природе (слова, словосочетания свободные и фразеологические, предложения, коммуникативные единицы типа предложения (фразеорефлексы)),
- по принадлежности к лексико-семантической группе (тематические),
- по временному признаку (исторические, современные),
- по локальному признаку (национальные, региональные, локальные, микролокальные).

Отбор лингвострановедческих реалий с педагогической точки зрения должен основываться на другом принципе: педагогу следует учесть воспитательный аспект учебного материала. Учитывая воспитательный аспект предлагаемого на занятиях учебного материала, цели нашего исследования предполагали обращение к аксиологической значимости реалий. [10. с.35]. При таком подходе в учебный процесс целесообразно включать те реалии, которые обладают ценностным потенциалом, т.е. 1) отражают ценностные ориентации народа – носителя языка; 2) способствуют формированию у студентов необходимых ценностных представлений об истине, добре, долге, свободе, справедливости и т.п.

Очевидно, что некоторые реалии не имеют никакой аксиологической значимости, не отражают никаких понятий о ценностных категориях, нравственных императивах, характерных для данного народа.

Наибольшим аксиологическим потенциалом обладают имена собственные, к которым относятся антропонимы и топонимы.

К антропонимам традиционно относятся имена исторических личностей, общественных деятелей, ученых, писателей, персонажей художественной литературы и фольклора, названия произведений литературы и искусства, исторические факты, события в жизни страны, названия государственных и общественных учреждений и т.п. Имена собственные как единицы языка выступают носителями определенного национального колорита. [11. с.142]. Для функционирования имен весьма существенны

дополнительные сведения, ассоциации, которые в терминах лингвострановедческой теории слова называются лексическим фоном. Когда речь идет об именах собственных, актуальных в массовом, обыденном сознании носителей данного языка и культуры, обладающих массой различных культурно-исторических ассоциаций, в сознании говорящего и слушающего должен возникнуть образ обозначаемого именемобъекта во всей полноте связанных с ним ассоциаций, общепринятых в данном этнокультурном коллективе.

Топонимы – географические названия. В них как в зеркале отражается история народа, история заселения и освоения территории. Среди географических названий можно выделить большую группу топонимов – реалий, связанных с какими-либо событиями в жизни народа – носителя языка и культуры и выполняющих в языке кроме своей основной функции – наименование географического субъекта ряд дополнительных функций. В подобных случаях для адекватного восприятия всего того, что скрывается за географическим названием недостаточно чисто географических познаний, необходимо также знание истории, культуры данной страны. Анализ производных от топонимов может дать ценнейший материал для понимания роли данного объекта в общественном сознании народа – носителя языка, в его истории, культуре, общественно-политической жизни и хозяйственно-практической деятельности. [12. с.371]

Ассоциации, связанные с данными объектами, являются частью национальной культуры и могут быть неизвестны за пределами данной культуры. Особенности языкового материала лингвострановедческой природы заключается в том, что он отражает экстралингвистическую семантику, т.е. особую информацию, хотя и хранимую языком, но сложившуюся за ее пределами, соответственно усвоение информации, которая производна от национальной культуры, невозможно путем лишь презентации одних отдельных языковых единиц, поскольку непременно потребуется знакомство с самой национальной культурой.

Литература:

1. Библер В.С. *Культура: диалог культур (опыт определения)*//Вопросы философии. – 1989. – №6. – С.34.
2. Гумбольдт В. *Язык и философия культуры*. – М., 1985. – С.97.
3. Сепир Э. *Избранные труды по языкознанию и культурологии*. – М., 1993. – С.363.
4. Вежбицкая А. *Язык. Культура. Познание*. – М., 1996. - С.231.
5. Томахин Г.Д. *Лексика с культурным компонентом* // ИЯШ. – 1980. - №6. – С. 47-50.
6. Томахин Г.Д. *Реалии в культуре и языке* // ИЯШ. – 1981. - №1. – С. 64-69.
7. Вайсбурд М.Л. *реалии как элемент страноведения* // Рус.яз.за рубежом. – 1972. – С. 98-100.
8. Верецагин Е.М., Костомаров В.Г. *Лингвострановедческая теория слова*. – М., 1980. – С.142.
9. Влахов С., Флорин С. *Непереводимое в переводе*. – М., 1980. –С.64.
10. Веденина Л.Г. *Лингвострановедческий аспект преподавания французского языка во Франции* // ИЯШ. – 1993. - №2. С.35
- 11.Райхштейн А.Д. *Лингвострановедческий аспект устойчивых словесных комплексов* // Словари и лингвострановедение / Под ред. Верецагина Е.М. – М.: Рус.яз., 1982. – С. 142-153.
12. Рогова Г.В. *Лингвострановедение текста*. – М., 1987. – С. 371.

Аңдатпа: Мақала тілдік реалийлердің (лингвомәдени көрінісі) топтастыру мәселесіне арналған. Айрықша көңіл жолдарына бөлінген.

Тірек сөздер: тіл, мәдениет, реалий, лингвомәдени көрініс.

Annotation: Article is devoted to questions of classification of language realities (linguocultural aspect). The special attention is paid to the axiological importance of language realities, and also ways of reflection of extralingual semantics in them.

Key words: language, culture, realia, linguocultural aspect.

ӘӨЖ:811.512.122'37

ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРДІ ЛИНГВО – МӘДЕНИ АСПЕКТІДЕ САРАЛАУ МОДЕЛІ

Биикова А.Ғ. – 5В020700- Аударма ісі мамандығының 2 курс магистранты,
Көптілді білім беру институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
Ғылыми жетекшісі: **Алтайбаева Д.Ю.** – ф.ғ.к., доцент

Аңдатпа: Мақалада қазақ тілінің фразеологиялық бірліктеріне лингво – мәдени саралау жасалады. Жалпы фразеологизмнің ішкі бөліктерін мәдени коннотация ретінде қарауға ерекше көңіл бөлінеді.

Тірек сөздер: фразеологизм, мәдени коннотация, Қазақстанның фразеологиялық бейнесі.

Өздеріңізге белгілі, фразеология саласын тіл білімінің жеке пәні ретінде қалыптастыруда, оның тілдегі орны мен табиғатын, мәнін, аумағы мен міндеттерін түсінуде әр түрлі көзқарастар пайда болды. Фразеология саласының өзекті проблемалары саналатын аталмыш мәселелер түбегейлі шешімін тапты деп әлі де болса айту қиын. Оған мысал ретінде тіл біліміндегі “фразеологизм”, “фразеологиялық единица”, “фразеологиялық тіркес”, “фразеологиялық оралым”, “тұрақты тіркес”, “тұрақты сөз тіркесі” деген терминдердің нақты сараланбай, синоним ретінде қатар қолданылып отыруын айтуға болады. Осы терминдерді синонимдік мәнде қолдану - зерттеу жұмыстарына қиындық келтіруі мүмкін. Сондықтан да тұрақты сөз оралымдарын атауда еркін тіркестерге қарама-қарсы қойылатын “фразеологизм” терминін қолдануды жөн көрдік.

Фразеология термині белгілі бір тілдегі фразеологизмдердің тұтас жиынтығы деген мағынамен қатар, тіл білімінің фразеологизмдерді зерттейтін саласы деген ұғымда да қолданылады. І. Кеңесбаевтың авторлығымен шыққан «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» қазақ фразеологиясына ғана емес, қазақ тіл біліміне де қосылған елеулі үлес. І. Кеңесбаев аталған сөздіктегі қазақ тілінің фразеологизмдері туралы жазған мақаласында фразеология туралы: «Тіл-тілдің өзіне тән ұлттық қасиеті оның барлық тарауларынан (ярустарынан) байқалатыны мәлім. Сол қасиет, әрине, тиянақты сөз тіркестерінен де анық көрінеді. Тіл байлығын сөз еткенде сөз байлығы (лексикалық қор) деген топқа осы сөздікте қамтылған алуан түрлі фразеологизмдерді жай, жалпылай жатқыза салуға болмайды. Басқаша айтқанда сөз байлығын тексеретін тіл білімі саласын лексикология деп атайтын болсақ, фразеологизм байлығын тексеретін тіл білімі саласын фразеология деп атау әбден орынды», – деп жазады [1, 712 б.].

Қазіргі қазақ фразеологиясы – зерттелген қырына қарағанда зерттелмеген тұсы әлі де көп тіл білімінің бір саласы. Автор аталған еңбегінде қазақ тіліндегі фразеологизмдердің теориялық мәселелерін де жан-жақты қарастырып, болашақ ғылыми-зерттеу жұмыстарына бағдар боларлық ғылыми пікірлер айтқан. Қазақ тілінің фразеологиясын зерттеуші ғалымдардың қай-қайсысы болмасын өз зерттеу жұмыстарында бұл еңбекті басшылыққа алады. Қазіргі қазақ тіл білімінің бір саласы ретінде танылып отырған фразеология – құрылымы мен құрамы тұрақты, даяр қалпында қолданылатын бейнелі тұрақты тіркестердің қазіргі жай-күйін және тарихи қалыптасуын зерттейді. Фразеология жеке лингвистикалық пән ретінде ХХ ғасырдың 40 жылдары қалыптасты. Фразеологияның теориялық негізін қалаушылар ретінде француз ғалымы Ш.Баллиді, Ресей академигі В.В. Виноградовты атауға болады. Ә.Болғанбайұлы мен Ғ.Қалиев «Қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы» атты еңбекте: «Фразеологизмдердің өз алдына дербес лингвистика саласы екендігін танытатын негізінен үш белгісі бар. Олар: 1) даяр қалпында жұмсалып белгісі, 2) мағына тұтастығы, 3) тіркес тиянақтылығы», – деп жазады [2, 255 б.].

Фразеологизмдерге тән бұл белгілер әркез бір-бірінен айқын ажыратыла бермейді. Сондықтан фразеологизмдерді топтастыру тіл біліміндегі күрделі мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі тілдік қорда қолданылып жүрген фразеологизмдердің біразы адам эмоциясына қатысты. Адам эмоциясына қатысты фразеологизмдердің бір тобы жеке тұрып адамның түрлі көңіл-күйін білдіретін болса, енді бір тобы контекст ыңғайына қарай эмоциялық реңкке ие болады. Біреудің қорыққандығын айтқымыз келсе жүрегі ұшты, зәресі ұшты, үрейі ұшты, иманы қашты, көзі шарасынан шықты, көзі алақандай болы, жүрегі тас төбесіне шықты, зәресі зәр түбіне кетті, жаны мұрнының ұшына келді, деген фразеологизмдерді, ал біреудің қатты таң қалғандығын аузын ашып, көзін жұмды, рахаттанғанын айызы қанды, қуанғанын екі езуі екі құлағына жетті, жерден жеті қоян тапқандай болды, құмартқанын аузының суы құрыды, аузынан суы ақты, аузынан сілекейі шұбырды, ұялғанын кірерге тесік таппады, бет моншағы

үзілді, бетінен оты шықты, құлағының ұшына дейін қызарды, жүзі шыдамады, жер шұқыды, үрейленгенін төбе шашы тік тұрды, өкінгенін санын соғып қалды фразеологизмдері арқылы білдіреміз. Бұлардың барлығы ана тілінің шексіз байлығын, фразеологизмдердің эмоциялық реңк жасаудағы орамдылығын көрсетеді. Фразеологизмдер сөйлем ішінде қолданылғанда стильдік ерекшелікті, эмоциялық реңкті айқын көрсетуге қызмет етеді. Мысалы, қуанды деген сөз бен екі езуі екі құлағына жетті фразеологизмінің, қорықты деген сөз бен жүрегі тас төбесіне шықты фразеологизмінің, арасында мағыналық сәйкестік болғанымен, бұл сәйкестік толық балама бола алмайды себебі қуанды, қорықты сөздерінде фразеологизмдердегідей экспрессивті реңк жоқ. Бұл жөнінде І. Кеңесбаев өз ойын былай тұжырымдайды: «Жеке сөз өздігінен барлық жағдайда ауыс, бейнелі мағынада жұмсалуды міндетті емес (басқаша айтқанда, сөздің бұл жерде факультатив қабілеті бар да, бірақ оның әрдайым сырттай көрінуі басты шарт емес). Ал фразеологизмнің бейнелі (дәлірек айтқанда, туынды) мағынада жұмсалуды – өн бойы кездесер қағида. Яғни белгілі бір сөздердің бірде-бірі дербес мағынаның референті бола алмайды. Басқаша айтқанда құрамындағы белгілі бір компонент дербес мағынаны білдіре алмайды. Ал, жеке сөз өзінің референттік қасиетін сақтамауы мүмкін емес. Осыдан келіп, біраз ғалымдар фразеологиялық мағына деп, сөз, еркін тіркес мағынасын лексикалық мағына деп атауды лайық көреді. Бұған келтірер үлкен дәлел: фразеологиялық етістіктер тікелей мағынада емес, туынды мағынада ғана жұмсалады».

Тілдік қордағы фразеологизмдердің дәстүрлі қолданысынан басқа, жекелеген авторлардың фразеологизмдерді, оның ішінде эмоционалды реңкті фразеологизмдерді де құбылтып қолдануы жиі болмаса да шығарма тілінде кездесіп қалатын құбылыс. Бұл жөнінде С. Сатенова: «...тұрақты сөз оралымдарын автордың өңдеп, құбылтып, контекске сай орынды қолдануы ең алдымен пайдаланып отырған фразеологиялық тіркеске өзгеше түр-сипат беріп, микротекстің мәнділігін арттырып, экспрессивін күшейтеді. Кейде тіпті тың бағытта қолданылып, мүлде жаңа мағына туындауы мүмкін», – деп, қос тағанды фразеологизмдердің құрамындағы соңғы компоненттің басқа лексемамен ауыстырылып берілуіне дастандар жинағынан: «Сырым – бүтін, ішім шок», – деген мысал келтіреді. Автордың пікірінше, сырттай жайдары көрінгенмен, іші толы уайым-қайғы ұғымындағы сырты бүтін, іші түтін фразеологиялық тіркесінің құрамындағы соңғы компонентінің өрістес, тақырыптас «шок» сөзімен ауыстырылуы ұйқасқа, эмоционалды-экспрессивті реңк беруге, бейнелілігін, мәнін арттыруға, фразеологизмге өзгеше сипат беруге негізделген. Ө.Айтбаев жоғарыда аталған еңбегінде фразеологизмдер және олардың зерттелу жайы, фразеологиялық бірліктердің қызметі және эмоционалды-экспрессивтік бояуы, фразеологизмдерді аудару мәселелері, бейнелі сөз тіркестерінің көркем шығармалардағы стильдік қызметі және оларды аударудың кейбір амалдары т.б. да мәселелерге назар аударады. Фразеологиялық бірліктердің эмоционалды мән беруі туралы: «Қандай тілде болмасын фразеологиялық единицалар астарлы, образды мағынада қолданылады. Олардың қай-қайсысында да мәнерлеп, бейнелеп айту қызметі күшті. Кейбір жеке сөздердегі тәрізді, тұрақты сөз тіркестерінде де эмоционалды-экспрессивтік бояу мол. Көбіне осы өзгешелік басым. Яғни фразеологизмдердің көпшілігі айрықша образды, экспрессивті қызмет атқарады. Экспрессивтік-эмоционалды бояуы бұрыннан бойында бар фразеологиялық единицалар көркем қолданылып, сөйлеушінің адамзат, құбылыс турасындағы өз көзқарасын мәлім етеді. Экспрессивті тұрақты тіркестер сезімге айрықша әсер етеді», – деп жазады [3, 85-89 бб.].

Г. Смағұлова: «Тұрақты тіркестер қазақ лексикасының ең өнімді бай қабатын құрайды. Осындай ұлан-ғайыр тілдік қордың ішінде кездесетін фразеологиялық факторлар табиғи тіл дамуының ажырамас көрсеткіші болуы керек. ...Жалпы фразеологизмдердің пайда болуы, жасалуы туралы сөз қозғалғанда осындай образдылықтың адамның жан-дүниесіне әсері, одан шығатын эмоциялық қорытынды үнемі тұрақты сөз тіркестерінің ерекшеліктерін айқындайтын талаптар екенін ескерсек, онда синоним фразеологизмдердің қатарларының өсуі мен кемуінің себептерін те іздеген жөн», – деп жазады [4, 618 б.].

Автор фразеологизмдердің тақырыптық семантикалық түрлерінің ерекшеліктерін айта келіп, осылардың ішінде мағыналас фразеологизмдерді қалыптастыратын көбінесе көңіл-күй, яғни эмоциясы жоғары фразеологизмдер екендігіне тоқталады. Еңбекте ашулану, ұрсу, ұру, төбелесу, жек көру, қызғану, күлу, жылау сияқты тақырыптық семантикалық түрлерінің алты жүзден асатынын дәлелдейтін тілдік фактілердің бар екендігі айтылады. Тіліміздегі адамның көңіл-күйіне қатысты фразеологизмдердің бай қабатының болуы «ұлт тілінің ерекшелігі емес, ұлт болмысының ерекшелігі. Қазақ ұлты тым әсерленгіш, сыншыл. Түрлі теңеулер мен салыстыруларға келгенде қиыспайтын жерде қиысатын логика, ауыспайтын жерде ауыс қолданылатын метафоралық тіркестерден осындай ой түюге болады. Синоним фразеологизмдер арқылы ойымызды дәл, анық жеткізу үшін кей жағдайда мағыналас фразеологизмдердің көмегімен

ситуация одан бетер айқындала түседі, айтайын дегенін сипаттау барысындағы дәлдік, бейнелегіштік, эмоциялық әсер әрине, синоним фразеологизмдердің үлесіне тиеді» [5, 95 б.].

Фразеологизмдер көркем әдебиет тілінің қажеттілігін өтеуде халықтың эстетикалық талғамын танытатын ең күшті тілдік құралдардың бірі болып есептеледі. Тілдің әдебилігінің сипаттарының бірін, әдеби тілдің даму кезеңдерінің көркемдік ерекшеліктерінің бірін фразеологизмдер танытады. Ж.Қоңыратбаеваның зерттеу жұмысында XX ғасыр басындағы қазақ прозасы тіліндегі фразеологизмдердің жалпы сипаты, тақырыптық-семантикалық, кезеңдік-құрылымдық, стилистикалық қолданыс ерекшеліктері қарастырылады. Автор XX ғасыр басындағы қазақ прозасы тіліндегі фразеологизмдерді жалпы мағынасына қарай және ұйытқы болатын сөздерге қарай тақырыптық топтарға жіктейді. Фразеологизмдерді жалпы мағынасына қарай: 1) адамды сипаттайтын фразеологизмдер; 2) алғыс және қарғыс мәнді фразеологизмдер; 3) қоғамдық-әлеуметтік факторға байланысты туындаған фразеологизмдер; 4) діни наным-сенімге, салт-дәстүрге байланысты туындаған фразеологизмдер; 5) Өлшемдік ұғымдарды білдіретін фразеологизмдер; 6) табиғат құбылыстарына байланысты фразеологизмдер деп бөле отырып, кейбір фразеологизмдер мағынасы жағынан бірнеше топқа қатысты болатындықтан, оларды мұндай тақырыптық топтарға бөлудің шартты екендігін ескертеді. Дегенмен де белгілі бір топтағы сөздердің мағыналық жағынан іргелес екенін де жоққа шығаруға болмайды. Автор фразеологизмдердің бейнелі, синонимді табиғатын көркем шығарма тілінің стильдік, стилистикалық сипатымен байланысты қарастырады. Еңбекте адам эмоциясына қатысты фразеологизмдер бөлек аталып, арнайы қарастырылмағанымен, адам сезімдерін, ішкі психологиялық халін, әсерлері мен ойларын нақтыландыру амалы ретінде қолданылған әзірейіл шеңгелі тигендей, ұжмақтың отына жылынғандай, у жеген қасқырдай фразеологизмдеріне талдау жасалады. Көркем проза тілінде кейбір сөйлемдердің өлең жолдарындағыдай ұйқасып келетін ерекшелігі туралы «Қазақ прозасының тілі» еңбегінде Е. Жанпейісов, «Қазақтың халық прозасы» атты еңбегінде С.Қасқабасов арнайы тоқталады. С. Қасқабасовтың пікірінше, «ешбір жанр саф алтындай таза күйінде болмайды. Өйткені ол жападан-жалғыз өмір сүрмейді, ұзақ көркемделу процесінде жанрлар бір-бірімен тығыз байланысқа түседі, олар бір-біріне ықпал жасап кірігеді» [6, 272 б.].

Ж. Қоңыратбаева зерттеу жұмысында фразеологизм сыңарларының дағдылы орнын алмастырып, инверсия жасау тәсілін XX ғасыр басындағы қазақ жазушыларының тілінде ең бір өнімді жұмсалған құбылыс ретінде қарастырады. Автор еркін тіркестерге тән мұндай тәсілдің фразеологизмдерде қолданылуын трансформацияға түсуден гөрі өлең сөздің шарттарына байланысты деген тұжырым жасайды. Сондықтан біз де фразеологизмнің бойындағы бұл секілді өзгеше қолданыстарды өлеңнің ырғағын, әуезділіктің «шыркын» бұзбау, тармақтарының үйлесімді ұйқасын сақтау қажеттілігінен туған, яғни өлең шартынан болған құбылыс деп түсінеміз. Қазақтың алғашқы қара сөз үлгілері деп есептелетін XX ғасыр басындағы көркем прозаның бойында өлең сөзінің кездесіп отыратыны белгілі жайт», – деп жазады [7, 30 б.].

Қазақ тілінде қандай да бір жағдайға байланысты адамның ішкі жан-дүниесінің күйін білдіретін әр түрлі қиялға түсірді, ойға қалдырды мағынасында қолданылатын ойын онға, санасын сан саққа жүгіртті фразеологизмі бар. Автордың пікірінше С.Торайғыровтың «Қамар сұлуындағы» ойын онға, санасын сан саққа жүгіртті фразеологизмінің ойы онға, ақылы алтыға бөліну түрінде қолданылуы (Ойы онға, ақылы алтыға бөлініп әуреленіп жүрген кезінде, Ахметтен тағы хат алды жазушының жеке шығармашылық мақсатынан туындап отыр. Ол мақсат – халық тілінде әбден қалыптасып, тұрақталған құбылыстың жаттанды, үйреншікті қалыбын бұзу арқылы ойды күшейту, тұрақты тіркеске өзгеше өң жамау, басқаша реңк беру. «Бұл тәсілдердің алғашқы қазақ прозасы тіліндегі нақты көрінісі – эмоционалды- экспрессивті қызмет атқару» [7, 65 б.].

Фразеологизмдер мән-мағынасы жағынан бір-біріне синоним болып жұмсалыумен қатар мән-мағынасы жағынан бір-біріне қарама-қарсы болып та қолданылады. Тіліміздегі мағыналары қарама-қарсы мәнде жұмсалатын тұрақты тіркестер фразеологиялық антонимдер деп аталады. Қазақ тіліндегі фразеологиялық антонимдерді екіге бөліп қарастырған Ә.Болғанбайұлы мен Ғ.Қалиевтің ұстанымына сүйене отырып эмоциялық реңкті фразеологиялық антонимдерді де екіге бөлуге болады деп ойлаймыз. Бірінші түрі эмоциялық реңкті фразеологизмдердің өз ішіндегі компоненттерін басқа сөздермен алмастыру арқылы жасалады. Мысалы, бетінен оты шықты (қызарды, қысылды, ұялды) – беті бұлк етпеді (ұялмады, бедірейіп тұрды, арасыздығын көрсетті), үміт етті (күдерін үзбеді, дәме қылды) – үмітін үзді (күдерін үзді, болады-ау деген ойынан шықпады) т.б. Екінші түрі құрылым-құрылысы жағынан мүлдем бөлек эмоциялық реңкті фразеологиялық антонимдер. Мысалы, соры сорпадай қайнады (бақытсыздық тап болды, қасіретке ұшырады) – көзі ашылды (сортан арылды, жолы ашылды, қолайлы жағдай туды), сабыр етті (шыдам, төзім білдірді, асығыстық жасамады) – дегбірі қалмады (шыдамсызданды, асып-састы) т.б.

Қазақ тілі тек эмоционалды реңкті ғана емес, бұдан басқа да қарама-қарсы мәнді фразеологизмдерге өте бай. Бұл тілдегі сан алуан стильдік қолданыстармен тығыз байланысты. Лексема көлемінде қарастырылатын антонимия құбылысын фразеологизмдердің ауқымында қарастыру жан-жақты зерттеуді, ерекшеліктерін ашуды қажет ететін тың мәселе. Қорыта келгенде адамның түрлі ситуацияларға байланысты туындап отыратын көңіл-күйі тілдегі фразеологиядан да өз көрінісін табады.

Әдебиеттер:

1. Кеңесбаев І. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1977. – 712 б.
2. Болғанбаев Ә., Қалиев Ғ. Қазіргі қазақ тілі лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы: Санат, 1997. – 255б.
3. Сатенова С. Қос тағанды фразеологиялық тіркестердің авторлық қолданысына қарай өзгеруі // Тіл тарихы және сөз табиғаты. – Алматы: Ғылым, 1997. – 85-89 бб.
4. Айтбаев Ө. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2007. – 618 б.
5. Смағұлова Ғ. Фразеологизмдердің синонимдік қатарлары // Тіл тарихы және сөз табиғаты. – Алматы: Ғылым, 1997. – 89-96 бб.
6. Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. – Алматы: Ғылым, 1984. – 272 б.
7. Қоңыратбаева Ж. XX ғасыр басындағы қазақ прозасы тіліндегі фразеологизмдер: Филол. ғыл. канд. дис. автореф. – Алматы: 2002. – 30 б.

Аннотация: В статье рассматриваются подходы к лингво-культурологическому анализу фразеологических единиц казахского языка. Особое внимание уделяется исследованию внутренней формы фразеологизма как транслятора культурной коннотации.

Ключевые слова: Фразеологизм, культурная коннотация, фразеологическая картина Казахстана.

Annotatin: The approaches to the linguoculturological analysis of phraseological units of the Kazakh language are considered in the article. Particular attention is paid to the inner form of phraseological unit as a translator of cultural connotations.

Keywords: A phraseological unit, cultural connotation, phraseological view of the world.

УДК 378.016:81'243

СТУДЕНТТЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТІК - МӘДЕНИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Ирралиева А.Қ. – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің
6М011900-«Шет тілі: екі шет тілі» 2 курс магистранты

Аңдатпа. Шет тілін оқытуда әлеуметтік - мәдени құзырлықты қалыптастырудың жасақталған үлгісі екі кезеңде іске асырылады. Бірінші кезеңде оқытудың мақсаты - студенттердің мәдениаралық өзгешеліктерге психологиялық зеректіктерін қалыптастыру болып табылады (құндылық нысаналар, менталитет, әр түрлі мәдениеттердегі таным тәсілдері, эмоцияны ажырату және бағалау, психикалық бұзылудың ерекшеліктері, уақытқа, материалдық құндылықтарға, еңбекке, дінге, отбасына қатынасы).

Тірек сөздер: Әлеуметтік мәдени компонент, коммуникативті құзыреттілік, әлеуметтік тілдік құзыреттілік, әлеуметтік мәдени құзыреттілік, дискурстік компонент.

Әлеуметтік - мәдени құзыреттіліктің құрылымы мен мазмұнына кіретіндер: зерттеп танылған қоғамдағы әр түрлі әлеуметтік топтар өкілдері әрекеттерінің ережесі мен дәстүрі, мәдени-тарихи құндылықтары туралы түсініктері; ауызекі тілде әлеуметтік- мәдени таңбаланған бірліктерді ретімен пайдалану; әлеуметтік - мәдени этнорелятивизм, толеранттық, өзге тілді мәдениеттің құбылыстарын қабылдау және оған бейімделу.

Студенттердің өзге тілді әлеуметтік - мәдени құзыреттілігін қалыптастыруға қажетті барлық мәдени-танымдық мәселелі тапсырмалар кәсіби бағытталған сипатта болады және танымдық, ізденімпаздық, зерттеушілік түрде болады.

- Тұлғаның туған және зерттеп жатқан мәдениеттегі мұқтаждық – мотивациялық және құндылық - мағыналық приоритеттерін анықтау;

- Зерттеулі бірлестіктің әр алуан қызмет салаларында белсенді пайдаланатын психологиялық тәсілдер мен технологияларды игеру.

- Зерттеулі бірлестіктегі мәдени және әлеуметтік теңсіздік себептерін табу, классификациялау және, тұлғалық, отбасылық, басқармалық мәселелер мен шиеленістерді шешу.

- Екі елдің әлеуметтік - мәдени тәжірбесіне сүйене отырып ағылшын - қазақ тілді психологиялық түсініктердің түсіндірмесіндегі өзгешеліктерді айқындап салыстыру.

Тілдік құралдарды пайдалана отырып ағылшын тілі сөйлеу нормаларына барабар сөйлемдерді басқаша айту. Психологиялық тезаурусты белсендіру жаттығуларынан кейін мәдениет жағынан нақты даулы жағдайларды (case studies) суреттейтін мәтіндер мен кәсіби мәдениаралық қатынастың нақты жағдайында меншікті жүріс-тұрысты үлгілеуге септігін тигізетін жағдайатты диалогтарды талқылай жүреді.

Екінші кезеңде студенттердің әлеуметтік-мәдени құзырлығын қалыптастыруға бағытталған тапсырмалардың дидактикалық негізі олардың кәсіптік бағытталғандығы, әлеуметтік-мәдени оқытудың кәсіптік өзгешелігін тереңдетуге мүмкіндік беретін арнайы пәндік мазмұнды игеруде шет тілін құрал ретінде пайдалану болып табылады.

Situation: conflict between different cultures based on business ethics.

Japanese clients came to negotiate the automobile sale franchise agreement. Russian businessmen prepared the talks and the restaurant with a show program after talks. How do you think what was the Japanese clients' reaction?

Were the talks successful? What should the representatives of two cultures do to understand each other better?

Behavior Expectation Value Creative,

Emotional and communicative

Easy – going;

Responsible.

Perspective of the Partner

Behavior Expectation Value

Understanding and delicate,

This goes without saying;

Careful and restraint.

Tasks :

1. Make a list of inferences found in problem description.
2. Take the perspective of the other and assess the situation from both side points of view.
3. Assess the accuracy of one side perspective on the situation and explore ways to modify the behavior of one partner and stimulate more adequate behavior of the other side .
4. Role play the given incident and try to come to an agreement and solve the conflict.

Нәтижелі кәсіптік мәдениетаралық қызметті жүзеге асыру үшін студент өзге тілді әлеуметтік-мәдени құзырлыққа ие болуы тиіс. Оны қалыптастыру тілдік жоғарғы оқу орындарында шет тілі мен кәсіптік дайындық пәндерінің пәнаралық интеграциясы жағдайында мүмкін болмақ.

1. Коммуникативтік құзыреттілік

Қазіргі кезде мәдениетаралық коммуникация облысында коммуникативтік құзырлықты қалыптастыру шет тілін оқытудың мақсаты болып тұр. Бұл өзге мәдениет өкілдерімен тілдік әрекеттестікке қабілеттің болуын меңдейді. Оқушыларда ұлттық - мәдени компонентті қалыптастыру тілін үйреніп жатқан елдің атақты адамдарымен, тарихымен, салт-дәстүрімен таныстықтан ғана тұрмайды. Бірінші кезекте тура қарым-қатынас жағдайында оқушы қажетіне жарайтын білім беру болып табылады.

2. Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік

Әлеуметтік - мәдени құзырлық астарында «әлеуметтік-мәдени контексте пайдаланылған тілмен таныстықтың біршама дәрежесі» жатыр. Студенттердің әлеуметтік - мәдени дамуында ана тілімен туған мәдениетін және шет тілі мен өзге халықтар мәдениетін қатар үйреніп жүреді. Әлеуметтік - мәдени құзырлық үш блок білімнен тұрады: лингвоелтанымдық білім, әлеуметтік-психологиялық білім және мәдениет танымдық білім. Лингвоелтанымдық білімдер ұлттық-мәдени семантикалық лексикалық бірліктер білімі және оларды мәдениетаралық қатынас жағдайларында пайдалана білу дағдылары. Тілін үйреніп жатқан ел халқының менталитетінің көрінісі - ұлттық мақал-мәтелдер. Олар студенттерге халық қатынасы ұстанымдары мен ережелері туралы, құндылықтары туралы, сөзге беріктігі туралы жорамалдауға мүмкіндік береді.

Әлеуметтік-психологиялық білім - берілген мәдениетте қалыптасқан коммуникативті лексиканы пайдалана отырып жүріс-тұрыстың әлеуметтік-мәдени белгіленген сценарийін, ұлттық өзгеше үлгісін игеру. Мәдени танымдық білімдер әлеуметтік - мәдени, тарихи-мәдени, этномәдени ортаның білім және сол мәдениет иелерімен өзара түсіністікке жету үшін оларды қолдану шеберлігі.

3. Әлеуметтік-лингвистикалық құзыреттілік. Әлеуметтік-лингвистикалық құзырлық тілдің әлеуметтік-мәдени жағдай шарттарын пайдалануды көрсетеді (әртүрлі ұрпақ, жыныс, класстар мен әлеуметтік топтар арасындағы қатынастың әлеуметтік нормаларға бағдарлау, салт жораларды рәсімдеуге). Диалект пен акцентке қатысты әлеуметтік лингвистикалық құзырлыққа әлеуметтік топтардың тілдік ерекшеліктерін, өмір сүру орындарын, шығу тегін, қызмет түрін анықтау қабілеттілігі жатады. Мұндай ерекшеліктер лексика, грамматика, фонетика (сөйлеу мәнері, паралингвистика) деңгейінде, сөйлеу мәнерінде, паралингвистикада, дене қимылы тілінде кездеседі.

Әлеуметтік лингвистикалық құзырлық аймағына педагогикалық қатынас ұйымдастыру мен нақты педагогикалық жағдайды ескеру шеберлігі кіреді. Әлеуметтік ережелерге (әртүрлі жыныс, ұрпақ, әлеуметтік топтар өкілдері арасындағы қатынас ережелері, жақсы әдеп ережелері, аталмыш қоғамда қабылданған арнайы салт жоралардың тілдік бекітілімдер) байланысты әлеуметтік лингвистикалық компонент әртүрлі мәдениет өкілдері арасындағы қатынасты тілдік дайындауға зор ықпал жасайды.

Қорыта келгенде, шет тілін оқыту мазмұнының әлеуметтік - мәдени компоненті оқу жағдайларында үлгіленетін кәсіптік мәдениетаралық әрекеттестікте зерттеулі социум өкілдерінің құндылық бағдарлары, коммуникативті жүріс-тұрысының ұлттық-мәдени өзгешелігі, өзге тілді тілдік ортадағы тұлға аралық және әлеуметтік интеграция шарттары туралы білімдерді көрсетуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению, 2-е изд. – М.: Просвещение, 1991.
2. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово/ Slovo, 2008.
3. Қамбаров З.Ж. Шетел тілін оқытуда тілдік университеттегі төменгі курс студенттерінің әлеуметтік - мәдени біліктілігін қалыптастыру. Магистрлік Диссертация. – А., 2010
4. Құнанбаева С.С. Қазіргі шет тілдік білім берудің теориясы мен практикасы. – Алматы: ҚазХҚжӘТУ, 2010.
5. Смағұлова А.С. Шетел тілі сабақтарында мәдениетаралық қарым-қатынасты дамыту және лингвоэтанымдық ақпараттар кезінде мәдениетаралық қарым-қатынасты үйрету әдістемесі. Магистрлік Диссертация. – А., 2010.
6. Ариян М.А. Лингвострановедение в преподавании иностранного языка в старших классах средней школы // Иностранные языки в школе. 1999. - №2.

Аннотация. Основная цель обучения иностранному языку - формирование межкультурной и профессионально-коммуникативной компетенции у студентов. Коммуникативно-направленное обучение иностранному языку основано на комплексной интегративной целостности который состоит из лингвистического (языкового), дискурсивного (говорение), социокультурного и других компонентов. То есть, лингвистический компонент обучает учащихся использовать фонетические, лексические, грамматические явления изучаемого языка и установленные закономерности в общении друг с другом. Дискурсивный компонент направлен на умения пользоваться языковыми единицами, встречающимися в социокультурном контексте в процессе устной разговорной речи. Социокультурный компонент обучает культуру, традиции, обычаи и правила поведения представителей языка. Формирование социокультурной компетенции основано на национально-культурных различиях, которые отражаются в их образе жизни. Поэтому главная цель обучения иностранному языку - это приспособление взаимопонимания между партнерами и межкультурной коммуникации. Учащиеся вместе со своим родным языком и культурой изучают и иностранный язык с культурой другого народа. Также у студентов развивается умение показывать свою культуру.

Ключевые слова. Социокультурный компонент, коммуникативная компетентность, коммуникативно-направленное обучение, социолингвистическая компетенция, социокультурная компетенция, лингвистический компонент, дискурсивный компонент,

Annotation. The main purpose of teaching foreign language is the formation of intercultural and professional-communicative competency of students. Communicatively-oriented teaching foreign language based on complex integrative integrity which consists of linguistic (language), discursive (speaking), socio-cultural and other components. In this way, linguistic component teaches a student to use the phonetic, lexical, grammatical phenomena of the studied language and set conformities to law in intercourse with each other. A discursive component is directed on ability to use linguistic units, meetings in a sociocultural context in the process of verbal colloquial speech. A sociocultural component teaches a culture, traditions and rule of conduct of representatives of language. Formation of sociocultural competency is based on national and cultural differences which are reflected in their way of life. Therefore a primary objective of teaching a foreign language is adaptation of the mutual understanding between partners and intercultural communication. Students together with the mother tongue and culture study a foreign language with the culture of other people. Also ability to show the culture develops for students.

Key words: Sociocultural component, communicative competence, communicatively-oriented language teaching, sociolinguistic competence, sociocultural competence, linguistic component, discourse component.

УДК №811.111:008

PECULIARITIES OF A LINGUA-CULTURAL STUDY IN FLT

Бостанчиева М.О. – магистрант 2-курса

специальности 6М011900-Иностранный язык: два иностранных языка

КазНПУ имени Абая, malika92_02@mail.ru

Научный руководитель: Ешимбетова З.Б. – кандидат педагогических наук

Annotation. This article is devoted to one of the present problems in the linguistics known as an intercultural communication. It should be noted that it also describes content of a concept “lingua-cultural study” as a discipline which includes learning language together with culture. Further, lingua-cultural study is the youngest branch of ethnolinguistics which deals with studying and description of relationship of language and culture, language and ethnos, language and national mentality. Furthermore, the term “lingua-cultural study” appeared in the last decade in connection with works of the phraseological school, headed by researchers such as V.N. Teliya, Yu.S. Stepanov, A.D. Arutyunova, V.V. Vorobyev, V.Shakleina and V.A. Maslova. We should take into account that a lingua-cultural study is closely connected with a lingua-cultural approach. This approach is important in foreign language teaching as a lingua-cultural study is a necessary component of communicative competence of the student.

In conclusion, lingua-cultural knowledge also leads to formation of lingua-cultural competence which is an integral part of the intercultural communication.

Key words: lingua-cultural study, cross-cultural communication, lingua-cultural approach, linguistic identity, language ability, language competence, national mentality.

We should acknowledge that there is a great development between many foreign countries in economic, political, social, cultural and scientific spheres of our life. And this determines a relevance of topics closely connected with an intercultural communication, foreign language acquisition and cultural differences. There is a growth of export and import markets due to a strengthening of the economic communications as many companies become multinational. The business succeeds when we are aware of the business etiquette which is considered as an established behavior in the sphere of business and business contacts. It is important to have idea about features of culture, traditions, national character, manners of behavior and rules while cooperating with different countries. For instance, it is necessary to know business partners with whom you will make negotiations. Therefore we shall consider emergence and development of a lingua-cultural study which is important while intercultural communication.

It should be noted that a lingua-cultural study is the youngest branch of ethnolinguistics. On the basis of this idea a new science was created known as a lingua-cultural study which can be considered as an independent direction of linguistics issued in the 90th of the XX century. The term “lingua-cultural study” appeared in the last decade in connection with works of the phraseological school, headed by researchers such as V.N. Teliya, Yu.S. Stepanov, A.D. Arutyunova, V.V. Vorobyev, V.Shakleina and V.A. Maslova.

Problems of this scientific discipline include studying and description of relationship of language and culture, language and ethnos, language and national mentality. It is created according to the forecast Benvenista, “on the basis of a triad – language, culture, human person” and represents lingua-cultural study as a lens through which the researcher can see material and spiritual identity of ethnos”.

According to a linguist V.N. Teliya a lingua-cultural study as a part of ethnolinguistics is devoted “to studying and the description of correspondence of language and culture in their synchronous interaction” [1].

Researchers note that a lingua-cultural study is a science arisen on a joint of linguistics and cultural science and investigating different peculiarities of culture. Expansion of researches in the field of a lingua-cultural study in many ways is explained by change of paradigms in linguistics. The present stage of development of scientific thought is characterized by a major methodological shift towards humanitarian knowledge. For linguistics this methodological turn means increase of interest to language as to a phenomenon of a human culture.

Modern researches, in particular, lingua-cultural ones, correspond to the general tendency of development of linguistics – to transition from linguistics “internal”, structural, to linguistics “external” in other words, to human centered paradigm of linguistics also are guided, first of all, considering relationship problems of language and culture. Many researchers such as N.D. Arutyunov, V.V. Vorobyev, V.N. Teliya, V.A. Maslov and

V.V. Krasnykh suggest considering discipline of a language unit given by a subject, reproduced in system of language communication and based on cultural values [2].

Actualization of Humboldt's ideas according to which language makes us human is intended to study the language closely related to the human consciousness, thoughts, spiritual and practical activities. At the present stage of development of linguistics the modern linguistic science pays increasing attention to comparative studying of languages [3]. The special role in comparative researches takes such branch of modern linguistics as a lingua-cultural study.

We are aware of that language is closely connected with culture: it sprouts in it, develops in it and expresses it. The word "culture" is multiple-valued in all European languages. We would like to consider a definition of the word "culture" given in the academy dictionary of Russian where culture is a set of achievements of human society in production, public and spiritual life.

According to a scholar V.A. Maslova a culture is about the arch i.e. "rules of the game" of collective existence, a set of ways of social practice of collective which are developed by people for socially significant practical and intellectual actions[4]. Whereas a scholar V.V. Krasnykh connects culture "with consciousness, with a difficult complex of not biological, social knowledge and the relations, with behavior stereotypes, including speech ... with system of signs and values, i.e. with language"[5].

If a cultural science investigates consciousness of the person in relation to the nature, society, history, art and other spheres of its social and cultural life, and the linguistics considers outlook which is displayed and fixed in language in the form of mental models of a language picture of the world, the lingua-cultural study has the subject and language and the culture being in dialogue and constant interaction.

Linguist faced the necessity to develop a complex conceptual structure, the use of new methods of analysis of linguistic material, based on the "extended" interpretive activities to relate language, consciousness, society, identity and culture. Basic to lingua-cultural study concept of culture includes cultural linguistics world, morality underlying human behavior, ways of knowing the world, art, spiritual and material values.

Need of the lingua-cultural appeal to a problem it is caused mainly that at business contacts, as a rule, there is a problem collisions, misunderstandings of norms, values, and stereotypes of behavior of the people belonging to different cultures. Also linguistic identity, language ability, language competence, verbal behavior begin to be evaluated as a concept of lingua-cultural content of which is formed in the synthesis of these ethno-psychology, sociology, history and other human sciences.

In lingua-cultural study we constantly hear about such approach as *lingua-cultural*. This approach constantly used in methodology of teaching. Scientists V.A. Maslova, V.V. Vorobyev and V.V.Krasnykh consider that this approach helps us to define culture of the people and studied language with an accuracy because the world appears to the person through a prism of culture and language of the people who see this world. Through the culture of the people who are users of a given language. They use language as a means of communication. Assimilation of *lingua-cultural* doctrines is capable to awaken his creative opportunities because each individual by nature and from culture is the carrier of the language consciousness leading his language behavior in the person.

From here each individual acts as the language personality. This approach is often used in methodology of teaching language and particular the English language. Scientists believe that namely the use of this approach provides the best method of language learning. As it was stated above this approach includes a set of language and culture of the people. And also this approach provides the best perception of language because the main principle of this approach it is learning language through culture. The world appears to the person through a prism of culture and language of the people who see this world.

Language directs thought, not only reflects, but also creates that reality in which their lives the person. The culture shows itself, first of all, in language.

Thus, at the end of XX – the beginning of the XXI centuries linguists try to understand language more in close connection with the national and cultural features, mentality, national character of the people that led to emergence of complex linguistic discipline – a lingua-cultural study. National character is a component of a mental warehouse of the nation, which is defined as system of the relations of a concrete ethnic community to the various parts of the surrounding reality, fixed and being shown in steady stereotypes of thinking, emotional reaction and behavior as a whole.

In this regard there is important use of lingua-cultural approach in foreign language teaching as lingua-cultural data are necessary component of communicative competence of the student. Lingua-cultural knowledge causes of formation of lingua-cultural competence as an integral part of communication.

A list of literature

1. Телия В.Н. Роль образных средств в культурно-национальной окраске миропонимания // *Этнопсихолингвистические аспекты в преподавании иностранных языков*. - М., 1996. - 180 с.
2. Воробьев В.В. Лингвокультурология: (Теория и методы). — М.: Изд-во РУДН, 1997. - С.331
3. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. - М., 1985. - С.370-3772.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология. - М.: Академия, 2001. - С.17-185.
5. Красных В.В. Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций. - М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. - С.12-19.

Аннотация. Данная статья посвящена актуальной на сегодняшний день проблеме межкультурного общения. Следует отметить, что в статье рассматривается содержание понятия лингвокультурологии как дисциплины, включающей в себя изучение языка и культуры как единое целое. Далее, лингвокультурология является ранней отраслью этнолингвистики, которая занимается изучением и описанием взаимоотношений языка и культуры, языка и этноса, языка и национального менталитета. Более того, термин «лингвокультурология» появился в последнем десятилетии в связи с работами по фразеологии, которые были изучены такими исследователями как В.Н. Телия, Ю. С. Степанов, А. Д. Арутюнова, В.В. Воробьев, В. Шаклеина и В.А. Маслова. Мы должны принять во внимание, что сама лингвокультурология тесно связана с лингвокультурологическим подходом. Такой подход является важным в обучении иностранному языку, так как лингвокультурология является необходимым компонентом коммуникативной компетенции студента.

В заключение, знания по лингвокультурологии также приводит к формированию лингвокультурологической компетентности, которая является неотъемлемой частью межкультурного общения.

Ключевые слова: лингвокультурология, межкультурная коммуникация, лингвокультурологический подход, языковая идентичность, языковая способность, языковая компетентность, национальный менталитет.

Аңдатпа. Бұл мақала қазіргі таңда өзекті болып саналатын мәдениетаралық қарым-қатынас мәселесіне арналады. Мақалада лингвомәдениеттану ұғымының пән ретінде қаралатыны, ондағы тіл мен мәдениеттің әрқашан біртұтас үйретілетін мазмұны қарастырылады. Сонымен бірге, лингвомәдениеттану тіл мен мәдениет, тіл мен ұлыс, тіл мен ұлттық ділдің арасындағы қарым-қатынасты зерттейтін және сипаттайтын этнолингвистиканың ең алғашқы саласы болып табылады. Тіпті «лингвомәдениеттану» термині соңғы онжылдықта В.Н. Телия, Ю.С. Степанов, А.Д. Арутюнова, В.В. Воробьев, В. Шаклеина және В.А. Маслова сияқты лингвисттердің фразеологияға қатысты зерттеген жұмыстарының негізінде пайда болған. Лингвомәдениеттану ұғымының өзі лингвомәдениетаралық тәсілдемемен өте тығыз байланысты деп айтуға болады.

Берілген тәсілдеме шетел тілін үйрету барысында өте маңызды, себебі лингвомәдениеттану студенттің коммуникативті құзіреттілігін қалыптастыруда қажет бір құрамдас бөлік болып табылады.

Қорытындылай келе, лингвомәдениеттану туралы түсініктің болуы мәдениетаралық қарым-қатынастың ажырамас бөлігі болып табылатын мәдениетаралық құзіреттіліктің қалыптасуына себепші болады.

Тірек сөздер: лингвомәдениеттану, мәдениетаралық қарым-қатынас, лингвомәдениетаралық тәсілдеме, тілдік ұқсастық, тілдік қабілет, тілдік құзіреттілік, ұлттық діл.

УДК 94(9/4) 122

ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ТУРЦИИ С ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКОЙ КАЗАХСТАНА

Киикбай М. – магистрант, специальность востоковедение,

КазНПУ им. Абая, moldirkiikbay@mail.ru

Батырхан Б.Ш. – доктор PhD, hafizbolat@mail.ru

Аннотация. В статье раскрываются основные направления внешней политики Казахстана и Турецкой Республики в мировом сообществе, уровень и динамика взаимодействий стран. Акцентируется внимание на раскрытие исторических основ взаимодействия Казахстана и Турции.

Ключевые слова: казахстанско-турецкое сотрудничество, двусторонние связи в области культуры, единое тюркское наследие, этническая близость, ТЮРКСОЙ.

Вклад Президента Казахстана - Аксакала Тюркского мира

Н.А.Назарбаева во взаимоотношения между

Казахстаном и Турцией является неоценимым .

Лидер Партии Великого единства (ПВЕ) Турции Мустафа Дестиджи

В конце XX века произошли коренные изменения в судьбах многих стран и народов. К числу этих стран относится и Казахстан, ранее являвшийся одной из республик Советского Союза. В середине 80-х - начале 90-х годов в бывших социалистических странах, а также советских республиках начались радикальные преобразования, которые не могли не коснуться и Казахстана.

В декабре 2007 года в ходе официального государственного визита президента Республики Турция Абдолла Гюль в Астану Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в целях укрепления дружбы и развития культурных связей между двумя государствами поручил правительству установить в Казахстане памятник видному государственному деятелю и первому президенту Турции Мустафе Кемалю Ататюрку. Образование Турецкой Республики напрямую связано с исторической личностью, национальным героем М.К. Ататюрком. В сегодняшних постсоветских тюркоязычных республиках важность исторических уроков практики Мустафы Кемала Ататюрка для становления независимых государств стала очевидной.

"Сверкающая звезда региона" – так охарактеризовал Казахстан президент Турции Абдулла Гюль. Нурсултан Назарбаев подчеркнул, что двустороннее сотрудничество Казахстана и Турции успешно развивается во всех областях – политической, военной, торгово-экономической и культурно-гуманитарной. В свою очередь президент Турции отметил, что динамичное развитие Казахстана создало почву для расширения взаимоотношений двух стран.

Тема взаимодействия Республики Казахстан с Турецкой Республикой также представляет интерес и по причине того, что Турция является «первым светским государством мусульманской культуры, давно провозгласившим свой путь в Европу через модернизацию, основами идеологии которой стали идеи светской, независимой от института религии (ислама), власти» [1]. В данном контексте заслуживают внимания высказывания известного турецкого политолога профессора Э. Конгара: «То, что Турция является исламской страной, увеличивает ее влияние во внешнем мире больше, чем все, чему уделялось внимание ранее. Это обусловлено тем, что Турция – единственная светская и демократическая исламская страна в мире. В этом качестве Турция, с точки зрения перспектив грядущих перемен и развития, получает значение экономической, военной и социальной силы, и, что еще более важно, создает отличную модель для мусульманского мира. Создание Турцией для мусульманских обществ светской и демократической модели является важным событием не только с позиции региональной, но и играет

огромную роль для всего мира и истории человечества. Высказывание С. Хантингтона о том, что XXI в. станет свидетелем борьбы между христианской, мусульманской и буддистской цивилизациями, значительно увеличивает значение Турции в мире, как страны, принадлежащей к «мусульманской цивилизации». Турция является лучшим примером того, что «исламская модель» не последовала дорогой, отличной от общемирового направления развития. То, что в дальнейшем смогут существовать светскость и демократия, а изменения будут проходить в указанном направлении, - видно уже по сегодняшним результатам» [2].

Турецкая Республика - давний и стабильный партнер Казахстана. Теоретическую базу турецкой внешней политики, равно как экономики и доктрины национальной безопасности, составляют принципы, сформулированные Кемалем Ататюрком: обеспечение безопасности, эффективное использование ресурсов развития и центральная роль в регионе.

Казахстанско-турецкое сотрудничество характеризуется повышенной динамикой развития с первых дней установления дипломатических отношений (2 марта 1992 г.). Не прерываются плодотворные контакты на высшем уровне, в том числе в рамках саммитов тюркоязычных государств. Стороны подписали пакет важных межгосударственных соглашений, которые заложили фундамент долгосрочного сотрудничества.

Успешное развитие получило казахстанско-турецкое сотрудничество в культурно-гуманитарной области. Наиболее продвинутым проектом в сфере образования стал Международный казахско-турецкий Университет имени Х.А. Яссави в г. Туркестане. На его развитие Правительством Турции было выделено в общей сложности 60 млн долларов. Сегодня МКТУ - современное высшее учебное заведение с солидной методической и экспериментальной базой, где обучаются 16 тыс. студентов. Продолжается обучение на безвозмездной основе студентов и аспирантов Казахстана в высших учебных заведениях самой Турции. В свою очередь, в Казахстане на пожертвования турецких бизнесменов функционируют 26 казахско-турецких лицеев, где обучаются 5 тыс. человек, а также открытый в 1998 году частный университет имени С.Демиреля. Порядка 700 турецких граждан обучаются в настоящее время в Казахстане, работают десятки преподавателей из Турции. Многие казахстанские ученые и специалисты преподают различные технические и гуманитарные дисциплины в турецких университетах.

В апреле 2004 года посол Казахстана в Турции Аманжол Жанкулиев в рамках рабочего визита в Стамбул встретился с мэром города Кадиром Топбашем и другими административными руководителями. Стороны отметили успешное развитие отношений между Алматы и Стамбулом на основе подписанного протокола о сотрудничестве между двумя городами, а также обсудили открытие казахстанско-турецких культурных центров. Было подчеркнуто, что активизация деловых отношений придаст важный импульс дальнейшему развитию культурно-гуманитарного сотрудничества между двумя городами. Результатом сотрудничества между двумя городами стало открытие школы им. Абая в Зейтинбурунском районе Стамбула. Именно здесь уже несколько десятилетий компактно проживают казахи. Турция - одна из немногих стран, которая в середине прошлого века радушно встретила казахов, по разным причинам вынужденно покинувших свою историческую родину. Тогда сюда добрались лишь около 800 казахов. Сейчас их более десяти тысяч. Школа, которая сегодня была открыта, по словам Президента Казахстана, который сам присутствовал в открытии этой школы, теперь будет служить для детей-казахов, проживающих в Стамбуле.

Богатыми по содержанию являются двусторонние связи в области культуры. Традиционным стало проведение на взаимной основе гастролей творческих коллективов и отдельных исполнителей; переподготовка на телевидении Турции специалистов областных и республиканских телекомпаний Казахстана; организация выставок изобразительного и декоративно-прикладного искусства; совместная работа по линии ТЮРКСОЙ; реставрационные работы в мавзолее Х.А. Яссави в Туркестане; различные юбилейные мероприятия.

Духовное наследие Тюркского мира, его многовековая и полифоничная субкультура являются составной частью всей мировой цивилизации. И вполне очевидно, что эта культурная самобытность, сохраненная вопреки всем историческим перипетиям, и в 21 веке будет определять духовную сущность и место тюркоязычных народов в объединенном потоке мирового интеллектуального развития. ТЮРКСОЙ объединяет 12 стран, являясь региональным партнером ЮНЕСКО, и задачи ставит перед собой

исключительно просветительские, без всякой политики: сделать народы и культуры ближе друг другу. Решение о создании международной организации ТЮРКСОЙ было принято в 1992 году в целях возрождения традиций духовного общения между родственными народами и странами тюркоязычного пространства. 12 июля 1993 года в Казахстане шестью странами-учредителями был подписан «Договор о создании и принципах функционирования ТЮРКСОЙ». Генеральная дирекция ТЮРКСОЙ находится в Анкаре, ее высшим руководящим органом является Постоянный Совет министров культуры тюркоязычных стран. ТЮРКСОЙ объединяет практически все страны тюркского мира, занимается организацией и укреплением межгосударственных культурных связей. Созданная на основе сотрудничества национальных культур организация ТЮРКСОЙ установила полезные взаимоотношения тюркских стран в гуманитарной сфере. Неоценим вклад организации в сохранении памятников культуры, популяризации лучших образцов литературы и искусства тюркских народов. ТЮРКСОЙ ведет последовательную и целенаправленную работу по укреплению дружбы и сотрудничества между народами, интеграции тюркской культуры в мировое культурное пространство [3].

По своей сути ТЮРКСОЙ является духовным мостом, связывающим прошлое с будущим и отражающее сегодняшний день. За их усилия в деле развития тюркской культуры и искусства.

Туризм также представляется одним из наиболее эффективных способов укрепления дружбы между двумя народами. И здесь я хотел бы отметить участие Казахстанского посольства в туристических ярмарках, проводимых Турцией, а также организацию Дней Казахстана в Турции. Надо сказать, что и сами казахстанцы проявляют живой интерес к природе, историческим и культурным памятникам – около 400 тысяч казахстанских туристов посетили Турцию в 2012 году [4].

Заслуживает внимания инициатива Фонда исследования тюркского мира по созданию отделений турецкого языка и литературы в вузах Алматы, Кызылорды и Талдыкоргана, содействию в подготовке преподавательского состава по тюркологическим специальностям. Активную роль в упрочении научных контактов играет Высшее общество культуры, языка и истории им. Ататюрка. Данное общество, являющееся национальной академией наук гуманитарного профиля, изъявило готовность участвовать в подготовке издания Казахской энциклопедии, журнала "Музыка тюркского мира", а также в совместных проектах по изучению наследия Коркута и археологических памятников.

Дальнейшая интенсификация казахстанско-турецких отношений, их наполнение новым содержанием отвечает долгосрочным стратегическим интересам нашей страны. Назрела необходимость более полного использования Казахстаном активной позиции Турции в некоторых сегментах евразийского политического пространства. В первую очередь, это касается поддержки Турцией внешнеполитических инициатив нашей страны, включая меры по созыву СВМДА, продвижения интересов Казахстана в рамках таких региональных структур, как ОБСЕ, ОЭС и ОИК [5].

В своей политике с тюркскими государствами Центральной Азии Турецкая Республика делала упор на единое тюркское наследие, этническую близость, языковую и культурную общность с проживающими в них народами. Несмотря на активные устремления Турции в этом направлении уже первая встреча глав тюркоязычных государств, состоявшаяся 30-31 октября 1992 г. в г. Анкаре, выявила несостоятельность проводимой Турцией политики, нацеленной на тюркскую интеграцию с преобладанием какой-либо одной страны. Выступая на итоговой пресс-конференции Президент Казахстана Н.А. Назарбаев заявил, что Казахстан, стремясь установить равноправные и сбалансированные отношения с тюркскими соседями, не является сторонником создания группировок на этнической или религиозной основе, и развивать экономические отношения следует, не нарушая, прежде всего, обязательств перед Содружеством Независимых Государств и перед миром. Последующие саммиты лидеров тюркских стран в Бишкеке (1995 г.), Ташкенте (1996 г.) и Астане (1998 г.) также доказали, что предлагаемая Турцией общность культуры, языка и духовных ценностей не будет рассматриваться центральноазиатскими государствами в качестве достаточного основания для безусловной интеграции в политической и экономической областях. В аналитическом исследовании, разработанном экспертами ASAM (Евразийский центр стратегических исследований, Турция) подчеркивается, что, начиная с середины 1996 г., Турция отказалась от объединительных устремлений с тюркскими государствами. Убедившись в несостоятельности этой задачи, Турция стала строить отношения с Казахстаном, Узбекистаном, Туркменистаном, Кыргызстаном

на более прагматичной и реальной основе, уделяя больше внимания на получение экономической выгоды и прибыли, направляя особые усилия на развитие сотрудничества в сфере образования и культуры.

Казахстан и Турция имеют общее историческое прошлое, родственность языков, религии и культуры. Обладает и схожей системой ценностей. Рост числа казахстанских и турецких граждан, несущих и желающих развивать эти ценности, является вкладом в стабильность на всей территории Евразии [6]. Исходя, из этого и строится совместная деятельность в сфере культуры и образования.

Турция является одним из наиболее важных региональных партнеров Казахстана, с которой его связывают не только экономические отношения, но и глубокие культурно-исторические связи. Таким образом, стабильный характер взаимоотношений двух государств служит примером успешного двустороннего сотрудничества, где вопросам взаимовыгодных контактов уделяется особое внимание. Казахстан и Турция намерены продолжать сотрудничество и стратегическое партнерство в рамках международных и региональных организаций, также мировых сообществ и в дальнейшем.

Список литературы

1. Турция между Европой и Азией. Итоги европеизации на исходе XX века. – Москва, 2001г. – С.177.
2. Конгар Э. Значение Турции в мире. – Москва, 2006 г. – С. 109.
3. turksoy.org.tr
4. <http://stat.gov.kz>
5. Токаев К. Дипломатия Республики Казахстан. – Астана: Елорда 2001г. –С. 211.
6. Ашимбаев М.С. Суверенный Казахстан на рубеже тысячелетий. – Астана, 2001 г. – С. 99.

Аннотация. Мақалада Қазақстан мен Түркияның әлемдік қауымдастықтағы негізгі бағыттары қарастырылған.

Ключевые слова: қазақ-түрік қатынастары, мәдени саладағы екіжақты байланыс, Қазақстан,Түркия,ТЮРКСОЙ.

Annotation. The article describes main directions of foreign policy of Kazakhstan and the Republic of Turkey in the international community, the level and dynamics of interactions of countries. The attention is focused on disclosure of historical foundations of relations between Kazakhstan and Turkey.

Key words: Kazakh-Turkish cooperation, bilateral ties in the fields of culture, a single Turkic heritage, ethnic affinity, TURKSOY.

ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY

УКД 378.016:81

MOTIVATION TYPES OF KAZAKH ERGONIMS NOMINATION

Sayakova B.M. – *KazNU named after Al-farabi senior teacher of English,*
Sabyrbayeva N.K. – *KazNU named after Al-farabi teacher of English*
Department of Foreign Languages for the natural faculties

Annotation: The article considers different aspects of motivation of Kazakh ergonims and names of national and state organizations with ethnic component –*kaz, kazakh, Kazakhstan, Kazakhstani*.

Three types of motivations behind nomination of ergonims, names of various objects of governmental and commercial activity are also discussed in detail. In general, ergonims in Kazakhstan's economic onomastic sphere are becoming an active layer of indigenous onomastic as new and fast growing one with numerous names. The number of ergonims is increasing day by day and in this regard researchers in this sphere have a purpose to answer questions as how and in what direction this process is developing.

Key words: ergonim, onomastic sphere, nominators, aesthetical concepts, connotation component, topographic component, ethno-lexical, informational capacity, economic sphere.

Economic changes in our society lead to a dynamic development of small and medium business. Thousands of industrial, service companies, organizations and firms of national, state and private ownership appeared in the economic sphere of Kazakhstan. They have the same characteristics as nominators depending on their type of ownership and relation to other companies, sphere of activity.

There are three conditions that should be observed in ergonim nomination while entitling proper names: 1) ergonims should have motivation, i.e. they should indicate type of activity that an organization carries out; 2) ergonims should carry out commercial function and provoke interest in goods and services that a company provides; 3) names must be easy for consumers to remember and pronounce during conversations. In addition, ergonims have the following three functions: 1) identification; 2) information; 3) commercial.

Researcher S.M.Zemskova considers motivated ergonims in three groups: 1) tightly linked with a certain object and concretely informing about its particularities; 2) those giving more information on the type of an organization's activity; 3) names having loose link with a certain object by its meaning [1,95]. M.Kakimova who carried out a research of the ergonim system of North Kazakhstan region divides ergonims by their motivation characteristics as *motivated*, *weakly motivated* and *unmotivated*. "...*motivated type* – ergonims that clearly show its motive, i.e. reasoning of the name fully reflects the character of an organization, type of produced good or offered services; *weakly motivated type* – ergonims that give a hint to the reason or motive, but does not fully reflect qualities inherent to ergonims: type of activity, service and etc.; *unmotivated type* – ergonims that do not provide any information on the motive, i.e. it is hidden and the name is incomprehensible to the addressee" [2,12].

Ergonims show pragmatic, ideological and aesthetical concepts of individuals and the whole society.

In the onomastic sphere of Almaty city there are many ergonims that have concrete link to the location of an organization (topographic component) in their semantics. For instance: *Almaty Zher*, *Almaty-Gas*, *Almatykitap*, *Almatyzharnama*, *Almaty Kilem*, *Almaty Dari*, *Almaty Kus*, *Almaty Telecom*, *Almatykubyservice* and etc. These are ergonims with an obvious motivation and semantics. However there are some ergonims that are made up using geographic names but have no motivation, i.e. they carry out only symbolic function. For example:

Markakol, Kazyghurt, Aksai nan, Sary Arka, Sauran, Khan Tangiri, Kaspiy, Otyrar-trans, Tal dykorgan and etc. However, such components as – nan, -trans in the names of Aksai nan and Otyrar-trans provide additional information about the activity of the organizations from different point of view.

Names of security agencies in the city can serve as examples of ergonims with weak motivation: *Noker*, *Berkut*, *Zharghanat*, *Ordabasy-Sarbaz*, *Noyan-group*. By the names of these ergonim objects, we can presume their activity type. But in the following ergonims: *Batyl Security*, *Kuzet group*, *Namys-sakshy*, *Zhiger security*, *Kaisar security*, *Tulpar security* the motivation is specified by the linguistic markers –security, -sakshy, -group.

Successfully named ergonims that have clearly dominant commercial function and that provoke positive association in consumers are, to our opinion, the names of automobile service centers: *Arghymak* (trans.: strong horse), *Zheldirme* (name of a racer horse), *Topaikok* (name of a racer horse), *Kamkor* (trans.: care). These names have pleasant connotation component that actualize in the conscious of consumer the seme of high quality service which will result in long and good functioning of their cars. I.e. there are semes of *speed* and *fastness* in the semantics of names *Arghymak*, *Zheldirme*, *Topaikok*.

Nomination motives of the names of real-estate agencies, construction companies, firms and shops that trade construction equipment can be described the following way. Ergnomis with clear motivations are: *Yezhelgi arman* (trans: Long lasted dream), *Baspana* (trans: Home), *Zher-Orda* (trans.: Land-kingdom), *Shangyrak* (sort of roof of yurt). To have his/her own home is everybody's wish. At present especially in Almaty city many families really can only dream of own home due to its expensiveness, therefore it is obvious that the nominators of ergonims *Yezhelgi arman*, *Baspana*, *Zher-Orda*, *Shangyrak* are well acquainted with the contemporary mentality of Kazakh ethnos and social-cultural society. But such names as *Nur realty*, *Kyz Zhibek*, *Yekpin* look as if were taken by chance without any link to the activity of an organization (here *Nur* might be the owner of an organization, precedent name *Kyz Zhibek* is known as symbolic name that joins many small business objects that belong to one person, and *Yekpin* is the name that relates to the motive to do something, wish something and has abstractive-fantasy characteristic). It can be said that there are motivation in such material cultural names as *Kerege* (part of yurt), *Uyk* (part of yurt), *Topsa* (spare part of a door or windows), *Saba* (leather bottle). *Kerege*, *Uyk* are investment projecting construction companies. *Saba* is leather and wood workshop, and *Topsa* is specialized shop that trades windows and doors. There are onim units in Kazakh ergonim sphere that reflect relations between people. For instance, *Koke* (trans.: uncle), *Aghatai* (trans.: uncle), *Aghayin* (trans.: brothers) – all are the names of recreation places providing services to the people. These names also can be classified as ergonims with low motivation, having only symbolic and connotation seme. That's because we can only suppose their motive, for example, *Koke* and *Aghatai* might be the nicknames of owners who are known to people by these names. In addition, the name *Aghayin* makes a hint that the business is in collective ownership of two or more relatives.

In the onomastic sphere of Kazakhstan there are also many ergonims that have such components as -kazakh, -kaz and are specified by adding the words *Kazakhstan*, *Kazakh* depending on the ownership type and territorial location, i.e. connected to the name of our republic, reflecting administration dependence and Kazakh nation's ethnic name. There are names in both the Kazakh and Russian languages. For instance: *Kazatomprom*, *Kazaviaservice*, *Kazavtomir*, *Kazavtosteklo*, *Kazmunaigas*, *Kazakh Susyndary*, *Kazakh Interneti*, *Kazakh Makam*, *Kazakparat*, *Kazakhstan Zholdary*, *Kazakhstan Kaghazy*, *Kazakhstan Kor birzhasy*, *Kazakhkoncert*, *Kazakastyktrans*, *Kazzholdorproekt* and others. In addition, there are many names of universities, academies, associations, scientific-research, projecting institutions, education establishments of different levels that have ethno-lexical item -kazakh (both in the Kazakh and Russian languages). For example, *Kazakh National Academy of Art named after T.G.Zhurgenov*, *Kazakh State Philharmonic named after Zhambyl*, *Kazakhstan Association of business-incubators and innovation centers*, *Kazakhstan's International Bureau on Human Rights and Law Observance*, *Kazakhstan Center of Certification* etc. As can be noticed these names belong to the group of ergonims that have high level of informational capacity, provide full information and show clear motivation. Here it is not necessary to have estimation and expressive connotations, because they do not play an important role, and the main target of nominator is clear content (informational capacity). That is because the names of this type are made in accordance with a special standard and show the type of activity of the legal entity due to its name's communicative preciseness. According to the requirements of official documentation, these ergonims are inclined to set standards and reach unification on all levels of documentation language (lexical, morphological, syntaxis). On the other hand ergonims of this type reflect property protection service: "the names are protected by special laws and they limit nominators while using certain elements..." [3,8].

In general, ergonims in Kazakhstan's economic onomastic sphere are becoming an active layer of indigenous onomastic as new and fast growing one with numerous names.

The number of ergonims is increasing day by day and in this regard, researchers in this sphere have a purpose to answer questions as how and in what direction this process is developing.

Bibliography

1. Ref: Imanberdieva S. *Some problems of urban onomastics*. Almaty. Arkas, 2004, p. 95.
2. Kakimova M.E. *Typology of ergonims of North-Kazakhstan oblast. Dissertation abstract of PhD in Philology*. Almaty, 2004, p.12.
3. Yemelyanova A.M. *Ergonims in linguistic landscape of polyethnic city (on the example of the names of business, commercial, cultural and sports objects in Ufa city)*. Dissertation abstract of PhD in Philology. Ufa, 2007, p. 8.

Аннотация. В статье рассматриваются разные аспекты мотивации казахоязычных эргонимов и названий национальных, государственных учреждений с этнокомпонентом *қаз-, қазақ, Қазақстан, Казахский*.

Рассмотрены также три типа мотиваций при номинации эргонимов, названий различных объектов государственной и коммерческой деятельности, также обсуждаются в деталях. Эргонимы в экономической ономастической сфере Казахстана становятся активный слой коренных ономастической как новый и быстро растущий один с многочисленными names. Количество эргонимов растет день ото дня, и в связи этим исследователей в этой сфере нацелены на то, чтобы ответить на вопросы о том, как и в каком направлении развивается этот процесс.

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ тіліндегі эргонимдердің түрлі ынталандыру аспектілері мен қазақ ұлттық, мемлекеттік мекемелердің атаулары этнокомпоненттері қаз, қазақ, Қазақстан, қарастырылған.

Сондай-ақ үш түрлі ынталандыру аспектісін қарастырамыз, мемлекет пен бизнестің түрлі объектілерінің атаулары егжей-тегжейлі талқыланды.

Эргонимдер қазақстанның экономикалық ономастикалық салада жаңа ономастикалық белсенді және көптеген атаулары бар қарқынды дамып келе жатқан сала болып табылады. Күннен күнге артып, осы саладағы зерттеушілер қалай және қандай бағытта бұл процестің даму жолы туралы сұрақтарға жауап беруге тырысты.

ӘОЖ 811.581

ҚАПАН САТЫБАЛДИН ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ ТІЛІ

Шакирова Қ.М. –

Б.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты

Аңдатпа. Мақалада Қапан Сатыбалдин шығармаларындағы кестелі тіркестер тіршіліктің лебімен тыныстап жататыны, қаламгердің сөз қадірін білген, халық тілінің қайнарынан қанып ішкен, тілдік қабаты қалың суреткер болғандығы қарастырылған.

Әдебиеттің бар саласында өнімді еткен қаламгердің шығармалары әдеби даму үрдісінде публицистік жалынымен, өршіл отансүйгіштік сезімімен, биік мұраттарға беттеген рухани қуатымен ерекшеленді. Жазушы өзінің әр жанрдағы көркем туындыларында қоғамның көкейтесті күйлерін қозғады, асқақ рухты замандас бейнесін сомдады.

Қапан Сатыбалдиннің прозалық шығармалары тың көркемдік шешім, жаңашыл жазу бағыттарымен, халық тілінің қанық бояуы көшкен сұлу тілімен танылды.

Автор кейіпкерлерінің әрбір сөзіне, әрбір қимыл - әрекетіне жан-жақты, асқан қырағылықпен мән береді. Көркем прозадағы нақты, қарапайым өмір суреттерін қамтып жазу қолтаңбасының қалыптасуына қаламгердің очерк жанрында жазу машығының өзіндік ықпалы бар деуге болады.

Деталь ойнатып, портрет жасап, табиғат көріністерін көзбен шола кетіп көкейге қондырып жазу шеберлігі айқын. Жазушының тіл кестесі туралы қарапайым да қуатты сөз оралымдарының мол екендігін, әсіресе, жазушы тілі үздік теңеу, салыстыру, астастыруға бейім келіп отыратындығын тағы бір мәрте айта кету орынды.

Тірек сөздер: әдебиет, қаламгер, жазушы, жанр, көркем туынды, замандас бейнесі, прозалық шығармалары, шығармашылық зертхана, шығарма тілі, сюжет құрылымы, деталь, портрет, жазушы шеберлігі, көркемдік шешім.

Шығармашылық жолының алғашқы кезеңінде поэзиялық туындыларымен танылып, әдеби шығармашылықтың бар саласында қолтаңбасын қалдырған қаламгер Қапан Сатыбалдиннің шығармалары өз дәуіріндегі әдеби даму үрдісте публицистік жалынымен, өршіл отансүйгіштік сезімімен, биік мұраттарға беттеген рухани қуатымен ерекшеленді.

Ол көркем очерк саласында да өнімді еңбек етті және очеркті көркемдік деңгейі жоғары, көркем шығармадай қызыға оқылатын етіп жазатын. Ширықтыра, шымыр жазатын.

Қапан Сатыбалдиннің көркем прозадағы, драматургиядағы жеңіл, нақты, қарапайым өмір суреттерін қамтып жазу қолтаңбасының қалыптасуына очерк жанрында төселу машығының өзіндік ықпалы болды десе артық емес.

«Жамбылмен жиырма тоғыз күн» очеркінің көркемдік кестесі бөлек. Бұл очерк қазақ поэзиясының жампозы Жамбылдың көзін көрген адамның әсерге толы естелігінен тұрады. Жамбыл ақын өмірінің басқаға беймәлім сәттерінің сыры ашылады.

Халықтың ұлы жырауы Жамбыл бейнесін тірілте түсер оңтайлы өмір детальдарын жазушы қаз-қалпында түсіре қояды. Байқампаз. Сол тұста жас қаламгер Қапан Сатыбалдин жыр жырауы дейді Жәкеңді. Оның аузынан шыққан әр сөз, әр кимыл, әр сәтіне, шығармашылық болмысына әр қырынан аса байқампаздықпен көз тігеді. Жәкең ет жеуге болмайды. Дәрігер әйел етті майдалап қана аздап жеуге рұқсат еткен. Әр кез зілсіз юморы әзір Жәкең былай дейді: «— Мына қызым мені торғайға айналдырды-ау деп күледі бұл мезетте Жәкең».

Жамбылдың, жүз жасаған қарт жыраудың, қай сәті болса да мағынаға толы. Қапан Сатыбалдин өзі куә болған сонау бір алыс жылдардың қазақ баласына қашан да ыстық, сағынышқа айналған Жамбылмен байланысты тарихи сәттерін тірілтеді, суретін сызып көз алдына әкеледі.

«Жәкең екеуміз бір купедеміз. Қазақ өлеңінің қарт атасы Жамбылға қарай берем. Жәкең көбінесе терезеге қарап, жер көріп отырады. Жасы жүзді алқымдап жүрсе де, жай қарамай, сергек, кейбір қарттар секілді көп қисая бермейді. Қолмен ұстаған әсем таяғын ақырын тықылдатып, ыңылдап өлеңдетіп отырады. Жамбылдың жаратылысынан ақын екені, өлеңсіз өмірі жоқ, күні жоқ екені байқалады, ермегі де, өлең екені байқалады. Ағып тұрған өлең. Бір минут өлеңсіз отырмайды. Оны-мұны өлеңдетіп, қолма-қол ұйқастырып отырады. Аузынан өлең кетпейді. Әттең, жасы ұлғайып кеткеніне өкінесің. Әйтпесе, Жамбылдан лириканың жеті атасы шығар еді» [1, 70 б.].

Жамбылмен жақын болған күндер туралы очерк аяқталмай қалған. Соның өзінде тарихи тұлғаның тағдыр белестеріндегі шуағын сезіне отырып оқисың.

Қапан Сатыбалдиннің «Қараторғай» жинағының аннотациясында былай делінген:

«Жазушы Қапан Сатыбалдин жұртшылыққа бұрын ақын, драматург ретінде белгілі еді. Автор бұл жолы оқушы қауымға өзінің бірнеше прозалық еңбектерін ұсынып отыр. Мұндағы «Қараторғай» повесіне талант иесінің тағдыры, ал, «Сырдария тасыған шақта» Ұлы Отан соғысы кезіндегі ауыл өмірі арқау болған.

«Айналайын, Үндістан» мен «Қарсы алдымда қара құдай» атты әрі эссе, әрі лирикалық күнделіктер жазушының шетел өмірінен алынған әсеріне толы. Сонымен бірге бұл жинақта әр түрлі тақырыпқа жазылған оннан астам әңгіме бар.

Кітаптың тілі тартымды, оқиғасы қызық» [1].

Қаламгердің қай шығармасы да оның шеберлік деңгейіне айғақ. «Қараторғай» жинағы Қапан Сатыбалдиннің «Қараторғай» повесімен басталған. Шығарманың баяндау тілі, автордың портрет жасау, кейіптеу шеберлігі оқушыны бірте-бірте өзіне тартады. Ел өмірінің белгілі бір кезеңі — кеңестік заманның кемелденген тұсындағы шопандар өмірі шынайы суретке толы. Табиғат, тау арасының жанға жылы көріністерімен басталған шығарма адам мінездерін жеткізудегі жазушы мүмкіндігін көрсетіп жатқан баяндау-суреттеулермен үйлесімді сабақтасады. Оқушы композитор жігіт Досай, оның мінез-құлқы, жайлауға ат арытып келген мақсаты — әнші қыз Айгүлдің шопандар отбасындағы өмір көріністері, Тойбазар атты қойшы жігіттің ой-пиғылы, іс-әрекеті Нұралы қарттың қам-мұңы сияқты мәселелердің мән-жайымен ә- дегеннен-ақ біршама хабардар болып қалады.

Бір жағдайда оқиға желісі Алматыдан жалғасын тапқан. Айгүл мұнда көркемөнерпаздар байқауына қатысуға келеді. Қаламгер Қапан Сатыбалдиннің шығармада толып жатқан тіршілік көріністерін сәтін тауып шебер қиюластырып, кіріктіріп отыру дағдысы бірден көзге ұрады. Конференсье Сазанбайдың сырт суреті аппаратпен басып алғандай көзде, көкейде қалып қояды. Адың-күдін, болып-толып жүрген іс адамының тұлғасын жазушы бір ғана теңеумен тауысып ашып тастайды. «Ол осылай дегенде залдың әр жерінен шикылдаған сұйық күлкі шықты. Бірақ, онымен Сазанбайдың жұмысы болған жоқ, өзіне өзі мәз ол суырша томпаңдап сахнадан тайып тұрды» [2, 27 б.].

«Суырша томпаңдап жүрген» деп суреттеу — сәтті. Сенімді. Жазушы теңеулері оқыс, оқшау теңеулерден тұрады. «Көк «Волганың» ешкінің кеңейіндегі тұлғасы шап-шағын, тарамыс шоферы Медет пен Досай қанша асықтырып, жол ақыны үйіп-төккенімен жылдамдықты алпыстан асырған жоқ» [2, 29 б.].

«– Тым құрыса солай жөндерінді айтсаңдаршы, құр әкірендегенше, – деп мінезі қасаңдай қатты шофер жігіт су тиген көндей жібі түсті» [2, 30 б.].

«Солардың ішінде көзі-басы ісінген, екі аяғын біріне бірін жуытпай талтандап жүретін жуан тапал мен аш тазыдай іші қабысқан ұзын бойлы, ақ шашты қара шал осы арадан шықпайды» [2, 38 б.].

«Күн бұлыңғырт ызғырық. Күзгі желде ызғарлы дымқыл бар. Сабаған жүндей ұйпаланған қошқыл бұлттан Алатау көрінбейді. Ала жаздай Алматының ажарын кіргізіп тұрған жасыл желек ағаштардың жел қуған өлі жапырақтары қаптаған қалың сараншадай сытырлап ұшып жатты» [2, 45 б.].

«Қараторғай» повесінде жазушы жас қыздың қиыны да, қызығы да мол өнер жолына қадам басуын шынайы суреттейді. Жазушы қаламы өмірдің әрбір сәтін қамтып отырып, жедел, жүрдек баяндаулармен бірталай мәселені қозғайды, көрсетеді. Кезінде әдеби шығармаларға өмірдің қиындығымен күрес, оны жеңіп шығу, бірыңғай жағымды, не жағымсыз кейіпкерлер жасау сияқты міндетті талаптар қойылған тұстар болғаны белгілі. Қаламгер Қапан Сатыбалдин уақыт талабының қалпында көркемдік сапасы көтеріңкі туындылар жазғанына «Қараторғай» повесі арқылы да көзіміз жете түседі. Жас қыздың балаң, албырт қалпы, түрлі ортаға бейімделу, қалыптасу жолы белгілібір деңгейде шынайы ашылған.

Қаламгердің «Сырдария тасыған шақ» лирикалық повесі де – жазу өнеріне аса жауапкершілікпен қараған, үлкен ізденістен туған еңбектің үлгісі. Шығарма бірінші жақтан баяндалады. Мұның өзі кейіпкердің ішкі жан-сезім күйін аша түсудегі оңтайлы бір жазу тәсілі.

«Сырдария тасыған шақ» - бойжеткен қыздың атынан баяндалатын шығарма.

Бұл повесте қаламгердің төселген, ширақ жазу тәсілі бірден көзге ұрады. Баяндауға тіршілік суреттерін кіріктіре жазғаны жатық, аса нанымды. Әсерлі. Тіршілік динамикасын қалт жібермей, кино кадрына түсіріп алғандай шебер ұтқырлық анық, айқын.

«Поезд бір өкіріп, бір бақырып, ен даланы басына көтеріп тартып келеді. Бірақ жүргенінен тұрғаны көп. Сау желіске салған салт аттыдай кәдімгідей жүйткіп келе жатқан ол көрінген разъезге тыныс алуға тоқтай қалады. Кейде жарты сағат, кейде тіпті сағаттай танауы пысылдап, өкпесі өшкен адамдай ысылдап тұрғаны сол. Олай да былай ағылған басқа поездарға жол береді. Тағы да тоқтай қалады. Жалғыз үйлі разъезде тұрмыз. Айналамыз бой тасалар бүдірі жоқ азынаған шөлейт дала. Өлден уақытта артқы жақтан қарақошқыл шуда түтіні шұбалған ұзын состав көрінді. Жүрісіне көз ілеспейді. Ол анадайдан «жол бер, жол бер!» дегендей өктем өкіріп, қасымыздан құйындатып өте берді» [1, 56 б.].

Сыр өзенінің ағысын суреттеуде жазушы көп айтылған, көп жазылған дарияны басқалар байқамаған бір қырынан көріпті.

«Айналамыз мидай жазық, тайтерідей тып-тықыр шөлейт дала. Солтүстік батысқа қарай созыла тартқан темір жолдың оңтүстігінен анда-санда Сырдария бір көрініп қалады. Байтақ далада ақбөкендей жалтарып ирелендеп ағатын ойнақы мінезді ерке өзен бір мезет бері қарай бұрылғандай болады да, кенет бірденеден үріккендей немесе олай қарап аққысы келмегендей шұғыл ойысып, оңтүстікке беттейді. Қашан Аралға құяр-құйғанша Сыр жарықтық осы құбылмалы ағысынан бір танбайды» [1, 56 б.].

Атап айтуымыз керек, соғыс уақытының жайын жазған қаламгер аз емес. Соның ішінде Қапан Сатыбалдиннің осы повесінде қазақ ішіндегі соғыс сызы, ол әкелген тұрмыс-күй тауқыметтері мейлінше нақты көрініс тапқан нанымды суреттерге толы. Вокзал басында қызған айырбас сауданың апыл-ғұпыл, жедел, асығыс сипатын жазушы жанды әрекет, табылған сөзбен дәл көрсетеді. Басы артық ұғындыру да жоқ, ұйыстырма көп сөз де жоқ. Бәрі де дәп айтылып, иландырады. Вокзал басында поезд тоқтаған сәт қашан да қарбалас. Соғыс кезеңі ме, бейбіт уақыт па бәрібір. Ал енді соғыстың екпін ызғары ол қарбаласты тіптен қауырт, тым жылдам күйге түсіретіні жазушы баяндауында анық ашылады. Қаламгердің портрет жасаудың да өзіндік оңтайлы тәсілдерін тауып кетіп отыратындығы шығармада әр сәт көрініс береді. Купедегілер тыныстап сыртқа шығысымен орнына қонжиып отырып алған дәудің келтіре сомдалған бейнесін көріп отырғандай әсерде болып, оқушы еріксіз езу тартады.

«Желкесі қыртыстанған май басқан адамның не қаласа да бір дырау екені байқалады. Үстінде сұр елтірі жағалы көнетоздау сары былғары тон. Планшеті соған сайма-сай. Бір мезет тоны түстес сары құлақшынды қолына алып, бильярдтың тасындай жып-жылтыр, арбыздай дәу, доп-домалақ үлкен басын шаң-тозаңнан тазартқандай сипалап қойды» [1, 58 б.].

Қапан Сатыбалдин табиғат суреттерін, жер жағдайын, адамның кескін-келбетін көрсетуде өмірдің өзінен ойып алғандай шынайылықты игерген қаламгер болғандығы аталған повесте жан-жақты көрінген. Көп айтып, орағытып, қоспалап әрлеу, қызыл сөз, қысыр сөз жоқ, нақпа нақ өмір көріністері оқушыны еліте түседі. Жымы білінбей өрілген кестелі тіркестер тіршіліктің лебімен тыныстап жататыны –

қаламгердің сөз қадірін білген, халық тілінің қайнарынан қанып ішкен, тілдік қабаты қалың суреткер болғандығының бір айғағы.

«Бұл ауданда тура тартып қасқып жататын даңғыл қара жол болмайды екен. Атызарықтың арасымен қырық құрақ аңыздарды жүлгелеп келеміз. Күнбатыс жақ талауратып, тозығы жеткен құрым кигіздей жырым-жырым қара қоңыр бұлттар желсіз аспанда жусап, тұнып тұр» [1, 69 б.].

Шығарма – бір деммен жазылған, сырға толы туынды. Сырдария туралы сыр, оның жағасынан нәпақа тапқан еңбекқор жандар туралы хикаят.. Марал атты бойжеткеннің атынан баяндалған бұл шығарма жан жылуына, өмірдің қызуына толы. Бұл повесть – өмірдің ақиқатын көркемдік биігіне көтеріп көрсеткен табысты туындының бірі. Оқушы жадында Оразай қарттың бейнесі соғыс күндеріндегі ащы шындыққа суарылған кейпімен сақталады. Ауданға астанадан өкіл болып келген студент қыз Маралдың әр әрекеті нанымды, жағымды, жасандылық жоқ. Қилы мінез, алуан оқиға, сан түрлі бояуға малынған табиғат суреттері, оқиға желісі, шығарма шешімі сол бір зобалаң уақыттың үміт үзбей сенімге оранған, сынағы ауыр күндерін қаз-қалпында көрсете алуымен маңызды. Ел басынан өткен ауыр күндердің келешегін адам баласы арманға ұластырған ақиқатын ашып, айтып беруде Қапан Сатыбалдиннің осы туындысы шынайы шыққан шығарма. Повестің соңында ел ортасында қайғыны да, қазаны да, қуаныш, тойды да аз-кем күн бірге бөліскен Марал Сырдариямен сырласып кетеді.

«Сыр маған сыр ағытты. Мен ынталана құлақ тостым. «Мен – өзенмін, мен адал еңбек адамына құтпын, еріншекке, жалқауға жұтпын. Еңбек сүйген адамға пейілім дұрыс, жағалауым ырыс. Бойкүйізге бөле жарып берерім жоқ. Кімде-кім кетпен сілтесе, ала жаздай ағынымды жетелеп аңыздарға қаптатса, мен соған ғана жомартпын. Көктем кезіндегі арыным басылды. Енді мен өзімнің баяғыдан белгілі бағытыммен, атамзаманғы арнаммен тарта берем, тарта берем. Байлыққа, берекеге молыққың келсе, адам, сен еңбек ет, еңбек ет, еңбек ет. Ерінбе, жалықпа, ерінбе, жалықпа...» деп жатты. Сырдың сынаптай ауыр толқындары» [1, 125 б.].

Повестің тіл кестесі туралы қарапайым да қуатты сөз оралымдарының мол екендігін, әсіресе, жазушы тілі үздік теңеу, салыстыру, астастыруға бейім келіп отыратындығын тағы бір мәрте айта кету орынды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Сатыбалдин Қ. Таңдамалы шығармалар. 4 томдық. – Алматы: Жазушы, 1975. – 4 т.: Очерктер. – 300 б.
- 2 Сатыбалдин Қ. Қараторғай: Повестер мен әңгімелер. – Алматы: Жазушы, 1968. – 364 б.
- 3 Сатыбалдин Қ. Таңдамалы шығармалар / Құраст. Е.Домбаев, К. Ахметова. – Алматы: Жазушы, 1973. – Т.2.: Пьесалар. – 416 б.

Аннотация. В статье рассмотрены узорные словосочетания произведений Капана Сатыбалдина, дышащие воздухом бытия, знание могущества слова писателем, утопившим жажду из источника народного языка, многослойность языка художника.

Произведения писателя, обогатившие все области литературы, особо выделяются в процессе литературного развития своим публицистическим пафосом, возвышенным патриотическим чувством, духовной энергии, направленной к высоким идеалам. В своих разножанровых художественных произведениях он поднимает актуальные проблемы общества и создает образ современника с возвышенным духом.

Прозаические произведения Капана Сатыбалдина стали известны широкому кругу читателей благодаря его оригинальным художественным решениям, новаторским направлениям, богатому красочному языку. С исключительной прозорливостью автор придает особое значение каждому слову, каждому движению своих героев.

Можно с уверенностью сказать, что на формирование авторского своеобразия в изображении реальных обыденных жизненных картин в художественной прозе оказали влияние навыки писателя в жанре очерка. Художественные характеристики прозаических произведений в творческом пространстве К.Сатыбалдина позволяют глубоко проникнуть в тайны творческой лаборатории писателя – драматурга.

Язык писателя богат и красочен, структура сюжета многолика и собрана. Мастерство писателя четко проявляется в филигранной игре деталей, в создании портрета, в реальном изображении картин природы.

Уместно будет ещё раз отметить в языковой канве писателя простоту и богатство конструкций и слов, способность художника к выбору удачных сравнений и сопоставлений.

Ключевые слова: литература, писатель, жанр, художественное произведения, образ современника, прозаические произведения, творческая лаборатория, язык произведения, сюжетное построение, деталь, портрет, мастерство писателя, художественное решение.

Annotation. The writer's works, all enriched the field of literature, distinguished highlights in the literary development of his journalistic fervor, lofty patriotic feelings, spiritual energies directed toward high ideals. In his literary works of different genres urgent problems of society were raised and created an image of a contemporary spirit with the sublime. Prose of Kapan Satyibaldin became well-known to a wide circle of readers through his original artistic solution, innovative ways, rich

colourful language passed to the nation. Specific art canvas sketch, issued from the pen of the writer. With exceptional foresight author attaches great importance to every word, every movement of his characters. We proudly say that the formation of identity in the image of the author will integrate real life paintings in prose had its influence skills of the writer in the genre of the essay. Artistic characteristics of prose works in the creative space to K.Satybaldin allow to penetrate deeply into the mysteries of the creative lab of the writer - playwright. The writer's language is rich and colourful, the structure of the plot has many faces and assembly. Skill of the writer is clearly manifested in the game filigree details, creating a portrait, a picture of the real nature of the image. Prose works Satybaldina have original artistic decisions, innovative writing directions, enriched with bright colors popular language, colorful language.

Key words: Literature, writer, genre, literary works, an image of a contemporary spirit, prose work, a creative lab, the language of works, structure of plot, detail, portrait, skill of the writer, artistic decisions.

ӘӨЖ:811.512.122'37

ӘР ТИПТЕС ТІЛДЕРДЕГІ ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ САЛЫСТЫРА ЖӘНЕ САЛҒАСТЫРЫЛА ЗЕРТТЕЛУ ЖАЙЫ

Биикова А.Г. – 5B020700- Аударма ісі мамандығының 2 курс магистранты,
Көптілді білім беру институты, Абай атындағы ҚазҰПУ
Ғылыми жетекшісі: **Алтайбаева Д.Ю.** – ф.ғ.к., доцент

Аннотация: Мақалада қазақ және ағылшын тілдеріндегі фразеологиялық бірліктердің құрамы, құрылымы, семантикалық жүйесі, мағыналық-тақырыптық топтары, олардың табиғатына тән ерекшеліктері мен заңдылықтары қарастырылады, қос тілді сөздіктердің құрылымы, фразеологизмдердің қос тілді сөздіктерде берілу принциптері айқындалады.

Тірек сөздер: фразеологизм, қазақ және ағылшын тілдеріне тән лингво - мәдени ерекшеліктер, фразеологизм компоненті.

Тілдердің фразеология саласын салғастыра зерттегенде фразеологизмдер компоненттері құрамының тұрақтылығы, олардың грамматикалық ерекше құрылымы, фразеологизмдер құрамында негізгі және көмекші элементтердің болуы назардан тыс қалмауы тиіс. Фразеологизмдердің лексемдік құрамы және құрылымдық болмысы дәл әрі толық талданбаса, олардың шын мәніндегі мағыналарын түсіну оңайға түспейді, өйткені фразеологизмдер мазмұны олардың мағынасына әсер етпей қоймайтын формалды түрдегі құрылымымен тығыз байланыста тұрады. Фразеологизмдерді салғастырмалы зерттеу де оларды құрылымдық - семантикалық жағынан талдап қарастырудың үлкен мәні бар. Өйткені әр бағыттағы зерттеулердің нәтижелері салғастырылған тілдердің ерекше және ортақ қасиеттерін, біркелкі тұстарын айқындауға септігін тигізеді. Әрине, әр тілдің өзінің қалыптасқан, тұрақталған тілдік бірліктері бар, сонымен қатар олардың тек өздеріне ғана тән құрылымдық жүйесі, ұлттық ерекшелігі, қолдану жиілігі және даму тарихы бар. Фразеологизмдер басқа тілдік бірліктерден ерекшеленіп тұрғанымен де төл тілдің құрылым жүйесінен хабардар ететіні даусыз. Сондықтан да, фразеологиялық қордың құрылымдық - семантикалық ерекшелігін жан-жақты қарастыру, әр тілдің тілдік жүйесі туралы жаңа қағидалар, тың ойлар тудыратыны сөзсіз.

Тілдердің бір-бірінен айырмашылығы олардың морфологиялық жүйесінен айқын көрінетіні бәрімізге мәлім. Құрылымы әр түрлі туыстас емес ағылшын және қазақ тілдерінің фразеология саласындағы морфологиялық құбылыстарды жан-жақты салғастыра қарастыру әр тілдің тән өзіне ғана тән ерекшеліктері мен екі тілде де кездесетін ұқсастық немесе ортақтықты айқындап анықтауға мүмкіндік береді.

Етістік категориясындағы тұрақты тіркестерге іс-қимыл, әрекет, жай күйді білдіретін есім мен етістіктен немесе керісінше етістік пен есімнен құралған тіркестер жатады. Мысалы: to abound in courage - жүрек жұтқан [болу]; to addle one's brain (one's head) - (бірдеңемен өзінің) басын қатыру; to suit the action to the word - сөзді іспен дәлелдеу; to meet adversities with - (неше түрлі) бәлеге тап болу, (неше түрлі) қырсыққа іліну, to take advantage of something – бірдеңенің пайдасын көру, бірдеңеден пайда (өзіне) шығару не табу; justify somebody's confidence, justify somebody's trust (hope) - біреудің сенімін ақтау;

talk nonsense, talk rubbish, talk rot; - аузына түскенін оттау, – take revenge, to cook one's goose - алдына келтіру [1].

Тұрақты етістік тіркестерін өзінің семантика грамматикалық табиғатына қарай Г.Смағұлова жалаң және күрделі деп бөледі.

Жоғарыда фразеологизмдердің құрамы мен құрылымын және варианттылық мәселесін салғастыра қарастырғанда ағылшын және қазақ тілдерінде айтарлықтай алшақтық байқалатыны көрінеді.

Салғастырмалы негізде алғанда, қазақ тілінде де психологиялық жай-күйді білдіретін етістіктерге қарағанда, іс-әрекетті бейнелейтін бірліктердің фразеологизм құрау деңгейі жоғары екендігі анықталды. Сондай-ақ, қимыл іс-әрекетті білдіретін фразеологизмдердің ішкі сезім, жай-күйді білдіретін оралымдарға қарағанда қолданыс аясының кең екендігі көрінеді [4].

Жалпы тілдердегі тұрақты тіркес атаулының барлығы оның ішінде фразеологизмдер аударма тәжірибесі үшін де, теориясы үшін де ең қиын, күрделі проблемалардың бірі. Аударма тәжірибесінде фразеологизмдердің мағынасын екінші тілге дәлме-дәл жеткізуде тәржімалаушы саналуан қиындықтарға кездеседі, сол қиындықтарды болдырмау мақсатында әртүрлі зерттеулер жүргізіп, теориялық тұжырымдар жасауға тура келеді. Өйткені әр тілдегі фразеологизмдердің мағыналық және стилистикалық қызметі тұрғысынан кейбір өзгешеліктері болуы мүмкін. Олардың құрамындағы компоненттердің байланысу тәсілдері әр тілде әр басқа. Міне, осы типтес оралымдарды аудару кезінде әр тілдің өзіне ғана тән тіркесу ерекшеліктері көрініс береді [3].

Ағылшын-қазақ етістік фразеологизмдерінің құрылымдық сипаты салғастырмалы негізде зерттелген жоқ деп пайымдауға болар деп ойлаймыз. Етістік фразеологизмнің құрылым жүйесінің өзгешелігі, бейнелілігі, семантикалық қайталанбаушылығы, көп жағдайда бір тілден екінші бір тілге сөзбе-сөз аударуға келмеушілігі, компонент ішілік байланыстар деңгейі, сыртқы синтаксистік байланыстардың ерекшелігі тәрізді заңдылықтар мен жинақталып келіп, ондай қалыптардың анықталуында қиындық туғызады [2].

Қай тілде болмасын фразеологиялық бірліктер бірыңғай емес. Солай бола тұрса да, фразеологизмдердің жасалу тәсілдерін зерттей келген кезде, олардың кейбір синтаксистік қалыптары ерекшеленіп көзге түседі.

Фразеологизмдерді зерттеушілердің көпшілігі бүгінгі күнде осы көзқарасты ұстанады. Сан алуан тілдік материалдарды ғылыми негізде жүйелеу жеке және жалпы тілдер фразеологиясының өзекті мәселелері санатына жалпы жатады. Оның себебі, әрбір тіл фразеологизмдері өзіндік ерекше құрылымымен түсіндіріледі. Фразеологизмдерге структуралық талдау жасау мәселесі бүгінгі лингвистикада жан-жақты жолға қойылғанын баса айту қажет деп ойлаймын.

Әдебиеттер:

1. Сарбасова Қ. Қазақ тіліндегі етістікті фразеологизмдердің лексика-семантикалық сипаты. Канд. дисс. Авторефераты. – А., 1999. – 8-9 б.
2. Болғанбаев Ә., Қалиев Ф. Қазіргі қазақ тілі лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы: Санат, 1997. – 255 б.
3. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. – Л., 1979.
4. Айтбаев Ө. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2007. – 618 б.
5. Смағұлова Г. Фразеологизмдердің синонимдік қатарлары // Тіл тарихы және сөз табиғаты. – Алматы: Ғылым, 1997. – 89-96 бб.

Аннотация: В статье рассматриваются лингвокультурологические особенности фразеологических единиц казахского и английского языков. Фразеологизмы разносистемных языков рассматриваются в соотношении с компонентом-аналогом или с тождественной образной основой. Анализ семантических свойств позволил выделить как общие семантические группы для обоих языков, так и частные, характерные только для одного языка.

Ключевые слова: Фразеологизм, лингвокультурологические свойства фразеологизмов казахского и английского языков, компонент фразеологизма.

Annotation: The article dwells on linguocultural features of the phraseological units of the Kazakh and English languages. Phraseological units from different languages are considered according to their component– analogy or identical figurative basis. The analysis of semantic features of the phraseological units enables to distinguish both common and particular features of the two languages.

Keywords: Phraseological unit, linguocultural features of phraseological units of the Kazakh and English languages, component of a phraseological unit.

МАЗМҰНЫ \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENTS

ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Ғұмарова Ш.Б., Баймұратова И.А., Исабаева Б.К. Шетел тілін оқытуда тіл үйренушінің ана тілін пайдаланудың рөлі.....	3
Чойкиева Р.С. Оқытушының басшылығымен орындалатын студенттің өзіндік жұмысы.....	6
Шарипова Г.Б. Подкасты – новая технология в обучении иностранным языкам.....	8
Имрамзиева С.Д., Агабекова Б.Н. Игровой метод обучения.....	11
Таженова А.С. Ағылшын тілін сабағында тілдік коммуникативтік құзыреттілікті дамытудың маңыздылығы.....	14
Кайсарұлы А., Агабекова Б.Н. Изучение иностранных языков с помощью информационно-коммуникативных технологии на примере дистанционного обучения.....	18
Абдыкулова Қ., Бекхожанва Г.Х. Ағылшын тілі сабағында студенттердің коммуникативтік құзыреттіліктерін қалыптастыру жолдары.....	20
Кубекова Д., Агабекова Б.Н. Ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың сөйлеу әрекетін дамыту жолдары.....	23
Кайсарұлы А., Агабекова Б.Н. Чтение и овладение вторым иностранным языком.....	26
Абдираманова Н.Б. Формирование коммуникативной компетенции студентов на основе развития навыков аудирования в обучении.....	28
Алипова А.Т., Аскарова С.А. Individualizing learning through extra-curricula activities.....	32
Турлыбеков Т.Б., Абдрахманова Г.Х. Ағылшын тілі сабағында интернет көздерін қолдану тәсілдері.....	35
Кубекова Д., Агабекова Б.Н. Коммуникативтік технология арқылы шетел тілінде сөйлеуді үйрету жолдары.....	39
Акбергенова Г.И., Ешимбетова З.Б. Психологические особенности формирования лингвистической компетенции при овладении иностранным языком.....	42

МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION

Арынова М.Т. Перевод в пространстве межкультурной коммуникации.....	47
Ashegova B. Role of short-term memory in training interpreters' professional skills.....	49
Саякова Б.М., Жубанова К.Х. Ғылыми-техникалық мәтіндердің аударылуы.....	51
Хамраева Ш.А. Лексические компоненты общественно-политического документа при переводе с английского на русский язык.....	55
Затонская Т.М., Кемельбекова З.А. О прагматических задачах и сверхзадачах переводчика.....	59
Меджанова Ш.Е., Кемельбекова З.А. Перевод как возможность понимания искусства.....	

названий фильма.....	63
Туспекова А.М., Абдрахимова Г.Б. К вопросу о переводе индивидуально-авторских неологизмов в произведениях фэнтези.....	67
Жумабекқызы Г. Проблема оценки качества перевода.....	70
Идрисова А.С. Эквивалентность в переводе.....	73

КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА COGNITIVE LINGUISTICS

Баймұратова И.А., Сабырбаева Н.Қ., Ғұмарова Ш.Б. Ағылшын тілі мен қазақ тілін салыстыра қарастырудың мақсаты мен принциптері.....	76
Сайбекова Н.У. «Құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарының мазмұндық аспектілері «Құзырет» және «құзыреттілік» ұғымдарының мазмұндық аспектілері.....	78
Ponkrashkina L. B., Askarova S.A. The category of voice: contractive analysis in the English and Russian languages.....	81

ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS

Страутман Л.Е., Гумарова Ш.Б., Сабырбаева Н.Қ. Модальные глаголы в научных физических текстах.....	86
Аскарова С.А., Тұяқова А. Ағылшын тіліндегі заң терминологиялық лексикасының лингво-әдістемелік сипаттамасы.....	89
Нурмаханов К.А., Абдрахманова Г.Х. Литературные жанры и формы арабоязычной поэзии Казахстана.....	91

ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ CULTURAL LINGUISTICS

Айтқазы Сажид. Қытай тілі фонетикасының лингвомәдени сипаты.....	95
Биикова А.Ғ., Алтайбаева Д.Ю. Лингвокультурологический анализ фразеологизмов, характеризующих человека.....	97
Жайынбаева А.А. Лингвокультурологическая проблема классификаций реалий.....	101
Биикова А.Ғ., Алтайбаева Д.Ю. Фразеологиялық бірліктерді лингво – мәдени аспектіде саралау моделі.....	108
Иралиева А. Қ. Студенттердің әлеуметтік - мәдени құзыреттілігін қалыптастырудың тиімді жолдары.....	111
Бостанчиева М.О., Ешимбетова З.Б. Peculiarities of a lingua-cultural study in FLT.....	114
Қиқбай М., Батырхан Б.Ш. Историко – культурное сотрудничество Турции с внешней политикой Казахстана.....	117

ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY

Sayakova B.M., Sabyrbayeva N.K. Motivation types of Kazakh ergonims nomination.....	121
Шакирова Қ.М. Қапан Сатыбалдин шығармаларының тілі.....	123
Биикова А.Ғ., Алтайбаева Д.Ю. Әр типтес тілдердегі фразеологизмдердің салыстыра және салғастырыла зерттелу жайы.....	127

**«ХАБАРШЫ» ЖУРНАЛЫНЫҢ
«КӨП ТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ФИЛОЛОГИЯСЫ» СЕРИЯСЫНДА БАСЫЛАТЫН
МАҚАЛАЛАРДЫ БЕЗЕНДІРІЛУГЕ
ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:**

I. Қажетті материалдар

1.1. Парақтардың төменгі орта жағы қарындашпен нөмірленген мақала көшірмесі мен оның электрондық нұсқасы.

1.2. Аңдатпа 200 сөзден және тірек сөздер 10-12 сөзден тұрады және олар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде болуы тиіс.

1.3. Мақаланың мазмұны: а) кіріспе бөлім; ә) талдау; б) тәжірибе (егер болса); в) қорытынды; г) әдебиеттер тізімі және түйін сөз (екі тілде: егер де мақала қазақ тілінен болса, түйін сөз (15 сөз) - орысша және ағылшынша, ал егер де орыс тілінде болса, түйін сөз (15 сөз) қазақша және ағылшынша болуы тиіс және т.б.) керек.

1.4. Автор (авторлар) жайында берілетін мәліметтер: аты-жөні толық, жұмыс орны (ұжым аты, жоғары оқу орнының толық аты және қысқартылған аты), атқаратын қызметі, ғылыми дәрежесі мен атағы, жұмыс және үй телефоны, электронды поштасы.

II. Мақаланы безендіру ережесі

2.1. Мақала мәтіні терілуі: Word стандартты формат А4, Times New Roman, кегль №14, бір интервал арқылы, парақтың жоғарғы және төменгі бос өрістері-2,5см; оң жақтағы-1,5 см; сол жақтағы -3 см. болуы керек;

2.2. ӘОК - сол жақ жоғарғы бұрышта бас әріптермен (кегль №13);

2.3. Автордың (авторлардың) аты-жөні - жартылай қарайтылған кіші әріптермен ортада және келесі жолға жұмыс істейтін ұжым мен қала, мемлекет аты (кегль №13);

2.4. Мақала аты - бір бос жолдан кейін жартылай қарайтылған бас әріптермен (кегль №13);

2.5. Аңдатпа және тірек сөздер – мақала жазылған тілде (кегль №12);

2.6. Мақала мәтіні - бір бос жолдан кейін (кегль №14);

2.7. Әдебиеттер тізімі (кегль №13);

2.8. Әдебиеттерге сілтемелер квадраттық жақшада беріледі, мысалы, [1], [2, 315б.], [4-7].

III. Мақалаларды жариялау тілдері – қазақ, орыс, ағылшын, қытай тілдері және т.б.

Редакцияға түскен мақалаларға сала бойынша мамандардың пікірлері беріледі. Пікір негізінде редакция алқасы авторға мақаланы толықтыруға (түзетуге) ұсыныс жасауы, не мүлдем қайтарып беруі мүмкін.

Мекен-жайы: Алматы қаласы, Жамбыл көшесі, 25, Абай атындағы ҚазҰПУ,

жұмыс телефоны - 8(727) -2 91-40-87, эл.пошта: kzhg2010@mail.ru

Редакция алқасы

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В ЖУРНАЛЕ «ХАБАРШЫ/ВЕСТНИК», серия: ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ИНОСТРАННАЯ ФИЛОЛОГИЯ

I. Необходимые материалы.

- 1.1. Статья в распечатанном и электронном варианте: нумерация страниц внизу по центру.
- 1.2. Аннотация (200 слов) и ключевые слова (10-12 слов) на трех языках (на казахском, русском и английском).
- 1.3. Содержание статьи: а) введение, б) анализ, в) практическая часть (если есть), г) заключение, д) список литературы, е) резюме из 15 слов: если статья на казахском языке – резюме на русском и английском языках, если на русском языке – на казахском и английском.
- 1.4. Сведения об авторе (соавторе): Ф.И.О. полностью, место работы (название организации, вуза полное и сокращенное название), должность, учёная степень, звание, контактный телефон, e-mail.

II. Оформление статьи.

- 2.1. Набор текста статьи: Word стандартного формата A4, Times New Roman, кегль №14, через 1 интервал, поля: верхнее, нижнее – 2,5 см, правое – 1,5см, левое – 3см;
- 2.3. УДК - в левом верхнем углу прописными буквами (кегель №13);
- 2.4. Фамилия, инициалы автора (соавтора) - по центру полужирным строчным шрифтом, (кегель №13), следующая строка - место работы, город, страна;
- 2.5. Название статьи - через интервал полужирным прописным шрифтом (кегель №13);
- 2.6. Аннотация и ключевые слова - на языке оригинала (кегель №12);
- 2.7. Текст статьи - через интервал (кегель №14);
- 2.8. Список литературы (кегель №13);
- 2.9. Ссылки в тексте на литературу даются в квадратных скобках, *например*, [1], [2, с. 315],[4-7].

III. Язык издания статьи – казахский, русский, английский, китайский и др.

Поступившие в редакцию статьи рецензируются ведущими специалистами и учеными по отраслям знаний. Статья, на основании редактирования, может быть возвращена для ее корректирования и доработки. Статьи, не соответствующие требованиям, возвращаются.

Адрес: г. Алматы, ул. Жамбыла, 25, КазНПУ им. Абая
контактный телефон - 8(727) -2 91-40-87, электронный адрес: kzhg2010@mail.ru

Редакционный совет

**REQUIREMENTS
TO THE ARTICLES IN THE JOURNAL "KHABARSHY/VESTNIK"
SERIES: MULTILINGUAL EDUCATION AND FOREIGN LANGUAGES**

I. Required materials.

- 1.1. An article in the printed and electronic version: page numbers at the bottom center.
- 1.2. Abstract (200 words) and key words (10-12 words) in the original language.
- 1.3. Article content: a) introduction b) analysis c) the practical part (if there is one), d) conclusion, e) references, e) summary/resume consists of 15 words (article in the Kazakh language: a summary in Russian and English languages, in Russian: in Kazakh and English).
- 1.4. About the author (co-author): full name, work place (name of organization, full and abbreviated name of the university), position, academic degree and title, telephone number, e-mail.

II. Designing articles.

- 2.1. Typesetting articles: Word standard A4, Times New Roman, type size 14, 1 interval, margins: top, bottom - 2.5 cm, right - 1,5 cm, left - 3 cm;
- 2.2. UDC - at the top left corner in capital letters (type size 13);
- 2.3. Author's name and initials (co-author) - centered in bold lower case letters (type size 13), the following line - work place, city, country;
- 2.4. Title of the article - in the interval in bold uppercase letters (type size 13);
- 2.5. Abstract and keywords – in the original language (type size 12);
- 2.6. Text of the article – a line after, (type size 14);
- 2.7. References (type size 13);
- 2.8. References cited in the text are given in square brackets, for example [1], [2, p .315], [4-7].

III. Publishing language of articles - Kazakh, Russian, English, Chinese, etc.

Submitted articles are reviewed by leading experts and scholars on the definite spheres. The article based on the editing can be returned to its correction and refinement. Articles that do not meet the requirement will be returned.

Address: 25 Jambyl Str. Abai KazNPU, Almaty
Tel: 8 (727) -2 91-40-87, e-mail: kzhg2010@mail.ru

Editorial Board

**Келесі басылымның негізгі бөлімдері/Рубрики следующего выпуска/
Rubrics of the next issue:**

**ШЕТЕЛ ТІЛІНДЕ БІЛІМ БЕРУ
ИНОЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
FOREIGN LANGUAGE EDUCATION**

**МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ АУДАРМА
МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ И ПЕРЕВОД
INTERCULTURAL COMMUNICATION AND TRANSLATION**

**КОГНИТИВТІК ЛИНГВИСТИКА
КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА
COGNITIVE LINGUISTICS**

**ЛИНГВИСТИКА ЖӘНЕ МӘТІН ЛИНГВИСТИКАСЫ
ЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВИСТИКА ТЕКСТА
LINGUISTICS AND TEXT LINGUISTICS**

**ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНУ
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЯ
CULTURAL LINGUISTICS**

**ДИСКУРС ЖӘНЕ ОНЫҢ ТИПОЛОГИЯСЫ
ДИСКУРС И ЕГО ТИПОЛОГИЯ
DISCOURSE AND ITS TYPOLOGY**

**КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ
ПОЛИЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ
MULTILINGUAL EDUCATION**

ХАБАРИШЫ / ВЕСТНИК / BULLETIN

«Көптілді білім беру және шетел тілдері филологиясы» сериясы
Серия «Полиязычное образование и иностранная филология»
Series «Multilingual education and philology of foreign languages»
№ 1(9)

Басуға 28.05.2015 қол қойылды. Пішімі 60x84 1/8.
Қаріп түрі «Times New Roman». Riso басылым. Сықтықтар қағазы.
Көлемі 17 б.т. Таралымы 76 дана. Тапсырыс 95.

050010, Алматы қаласы, Достық даңғылы, 13
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасының баспаханасында басылды.